

*ПРИДЦЯТІЬ РОКІВ
НА СЛУЖБІ ІСТОРІЇ*

ТОМ 1

*ПІРМІДЦЯПІТЬ РОКІВ
НА СЛУЖБІ ІСТОРІЇ*

ТІОМ 1

**ВИБРАНІ БІОГРАФІЧНІ НАРИСИ
ПРО ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ
ПРОФЕСОРА МИКОЛИ ВЕГЕША**

УЖГОРОД – 2023

УДК 016:9(47) УКР+9(47) ЗАК+902.7
В 26

Тридцять років на службі історії: у трьох томах. Том 1: Вибрані біографічні нариси про життя і діяльність професора Миколи Вегеша / Укладач Анна Чаварга. Ужгород, 2023. 376 с.

Укладач: Анна Чаварга

До книги «Тридцять років на службі історії» увійшли найкращі нариси та статті про життєвий шлях, наукову, педагогічну і політичну діяльність вченого, який одним із перших в українській історіографії почав об'єктивне і неупереджене дослідження актуальних проблем українських державотворчих процесів наприкінці 30-х років ХХ століття. Своїми думками про внесок Миколи Вегеша в сучасну історичну науку діляться Маріан Токар, Володимир Фединишинець, Андрій Дурунда, Микола Зимомря, Йосип Баглай, Василь Туряниця, Степан Віднянський, Михайло Болдижар, Василь Худанич та багато інших сучасників. У книзі також є окремі матеріали епістолярної спадщини відомого українського історика (листи від Романа Федоріва, Івана Дзюби, Зірки Гренджі-Донської, Володимира Грабовецького, Миколи Мушинки) та вибрані інтерв'ю і статті. Такий підхід до укладання книги дозволяє краще зрозуміти не тільки внесок вченого в історичну науку, але й об'єктивно та неупереджено простежити діяльність Миколи Вегеша на посаді ректора Ужгородського національного університету, деякі аспекти політичної роботи.

Видання розраховане на широкий читацький загал.

© Тридцять років на службі історії: у трьох томах.
Том 1: Вибрані біографічні нариси про життя і діяльність
професора Миколи Вегеша. 2023
© Чаварга А. П. Укладач. 2023

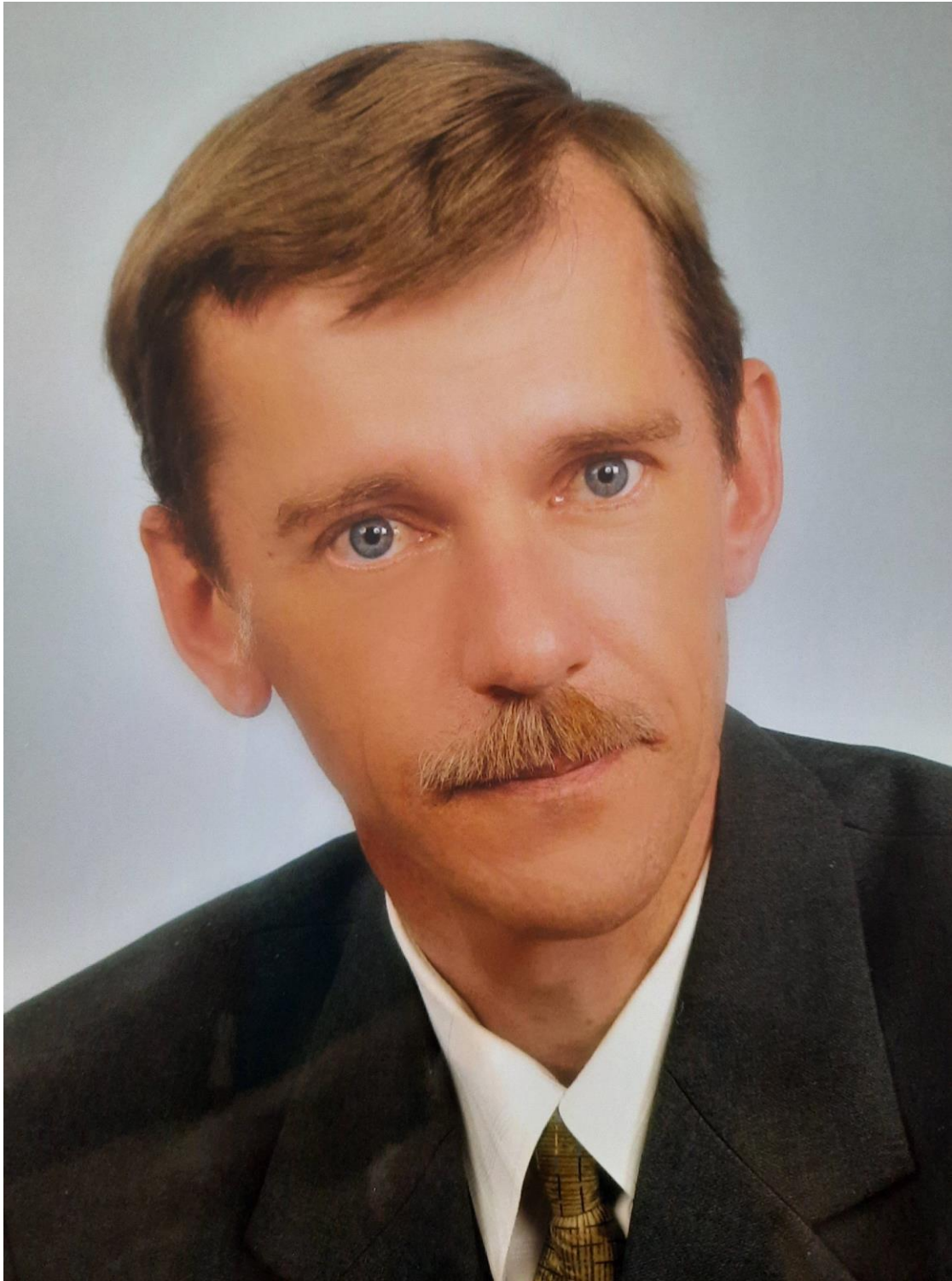
ЗМІСТ

МИКОЛА ВЕГЕШ: СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ	6
Микола Вегеш: основні віхи життя і діяльності	7
ВОЛОДИМИР СЛИВКА. Професор Микола Вегеш	16
МИКОЛА ВЕГЕШ. Згадуючи Володимира Сливку.....	19
МАРІАН ТОКАР. Літописець Карпатської України	24
Шлях у науку:.....	26
Етапи життя і творчості вченого	26
Наукові дослідження професора Миколи Вегеша	46
Сучасний літописець Карпатської України.....	59
У світі політології	83
На крилах «Карпатики».....	92
Від укладача	105
МИКОЛА ВЕГЕШ. Як виникла і чого досягла кафедра політології і державного управління за 30 років своєї діяльності	106
Фундатори політичної науки в Ужгородському університеті	111
Кадровий потенціал	115
Видання підручників і посібників	117
Наукова робота.....	120
Міжнародні зв'язки.....	130
ВАСИЛЬ ТУРЯНИЦЯ. Науковець, педагог, людина	141
ВОЛОДИМИР ФЕДИНИШИНЕЦЬ. Із вибраної публіцистики	149
Микола – син Миколи	149
Зріст Миколи Вегеша – історика	153
Карпатський Тарле?.....	161
З Верховини на Верховину	165
АНДРІЙ ДУРУНДА. Трунок чаші чарівної, або слуга мнемозіни.....	170
ПАВЛО ГАЛДА. Микола Вегеш про Карпатську Україну	179
МИХАЙЛО ЗАН. Нестор-літописець Карпатської України	180
ВІДГУКИ НА ПЕРШУ КНИГУ МИКОЛИ ВЕГЕША	184
АНДРІЙ КОВАЧ. Сторінки нашої історії.....	184
ПЕТРО ПЕТРИЩЕ. Велике бачиться на відстані.....	188
ВАСИЛЬ МІЩАНИН. Велич і трагедія Карпатської України	189
ВАСИЛЬ ПИЛИПЧИНЕЦЬ. У пошуку правди.....	191
ВОЛОДИМИР ФЕНИЧ. Перша одноосібна монографія Миколи Вегеша	193
МИХАЙЛО ДОВГАНИЧ. Вдячний за працю	197

МИКОЛА ОЛАШИН. Августин Волошин і Карпатська Україна в працях Миколи Вегеша	199
МИХАЙЛО БОЛДИЖАР. Про угорську іреденту на Закарпатті.....	205
ІГОР ЛІХТЕЙ. Про Карпатську Україну в загальноєвропейському історичному контексті	208
ІГОР ЛАЗОРИШИН. Учителеві – на многії і благії літа.....	212
ТЕТЯНА ГУМЕНЮК. Професор Микола Вегеш про наукову спадщину академіка Володимира Грабовецького	215
ВАСИЛЬ ХУДАНИЧ. Деякі роздуми над новою книгою Миколи Вегеша	216
МАРІАН ТОКАР. Микола Вегеш – доктор історичних наук	221
СТАНІСЛАВ КУЛЬЧИЦЬКИЙ. Відгук офіційного опонента	226
ІВАН КОРОЛЬ. Відгук офіційного опонента	229
ВОЛОДИМИР ТРОЩИНСЬКИЙ. Відгук офіційного опонента	237
ЮРІЙ МАКАР. Відгук провідної організації – Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича	242
МИКОЛА КУГУТЯК. Відгук на автореферат дисертації	245
ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ. Відгук на автореферат дисертації	247
МИХАЙЛО БОЛДИЖАР. Відгук на автореферат дисертації	249
ВІКТОР КОЛЕСНИК. Відгук на автореферат дисертації.....	251
ВОЛОДИМИР СЕРГІЙЧУК, МИКОЛА ВЕГЕШ. Діалог істориків	253
ЙОСИП БАГЛАЙ. Микола Вегеш – організатор науки в Інституті карпатознавства	257
ЕМІЛІЯ ШВЕД. Микола Вегеш і видання «Історії карпатських русинів» Михайла Лучкая	260
МАРІАН ТОКАР. Політична публіцистика Миколи Вегеша	261
СЕРГІЙ ФЕДАКА. П'ять краплин проти каменю історичного безпам'ятства	264
МИХАЙЛО ЗАН. Вони боронили Карпатську Україну	270
ВАСИЛЬ БЕЛЕНЬ. Час диктував появу цієї книги	276
ВАСИЛЬ БЕЛЕНЬ. Бунтівний духом	279
РУСЛАН ЖИЛЕНКО, ЮРІЙ ОСТАПЕЦЬ. Кого виберуть ректором Ужгородського національного університету?	281
ВОЛОДИМИР МАРТИН. Затримання екс-губернатора закарпаття –торжество справедливості чи полювання на відьом?	285
СТЕПАН ВІДНЯНСЬКИЙ. Ректор-історик, це – не сенсація, а європейська практика	288
МИКОЛА ВЕГЕШ, ЄВА ДЕМЕТЕР. Я ніколи б не склав конкуренцію Володимиру Сливці, як склав її Русину.....	294
НАТАЛКА ПОПОВИЧ. Журналістикою – по хабарництву?.....	299
МИКОЛА ВЕГЕШ. Єдина команда однодумців	301
МИКОЛА ВЕГЕШ. Мені б дуже хотілося, щоб новий факультет успішно почав свою роботу.....	306
МИКОЛА ВЕГЕШ. Хто хоче загарбати УжНУ, роздмухуючи міжнаціональну ворожнечу?	310
УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КОНФЛІКТ – ШТУЧНИЙ.....	315
Юрій Бідзіля, декан філологічного факультету:.....	315

Володимир Лазур, декан фізичного факультету:.....	316
Василь Лендел, декан хімічного факультету:	317
Юрій Остапеч, декан факультету суспільних наук:	318
Петро Лизанець, декан гуманітарно-природничого факультету:.....	319
ВАСИЛЬ ГАДЖЕГА. Не рубайте пень, на якому сидите, або не плюйте в колодязь, із якого колись і самим ще доведеться напиться... ..	321
НИКОЛАЙ ВЕГЕШ, ЯРОСЛАВ ЯДЛОВСКИЙ. Ректор УжНУ Николай Вегеш мечтає, чтобы в Украине наступили покой и стабильность	333
МИКОЛА ВЕГЕШ, ПЕТРО ПОЛІХА. Кожен рік ректорства – як три в Афганістані.....	338
ЗВЕРНЕННЯ ДО КЕРІВНИКІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ, ОСВІТЯН ТА СТУДЕНТІВ УКРАЇНИ	344
ОКСАНА ОНИЩЕНКО. Абсолютна зброя. УжНУ проти ДІНЗ.....	348
НАДІЯ ПЕТРІВ. Останній на Західній Україні конфлікт між державою та церквою вирішили	357
ЮРІЙ ЛІВАК. Учись, студенте! У новій бібліотеці УжНУ передбачили всі умови для комфортної роботи	359
МИКОЛА ВЕГЕШ, АНДРІЙ ГАНУСИЧ. Об'єднаний вуз повинен називатися УжНУ	362
МИКОЛА ВЕГЕШ. Ужгородський національний університет в 2005–2011 роках	367
ОЛЕКСАНДР СЛИВКА. Фрагмент споминів	375

МИКОЛА ВЕТЕШ: СПОРІНКИ БІОГРАФІЇ

МИКОЛА ВЕГЕШ: ОСНОВНІ ВІХИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ

28 листопада 1962 р. Народився в сім'ї Миколи Юрійовича та Ганни Йосипівни Вегешів.

1969–1979 рр. Навчався в Міжгірській середній школі.

1979–1984 рр. Студент історико-педагогічного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника.

1983–1984 рр. Очолював проблемний семінар із історії України доби феодалізму під керівництвом свого вчителя – доктора історичних наук, професора, академіка Володимира Васильовича Грабовецького.

12 травня 1984 р. Одружився на випускниці філологічного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника Анастасії Бурці.

1984–1992 рр. Учитель історії та суспільствознавства Синевирської середньої школи Міжгірського району.

1985–1992 рр. Очолював методичне об'єднання вчителів історії Міжгірського району.

27 січня 1987 р. Народився син Ігор – сьогодні кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

1990 р. Став членом міжгірського осередку Закарпатської обласної організації Української республіканської партії, яку очолював Левко Григорович Лук'яненко.

24 березня 1990 р. У міжгірській газеті «Радянська Верховина» з'явилася перша стаття М. Вегеша «Августин Волошин: ким він був».

24 жовтня 1990 р. Видано наказ, відповідно до якого 1 листопада 1990 р. Миколу Вегеша зараховано на навчання до аспірантури зі спеціальності історія СРСР (науковий керівник – професор Василь Ілько).

Листопад 1990 р. – вересень 1992 р. Навчання в аспірантурі Ужгородського державного університету заочною формою (спеціальність «Історія України»).

Березень 1991 р. У львівському журналі «Дзвін» вийшла перша наукова публікація Миколи Вегеша «Августин Волошин і Карпатська Україна».

16 липня 1991 р. Народився син Іван. У майбутньому – випускник географічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Проживає у Нью-Йорку (США).

Вересень 1992 р. – вересень 1993 р. Навчання в аспірантурі Ужгородського державного університету за заочною формою (спеціальність «Історія України»).

30 травня 1992 р. Вийшла перша стаття М. Вегеша за кордоном («Учень Тараса Шевченка». *Новий шлях*, Торонто, Канада).

1992–1998 рр. Голова Закарпатської обласної організації «Меморіал імені Василя Стуса».

Вересень 1993 р. – листопад 1994 р. Асистент кафедри історії України Ужгородського державного університету.

1993 р. Вийшла у світ перша книга Миколи Вегеша «Велич і трагедія Карпатської України» (співавтор – професор Володимир Задорожний).

1993 р. Удостоєний звання лауреата премії імені Василя Гренджі-Донського.

1994 р. На засіданні Вченої ради Ужгородського державного університету захистив кандидатську дисертацію «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічні та політичні аспекти» (науковий керівник – професор Володимир Задорожний).

1994 р. Балотувався до Верховної Ради України від Свалявського виборчого округу.

Листопад 1994 р. – липень 1997 р. Доцент кафедри історії України Ужгородського державного університету.

1995 р. Побачило світ перше видання бібліографічного покажчика Миколи Вегеша (Туряниця В. В. Науковець, педагог, людина. Науково-педагогічна і культурно-освітня діяльність доцента Ужгородського державного університету Миколи Миколайовича Вегеша. Ужгород, 1995. 28 с.).

25 червня 1996 р. Івано-Франківська обласна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців присудила кандидату історичних наук, доценту кафедри історії України

Ужгородського державного університету Миколі Вегешу звання лауреата премії імені академіка Івана Крип'якевича.

1996 р. Захистив кандидатську дисертацію перший аспірант Миколи Вегеша (Сміян Костянтин Петрович. Волинь у період німецької окупації 1941–1944 рр. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. 07.00.01 – історія України. Ужгород, 1996).

1996–1997 рр. Головний редактор збірника «Проблеми історії, філософії і літературознавства України: наукові записки вчених Ужгородського державного університету».

1997 р. Опубліковано друге видання бібліографічного покажчика Миколи Вегеша (Фединишинець В. Микола Миколайович Вегеш. Бібліографічний покажчик. Ужгород, 1997. 44 с.).

Липень 1997 р. – травень 2000 р. Доцент кафедри політології Ужгородського державного університету.

25 вересня 1998 р. На засіданні спеціалізованої вченої ради Д 50.17.01 в Інституті історії України Національної академії наук України відбувся захист докторської дисертації на тему: «Закарпаття в контексті загальноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни» (науковий консультант – професор Степан Віднянський).

26 квітня 1999 р. Повторний захист докторської дисертації на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.20 в Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка (прийнято положення, що між захистами кандидатської та докторської дисертацій повинно пройти п'ять років).

27 вересня 1999 р. На засіданні президії Міжнародної слов'янської академії наук Миколу Вегеша обрано академіком.

1999–2004 рр. Микола Вегеш – голова Закарпатського відділення Всеукраїнського біографічного товариства.

Травень 2000 р. – вересень 2002 р. Професор кафедри політології Ужгородського державного університету.

2000–2006 рр. Головний редактор наукового збірника «Carpatica – Карпатика».

2000 р. Обраний почесним членом музею Олекси Довбуша в Івано-Франківську.

2000–2012 рр. Член Вченої ради Ужгородського національного університету.

2000–2001 рр. Вихід у світ семи томів вибраних праць Миколи Вегеша «Історичні дослідження».

2000–2004 рр. Директор Науково-дослідного інституту карпатознавства Ужгородського національного університету.

2001 р. Рада директорів, Управлінська рада редакторів і Рада видавців Американського біографічного інституту обрала М. Вегеша почесним членом Дослідницького бюро радників.

16 серпня 2001 р. Подяка голови Закарпатської обласної державної адміністрації за вагомий внесок у розвиток державного будівництва, значні досягнення в професійній діяльності, активну участь у громадсько-політичному житті області та з нагоди відзначення десятої річниці незалежності України.

Вересень 2002 р. – березень 2011 р. Завідувач кафедри політології Ужгородського національного університету.

28 листопада 2002 р. Подяка ректора Ужгородського національного університету професора В. Ю. Сливки за багаторічну сумлінну роботу в університеті, плідну науково-педагогічну діяльність, активну участь у громадському житті та з нагоди ювілею.

2002 р. Грамота Всеукраїнського братства ОУН-УПА ім. генерал-хорунжого Тараса Чупринки та ювілейна відзнака № 04883 за участь у дослідженні історії національно-визвольних змагань українського народу, за участь у боротьбі за волю України та активну діяльність у роботі Братства ОУН-УПА.

2002 р. Довірена особа ректора УжНУ професора В. Ю. Сливки на виборах до Верховної Ради України.

2002 р. Балотувався до обласної ради від виборчого блоку «Наша Україна».

2002 р. Третє видання бібліографічного покажчика Миколи Вегеша (Токар М. Професор Микола Вегеш. Біобібліографічний покажчик. До 40-річчя від дня народження. Ужгород, 2002. 314 с.).

2002 р. Колективна монографія «Вони боронили Карпатську Україну» за редакцією Миколи Вегеша на книжковому конкурсі «Книга на Миколая – 2002» одержала нагороду в номінації «Краще видання».

1 січня 2004 р. Обраний членом президії Закарпатського обласного осередку Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка.

Березень 2004 р. На засіданні вченої ради історичного факультету обраний на посаду декана («за» – 14, «проти» – 7).

Березень 2004 р. – лютий 2005 р. Декан історичного факультету Ужгородського національного університету.

30 квітня 2004 р. Микола Вегеш нагороджений грамотою Верховної Ради України «За заслуги перед Українським народом».

28 липня 2004 р. Голова Центральної виборчої комісії С. Ківалов підписав посвідчення, відповідно до якого М. М. Вегеш стає довіреною особою кандидата на пост Президента України В. А. Ющенка на територіальному виборчому окрузі №72.

2004–2010 рр. Головний редактор видання «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Філософія. Соціологія».

2004–2013 рр. Головний редактор видання «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія».

11 лютого 2005 р. Міністр освіти і науки України С. М. Ніколаєнко призначив М. М. Вегеша на посаду в. о. ректора Ужгородського національного університету.

31 березня 2005 р. На засіданні конференції трудового колективу Миколу Вегеша обрано ректором Ужгородського національного університету. Результати голосування показали, що з 236 учасників за М. Вегеша проголосували 134 (56, 7%), Ю. Височанського – 69 (29, 2%), В. Ніколайчука – 23 (9, 7%), В. Маринця – 8 (3, 3%), проти всіх – 2.

8 квітня 2005 р. Міністр освіти і науки України С. М. Ніколаєнко підписав семирічний контракт із ректором Ужгородського національного університету М. Вегешем.

Квітень 2005 р. – квітень 2012 р. Ректор Ужгородського національного університету.

9 квітня 2005 р. Миколу Вегеша обрано членом президії та ради Народного Союзу «Наша Україна» від Закарпатської області.

14 травня 2005 р. Миколу Вегеша одногосно обрано головою Ужгородської міської організації політичної партії Народний Союз «Наша Україна».

2005 р. Миколу Вегеша визнано «Людиною року».

2006 р. Микола Вегеш обраний депутатом Закарпатської обласної ради від виборчого блоку «Наша Україна», членом Президії та головою коаліції в обласній раді.

Серпень 2006 р. Нагороджений почесною грамотою Закарпатської обласної ради за багаторічну сумлінну працю, високий професіоналізм, підготовку кваліфікованих кадрів, активну депутатську діяльність та з нагоди відзначення 15-ої річниці незалежності України.

28 листопада 2006 р. Нагороджений почесною грамотою Закарпатської обласної державної адміністрації за вагомі заслуги в реалізації державної політики в галузі національної освіти, досягнуті успіхи в справі підготовки висококваліфікованих спеціалістів та високу професійну майстерність.

23 грудня 2006 р. Обраний академіком Академії наук вищої школи України.

2007 р. Микола Вегеш – керівник міського виборчого штабу блоку «Наша Україна – Народна самооборона».

28 лютого 2007 р. Нагороджений почесною грамотою Верховної Ради України «За особливі заслуги перед Українським народом» (№217).

22 червня 2007 р. Указом Президента України Віктора Ющенка (№549) Вегеша Миколу Миколайовича нагороджено орденом «За заслуги» III ступеня (№549, серія ОК №020865, знак ордена №8170).

Серпень 2007 р. Подяка Міністерства освіти і науки України за сприяння в інформатизації освіти, активну підтримку й особистий внесок в ефективне впровадження програми «Навчання для майбутнього».

12 жовтня 2007 р. Ухвалою Вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника від 25 вересня 2007 року (протокол №3) Миколі Вегешу присвоєно звання «Почесний доктор».

28 листопада 2007 р. Нагороджений листом подяки Представництва Міністерства закордонних справ України в Ужгороді.

29 листопада 2007 р. Нагороджений знаком «Відмінник освіти України» (Посвідчення №82987).

18 лютого 2008 р. Указом Президента України Віктора Ющенка (№ 139/2008) затверджений членом Національної конституційної ради (комісія з прав і свобод людини і громадянина).

29 травня 2008 р. Нагороджений Почесною грамотою Президента Товариства «Знання» України академіком НАН України В. Г. Кременем за вагомий особистий внесок в інтелектуальне і духовне збагачення українського суспільства, багаторічну і плідну працю в Товаристві «Знання» України.

28 листопада 2008 р. Нагороджений відзнакою «За розвиток регіону».

2008 р. Захистила дисертацію перша докторантка Миколи Вегеша (Кіш Єва Бернатівна. Країни Центральної Європи в системі міжнародних євроінтеграційних процесів (1991–2007 роки). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Спеціальність 07. 00. 02 – всесвітня історія. Ужгород, 2008).

2008 р. Увійшов до складу наглядової ради Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Союз обдарованої молоді України».

27 грудня 2008 р. Ухвалою Президії Академії наук вищої освіти України Вегешу Миколі Миколайовичу присуджено Нагороду Святого Володимира за визначні здобутки в галузі історичної науки та успіхи в патріотичному вихованні студентської молоді краю.

2009–2013 рр. Директор науково-дослідного інституту політичної регіоналістики Ужгородського національного університету.

2009 р. Державний комітет телебачення і радіомовлення України нагородив Миколу Вегеша і Маріана Токаря дипломом III ступеня в номінації «З глибини знань» за монографію «Карпатська Україна на шляху державотворення» (Ужгород: Видавництво «Карпати»).

2009 р. Видання біобібліографічного покажчика праць Миколи Вегеша про Карпатську Україну (Токар М. У пошуках істини про Карпатську Україну. Біобібліографічний покажчик праць професора Миколи Вегеша про Карпатську Україну. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2009. 132 с.).

2009 р. Науковий консультант документального фільму із циклу передач «Третій відділ» «1939-й. Карпатська Україна» (режисер Олександра Мазер).

2009 р. Участь у створенні документального фільму Закарпатської обласної державної телерадіокомпанії «Тиса» «Гіркота солодкої землі», присвяченому Августину Волошину і Карпатській Україні (режисер і автор сценарію Дмитро Кешеля). Стрічка визнана кращою публіцистичною роботою в галузі журналістики 2009 року і відзначена Премією імені В'ячеслава Чорновола.

2009 р. Подяка Української Народної Партії ректору Ужгородського національного університету Миколі Вегешу за багаторічне плідне дослідження історії Карпатської України та патріотичне виховання молоді.

10 березня 2009 р. Указом Президента України Віктора Ющенка (№ 141/2009) Вегеша Миколу Миколайовича нагороджено орденом «За заслуги» II ступеня (Серія ОК №025594). Знак ордена №1462.

18 жовтня 2010 р. Нагороджений бронзовою медаллю Пряшівського університету з нагоди 65-річчя від дня заснування Ужгородського національного університету.

2010 р. Обраний депутатом Закарпатської обласної ради шостого скликання.

2010 р. Нагороджений дипломом «Патріот України» за патріотизм та бездоганне служіння Україні (Радник Президента України Валерій Пустовойтенко).

2010 р. Завершено наукову роботу над масштабним міждержавним проектом Ужгородського національного університету та Інституту етнонаціональних досліджень Угорської академії наук, результатом якого стало видання двомовної колективної монографії за редакцією Миколи Вегеша і Чілли Фединець «Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура» (в Ужгороді та Будапешті).

16 грудня 2011 р. Диплом книжкової виставки «Книга на Миколая 2011. Краща книга» («Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура»).

Квітень 2012 р. – травень 2016 р. Професор кафедри політології Ужгородського національного університету.

2012–2020 рр. Член редколегії видання «Регіональні студії: науковий збірник».

2 жовтня 2014 р. Лауреат премії імені Августина Волошина.

18 липня 2015 р. Ювілейна грамота з нагоди 25-річчя від заснування літературно-культурного журналу українських письменників Румунії «Наш голос».

Травень 2016 р. – травень 2022 р. В. о. завідувача кафедри політології і державного управління Ужгородського національного університету.

2016–2022 рр. Гарант ОНП «Політологія» з підготовки докторів філософії.

2017–2019 рр. Член редколегії видання «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Міжнародні відносини».

2019 р. Вчена рада Ужгородського національного університету присвоїла Миколі Вегешу звання «Заслужений професор Ужгородського національного університету».

2020 р. Член редколегії збірника наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки» (відповідальний редактор: член-кор. НАН України С. В. Віднянський), який увійшов до «Переліку наукових фахових видань України» (Наказ МОН України № 1188 від 24 вересня 2020 р. «Історичні науки», категорія «Б»).

15 березня 2021 р. Василь Петрушко створив документальний фільм «Битва за Закарпаття. Карпатська Україна» за книгами Миколи Вегеша і Олександра Пагірі.

23 червня 2021 р. Монографія М. Вегеша, Н. Концур-Карабінович, В. Марчука, М. Палінчака і Я. Голонича «Українська Греко-Католицька Церква: минуле і сучасне» посіла перше місце на загальноуніверситетському конкурсі «Краща монографія року».

28 листопада 2022 р. Подяка від ректора Ужгородського національного університету професора Володимира Смоланки Миколі Вегешу з нагоди 60-річного ювілею.

15 грудня 2022 р. Побачив світ відеофільм «Микола Вегеш: із когорти наукової еліти Закарпаття. Серія: Національна гордість Ужгородського національного університету» (матеріал підготували працівники Головної читальної зали Наукової бібліотеки УжНУ).

Грудень 2022 р. Член наукової ради серії «Націоналізм» тернопільського видавництва «Крила».

ПРОФЕСОР МИКОЛА ВЕТЕШ

Микола Миколайович Вегеш народився 28 листопада 1962 р. у смт. Міжгір'я Закарпатської області в сім'ї службовців.

Упродовж 1969–1979 рр. навчався в Міжгірській середній школі, де й отримав атестат про повну середню освіту. У 1979 р. вступив на історико-педагогічний факультет Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені В. Стефаника, який закінчив у 1984 р., отримавши диплом вчителя історії, суспільствознавства та методиста з виховної роботи.

Протягом навчання очолював проблемний семінар з історії України доби феодалізму (науковий керівник – проф. В. В. Грабовецький). Викладачі та студентська молодь вищого навчального закладу ставилися до нього з повагою.

У 1984 р. після закінчення навчання в інституті М. М. Вегеш розпочав трудову діяльність у Синевирській середній школі Міжгірського району Закарпатської області. Молодий педагог досить швидко зарекомендував себе як висококваліфікований фахівець, який вдало поєднував навчальний процес із власною науковою діяльністю. У 23-річному віці був обраний головою методичного об'єднання вчителів історії Міжгірського району. Постійно брав участь у проведенні вступних іспитів до Ужгородського державного університету, шкільних районних та обласних олімпіад із історії та суспільствознавства.

У 1990–1993 рр. – аспірант кафедри історії СРСР (науковий керівник – проф. В. І. Ілько), а згодом – кафедри історії України (науковий керівник – проф. В. Є. Задорожний).

У 1992 р. працює асистентом (завершуючи навчання в заочній аспірантурі), а в 1994–1996 рр. – доцентом кафедри історії України. З 1997 р. – доцент, а з 2000 р. – професор кафедри політології УжДУ, яку очолює з 2002 р.

У 1994 році закінчив аспірантуру при кафедрі історії України УжДУ. Цього ж року захистив кандидатську дисертацію на тему: «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічний і політичний аспекти».

У 1998 році захищає докторську дисертацію на тему: «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни». В 2000 році М. М. Вегешу присвоєно вчене звання професора.

Одночасно очолює науково-дослідний інститут карпатознавства УжНУ, який під його керівництвом встановив тісні наукові стосунки з науково-дослідними та навчальними закладами європейських країн (Інститут історії Угорської Академії Наук, Інститут Фракології Академії Наук Румунії, Історичний Музей Сату Марє, філософський факультет Клужського університету, університет м. Бая Марє Румунії, Чеська Академія Наук, філософський факультет Пряшівського університету Словаччини).

Під його редакцією виходить фахове видання з проблем історії, політології, етнології та культурології «Carpatica–Карпатика». Очолюючи НДІ карпатознавства УжНУ, з 2000 року організував роботу молодих науковців, аспірантів та пошукачів з вивчення проблематики історії Закарпаття та країн Центральної і Південно-Східної Європи. Якщо за період із 1992 по 1999 роки було видано тільки 6 випусків наукового збірника «Carpatica–Карпатика», то в 2000–2003 роках з'явилося 23 збірки наукових статей. Завдяки опублікованим працям на сторінках цього видання цілий ряд вчених захистили докторські (І. І. Вовканич, М. П. Матьовка, С. Д. Федака, Г. Т. Капустян) та кандидатські дисертації (Р. В. Жиленко,

І. О. Прохненко, Є. В. Бевзюк, Я. А. Алешкевич, В. В. Міщанин, О. О. Малець, М. П. Зан, Т. С. Сергієнко).

Проф. М. М. Вегеш – один із провідних вчених-істориків Закарпаття та України. Він систематично організовує і проводить всеукраїнські та науково-практичні конференції з проблем історії та культури Карпатського регіону. Має близько 700 наукових та науково-популярних публікацій, монографій та статей, в тому числі у всесвітньо відомих наукових виданнях («Український Історик», «Визвольний шлях», «Український історичний журнал», «Сучасність», «Дукля», «Дзвін», «Наука і суспільство», «Наш голос», «Дзеркало тижня» та ін.). Його дослідження опубліковані в США, Канаді, Великобританії, Німеччині, Словаччині, Румунії, Чеській Республіці, Угорщині та інших країнах. Ряд монографій М. М. Вегеша, особливо ті, які стосуються історії національно-визвольних змагань українського народу 1919–1939 років, активно використовуються у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл області.

М. М. Вегеш є автором та співавтором багатотомних і окремих видань видань («Енциклопедія Сучасної України», «Енциклопедія історії України», «Нариси історії Закарпаття», «Малий словник історії України»). Під загальною редакцією проф. М. М. Вегеша побачила світ колективна монографія «Вони боронили Карпатську Україну», яка в 2002 році була визнана кращим науковим виданням на щорічному «Книжковому Миколаї» в обласному центрі.

Враховуючи великий внесок проф. М. М. Вегеша в розвиток історичної науки він удостоєний звання лауреата премій ім. В. Гренджі-Донського (1993 р.) та академіка І. Крип'якевича (1996 р.). В 1999 році проф. М. М. Вегеш обраний академіком Міжнародної Слов'янської академії наук. В 2001 році Американський біографічний інститут обрав М. М. Вегеша своїм почесним членом. В 2003 році Вчена рада Ужгородського національного університету висунула комплекс його робіт з міжвоєнної історії Закарпаття на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки.

Професор М. М. Вегеш багато уваги приділяє підготовці науково-педагогічних кадрів. Під його безпосереднім керівництвом захищено ряд кандидатських дисертацій. Проф. М. М. Вегеш постійно залучається до опонування кандидатських та докторських дисертацій. Він є членом спеціалізованої ради УжНУ із захисту кандидатських дисертацій, членом редколегій ряду наукових видань («Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія», «Регіональні студії», «Проблеми історії, філософії та літературознавства України»).

Крім педагогічної та наукової роботи бере активну участь у культурно-освітній діяльності. Часто виступає в молодіжних аудиторіях – школах, училищах та на методичних радах вчителів історії. Проф. М. М. Вегеш є членом експертної ради Міністерства освіти і науки України з прийняття державного стандарту зі спеціальності «Політологія». Він є автором цілого ряду навчально-методичних посібників для студентів вищих навчальних закладів («Основи політології», «Політологія: Конспект лекцій», «Історія української державності», «Становлення

і розвиток політичної думки в Україні», «Західна геополітика в іменах», «Як писати наукову роботу» та ін.).

Впродовж своєї трудової діяльності проф. М. М. Вегеш зарекомендував себе досвідченим педагогом, вмілим організатором навчально-виховного та наукового процесу. В 2004 році колектив історичного факультету обрав його деканом.

За характером врівноважений, спокійний, толерантний. Користується великою повагою та авторитетом серед професорсько-викладацького складу та студентів університету. Генератор нових ідей. Хороший сім'янин. Разом з дружиною Анастасією виховує двох синів.

Характеристика видана для нагородження Грамотою Верховної Ради України.

МИКОЛА ВЕГЕШ

ЗГАДУЮЧИ ВОЛОДИМИРА СЛИВКУ...

Будучи людиною скромною і толерантною, ректор Ужгородського національного університету професор Володимир Юлійович Сливка ще за життя вписав своє ім'я в новітню історію Закарпаття. Саме завдяки йому наш університет здобув статус національного, були відкриті найпрестижніші спеціальності, які свідчили про зростаючі амбіції найповажнішого вищого навчального закладу в краї. Хоча моєму перу належать десятки нарисів про визначних вчених університету (Григорій Павленко, Іван Гранчак, Володимир Задорожний, Дмитро Данилюк, Василь Худанич тощо), про Володимира Юлійовича за життя я майже не писав. Пишу майже тому, що одного разу, виконуючи обов'язки довіреної особи професора В. Сливки під час виборів до Верховної Ради України, я, все-таки, опублікував на сторінках міжгірської газети «Верховина» статтю «Осередок освіти і науки», в якій, вважаю об'єктивно, визначив місце Ректора як організатора науки в краї. Не писав про Володимира Юлійовича з кількох причин: по-перше, він цього не любив (навіть під час відзначення 61-річчя з дня народження взяв відпустку); по-друге, про таких людей писати надзвичайно важко. Володимир Юлійович був глобальною постаттю нашого часу, людиною різнобічних обдарувань. Про таких людей говорять, що вони вже не належать лише собі.

Тепер, коли Ректора вже нема серед нас, про нього, і це справедливо, напишуть не одну статтю, побачить світ не одна книга. Він цього заслужив усією своєю жертвовною працею на вівтар освіти і науки Закарпаття. Не претендуючи на вичерпність теми, поки-що, обмежуся виключно фрагментами зі своїх спогадів, які, переконаний, допоможуть молоді краще зрозуміти цю яскраву постать нашої сучасної історії. Я доволі пізно з'явився на науковому небосхилі Закарпаття. Не хочу в очах читачів «Трибуни» (спогади були опубліковані на шпальтах цієї закарпатської газети – Укладач) виглядати дисидентом, однак аспірантура для мене

тривалий час була закрита. Лише попрацювавши вісім років у Синевирській середній школі, за рекомендацією вже покійного київського професора Віталія Сарбея мене прийняв тодішній завідувач кафедри історії СРСР професор Василь Іванович Ілько, порадивши подавати документи до аспірантури Ужгородського університету. Це був уже далекий 1990 рік. Союз доживав останніх днів, але Україна ще незалежною не стала. Що стосується Закарпаття, то тут незалежністю ще й не пахло. Університет, на жаль, теж більшою мірою був комуністичним, ніж позапартійним.

Із Степаном Бобинцем

Співбесіду до аспірантури, а згодом іспит з історії СРСР я складав ще з двома колегами, які на той час вже були членами КППС. Я ж на свою біду був членом першої офіційно зареєстрованої партії в Україні – Української республіканської партії, яка була утворена на базі легендарної Української Гельсінської Спілки, очолюваної багаторічним в'язнем комуністичних таборів Левком Лук'яненком. Якщо для моїх колег співбесіда пройшла з блискавичною швидкістю, то мені довелося протягом сорока хвилин відповідати на десятки найдошкульніших питань. Врешті-решт, один поважний професор підвів підсумок бесіди: «Нам націоналісти не потрібні». Лише згодом з'ясувалося, що мене захистив мій земляк, декан факультету романо-германської філології Степан Бобинець, а покійний Володимир Юлійович спокійно сказав: «Нехай хлопець вчиться». Тоді, в далекому 1990-му,

Ректор вперше висловив свою позицію щодо мене, не знаючи мене особисто, давши тим самим мені путівку в наукове життя. Я достроково захистив кандидатську дисертацію, а в 1998 році – докторську. З того часу я пройшов шлях від асистента кафедри історії України до професора, завідувача кафедри і декана історичного факультету. Всі успіхи, яких я досяг в університеті, співпали з ректорством однієї людини – Володимира Юлійовича Сливки. Сьогодні, після чотирнадцяти років перебування в УжНУ, я себе не уявляю викладачем іншого вищого навчального закладу. Хоча в мене було немало пропозицій, окремі з яких могли принести і матеріальну вигоду, я залишався в Ужгороді. Це місто стало для мене рідним, незамінимим, вічним. Без перебільшення можу стверджувати, що немала заслуга такої моєї позиції належала професору Володимирі Сливці.

Частіше доводилось зустрічатися з Володимиром Юлійовичем в 2000– 2004 роках, коли мене обрали завідувачем кафедри політології, а згодом деканом історичного факультету. На ці роки випали дві важливі акредитації очолюваної мною спеціальності «Політологія». Спочатку ми одержали право випускати спеціалістів, а потім магістрів. Володимир Юлійович просив після кожної поїздки до Києва інформувати його про стан справ. Завжди готовий був допомогти: «Кажі, що від мене вимагається?», «Чи не виникли якісь непередбачені труднощі?»... 23 травня 2004 року голова експертної комісії Міністерства освіти і науки України професор Федір Кирилюк підписав позитивні висновки акредитаційної експертизи спеціальності «Політологія», з якими я хотів познайомити Володимира Юлійовича, але наступно дня Ректора не стало...

Кілька днів ми перебували в шоковому стані, не спроможні збагнути, що трапилось. Не говорячи вже про офіційні співчуття, які надійшли на адресу ректорату УжНУ, я отримав безліч дзвінків від своїх колег із Києва, Івано-Франківська, Львова...

Час все розставляє на свої місця. Справедливо кажуть, що велике бачиться на відстані. Ми вже відчуваємо, що понесли непоправної втрати. Хоча наш університет цілком самодостатній колектив, добре укомплектований високопрофесійними кадрами, однак рівноцінної заміни Володимирі Юлійовичу немає. З таким однозначним твердженням погоджуються всі. Пригадую останні наукові конференції на історичному факультеті, які присвячувалися ювілеям Карпатської України, що відзначалися на всеукраїнському рівні. Володимир Юлійович виступив з привітанням до учасників конференції, присвяченої 60-річчю проголошення Карпато-Української держави (1999 рік). Пам'ятаю як з доцентом Іваном Ссньком ми накидали тези виступу Володимира Юлійовича, просидівши за цією справою до ранку. Наступного дня я передав виступ Ректору. Нам здавалося, що ми зуміли коротко виділити найголовніше. Ректор підійшов за трибуну, уважно подивився па присутніх у залі економічного факультету, і з посмішкою сказав: «Тут мої історики підготували глобальний виступ про Карпатську Україну, але я скажу кілька слів...». Володимир Юлійович, будучи глибоким аналітиком, зумів дійсно кількома штрихами показати місце і роль Карпатської України в житті наших країн

наприкінці 30-х років. Професор В. Сливка також привітав організовану нами науково-практичну конференцію, присвячену 65-й річниці Карпатської України 15 березня 2004 року. Як згодом з'ясувалося, це була остання конференція, в якій взяв участь Володимир Юлійович.

Ректор добре знав мої погляди, тим більше, що я їх ніколи не приховував. Він знав, що я постійно перебував в опозиції до діючої влади, стоячи на позиціях «Нашої України». Саме від цього блоку я висувався кандидатом до обласної ради на останніх виборах. Незважаючи на це, Володимир Юлійович саме мені запропонував бути його довіреною особою під час виборів до Верховної Ради України. Правду кажучи, я опинився в досить пікантній ситуації. З одного боку, «Наша Україна» мала свого кандидата, якого я теж повинен був підтримувати, а з другого боку, я не міг відмовити Володимирі Юлійовичу. Після деяких вагань, я чесно і щиро Ректору заявив: «Для мене, Володимире Юлійовичу, це велика честь».

Я ні разу не пошкодував за свій вчинок. Колеги з «Нашої України» мене теж зрозуміли.

Володимир Юлійович був дуже врівноваженою і толерантною людиною. Я ж завжди відзначався певним радикалізмом, хоча в 2004 році був уже не тим, що в 90-му. Історичний факультет проводив конференцію, присв'ячену черговій річниці злуки ЗУНР і УНР (2004 рік). Володимир Сливка уважно вислухав усі доповіді, підвівши наприкінці деякі підсумки. У своєму виступі про державницьку діяльність президента ЗУНР Євгена Петрушевича я стверджував, що в сьогоденних умовах варто відмовитися від класичної типології поділу політичних партій на ліві, праві та центристські. Мотивував я це тим, що нерідко під вивіскою центрizmu приховуються відкриті вороги нашої державності. Я закликав професорсько-викладацький склад історичного факультету визначитися, а політичні партії класифікувати за типологією «державницькі» та «антидержавницькі». Володимир Юлійович промовчав... Я лише тоді зрозумів позицію Володимира Юлійовича, коли мене на Вченій раді історичного факультету обрали деканом. Як важко керувати колективом, що налічує понад 50 викладачів і 750 студентів. Кожний з них – окрема індивідуальність, якій властиві відповідні політичні переконання. Керівнику недопустимо віддавати перевагу одним, не рахуючись з думками інших. Він повинен бути нейтральним, хоча і тримається певної позиції. А що говорити про тринадцятитисячний колектив нашого університету?

Найбільшою заслугою професора Володимира Сливки було те, що протягом всього його ректорства в університеті панувала справжня демократія, а лекційні аудиторії не перетворилися в полігон для політичних баталій. Такий стан справ уже давно перетворився в традицію, яку не вдасться похитнути жодному.

ЛІПОТИСЕЦЬ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Історична закарпатська школа досить важко торувала собі шлях до національної історичної науки України, подекуди гальмуючи цей процес власними незрозумілими кроками догідництва номенклатурній тоталітарно-апаратній системі, яка вважала історичну науку гарантом власних ідеологічних підвалин. Проте не всі історики піддавалися впливові та «сліпій вірі» в нереальні ідеали. Уже у 80-х роках ХХ ст. деякі закарпатські вчені-історики спромоглися трансформувати власний погляд на історичні аспекти і підхід до принципів історизму став більш реальним, об'єктивним.

На рубежі 80-90-х років минулого століття до плеяди відомих вже у той час істориків Івана Гранчака, Григорія Павленка, Едуарда Балагурі, Володимира Задорожного, Василя Худанича, Михайла Тиводара та інших вчених приєднався непримітний на перший погляд молодий дослідник історії Микола Вегеш. Хоча непримітним його назвати можна було умовно. Високий, худорлявий молодик, який виділявся свіжістю творчої думки, ініціативністю й миттевістю організаторської

реакції. Він дивувався старше покоління науковців ще й тим, що у пристойній, інтелігентній формі під час дискусій доводив істинність своїх суджень щодо різних історичних та сучасних громадсько-політичних подій. Тому й не дивно, що в той час, коли йому нав'язували різні «архаїко-комуністичні» теми для дисертаційного дослідження Микола Вегеш відчував, що це щось не те, що його покликання досліджувати інші проблеми. Тому він сам не уникав глибинних тем, а навпаки, орієнтувався на «білі плями» історії.

Провідною темою досліджень Миколи Вегеша стала історія становлення та розвитку Карпатської України. Проблема політичного державотворення, соціально-економічної еволюції, релігійно-духовним відносинам, мовно-культурній ситуації вченим присвячено сотні наукових праць. Таким здобутком на сьогоднішній день не може похвалитися жоден сучасний історик, що досліджував історичні аспекти Карпато-Української держави. Його перу належать монографії, брошури, статті, нариси, огляди тощо. Їхній перелік та зміст заслуговує подиву, коли усвідомлюєш, що все це людина зробила всього за десять з гаком років. А окремі праці викликають гордість за земляка, оскільки саме їх поява на світ змісила громадськість по-іншому глянути на історичне минуле Закарпаття напередодні Другої світової війни, розкрити реальні аспекти політичного розвитку краю в 1938–1939 роках. Саме такі праці як «Велич і трагедія Карпатської України», «Карпатська Україна (1938–1939): соціально-економічний і політичний розвиток», «Закарпаття в контексті центральноєвропейської кризи напередодні Другої світової війни», а також колективна монографія «Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців», яка вийшла під редакцією М. Вегеша, сприяли не тільки переоцінці, а й сучасному утвердженню національно-державних історичних цінностей, які в повну силу проявилися в часи Карпатської України. Значення цього факту ще належить оцінити в майбутньому. Проте не можна залишити не поміченим той факт, що сторінки історії Карпатської України стали доступними широкому загалу, а її провідники – визнаними народними героями. Практично жодне сучасне й майбутнє дослідження історії Карпатської України не може проводитися без використання праць М. Вегеша. А це означає, що доробок професора викликатиме постійний інтерес і носитиме аспекти актуальності. Крім того, професор Микола Вегеш – відомий дослідник й інших віх у житті Закарпаття. Його перу належать ґрунтовні дослідження з історії України й таких її регіонів як Галичина та Волинь. Він є автором багатьох праць енциклопедичного характеру.

В цілому на сьогоднішній день вчений є одним із провідних істориків Закарпаття. Його науковий ужинок вказує на те, що внесок дослідника у розвиток історичної науки вже залишив глибокий слід. Принаймні професор Микола Вегеш підтверджує реноме плеяди вітчизняних історичних шкіл, адже він є талановитим учнем відомого українського історика, доктора історичних наук, професора Володимира Грабовецького, який у свою чергу був одним із учнів академіка Івана Крип'якевича.

Починаючи розповідь про життєвий і творчий шлях професора Миколи Вегеша слід відзначити, що постать вченого неодноразово ставала об'єктом дослідження. Його науковій діяльності присвячена значна кількість праць, авторами яких були Василь Туряниця, Володимир Фединишинець, Василь Марина, Микола Олашин, Йосип Баглай, Степан Пойда, Михайло Зан та інші. Особливої уваги варті окремі видання Василя Туряниці «Науковець, педагог, людина» (Ужгород, 1995) та Володимира Фединишина «Микола Миколайович Вегеш: Бібліографічний покажчик» (Ужгород, 1997). Тому нам описувати життєві і творчі здобутки вченого і легко, але й важко водночас. За декілька останніх років Микола Вегеш виріс у авторитетного вченого, який вже сам будує власну історичну школу, готує до наукового шляху когорту молодих істориків-політологів.

Ми переконані, що на шляху наукового вдосконалення Микола Вегеш не збирається зупинитися. У цьому можна пересвідчитись, ознайомившись із періодами його життя від етапу становлення як історика і по-сьогодні. Потяг дослідника до науки здається невичерпним. Його запал та енергія, доброзичливість до оточуючих, професіоналізм, вимогливість, строгість та добродушність в одному цілому заслуговують кращих слів. Сім'я, друзі, колеги, учні, всі, хто знає Миколу Миколайовича як науковця, педагога та й просто людину, сприймають його натуру з повагою та звичайною дружелюбністю. А працювати з такою людиною приємно в будь-яких умовах.

Тож сьогодні, коли професор Микола Вегеш долає свій життєвий 40-річний рубіж, можна сказати, що його постать в сучасній історії Закарпаття є цікавою, непересічною в своєму роді і заслуговує на те, щоб з нею ознайомитися ближче. Що ж до його науково-дослідницького доробку, то він повинен стати доступним усім, хто цікавиться історико-краєзнавчим минулим.

Розуміємо, що розкрити всі тонкощі життєдіяльності вченого навряд чи вдалося. Проте головні віхи у його житті, які подані в нарисі, говорять самі за себе і творять портрет відомого сучасного вченого, достойного сина Срібної Землі!

Шлях у науку: етапи життя і творчості вченого

Славна й миловидна Міжгірщина. Перлина Закарпатського краю, яка дала світові плеяду видатних діячів у сфері науки, освіти, культури, красного письменства. Імена славних синів Карпатського підгір'я Августина Волошина, Василя Гренджі-Донського, Петра Скунця, Олекси Мишанича та багатьох інших відомі далеко за межами нашого регіону. Палітра сучасних відомих постатей, які прославляють своїми досягненнями в різних галузях суспільного життя Міжгірщину, буде неповною, якщо не згадати українського вченого, доктора історичних наук, професора Миколу Вегеша. Його талант історика-дослідника виплекався саме в рідних, вповитих природною красою, краях.

Селище Міжгір'я: вигляд з висоти Синеvirського перевалу

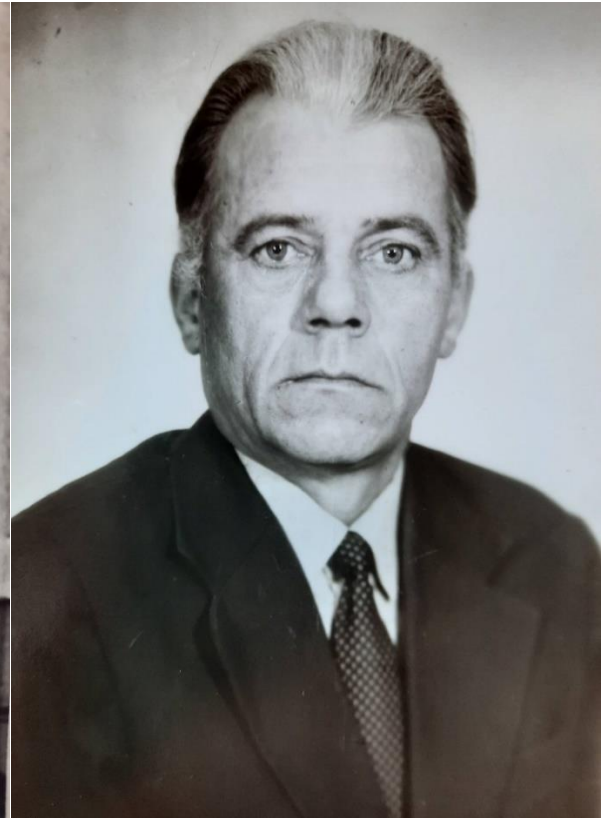
Майбутній вчений народився в Міжгір'ї 28 листопада 1962 року. Батьки первістка Микола Юрійович і Ганна Йосипівна – за доброю і старою традицією шанували традиційний релігійний календар, оскільки з покоління в покоління їхні предки й вони самі жили за Божими заповідями та народними традиціями. Тож, коли постало питання назвати сина, сумнівів у подружжя не було ніяких. Адже він народився напередодні одного із найшанованіших і найулюбленіших на Верховині свят – свята Святого Миколая. Так новонароджений дістав ім'я Микола.

У полоні гірської краси, лісової зелені, гнучких потічків швидко минали дитячі роки. Вочевидь, був неспокійним, гомінким, але й слухняним і уважним до батьків. Він розумів, що в умовах селянського верховинського містечка має вирости не тільки на радість та втіху рідним, а й стати надійним помічником на все життя.

Малий Микола змалку розумів, що попри все треба вчитися. У цьому добрим ділом сприяли й батьки, які ще до шкільного періоду навчили його читати. Допитливий характер юнака ще більше допоміг Миколі під час шкільного навчання, яке розпочалося у шестирічному віці. У школі подобалося все, «вибагливим» щодо предметів не був. Однак особливий потяг відчував до історії. Якось у розмові про дитячі мрії Микола Вегеш згадував, що полюбив історію в школі і вже тоді, навчаючись у старших класах, вирішив стати у цій справі фахівцем.

Мама – Ганна Йосипівна
Народ. 26. 03. 1927

Батько – Микола Юрійович
19. 12. 1932 – 08. 03. 2016

Тому у 1979 році після закінчення навчання в Міжгірській середній школі подекуди традиційних проблем із вибором подальшого шляху у Миколи Вегеша не було. Він твердо вирішив, що буде долати вищу освіту. У тому ж році він успішно склав вступні іспити до Івано-Франківського державного педагогічного інституту (тепер Прикарпатський університет ім. В. Стефаника) і розпочав навчання на історико-педагогічному факультеті. Саме тут він захоплено поринув у царину історії. Саме тут він проходив вишкіл вчителя-педагога. Студіювання не було легким, оскільки досвідчені викладачі інституту ставилися до студентів вимогливо, змушували вивчати тонкощі «вчительки життя» – історичної науки – добросовісно.

Одним із таких викладачів був відомий український історик, завідувач кафедри історії УРСР, доктор історичних наук, професор Володимир Грабовецький. Він запримітив хороші здібності студента Миколи Вегеша, давав цінні поради, передбачаючи, що вони дійсно підуть йому на користь. Вбачаючи у своєму студентові майбутнього вченого, В. Грабовецький радив всебічно розвивати талант, не зациклюватися на вузьких історичних проблемах і таке інше. Згодом Микола Миколайович з теплими словами вдячності буде згадувати настанови свого вчителя.

Студентські будні – лекції, семінари, підготовка рефератів, курсових, участь у студентських наукових конференціях – забирали дуже багато часу. Та Микола й

не жалкував, оскільки розумів необхідність кожного навчального моменту. Саме ці роки й формували особистість історика, вчили концентруватися на конкретних завданнях у житті. Але роки навчання в інституті також промайнули швидко. Перед випускником розстелилася чергова дорога життя, яка манила своєю невідомістю, таємничо закликала розпочати новий етап у своєму житті.

На лекції з однокурсниками Ігорем Білоганом та Іваном Місюраком

З професор Володимиром Грабовецьким

Отримавши вищу освіту історика-педагога Микола Вегеш знав, що піде працювати шкільним учителем. Однак постійно в думці кружляли слова мудрого наставника Володимира Грабовецького, який радив не зупинятися на досягнутому,

а сміливо йти до вершин історичної науки. Цей потяг ставав усе відчутнішим, що врешті-решт і визначило долю майбутнього вченого.

Серед однокурсників

Неодноразово доводилося чути, що наука – найперше у житті Миколи Вегеша. Та й нам самим, під час спільної роботи з вченим, довелося у цьому переконатися. У будь-якій справі, що стосувалося науково-дослідної діяльності його цікавила лише кінцева мета, а труднощі, які виникали в процесі роботи, він долав із невимушеною легкістю, якій можна тільки по-доброму позаздрити.

По завершенні навчання в Івано-Франківському державному педагогічному інституті в 1984 році Микола Вегеш повернувся в рідну Міжгірщину. Дипломований спеціаліст відразу ж приступає до роботи в Синевирській середній школі учителем історії. Розпочавши педагогічну діяльність, історик поринув у пошуково-дослідницьку роботу, яка стримувала нерозкритий талант вченого. На нього почали звертати увагу колеги, земляки, помічаючи, що молода людина, повна енергії й творчої свободи прагне чогось більшого ніж вчителювання. Повна різнобічних ідей натура притягувала до себе оточуючих селян, інтелігентів, службовців, педагогів та учнів у школі. За короткий час він став користуватися щирою повагою й довірою людей. І все це завдяки професійним старанням,

висококваліфікованим знанням. Його нерідко можна було побачити з відкритою книжкою на вулиці, вокзалі, в автобусі...

Шкільний етап у педагогічному житті Миколи Вегеша був насичений різними подіями. Проте потяг до вищих знань, до вершин історичної науки був набагато сильнішим. Тому молодий учитель мріяв продовжувати навчання. Ще в Івано-Франківську він переконався, що йде правильним шляхом. А знайомство з відомим українським вченим академіком Володимиром Грабовецьким тільки посилило віру в те, що покликання Миколи Вегеша бути істориком більше ніж регіонального значення.

Хор вчителів Синевирської середньої школи

Педагогічною діяльністю у школі Микола Вегеш займався вісім років – з 1984 року по 1992 рік. За цей час він зумів передати свої знання та любов до історії не обному поколінню учнів. Уже на початку своєї вчительської кар'єри історик зарекомендував себе висококваліфікованим фахівцем. Саме його педагогічний хист і знання історичних предметів, неабияка ерудованість і організаторські здібності вплинули на те, що у 1985 році колеги-історики Міжгірського району обрали Миколу Вегеша головою районного методичного об'єднання вчителів історії. Це перше визнання його здібностей прийшло, коли йому виповнилося двадцять три роки! Молодий історик здібно керував методичним процесом, привнісши нові методи заохочення вивчення історії в школах, вимогливо ставився до покращення методологічної основи викладання тощо. Молодий керівник сміливо й різко

критикував деяких педагогів, особливо тих, хто намагався користуватися у своїй освітньо-виховній діяльності стереотипами, застарілими зразками методики викладання історії. Звичайно, що у той час це багатьом не подобалося, про що молодому історикові інколи натякали «зверху». Проте, відчуваючи, що він сам є людиною вже не від «того» світу, передбачаючи швидкоплинні зміни поволі пом'якшував ставлення до історії не як ідеологічної забаганки, а звичайної поваги до минулого своєї держави, краю, його народу. Це порозуміли діти, за що віддячували йому своєю повагою.

Як кваліфікованого педагога Миколу Вегеша регулярно запрошували до Ужгородського державного університету перевіряти знання абітурієнтів та учасників районних і обласних олімпіад.

Одночасно з цим Микола Миколайович мріяв займатися вищою наукою. Він не припиняв пошуку «своєї теми» для детального дослідження, розуміючи, що без відчайдушної працездатності добитися успіху в науці неможливо.

Інститут історії України НАН України

Однак шлях у науку не був легким. Після закінчення інституту професор В. Грабовецький рекомендував Миколі приїхати до Києва в Інститут історії України Академії Наук України. Вважалось, що тут будуть створені кращі умови для наукового зростання. Зрозуміло, що цей заклад був престижним і навіть головним для історичної науки в Україні. Вихованого на українських національних традиціях

Миколу Вегеша вабила національна тематика, славні сторінки українського історичного буття. Історик вирішив поринути у світ козацтва, досліджувати соціальну диференціацію запоріжців та й взагалі займатися епохою феодалізму. Проте тема у той час ще «кусалася», здавалася занадто вільнодумною й навіть небезпечною. Тому йому було запропоновано «традиційно актуальну» для радянського суспільства тему, пов'язану з вивченням історії пролетаріату в Україні. Поринувши з великим ентузіазмом у роботу, Микола Вегеш почав відчувати, що це не його тема. Творча натура молодого історика вимагала чогось іншого, особливого, цікавого. Йому не хотілося йти вже давно протореним шляхом, а відкрити нову, раніше не досліджувану тему, глянути на проблему із зовсім іншого боку. І хоча час був до цього неготовий, що добре розумів Микола Вегеш, його бажання було сильнішим за диктат науки. Відчуваючи проблемність вибору і розуміючи обставини, в яких він опинився, Микола Вегеш вирішив їхати у Львів і там закріпити для дослідження іншу тематику. Здавалося, що дух Західної України втамував би голод дослідника. Бажання молодого історика зрозуміли належним чином і запропонували ще глибшу актуальну тему – «Зародження марксизму на західноукраїнських землях» ...

З Василем Ільком і Дмитром Данилюком

Друга спроба також виявилася невдалою. Розпочавши все спочатку, Микола Вегеш взявся за вивчення проблеми, але знову ж таки зрозумів, що береться за «вимучене» комуно-радянською ідеологією творіння. Відчуваючи, що знову нічого

не вийде, Микола Вегеш приїхав в Ужгород. Власне, повернутися на навчання в Закарпаття йому порадив доктор історичних наук В. Г. Сарбей, який рекомендував прикріпитися до кафедри історії СРСР Ужгородського державного університету. Професор Василь Ілько прийняв молодого історика із задоволенням і закріпив для дисертаційного дослідження чергову «актуальну» тему ... «Соціалістична індустріалізація і колективізація в радянській історіографії». Третя спроба «закохатися» в тему також вийшла невдалою. І тут проблема не у вибагливості дослідника, а у відмежуванні від стереотипів, штампів, трафаретності думок тощо. Навіть здивування викладачів щодо безпартійності дослідника не справило на Миколу Вегеша належного враження. Мало хто відчував, що він вже є людиною іншого покоління, іншого наукового бачення. В одному з інтерв'ю журналістам вільнодумної газети «Карпатська Україна» історик згадував про «ужгородську спробу» дисертаційного дослідження: «... вивчення документів, історичної літератури. Робота була нецікава і нудна, але таким був час». Це коротке пояснення як ніщо інше говорить про проблемність навколо пропонованих дисертаційних тем. А символічна вісь аспірантських митарств Миколи Вегеша «Київ–Львів–Ужгород» здавалося, не мала логічного завершення і ставила молодого вченого в обов'язкові рамки.

І все-таки Микола Вегеш знайшов тему, яка була і цікава, й актуальна, й недосліджена. Вона стала доступною тоді, коли суспільству стали доступними багато різних речей, пов'язаних із вільнодумством, національно-культурним самовираженням, історико-красознавчим відродженням тощо. У згадуваному вище інтерв'ю (газета «Карпатська Україна» від 24 березня 1994 року) Микола Вегеш про цю подію каже: «У березні 1990 року «власть імущі» дозволили святкувати 51-шу річницю Карпатської України. Відтоді я знайшов свою тему». Його полонила історія Карпатської України і він з того часу повністю віддався науково-дослідній роботі.

25 жовтня 1990 року молодий історик отримав телеграму, текст якої пропонуємо Вашій увазі: «Повідомляємо, що наказом по Ужгородському державному університету від 24 жовтня 1990 р. за №517-05 Вас зараховано з 1 листопада 1990 р. аспірантом без відриву від виробництва з чотирирічним терміном навчання по спеціальності «історія СРСР». Ректор Сливка В. Ю.».

У цей час Микола Вегеш уже був одружений. Свою вірну «половину» він знайшов ще в студентські роки. Пані Анастасія родом з відомого Рогатина, що вважається батьківщиною легендарної Роксолани. За фахом вона філолог і є надійним помічником і другом Миколи Вегеша. Взагалі, розповідаючи про життєвий і творчий шлях вченого, неможливо оминати сімейної теми, оскільки вона, поза всякий сумнів, стоїть у житті на першому місці. Неодноразово буваючи в скромній квартирі професора, де міститься й акуратна бібліотечка вченого, розумієш, що втішні наукові здобутки були б невідчутними без щирої підтримки сім'ї. Це розуміє й сам Микола Вегеш, який в одному з інтерв'ю вказував: «Інколи мені здається, що, будучи на місці моєї дружини, я з таким чоловіком не прожив би

і дня. Але вона змирилася і живе. Можливо тому, що Анастасія – теж викладач за фахом». Від себе можна додати, що вона просто розуміє скільки часу необхідно віддавати науковим потугам і тільки жартома може «лихословити». Здається нам, що у вчених інших жінок не буває.

З дружиною Анастасією

Дружина М. Вегеша Анастасія завжди привітна, щоразу пропонує запашну каву. Та й взагалі атмосфера в сім'ї приємна. В оселі вченого завжди жваво, заходять колеги, письменники, художники, журналісти. За доброю порадою не цураються зайти аспіранти й студенти. Одного разу, завітавши до професора і побачивши багато людей, подумалось, що потрапив у «громадську приймальню». Дружнє життя подружжя доповнюють діти – двоє синів. Ігор та Іван Миколайовичі навчаються в Ужгородській загальноосвітній школі I-III ступенів № 1 ім. Тараса Шевченка.

Перед тим, як повернутися до літописання творчого шляху і завершуючи невеличкий відступ, присвячений сімейному життю Миколі Вегеша, хочеться сказати, що у всіх своїх починаннях він мав і має надійну підтримку і порадишників у колі сім'ї.

З синами Іваном та Ігорем

Навчаючись в аспірантурі молодий вчений крок за кроком йшов невідомими стежинами історії і з кожним разом усвідомлював, що відоме до цього часу про Карпатську Україну та її лідерів не завжди подавалося правдиво, а подекуди й свідомо паплюжилося. Поєднуючи наукові дослідження з педагогічною діяльністю в школі, Микола Вегеш знаходив час і на написання статей. Так з'являються нариси спочатку в регіональній пресі, передусім міжгірській «Радянській Верховині», а згодом у центральній та зарубіжній. Символічно, що першою статтею, яка була написана пером історика, став нарис про президента Карпатської України Августина Волошина. Це тепер ми можемо спокійно реагувати на таку інформацію. Але тоді? У 1990 році далеко не кожний часопис, газетний чи журнальний, ризикнув би подати на своїх шпальтах «небезпечний» матеріал, тим більше пов'язаний із українським національним рухом та його звеличенням. Тому й газеті Міжгірщини «Радянська Верховина», а згодом під назвою «Верховина» належить одне із почесних місць в історії новітньої національно-визвольної боротьби. Будучи друкованим органом районного комітету Компартії України вона публікує глибоко-аналітичні історико-краєзнавчі статті Миколи Вегеша, ім'я якого у той час ще не було відомим широкому загалу. Тільки у 1990 році на її сторінках побачили світ вісімнадцять статей-нарисів молодого історика! А їхні назви говорять самі за себе: «Августин Волошин: ким він був?», «Пролог у новий час краю», «А хто ж ми є?», «Велич і трагедія Августина Волошина», «За нашу і вашу свободу», «Перший літописець Карпатської України» та багато інших. Звичайно, що це подобалося не

всім, особливо з плеяди ревних захисників радянщини. Серед них були й деякі дослідники-науковці. Проте, науковий «фанатизм», яким уже тоді жив Микола Вегеш, цілком природно відкидав будь-які напади на українську історію. Далі з'являються його статті в «Молоді Закарпаття», «За незалежність», «Новинах Закарпаття», «Закарпатській правлі» ...

Матеріали, опубліковані в пресі, попадають до рук відомих вчених в інших куточках України. Ім'я М. Вегеша стає відомим, з ним намагаються нав'язати творчі контакти. Показовим у цьому відношенні є текст телеграми, надісланої молодому вченому редактором відділу науково-популярного журналу «Наука і суспільство» М. Кухарчуком: «Просимо стисло розповісти історію Карпатської України (на підтвердження тези про те, що Закарпаття – то Україна, а не якась окремішня «Русинія»)», проілюструвати статтю картою 1938–39 рр., щоб читач мав конкретну уяву про тодішній адміністративно-територіальний поділ і район описуваних Вами подій». Тож бачимо тут факт визнання дослідника ще тоді, коли він був далеко до вершин наукового Олімпу.

З Петром Скунцем, Володимиром Анталовським і Миколою Зимомрею на відзначенні ювілею В. Гренджі-Донського

Активна пошукова робота про діячів Карпатської України та оприлюднення багатьох раніше невідомих фактів їхньої біографії сприяли налагодженню контактів з українцями в еміграції. Микола Вегеш отримує запрошення співпрацювати з відомими своєю національно-радикальною позицією вільнодумними часописами

Сполучених Штатів Америки («Український Історик», «Америка»), Канади («Україна і світ»), Великобританії («Визвольний шлях»), Німеччини («Сучасність»). По світу через шпальти новинок звучать нариси про відомих громадсько-політичних і культурно-освітніх діячів українських Карпат. Особливе місце серед них займає ім'я «першого літописця» Карпатської України Василя Ґренджі-Донського. Присвятивши велику кількість публікацій славній постаті закарпатця, Микола Вегеш зав'язав дружні зв'язки з еміграцією. Особливо він дорожить листуванням із дочкою «верховинського соловейка» Зіркою. Подаємо деякі фрагменти листування з Миколою Вегешем, в яких прослідковується повага, щиросердечність і безмежна подяка дослідникові за його працю в контексті відродження чесного імені Василя Ґренджі-Донського. Ось так, наприклад, закінчується лист Зірки Ґренджі-Донської від 2 липня 1992 року: «Не мала дотепер нагоди подякувати Вам за ті гарні статті, які Ви написали дотепер про батька. Вдячна Вам, як і всім іншим Вашим землякам, що стараєтеся популяризувати ім'я батька». Або в листі від 14 жовтня того ж року: «Я Вам щиро вдячна, що Ви стараєтеся помішувати Ваші статті про батька і в українських виданнях поза Закарпаттям...».

Зірка Ґренджа-Донська разом з батьком

Коли побачила світ книжка «Велич і трагедія Карпатської України», написана Миколою Вегешем у співавторстві з ужгородським вченим Володимиром Задорожним, реакція громадськості була миттєвою, адже вперше з історією Карпато-Української держави можна було ознайомитися в такому комплексі. Особливо близьке серцю Миколи Вегеша привітання Зірки Ґренджі-Донської в листі від 28 липня 1993 року: «Вітаю Вас щиро з виданням Вашої праці. Сердечно вітаю також і п. Задорожного. Дуже рада, що Ви опрацювали цю тему і так вже

більше людей ознайомиться з цією частиною нашої історії». Ще більш теплою була реакція Зірки Гренджі-Донської на вихід у світ книжки М. Вегеша про Василя Гренджу-Донського: «Вашу посилку – книжку і Вашу карточку – дістала і щиросеречно дякую Вам за неї. Була дуже приємно заскочена, бо не сподівалася побачити нову книжку про батька. Дякую Вам з глибини серця за Ваші турботи і старання обзайомити все більше й більше наш народ з батьком...». Це фрагмент з тексту пізнішого листа пані Зірки від 8 серпня 2000 року.

Повага до імені Василя Гренджі-Донського з боку його земляка-історика й справедливо званого «сучасним літописцем Карпатської України» знайшла своє відображення у тому, що в 1993 році він був удостоєний звання лауреата премії імені Василя Гренджі-Донського, отримавши відповідний диплом №3. Безперечно, гідне визнання достойного земляка, хоча б з огляду кількості його публікацій про багатогранну життєдіяльність «верховинського соловейка». Але найприємнішим для Миколи Вегеша є все ж таки багаторічне дружнє листування з дочкою та хранителькою багатств Василя Гренджі-Донського Зіркою.

З Володимиром Задорожним і Маріаном Токарем
під час засідання спеціалізованої вченої ради

Поряд з цим молодий вчений продовжував навчання в аспірантурі, успішно складав «кандидатські мінімуми». Як заочник він встигав зробити більше ніж стаціонарні аспіранти. Створення кафедри історії України Ужгородського

державного університету ще більше заохотило М. Вегеша. Керівником його дисертаційного дослідження став доктор історичних наук, професор Володимир Задорожний. Перший високий науковий успіх прийшов досить швидко. У 1994 році Микола Вегеш успішно захистив дисертацію і став кандидатом історичних наук. Безмежна працьовитість і наполегливість вченого була винагороджена у своєму роді дослідженням з історії Карпато-Української держави. Тема дисертації – «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічні і політичні аспекти» – викликала жваві дискусії, обговорення, протиставлення епох тощо. Переміг об’єктивізм, науковість і Вчена Рада одногolosно виступила за те, щоб просити ВАК присудити Миколі Вегешу кандидатську ступінь.

Хвиля новизни, яка була присутня в дослідженні, складність і недоступність до аспектів розвитку Карпатської України не викликали сумніву, що опубліковані у вітчизняних і зарубіжних виданнях матеріали викличуть негайну реакцію. Крім відгуків про окремі видання Миколи Вегеша особливою увагою користувалися опубліковані матеріали в авторитетних часописах як України, так і зарубіжжя.

У цей час Микола Вегеш уже працював викладачем кафедри історії України Ужгородського державного університету.

Головний корпус Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника – альма-матер Миколи Вегеша

У 1996 році Микола Вегеш отримав чергову нагороду, що підтвердило його гасло: «Кредо – праця!». Цього разу за вагомий внесок у справу вивчення і популяризації історії українського народу та історико-краєзнавчої спадщини Івано-Франківська обласна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців 25 червня 1996

року присудила кандидату історичних наук, доценту кафедри історії України Ужгородського державного університету Миколі Вегешу звання лауреата премії імені академіка Івана Крип'якевича. Ця премія присуджується в галузі науково-дослідницької пропагандистської діяльності з історії та культури України. Високу нагороду було вручено на пленарному засіданні Міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-ій річниці від дня народження академіка Михайла Грушевського 27 вересня 1996 року в приміщенні Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника. Того дня Миколу Вегеша вітали ректор університету, академік Віталій Кононенко, завідувач кафедри історії України цього ж закладу академік Володимир Грабовецький та інші й підкреслили визначний внесок у дослідження проблем історії України, Закарпаття, Східної Галичини.

З 1997 року Микола Вегеш перейшов на викладацьку роботу на кафедру політології історичного факультету УЖДУ. У цей час, усвідомлюючи необхідність своєї праці, він працював над докторською дисертацією. Працюючи в архівах, осмислюючи й обґрунтовуючи досліджувані історичні події, вчений у повну силу поринув у світ політології, який здавався знайомим і таємним водночас. Та все ж працелюбність та невідступність від поставлених перед собою завдань «таранила» будь-які складності, що виникали на шляху до мети. Науковий доробок дослідника зростає як кількісно, так і якісно.

Символічною вершиною наукової діяльності Миколи Вегеша став успішний захист докторської дисертації на тему «Закарпаття в контексті центральноєвропейської кризи напередодні Другої світової війни». Цей період в історії краю став для нього найголовнішим в багаторічній науково-дослідній роботі. Дисертаційне дослідження вчений виконав на кафедрі політології Ужгородського університету. До того ж вона опрацьовувалася у відділі міжнародних зв'язків України і поєднала у своєму змісті проблеми як вітчизняної, так і всесвітньої історії. В основі дисертаційного дослідження тоді ще доцента вишу Миколи Вегеша постала історія Карпатської України в її всеосяжному виявленні. Тож від успішного захисту залежав рівень своєрідного підсумку в науковій життєдіяльності дослідника.

Захист докторської дисертації відбувся спочатку на засіданні спеціалізованої Вченої Ради Д50.17.01 в Інституті історії України Національної Академії Наук України 25 вересня 1998 року, а згодом – 26 квітня 1999 року – на засіданні спеціалізованої Вченої Ради Д26.001.20 в Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка. Останній науковий інститут зробив додатковий висновок щодо дисертаційного дослідження.

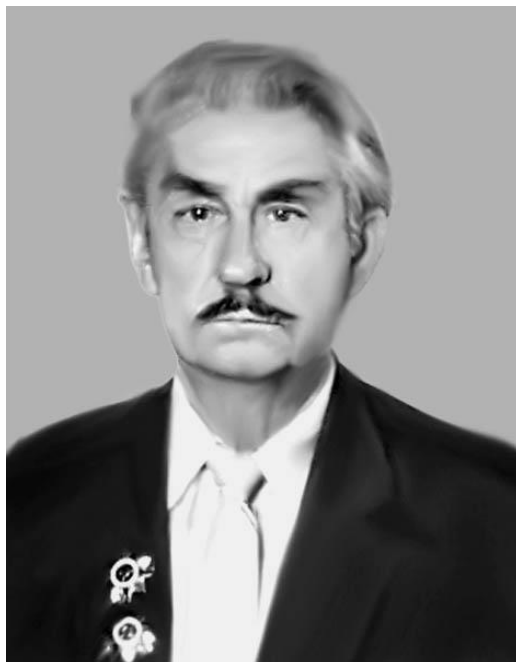
Академік Валерій Смолій

Офіційними опонентами історика М. Вегеша в процесі захисту виступали доктор історичних наук, заслужений діяч науки України, професор С. В. Кульчицький, доктор історичних наук, професор кафедри нової і новітньої історії та історіографії Ужгородського університету І. Ф. Король, доктор історичних наук, головний науковий співробітник Інституту соціології НАН України В. П. Троцинський. Науковим консультантом дисертанта був доктор історичних наук, завідувач відділом всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії України НАН України С. В. Віднянський. Провідною установою по захисту докторської дисертації було обрано Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича. Участь у науковій дискусії взяли два академіки (В. А. Смолій, П. Т. Тронько), два члени-кореспонденти НАН України (І. М. Мельникова, П. С. Сохань), 36 докторів історичних наук і один кандидат історичних наук. На цей час обсяг загальної кількості опублікованих наукових матеріалів Миколи Вегеша становив близько 150 друкованих аркушів. Це вказує на серйозний підхід історика до досліджуваної ним проблеми.

Проте, як було сказано вище, дисертація підготовлена вченим проходила дві Вчені Ради, що практично означає два захисти. У чому ж причина цього? Справа полягала в тому, що 26 березня 1998 року вийшла постанова Вищої Атестаційної Комісії України про чітке визначення відповідного терміну між захистом кандидатської і докторської дисертацій (не менше п'яти років), що і стало причиною надсилання роботи М. Вегеша на колективну рецензію. Оскільки докторська дисертація була виконана достроково, то Микола Миколайович був змушений зачекати декілька місяців. Адже перший захист відбувся саме у той час, коли згадана постанова тільки набирала статусу офіційного положення. Отже,

другий етап захисту докторської дисертації відбувся в Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка, де було зроблено додатковий висновок (колективну рецензію). Участь в обговоренні взяли двадцять двоє чоловік, двадцять один з яких був доктором історичних наук.

Зрозуміло, що успішний захист докторської дисертації став лише своєрідним підсумком науково-дослідницької діяльності вченого упродовж останнього десятиріччя ХХ століття. Період з 1994 року (захист кандидатської дисертації) до 1999 року (захист докторської дисертації) був пройдений ніби на одному диханні. Але ні в якому разі це не означало, що прийшов час ставити «кріпку». Більше того, завершуючи черговий етап в науковому поступі, Микола Вегеш взявся за здолання подальших наукових вершин. Процес сходження на науковий Олімп продовжився.

Академік Карпо Джеджула

В одному із недавніх інтерв'ю газеті «Ужгородський університет» на запитання кореспондента Степана Пойди про події з життя, які запам'яталися найбільше, Микола Вегеш відповів: «Таких подій було чимало, але назву тільки деякі: знайомство з майбутньою дружиною, яка весь час поряд зі мною, народження моїх синів, захист докторської дисертації, після чого я став одним із наймолодших докторів історичних наук в Україні». І дійсно вчений здолав «докторську» вершину, коли за плечима було всього-на-всього тридцять шість років. Зрозуміло, що цей факт привернув увагу багатьох людей, які знають і поважають Миколу Миколайовича не тільки як вченого, а й просто доброзичливу людину.

Одним із перших привітав Миколу Вегеша з успішним захистом докторської дисертації його вчитель-історик, академік з Івано-Франківська Володимир Грабовецький. У вітальній телеграмі від 19 грудня 1998 року він писав: «Радію, що наша Прикарпатська історична школа так успішно росте». У кінці В. Грабовецький

скромно підписався: «З повагою твій вчитель». Його радість можна цілком зрозуміти, адже перші кроки в науку Микола Вегеш розпочинав робити під його безпосереднім керівництвом, завжди розраховуючи на цінну пораду та дружню підтримку.

Успіхи молодого доктора історичних наук запримітили не тільки в Україні, а й за кордоном. Цьому сприяла активна видавнича діяльність дослідника. Його наукові статті друкуються в багатьох загальновідомих часописах, виходять окремі видання. 27 вересня 1999 року на засіданні президії Міжнародної Слов'янської Академії Наук, президентом якої є академік К. О. Джеджула, відбулися чергові вибори дійсних членів та членів-кореспондентів. Серед новообраних академіків був і доктор історичних наук, доцент кафедри політології Ужгородського університету Микола Вегеш, якого було названо одним із найавторитетніших дослідників історії Закарпаття. Коментарі, на наш погляд, тут зайві. Не останню роль у визнанні вченого на такому високому рівні відіграли його заслуги в царині дослідження історії Карпатської України.

Таким чином Микола Вегеш, як і чимало науковців Ужгородського університету, дістав визнання не тільки в Україні. На європейському, а то й на світовому рівні повага до вченого визначається його співпрацею із зарубіжними науково-освітніми центрами. А високий рівень наукового потенціалу закарпатських вчених вже давно є відомим фактом і сприймається з почуттям гордості за земляків. Не оминув участі заслуженого визнання на світовому рівні й професор Микола Вегеш. У 2001 році Рада директорів, Управлінська Рада редакторів і Рада видавців Американського Біографічного Інституту, честь очолювати який випала доктору Т. Коллінзу, обрала М. Вегеша Почесним членом Дослідницького Бюро Радників вищеназваного інституту. У дипломі, зокрема, відзначається, що закарпатський вчений досягнув видатних наукових результатів. Визнання Американського Біографічного Інституту заслуг Миколи Вегеша є, на нашу думку, цілком об'єктивною оцінкою його науково-дослідницької діяльності щодо висвітлення життєдіяльності багатьох відомих громадсько-політичних та культурно-освітніх діячів Закарпаття, таких як Августин Волошин, Василь Гренджа-Донський, Степан Клочурак, Михайло Колодзінський та багатьох інших. Невипадково Микола Миколайович очолює й Закарпатське відділення Всеукраїнського Біографічного Товариства. Його перу належать чисельні наукові публікації біографічного характеру, присвячені аналізу життєвого шляху й наукової спадщини таких видатних постатей української історії, як Михайло Грушевський, Іван Крип'якевич, Михайло Драгоманов, Хведір Вовк, Андрей Шептицький, Володимир Антонович, Іван Лисяк-Рудницький, Володимир Грабовецький та багатьох інших. Багато зроблено вченим і в контексті джерелознавчого й історіографічного збагачення історичної науки.

Трохи раніше, у 2000 році, Микола Вегеш був обраний Почесним членом музею Олекси Довбуша, що на Прикарпатті.

Наукові успіхи вченого знаходили відголоси й у приватних листах багатьох українських культурно-освітніх діячів. Ось фрагмент телеграми Ернеста Гийдела до Миколи Вегеша від 25 грудня 2000 року: «Бажаю Вам легкоздоланних труднощів, приємних перемог та всілякої підтримки у боротьбі з провінційністю нашої науки, у чому Ви чесно є першим серед рівних».

Академік Іван Дзюба

Знання справи й авторитет вченого сприяли тому, що провідні установи стали проявляти зацікавленість у співпраці з ним. Серед інших слід відзначити Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України (ЕСУ) НАН України. Микола Вегеш підготував близько сотні статей-гасел до 25-томного видання першої загальноукраїнської енциклопедії. В одному із листів історику від 31 січня 2001 року співголова Головної редакційної колегії ЕСУ професор Іван Дзюба писав: «Я не просто вдячний Вам, а просто зворушений тим, як Ви відгукнулися на потреби ЕСУ. Нам би в кожному регіоні такого співробітника, то не довелося б три роки мучитися, збираючи по крихті інформацію...». Тож не дивно, що Микола Вегеш став фактичним координатором ЕСУ від Закарпатської області. Регулярно контактує Ужгородський вчений і з відповідальним секретарем ЕСУ Миколою Железняком. До речі, з роботою енциклопедичного характеру вчений знайомий вже давно, оскільки за період своєї науково-дослідницької діяльності з цим доводилося зустрічатися неодноразово.

Отже, як бачимо, шлях Миколи Вегеша в науку був швидким і плідним. Але для того, щоб був дійсно таким, потрібні були величезні моральні й фізичні зусилля, жмут людської енергії та самовіддачі. Завдяки цим та іншим якостям фахівця науковець і педагог став у 2000 році директором Науково-дослідного інституту Карпатознавства, 2001 року – професором кафедри політології, а в 2002 році –

завідувачем цієї ж кафедри Ужгородського національного університету, про що буде сказано далі.

Наукові дослідження професора Миколи Вегеша

Стаючи на ноги як дослідник-науковець, Микола Вегеш пам'ятав слова свого вчителя з Івано-Франківська академіка Володимира Грабовецького про те, що історик, попри головну, або краще сказати, улюблену тему своїх досліджень, повинен бути всебічно розвиненим, орієнтуватися в багатогранному історичному ареалі епох, об'єктивно-аналітично усвідомлювати кожен крок сходинками історичної еволюції. Символічну настанову відомого українського історика молодий вчений М. Вегеш сприйняв як свій обов'язок, що й яскраво відобразилося у його науково-дослідницькій діяльності. Упродовж багаторічної роботи в царині історії вчений вивчав різнобарвну палітру минулого як України, так і зарубіжжя. При цьому географія досліджень не носила однобічний, тимчасовий, а тим більше випадковий характер. У полі наукового зору професора Миколи Вегеша перебували періоди історії, які однозначно мали дух національно-визвольної боротьби українського народу протягом усієї його історичної ходи. І це є характерною рисою дослідника, який виріс в гірському районі Карпат, де дух свободи й віра в кращу долю були споконвічними супутниками багатьох поколінь. Цей дух, у хорошому розумінні слова з бунтівним присмаком, з самого раннього етапу науково-дослідницького шляху Миколи Вегеша незмінно манив і зачаровував його своєрідним шармом, можливістю в найскладніших історичних умовах сказати своє «Я».

Саме цим можна пояснити потяг історика до національно-визвольних змагань українців упродовж багатовікової історії чи то в Наддніпрянщині, чи в Галичині, чи в Закарпатті. Явища патріотизму, національного самовизначення, реалізації щиронародної влади в Україні стали наріжним каменем усіх наукових досліджень професора Миколи Вегеша. Тому й не дивно, що декілька наукових досліджень він присвятив історії Галицько-Волинської держави, а точніше – її політичній еліті в особах Данила Галицького й Лева Даниловича (стаття «Галицько-Волинська держава і Угорщина» та ін.). Після поступового занепаду Київської Русі саме ця «окраїна» стала символічним «П'ємонтом» українського національно-визвольного відродження. І чи не найбільша заслуга в становленні на заході українських земель Галицько-Волинської держави належить її політичним лідерам Данилові та Львові, на чому наголошував у своїх статтях М. Вегеш.

Більше уваги в науково-дослідницьких працях вчений приділив козацько-гетьманській епосі. І знову центральними епізодами стали національно-визвольні сторінки українського народу. З-під пера історика виринають героїчні часи козаччини, коли провідниками-бунтівниками українців були Дмитро

Вишневецький, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Пилип Орлик та інші видатні лицарі-гетьмани.

Зокрема, найяскравішій постаті національно-визвольної війни українського народу в 1648–1654 роках, козацькому гетьману Богдану Хмельницькому професор Микола Вегеш присвятив більше десятка цікавих публікацій, які друкувалися як у вітчизняних, так і зарубіжних часописах. Серед наукових статей про згадувану проблематику слід виділити ґрунтовні праці «Закарпаття, козаки, Богдан Хмельницький і Закарпаття» (опубліковано в Словаччині), «Україна від Богдана Хмельницького до Кирило-Мефодіївців» (опубліковано в Румунії), «Національно-визвольна війна 1648–1654 рр. і Закарпаття», «Народно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького в наукових студіях В. В. Грабовецького» тощо. Через усі історичні нариси, що стосуються доби Хмельниччини, наскрізно проходять пошуки розв'язання проблеми впливу національно-визвольного руху гетьмана Богдана на населення західноукраїнських земель, його ставлення до визвольних змагань козаків, симпатії закарпатців. Центральною фігурою досліджень є Богдан Хмельницький, хоча й іншим провідникам козацьких походів Микола Вегеш відвів достатньо уваги. Не оминув історик і сторінок козацьких повстань під проводом представників середнього та нижчого козацтва.

У 1996 році в Ужгороді вийшла друком книжка Миколи Вегеша, написана у співавторстві з іншим закарпатським вченим Миколою Олашиним «У бурі народно-визвольної війни 1648–1654 років». Праця викладачів Ужгородського державного університету вийшла, на наш погляд, вдало укладеною за змістом, оскільки в ній знайшли відображення цікаві проблеми. Зокрема, крім традиційних розділів, присвячених «Великому гетьману» й історіографії національно-визвольної війни, тут вміщено конкретизовані студії «Михайло Грушевський про Переяславську

угоду 1654 року», «Венедикт М'якотін про українсько-російський союз 1654 року» та ін. Наскрізною темою праці було співставлення відносинно-ситуаційних елементів у історико-географічній схемі «Запорізькі козаки – населення Закарпаття».

З Іриною Любою Горват

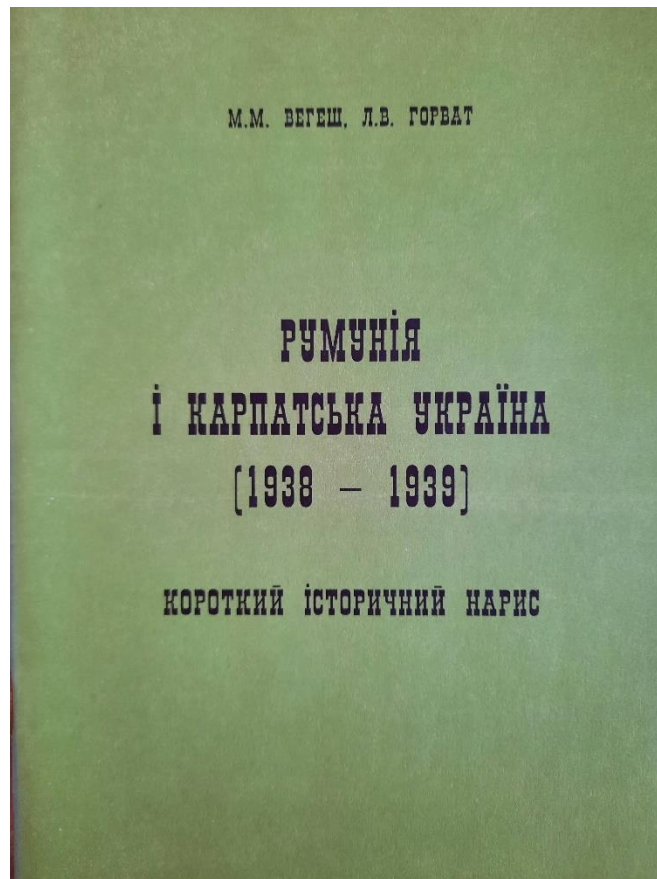
До того ж окремих аспектів (в основному політичних) козацько-гетьманської доби професор Микола Вегеш торкався в опублікованих навчальних посібниках для студентів вищих навчальних закладів, які готувалися спільно з викладачами кафедри політології Ужгородського університету.

Окремими дослідженнями Микола Вегеш привертав увагу до відомих і видатних культурно-освітніх діячів минулого Петра Могили та Григорія Сковороди. Декілька змістовних публікацій присвячено опришківському рухові й Олексі Довбушу зокрема.

Отже, ужгородським вченим за час своєї науково-дослідницької діяльності охоплено цілий спектр історичних проблем в історії України.

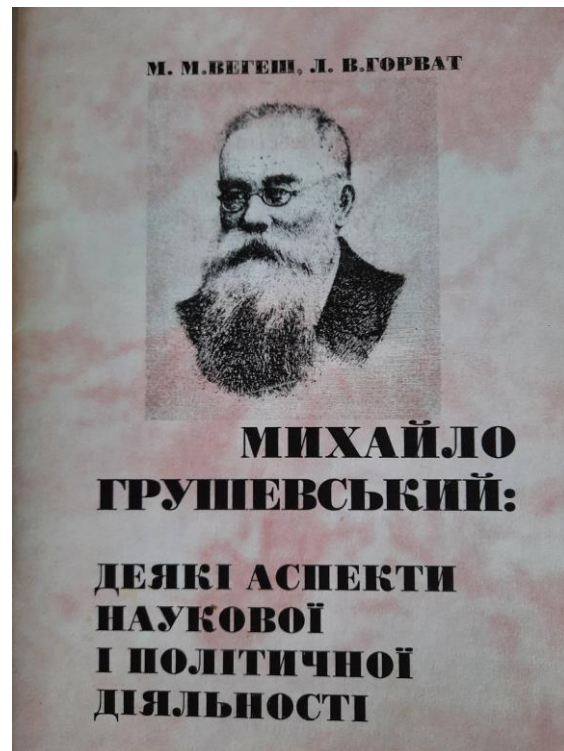
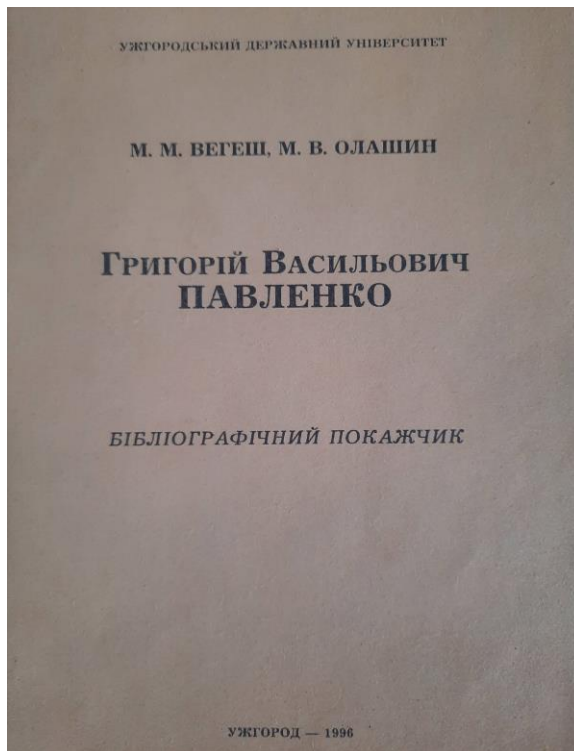
Професор Микола Вегеш є послідовним носієм освітньо-виховних традицій багатьох відомих українських істориків минулого й сучасності. Тому його науковий погляд неодноразово сягав бібліографічних надр українських історичних шкіл та найкращих їхніх представників. У своїх дослідженнях М. Вегеш не тільки намагався висвітлити життєвий шлях відомих вчених, але й ставив перед собою мету глибоко і всебічно вивчити творчі обрії представників культурно-освітньої

еліти України, інтелігенції з великої літери. Упродовж багаторічної науково-педагогічної діяльності ужгородський вчений став автором нарисів про Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, Хведора Вовка, Дмитра Багалія, Михайла Грушевського, Івана Крип'якевича, В'ячеслава Липинського, Василя Пачовського, Петра Стерча, Івана Лисяка-Рудницького та ін. Цим відомим ученим Микола Вегеш присвятив понад тридцять праць, частина з яких публікувалася в зарубіжних виданнях. Окремою книжкою побачила світ праця «Михайло Грушевський: Деякі аспекти наукової та політичної діяльності» (співавт.: Л.-І. Горват). Згаданій українській палітрі наукового світу Микола Миколайович приурочив і п'ятий том власних «Історичних досліджень» («Українська історична наука в портретах ХІХ–ХХ ст.») та видану у співавторстві із Любою Горват книжку «Українська історична наука в середині ХІХ – на початку ХХ століття» (обидві праці вийшли друком у 2000 році).

У двох останніх виданнях (а також у праці «Історична наука в Ужгородському державному університеті» (співавт.: Л.-І. Горват) Микола Вегеш змалював творчі портрети й сучасних українських вчених, серед яких є чимало вихованців закарпатської історичної школи. У працях подані нариси про академіка Валерія Смолія, академіка Володимира Грабовецького, Степана Віднянського, Іллю Шульгу, Томаша Сопка, Василя Маркуша, Івана Гранчака, Григорія Павленка,

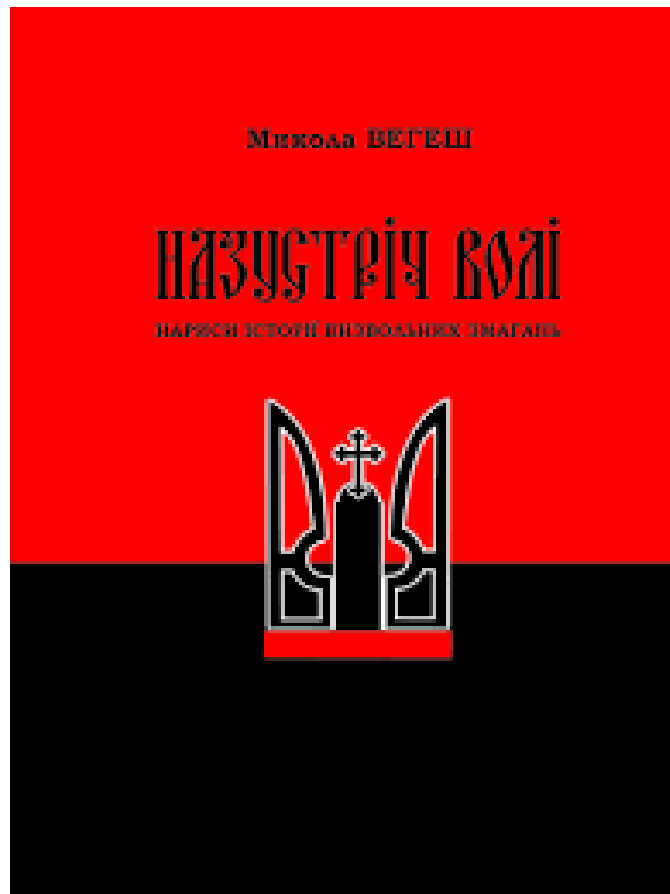
Володимира Задорожного, Михайла Тиводара, Дмитра Данилюка, Павла Федаку. Окремі публікації в періодичних виданнях висвітлювали життєдіяльність відомих сучасних вчених краю Едуарда Балагурі, Василя Гомонная, Миколи Мушинки, Василя Худанича, Миколи Матьовки, Олександра Ороса, Василя Туряниці, Єлизавети Чаварги, Омеляна Довганича. Загалом пером професора М. Вегеша змальовано понад півсотні нарисів про сучасних представників історичної науки України. Окремими виданнями побачили світ праці «Григорій Васильович Павленко: Бібліографічний покажчик» (1996), «Вчитель і учень (Ілля Шульга і Володимир Задорожний: історичні нариси)» (1998) (співавт.: Л.-І. Горват), «Володимир Грабовецький – видатний історик України» (1996) та «Короткий життєпис академіка В. Грабовецького» (1998) (співавт.: Л.-І. Горват). Про останні дві праці слід сказати окремо, оскільки ім'я Володимира Грабовецького в історичній портретистиці М. Вегеша займає особливе місце. Один із найталановитіших учнів відомого українського історика Івана Крип'якевича академік В. Грабовецький є автором близько 900 наукових праць. Саме він, викладаючи в Івано-Франківському інституті, запримітив неабиякі пошукові здібності тодішнього студента Миколи Вегеша, а нині вправі пишатися своїм учнем. Обидві праці про В. Грабовецького ілюструють весь спектр науково-дослідної діяльності відомого вченого.

Є ще одна відома постать, оминуту яку в своїх дослідженнях професор Микола Вегеш просто не міг. Мова йде про митрополита Андрея Шептицького. Усього вчений опублікував більше десятка різнобічних статей, присвячених долі

широкого українського патріота. Вінцем цих досліджень стало видання книжки (у співавторстві з О. Хоменком та Ю. Остапцем) «Громадсько-політична, церковна і культурно-освітня діяльність митрополита Андрея Шептицького». Гортаючи сторінки видання, розумієш глибину людського таланту, душі, наповненої любов'ю до рідного народу, держави, вірності духовним, культурним та національним цінностям. Це все – образ Андрея Шептицького. Автори праці розкрили історіографічні аспекти, пов'язані з його іменем, дослідили життєвий шлях і громадсько-політичну діяльність митрополита, культурно-освітні, виховні та наукові потуги. Цінним джерелом є екуменічні ідеї А. Шептицького та активність по їх реалізації. Вчені також подали відомості про позицію митрополита щодо релігійної ситуації в Закарпатті.

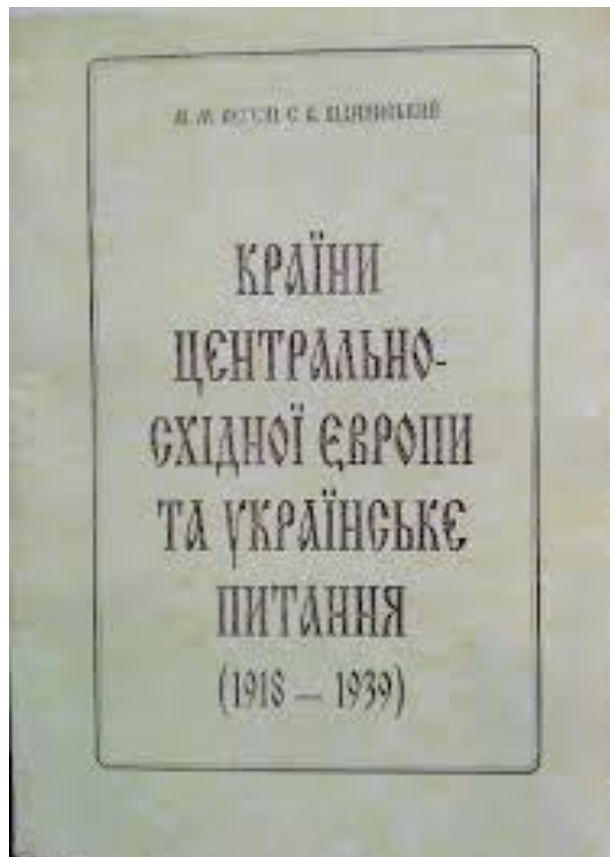
Постаті Андрея Шептицького присвячено й більшу частину шостого тому «Історичних досліджень» Миколи Вегеша («Історія в портретах»).

Та все ж таки професор Микола Вегеш вважається фахівцем з історії України першої половини ХХ ст. І дійсно, цьому досить важко заперечити, адже більшість його наукових праць стали наслідком скрупульозного вивчення величезної кількості архівних джерел і аналітичного осмислення історичної ходи. І знову вчений захопився ХХ ст. Наукові дослідження Миколи Вегеша можна поділити на кілька тематичних груп. До першої, на наш погляд, слід віднести загальну історію

Закарпаття 1918–1938 років. До другої групи, в силу зацікавленості дослідника історичним процесом в сусідніх з краєм землях, можна виділити вивчення історії Галичини та Волині в контексті взаємних зв'язків із Закарпаттям, діяльність Організації Українських Націоналістів (ОУН) і Української Повстанської Армії (УПА) та румунсько-українські відносини міжвоєнного періоду. А до третьої групи досліджень входить найголовніша, очевидно, проблематика в творчому житті М. Вегеша – багатогранна історія Карпатської України 1938–1939 років, діяльність Організації Народної Оборони Карпатська Січ (ОНОКС) тощо.

Щодо історії міжвоєнного Закарпаття, то треба особливо відмітити, що професор Микола Вегеш намагався охопити декілька проблем. У цілому вченим даному періоду (1918–1938 рр.) присвячено близько сорока публікацій, в яких охоплено як громадсько-політичні аспекти, так і культурно-освітні та релігійні. Ужгородський історик у своїх статтях розкрив перипетії еволюції політичних відносин в Закарпатті після завершення Першої світової війни, коли постала дилема вибору місцевими жителями власної державно-національної ідентичності. Прослідкував діяльність регіональних Народних Рад у цей період та, як і інші дослідники, підтвердив на науковому рівні прагнення закарпатських українців до воз'єднання з матірною Україною. Проте обставини, які склалися в тогочасному світі унеможливили здійснення цієї мрії.

Під час багаторічних досліджень Микола Вегеш займався й вивченням історії закарпатської преси міжвоєнного періоду, зокрема, періодичних новинок «Свобода» і «Нова свобода», культурно-освітньої діяльності громадської організації українського спрямування «Просвіта», змальовував портрети-нариси найбільш активних діячів тогочасного Закарпаття тощо. Серед кількох десятків опублікованих матеріалів можна виділити праці «Про альтернативу включення Закарпаття до складу Чехословаччини», «Проблеми історії Закарпаття міжвоєнного періоду у дослідженнях Вікентія Шандора», «Нова свобода» очима сучасників», «Від «Просвіти» до Карпатської України» (у співавторстві з Павлом Федакою) та багато інших. Займався Микола Вегеш і дослідженням діяльності політичних партій Закарпаття міжвоєнного періоду. Зокрема, у першому томі «Енциклопедії Сучасної України» надруковані статті професора у співавторстві з автором цих рядків про політичну організацію Автономний Земледільський Союз (АЗС) та Аграрну партію.

Заслуговує на увагу й обширне за своїм географічним змістом видання Миколи Вегеша у співавторстві з київським вченим Степаном Віднянським «Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939)». Автори з наукової точки зору подали проблеми розвитку українських земель через призму міжнародних відносин в Європі між двома світовими війнами в ХХ ст. Таким чином, вони визначили центральним предметом дослідження українського питання. Розглянувши широкий спектр історіографії вони вивчили й подали крізь аналітичну форму актуальність українського питання у відносинах з Чехословаччиною, Угорщиною, Німеччиною, Польщею, Югославією. Неабиякий інтерес представляють і матеріали щодо життєдіяльності української еміграції.

Доктор історичних наук, професор Степан Віднянський –
науковий консультант докторської дисертації Миколи Вегеша
і співавтор багатьох його праць

До речі Микола Вегеш є автором близько десятка статей, присвячених громадсько-політичній та культурно-освітній діяльності українських емігрантів у багатьох країнах світу.

Глибиною наукових досліджень виділяються й інші праці вченого. Особливо слід відзначити ґрунтовні матеріали, які побачили світ окремим виданням. У багатотомнику «Історичні дослідження» професор Микола Вегеш приділив згаданому періоду четвертий том, який дістав узагальнюючу назву «Закарпаття між двома світовими війнами». На серйозному науковому рівні автор проаналізував причини невдач національно-визвольних змагань українського народу 1918 – на початку 20-х років і довів їх велике значення для формування самосвідомості місцевого населення.

Професор Іван Король – офіційний опонент і співавтор наукових праць Миколи Вегеша

Особливої уваги заслуговує розділ «Закарпаття і Угорщина в 1918–1939 роках», де автор на основі нових архівних джерел довів згубну для ефективного політичного розвитку краю діяльність угорських політичних кіл, які безперервно упродовж двадцятиріччя проводили підривну політику антидержавної пропаганди серед місцевого населення. Підкріпивши свої висновки документальними матеріалами, дослідник чітко визначив роль угорської іреденти в провокаційних акціях. Цим самим він черговий раз довів безпідставність закидів деяких угорських

дослідників про «споконвічну» приналежність краю до Угорщини. Микола Вегеш системно змалював етапи діяльності проугорських сил у регіоні, підтвердивши, що їх активність постійно «стимулювалася» Будапештом (матеріально-фінансова і кадрова допомога). До такої «співпраці» залучалися й русофільські діячі Андрій Бродій, Стефан Фенцик, Йосип Камінський та інші, чим саме знехтували реальними бажаннями місцевого населення.

В контексті проблем розвитку культури Закарпаття в 20–30-х роках ХХ ст. автор «Історичних досліджень» торкнувся різнобічних аспектів від діяльності «Просвіти» і аматорських та професійних театрів до характеристики крайової літератури та періодики тих часів.

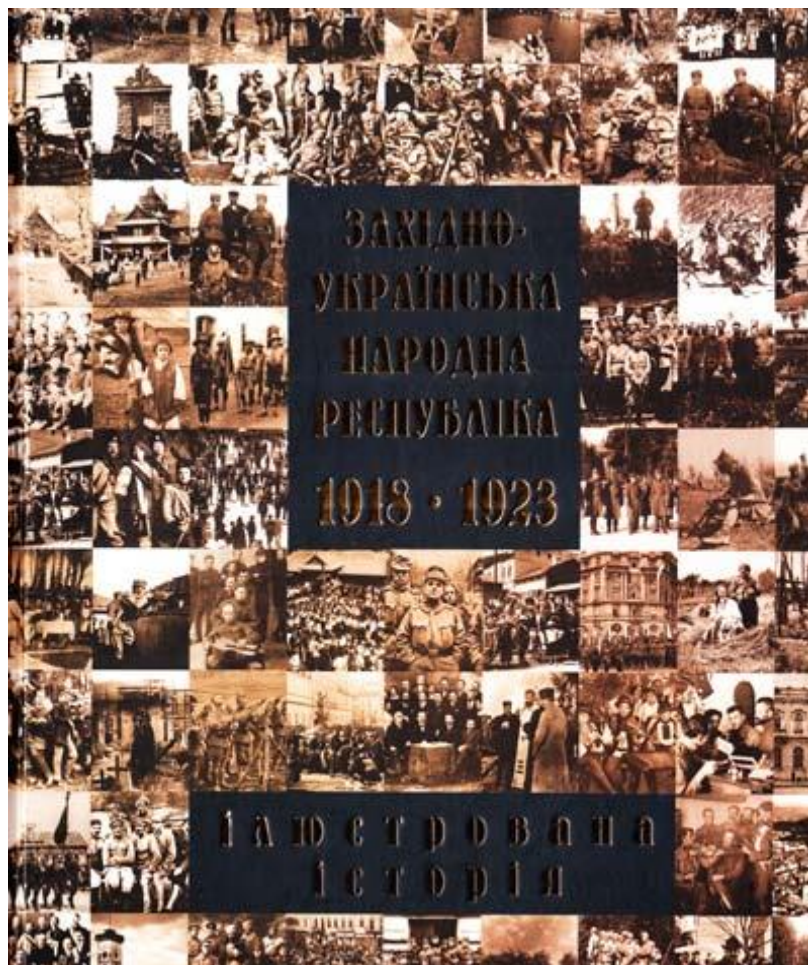
Проблемам взаємовідносин Угорщини і Закарпаття в міжвоєнний період була присвячена й праця Миколи Вегеша, Володимира Гирі та Івана Короля «Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами (1918–1939 рр.)». Автори розглянули досліджувану тему в комплексних трьох розділах, які характеризують політичний розвиток Закарпаття в 1918–20-х роках на фоні офіційної позиції Угорщини, активізацію їх зовнішньополітичних планів щодо регіону в другій половині 20-х – першій половині 30-х років і діяльність проугорської «п'ятої колони» в Закарпатті напередодні Другої світової війни в 1938–1939 роках. Перед читачами постають картини перших кроків угорської іреденти в Закарпатті, аналітичний погляд вчених на Акцію лорда Ротермера, активізацію античехословацької та антиукраїнської діяльності іноземних агентів. Автори зауважили, що, незважаючи на поразку в Першій світовій війні, політичні кола Угорщини «розпочали неприховану боротьбу за повернення в лоно святостефанської корони закарпатських земель, які вони вважали «своїми з давніх часів». А для досягнення мети Угорщина «не цуралася найбільш брудних методів».

Усі використані архівні джерела, їхнє опрацювання й аналітичне осмислення привело до висновку, що «двадцятирічна боротьба закарпатських українців проти угорської іреденти свідчила про те, що місцеве населення вважало себе русинами-українцями, автохтонами, а реваншистську, ревізійністську політику Будапешту стосовно Закарпаття наші краяни вважали загарбницькою».

У 2002 році побачила світ колективна монографія закарпатських вчених «Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців», у якій Микола Вегеш виклав власну авторитетну думку щодо захисту українцями краю своїх політичних прав і свобод. Цей матеріал вміщено у розділі, який дістав назву «Біля джерел майбутньої незалежності (1918–1919 рр.)». Науковий погляд історика на одну із яскравих сторінок історії Закарпаття цінний тим, що у повному масштабі ілюструє потяг місцевого населення, принаймні більшої частини жителів Підкарпатської Русі, до співжиття в єдиній національній родині, що зветься Україною. Прискіпливість вченого до документальних фактів стало наслідком об'єктивного й неупередженого ставлення до подій. Хронологічно прослідковуючи хід дій громадсько-культурної еліти краю, яка вже почала переростати в політичну, Микола Вегеш констатує, що

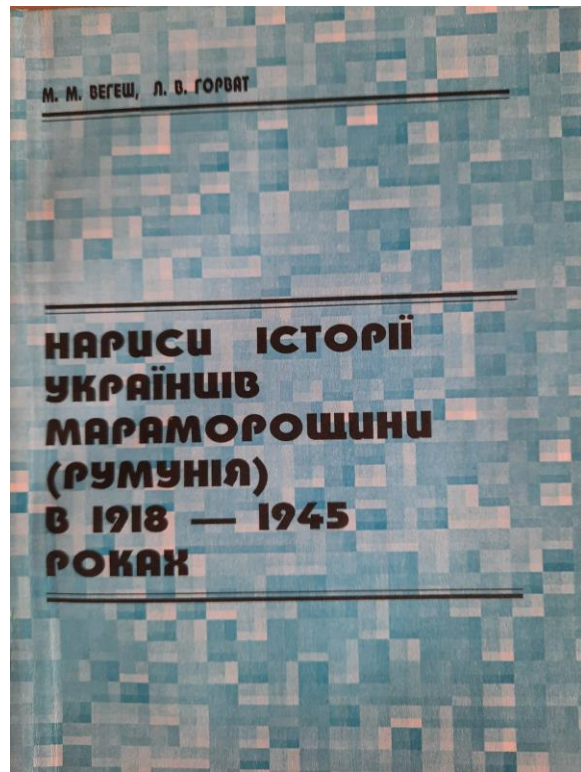
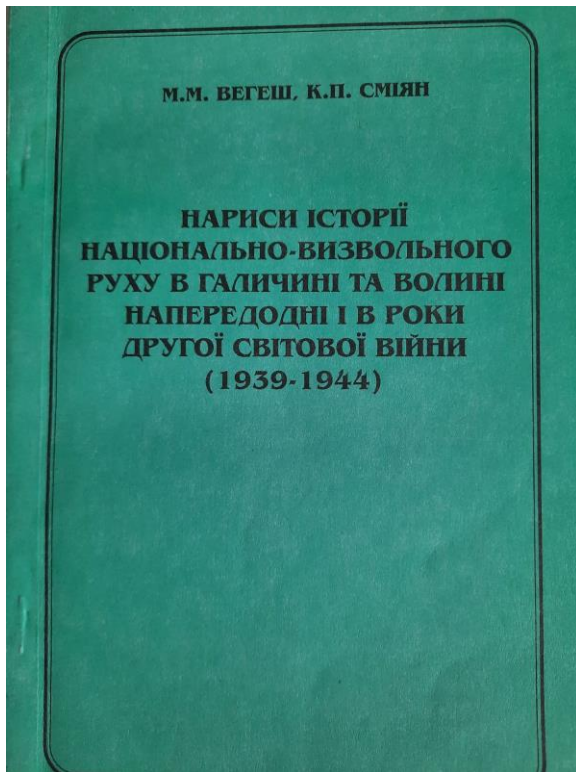

пошук консолідації з українськими землями на новому етапі розпочався ще задовго до розвалу монархії Габсбургів, тобто в 1915 році. А це у свою чергу свідчило, що кінцеве рішення Народних Рад про возз'єднання з Україною не було випадковим. На загальному тлі тогочасних подій вчений подав проблематику взаємовідносин з Румунією та Угорщиною. Визначаються також основоположні підвалини Гуцульської Республіки.

На початку 1919 року ускладнилося міжнародне становище молодій Українській Народній Республіці (УНР), що невідкладно відобразилося й на обстановці в Закарпатті. Тому й висунуто тезу про приєднання краю до Чехословаччини Микола Вегеш вважає цілком виправданою. Подальші події підтвердили безальтернативність вибору, оскільки тільки в демократичному суспільстві з'являлася можливість боротися за автономні права і свободи українського населення Закарпаття. Дослідник звернув увагу і на обіцянку чехословацької влади надати краю широку автономію, яка виявилася формальною. М. Вегеш вказує, що головна причина відтягування надання краю автономних прав полягала в тому, що «Чехословаччина не могла змиритися з існуванням самостійного, незалежного Закарпаття. Цей край їй більше був потрібний як

сировинний придаток. Тільки через двадцять років волелюбні жителі Срібної Землі знову заявили про себе, коли 14 березня 1939 р. А. Волошин проголосив незалежність Карпатської України».

Приступаючи до короткої характеристики другої групи досліджень Миколи Вегеша з історії першої половини ХХ ст., необхідно відмітити, що вони мають свої особливості. Центральною ідеєю їх вивчення є життя населення в географічно близьких для Закарпаття землях, де споконвічно проживали українці – Галичина, Волинь, Мараморощина. Проблема, пов'язаним з історією згаданих регіонів Микола Миколайович присвятив понад двадцять різноматичних публікацій, серед яких є і зарубіжні. Серед наукових студій про Галичину та Волинь слід назвати глибокопізнавальні статті «Політичні зв'язки Закарпаття і Галичини в 1918–1920 рр.», «Українська преса Східної Галичини про Карпатську Україну (1938–1939)», «Про масовий перехід кордону юнаками і дівчатами Східної Галичини на Закарпаття у 1938–1939 роках», «Солідарність українців Східної Галичини з національно-визвольною боротьбою закарпатських українців (1938–1939)», «Становище шкільної освіти на Волині під час німецько-фашистської окупації» та інші. Вчений торкався і проблем політичного розвитку Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Необхідно відзначити й праці, які вийшли окремими виданнями. Це авторська праця Миколи Вегеша «Громадсько-політичні взаємовідносини Східної Галичини і Закарпаття в 1918–1919 роках» та, видана у співавторстві з К. Сміяном, книжка під назвою «Нариси історії національно-визвольного руху в Галичині та Волині напередодні та в роки Другої

світової війни (1939–1944)». Остання праця детально ілюструє причини та характер виникнення визвольного руху українців Галичини та Волині. Основний акцент автори зробили на розбудові та діяльності ОУН, УПА та їх зв'язках із Закарпаттям. До речі, професор Микола Вегеш є автором близько двадцяти праць про участь жителів Західної України в лавах ОУН-УПА. Серед досліджень є й книжкові видання «Біля джерел повстанської армії: історичні нариси» (співавт.: І. Король) та «Українська Повстанська Армія: сторінки історії (1942–1944)» (співавт.: Л.-І. Горват і Л. Ікавчук).

Серед праць Миколи Вегеша про румуно-українські відносини та різнобічне життя українців Мараморощини слід виділити праці «До питання про джерельну базу дослідження історії Мараморощини», «Мараморощина в історичній літературі другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст», «Проблема історичного розвитку Мараморощини в працях В. М. Маркуша», «Національно-визвольний рух на Мараморощині в 1918–1919 рр.» (всі у співавторстві з Любою Горват), «Румунія і Карпатська Україна» (співавтор Василь Марина) та інші. Окремими книжковими виданнями побачили світ праці «Українці Румунії (Мараморощини): проблеми соціально-економічного та політичного розвитку» (1918–1944), «Нариси історії українців Мараморощини (Румунія) в 1918–1945 роках», «Румунія і Карпатська Україна (1938–1939): Короткий історичний нарис» (усі у співавторстві з Любою Горват). Названі праці вчених досліджують історичні аспекти життєдіяльності українців Мараморощини, починаючи з ХІV ст. Основна увага відведена аналізу соціально-економічного, культурного і політичного становища жителів у міжвоєнний період, міжнародним відносинам Румунії та Чехословаччини, підтримці українцями Марамороша національно-визвольної боротьби закарпатських українців у 1938–1939 роках.

Окремими розділами висвітлюється розвиток Мараморощини в період Другої світової війни та рух за возз'єднання з Україною. Щодо останнього, то автори стверджують, що «рух за возз'єднання Мараморощини з Радянською Україною мав логічне завершення під час роботи Марамороського з'їзду 4 лютого 1945 року», на якому делегати прийняли «Маніфест» про возз'єднання. Проте, як об'єктивні, так і суб'єктивні причини завадили цьому і «справедливим вимогам українців Румунії не суджено було збутися».

Як видно із вищенаведеного, професор Микола Вегеш за майже десятирічний період своєї науково-дослідницької діяльності охопив досить великий спектр історичних проблем, акцентуючи увагу на яскравих, подекуди маловідомих і не вивчених сторінках минулого не тільки Закарпаття, а й інших земель, де проживають українці.

Неможливо сьогодні уявити історика, який, народившись і вирісши в тій чи іншій місцевості, упродовж своєї наукової діяльності не цікавився б минулим своєї «малої батьківщини». Можна навіть припустити, що краса й природна любов до родинних місць сама спонукає дослідників глянути оком на історію рідного села, міста, району, життєдіяльність місцевих жителів тощо. Не є виключенням і Микола

Вегеш, який безмежно закоханий у рідну Міжгірщину, плеканий долею гірський край. Перу історика належать десятки різнотематичних статей, нарисів, історичних оглядів, у яких доводяться маловідомі широкому загалу читачів факти із сільського життя мешканців мальовничого куточку Закарпаття. Окремі дослідження стосуються історії створення та діяльності місцевої «Просвіти» та її активістів, участі населення в національно-визвольній боротьбі за власні соціально-культурні та громадсько-політичні права і свободи, прослідковуються героїчні та трагічні долі патріотів, які пройшли через пекло угорського та радянського терору. У працях М. Вегеша знайдемо й нариси про Йосипа Дудикевича (провідника місцевих карпатських січовиків), отця Феодосія Горвата, інженера Михайла Ледиду, вчителя Миколу Пронюка, січовика Федора Бобера, в'язня сталінських таборів Михайла Желізняка та багатьох інших земляків професора.

Окремий розділ «Сторінки історії Міжгірщини» розміщений у четвертому томі багатотомного видання Миколи Вегеша «Історичні дослідження». На її сторінках, крім вищеназваних постатей, змальовані нариси про Степана Бобинця, Федора Цімботу, Гаврила Мися, Івана Савинця та інших. Це лише короткий перелік досліджуваних сторінок з історії Міжгірщини. Адже Микола Вегеш не міг оминати в своїх студіях долі легендарних земляків Августина Волошина й Василя Гренджі-Донського, про що буде сказано далі.

Дослідження професора Миколи Вегеша, які ми відносимо до третьої групи, є центральними в його науково-дослідницькій діяльності. Основним предметом вивчення вченого стала вся багатогранна історія Карпатської України періоду 1938–1939 років. Науковий доробок історика з проблем Карпато-Української державності сягає найбільшої кількості праць, про що йтиметься в наступному розділі.

Сучасний літописець Карпатської України

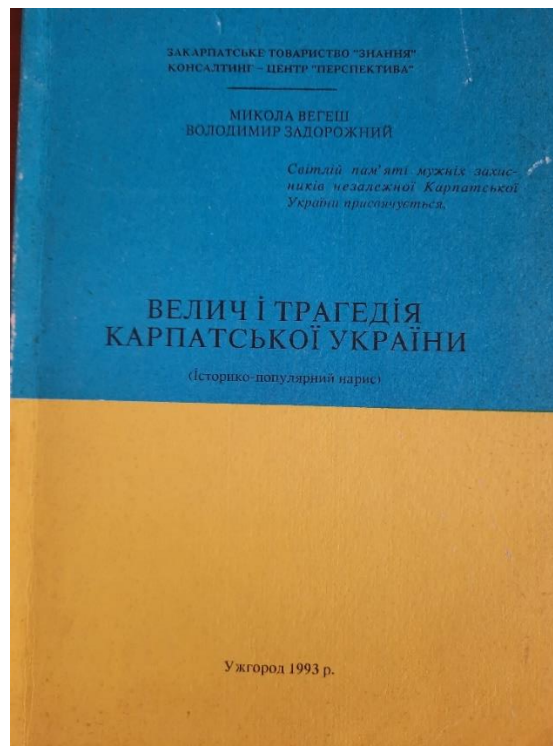
Назва цього розділу біографічного нарису про професора Миколу Вегеша народилася не випадково і, на наш погляд, є цілком виправданою. Земляк Миколи Миколайовича, відомий закарпатський письменник, культурно-освітній і громадсько-політичний діяч Василь Гренджа-Донський описував події Карпатської України через призму власних спостережень, за що по праву дістав народне визнання і ймення «Літописця Карпатської України». Описані ним у щоденнику «Щастя і горе Карпатської України» будні й свята української держави в Карпатах є безцінним джерелом для вивчення історії краю 1938–1939 років.

Микола Вегеш в останнє десятиліття ХХ ст. зробив усе можливе, щоб справдилися слова В. Гренджі-Донського: «вірю, що мій народ мене так скоро не забуде». Його стараннями одна за одною поверталися до сучасників сторінки становлення та боротьби за свободу Карпатської України. Ним досліджено величезну кількість як вітчизняних, так і зарубіжних документів, написано і опубліковано десятки книжкових видань і сотні наукових статей, повернено народній пам'яті імена будівничих Карпато-Української державності. Тож тільки за

цей, далеко не малий, внесок Микола Вегеш отримав від громадськості краю та когорти закарпатських вчених символічне прізвисько «сучасного літописця Карпатської України».

Проблему історії Карпатської України дослідник розпочав вивчати в нелегкі часи. Це був своєрідний рубіж величних епох, межа доленосних «цивілізацій» – кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст. Радянський Союз знаходився в умовах паралічу, який вже мав діагноз смертельного кінця. Саме тоді молодий історик починає публікувати перші розвідки про Карпатську Україну, що, уявіть собі, було дуже невчасно для номенклатурної верхівки як владної, так і наукової.

Незважаючи на цю ситуацію, публікації з'являються на шпальтах крайової преси як центральної, так і регіональної (зокрема міжгірської). Все більше заглиблюючись в архівні справи, до вивчення яких приступив Микола Вегеш, ставало зрозуміло, що його покликання знайти відповіді на запитання: чому про Карпатську Україну заборонено говорити? Поклавши перед собою завдання розкрити «білі плями» історії краю в 1938–1939 роках, дослідник годинами просиджував у архівних фондах, скрупульозно вивчаючи дух історичної ходи державотворення, ретельно виокремлював усі позитивні та негативні сторони цього непростого процесу, занотовував чинники, які мали безпосередній вплив на еволюцію подій. Микола Вегеш настільки проникнувся духом тієї епохи, що в прямому розумінні слова «жив Карпатською Україною», переживав разом з її героями, боровся пліч-о-пліч з ними...

Наслідком плідної роботи вченого стали перші праці про історію Карпатської України, які побачили світ окремими книжковими виданнями. Першою ластівкою, що «сповістила весну» для зацікавлених читачів – шанувальників крайової історії стала книжка «Велич і трагедія Карпатської України». Вона була видана у 1993 році. Значення цієї праці важко переоцінити навіть з огляду сучасної історичної критики. Маємо на увазі символізм появи праці, зміст якої ще донедавна знаходився під грифом «табу». Пізніше, в одному з інтерв'ю, даному журналістові газети «Ужгородський університет» Степанові Пойді, професор Микола Вегеш зізнається: «Серед численних моїх праць особливо дорога серцю перша невеличка за обсягом книжечка «Велич і трагедія Карпатської України», написана у співавторстві з моїм учителем Володимиром Євгеновичем Задорожним. Хоча після її виходу в світ я видав сотні більш глобальних робіт, однак ця книга зробила мене тим, ким я зараз є» (Микола Вегеш: «У політиці треба бути реалістом: Інтерв'ю з кандидатом у депутати Закарпатської обласної ради від міста Ужгорода. *Ужгородський університет*. 2002. 21 березня»).

Історико-популярний нарис «Велич і трагедія Карпатської України» вперше з позицій історичного об'єктивізму висвітлив сторінки історії Закарпаття наприкінці 30-х років ХХ ст. Хронологічно побудована розповідь авторів уміло показує ситуацію на фоні європейської міжнародної політики, в якій опинився Карпатський край. У розділі «Напередодні вторгнення» дослідники логічно акцентували увагу на прихованій дипломатичній грі фашистської Німеччини, яка провела в життя ідею Мюнхенської змови таким чином, що навіть політичний лідер Великобританії Вінстон Черчилль був змушений визнати: «Ми без війни потерпіли поразку, наслідки якої будемо відчувати дуже довго...». Микола Вегеш і Володимир Задорожний проаналізували також внутрішньополітичну «погоду» під час та після Мюнхенської змови в інших європейських країнах Сходу та Заходу, визначили можливість змін їхніх зовнішньополітичних смаків та безпосереднє ставлення до Закарпаття, волі його народу бути повноправним суб'єктом тогочасного політичного життя.

Розділ «Карпатська Україна: пролог у новий час краю» став чи не центральним у праці вчених. Автори відкрито вступили в полеміку з істориками, які залишилися на стереотипних позиціях безапеляційного плондрування дієписних сторінок буття Карпатської України. Далі перед читачами, чи не вперше в історіографії, розкриваються доленосні події кінця 1938 – початку 1939 років, а саме формування двох урядів Підкарпатської Русі, Віденський арбітраж, «Маніфест уряду Карпатської України до всіх громадян Карпатської України», створення проурядової партії Українське Національне Об'єднання, проведення виборів до Сойму та його засідань. Окремої уваги заслуговує поданий текст законопроекту про незалежність Карпатської України, її символіку та устрій тощо.

Книжка «Велич і трагедія Карпатської України» вперше комплексно, хоч і не цілісно знайомить читачів із провідними постатями тогочасної історії, будівничими Карпато-Української державності. Центральне місце справедливо відведено

вченими Августином Волошином, образ якого змальований на кардинально новій основі, з позицій націонал-патріотичного бачення свого призначення у житті. Автори, зокрема, вказують: «Донедавна Августин Волошин зображувався як український буржуазний націоналіст, людина слабкої волі і виконувач наказів тих, хто в даному випадку знаходився при владі. За винятком останніх публікацій ми не мали праць, в яких би об'єктивно була висвітлена постать президента Карпато-Української держави. Потрібні дослідження, ґрунтовані на архівних джерелах, які б показали Волошина-політика, Волошина-освітянина, літератора і науковця і взагалі Волошина-людину». Потрібно відмітити, що це завдання з часом сам Микола Вегеш і виконав. А в цій праці дослідники охопили майже всю багатогранну палітру Августина Волошина, розповівши також і про трагічну долю, останні дні президента Карпатської України.

Хуст, Красне Поле

На рівні з А. Волошином подаються й постаті літописця Карпатської України Василя Гренджі-Донського, Олександра Блестіва, Федора Тацинця та інших провідників і захисників Карпатської України. Завершується праця теж цікавим матеріалом «Вічно в пам'яті народній», де автори в хронологічному порядку фіксують події вже початку 90-х років ХХ ст., які безповоротно свідчили про те, що Карпатська Україна, пам'ять про її подвиг оживає і чим далі охоплює серця сучасних закарпатців. Останні рядки авторів стали пророчими. У цьому, хоч і через майже десять років, але вже з більшою мірою можемо пересвідчитися: «На наших очах відбувається хоч і запізнений у часі, але закономірний процес повернення нам Августина Волошина і Карпатської України. Президент незалежного Закарпаття і

його мужні захисники це заслужили. Вони вічно будуть жити в пам'яті людей, бо справа, за яку вони боролись і за яку віддавали життя, – була справедлива – побудова Карпато-Української Незалежної Держави».

Подальше дослідження проблемних аспектів у історії Карпатської України змушували Миколу Вегеша все прискіпливіше займатися архівними документами й по ниточці в'язати наукові візерунки, які дедалі ставали яскравішими й витонченими. З під пера вченого виходять ґрунтовні й глибоко-аналітичні наукові розвідки, які із задоволенням публікують редактори відомих світових періодичних видань «Український Історик» (США), «Україна і світ» (Канада), «Визвольний шлях» (Великобританія), «Сучасність» (Німеччина) та ін. Опубліковані статті Миколи Вегеша викликали широкий резонанс серед української діаспори, сприяли листуванню з автором тощо.

За короткий час історик зумів дослідити і вивчити цілий спектр життєдіяльності закарпатських українців у кінці 30-х років ХХ ст.: внутрішньополітичне становище та міжнародна ситуація в 1938–39 роках, розвиток культури, освіти, міжконфесійних відносин, стан в галузях промисловості, сільського господарства й торгівлі, передумови становлення та безпосередня діяльність автономних урядів тогочасної Підкарпатської Русі, державно-правові основи політичного керівництва, взаємостосунки українців з представниками русофільської орієнтації, протистояння з угорським іредентським рухом та ін. Та все ж таки більшої уваги у своїх дослідженнях професор Микола Вегеш приділив періоду державотворення Карпатської України, його політичному наскрізному виявленню. Зокрема, окремими публікаціями побачили світ матеріали про виникнення і діяльність Організації Народної Оборони Карпатська Січ, роль українців Галичини, Буковини та Наддніпрянщини в процесі розбудови Карпатської України, боротьбу карпатських січовиків з терористичними групами угорських і польських нападників, які нищпорили в лісах і долинах закарпатського краю.

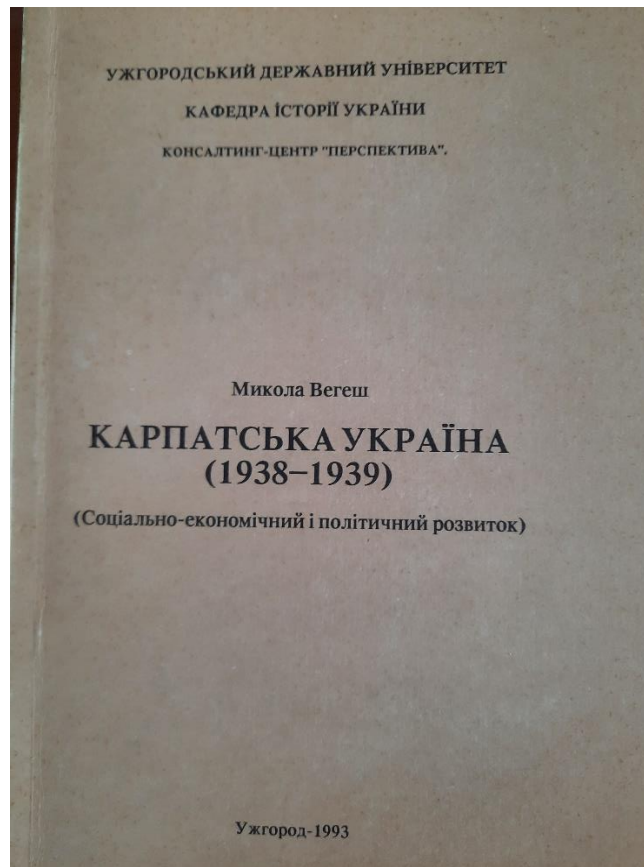
Микола Вегеш постійно поглиблював досліджувані проблеми, розкриваючи всю багатоаспектність життя Карпатської України. Внаслідок скрупульозного вивчення політичних процесів на початку 1939 року досліднику вдалося об'єктивно підійти до процесу підготовки та проведення виборів до Союму Карпатської України, він зумів реально оцінити усі тонкощі підведених наслідків, можливості пропагандистської кампанії тощо. Особливо досліджувалася й діяльність державотворчої політичної партії УНО. Змалювавши об'єктивну картину розвитку подій в 1938–1939 роках, Микола Вегеш проаналізував вплив на їх перебіг багатьох тогочасних політиків і громадсько-культурних діячів. Серед них почесні місця належать А. Волошину, В. Ґренджі-Донському, С. Клочураку, Ф. Реваю, М. Брацайку, Ю. Брацайку, М. Колодзінському та багатьом іншим.

У 1993 році побачила світ книжка Миколи Вегеша «Карпатська Україна (1938–1939): (Соціально-економічний і політичний розвиток)». Це була перша спроба комплексного дослідження історії Карпатської України, оскільки в ній

розглянуто не окремі епізоди процесу державотворення, а запропоновано цілісну картину тогочасної життєдіяльності закарпатських українців. Якщо у радянські часи дослідниками окремі аспекти розвитку Карпатської України подавалися у спотвореному вигляді, то тут читачам пропонується послідовний перегляд поетапної еволюції історичних подій, що відбувалися упродовж другої половини 1938 року – першої половини 1939 року. Цим самим автор довів, висмикування тільки «потрібних» епізодів не є прикладом об'єктивного історизму і не може слугувати основою для ілюстрування цілісної картини історичного буття. Карпатська Україна, змальована Миколою Вегешем у даній праці, це зріз цілої епохи у всій її наскрізній формі.

Перший розділ комплексного дослідження автор присвятив соціально-економічному розвитку Карпатської України наприкінці 30-х років ХХ ст. Тут у доступній, легкосприйнятній формі розкривається процес розвитку промисловості, сільського господарства й торгівлі Карпатського регіону, аналізується соціальне становище закарпатського населення, вказується на міжнародну підтримку уряду Карпатської України світовою громадськістю. Важливо, що історик залучив до висвітлення даних моментів велику кількість архівних джерел, що поза всяким сумнівом визначило цінність і об'єктивність викладеного матеріалу.

Політичному розвитку Карпатської України Микола Вегеш присвятив два наступні розділи, в першому з яких зупинився на внутрішньополітичному становищі автономії, а в другому – на громадсько-політичних відносинах Східної Галичини і Закарпаття наприкінці 30-х років ХХ ст. Щодо внутрішньополітичного життя краю в згадуваний період, то автор цілком слушно розділив описово-хронологічний аспект подій від конкретно-аналітичної проблематики, яка акцентована ним на співвідношенні класичної демократизації суспільного життя краю і можливостях акумулювання державотворчих сил в уряді Карпатської України. Особливо було важко врівноважити поняття свободи й сили в часи підготовки та проведення виборів до Сойму у лютому 1939 року. Перший крок влади, який дослідник вважає поворотним у антидемократичних діях уряду А. Волошина (хоч і в деякій мірі, виправданих), був спрямований на відмежування від русофільських політичних сил, які мали досить потужні можливості для розгортання власної громадсько-політичної кампанії: «Вважаємо, що повне відвернення Волошина на практиці від такого масового напрямку, яким був русофільський, було не оправданим і помилковим... Замість того, щоб прийняти компромісне рішення, прем'єр-міністр посилив проти себе опозицію». До цього можна додати заборону діяльності в краї всіх політичних організацій.

Другим елементом, який на думку дослідника М. Вегеша суперечив із демократичними нормами з боку уряду, це заборона реєстрації списків кандидатів від інших політичних сил: «Цей акт уряду А. Волошина слід розцінювати, як суттєве порушення елементарних демократичних прав місцевого населення».

Ще одним кроком уряду, але вже більш логічно необхідним, було ізолювання території автономії від сусідніх держав: «Незважаючи на вжиті заходи по боротьбі з нападами угорських і польських терористів, А. Волошин добре розумів всю їх небезпеку. Саме з цієї причини він видав наказ про тимчасове закриття кордонів».

На основі використаної періодичної преси як закарпатської, так і галицької, Микола Вегеш зауважив, що партії в Карпатській Україні знаходилися в постійному інформаційному полі зору. У пресі Галичини детально описувалися перипетії боротьби закарпатських українців за свободу. У книжці знайшла своє відображення й солідарність українців Галичини з національно-визвольною боротьбою закарпатських українців. Дослідник не оминув і ролі Організації Українських Націоналістів у розвитку політичних подій 1938–1939-х років у Карпатській Україні.

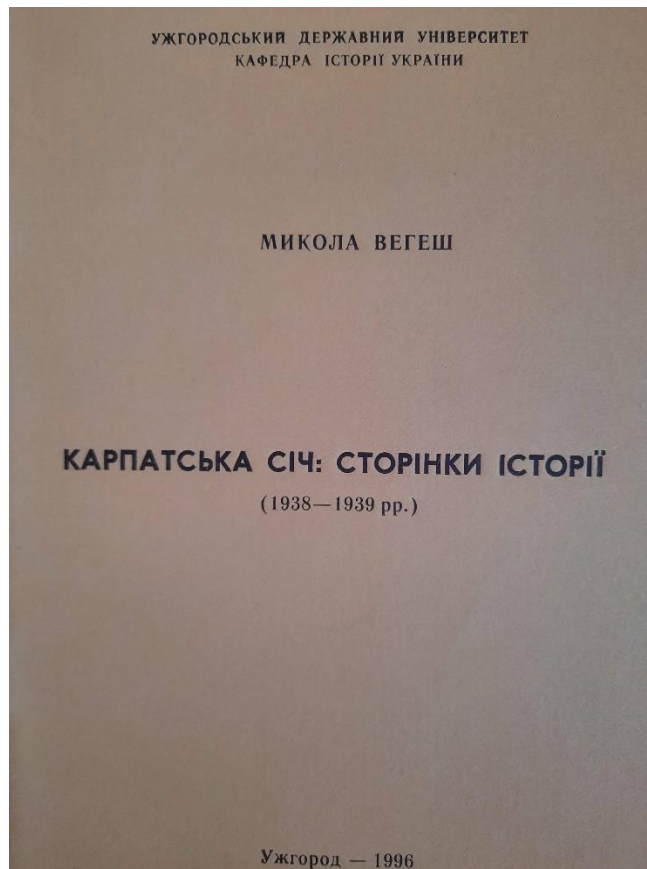
Отже, історик Микола Вегеш уже в 1993 році заявив своїми виданнями і про себе, як талановитого дослідника крайової історії, і про славний період Карпатської України, за повернення із забуття якої був готовий віддати наукові потуги й багато часу.

Історія Карпатської України нерозривно пов'язана із діяльністю Карпатської Січі, яка носила офіційну назву Організація Народної Оборони Карпатська Січ (ОНОКС). Тому у своїх дослідженнях Микола Вегеш аж ніяк не міг уникнути цієї теми. Присвячені цій напіввійськовій організації статті зробили добрий внесок у

встановлення справедливої ролі ОНОКС в державотворчих змаганнях. Радянська історіографія незмінно подавала її як фашистську і таке інше. Праці Миколи Вегеша доводять протилежне.

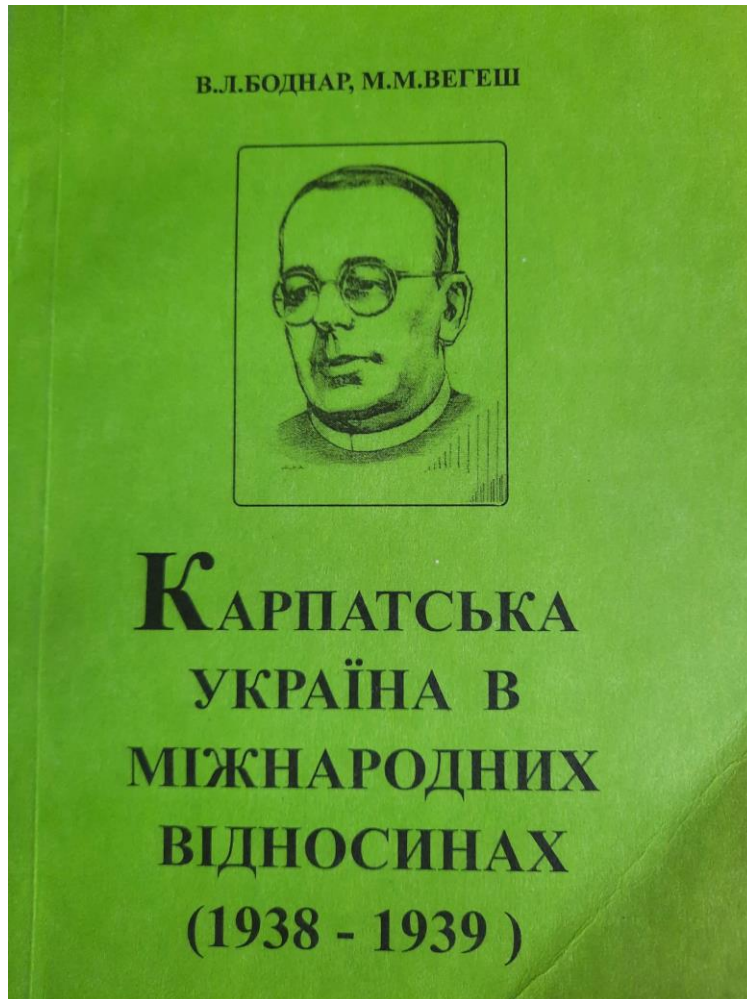
Крім окремих статей, присвячених діяльності Карпатської Січі та її провідників, у 1996 році дослідник підготував і видав книжку, яка дістала назву «Карпатська Січ: сторінки історії (1938–1939 рр.)». Це стало виданням, яке повністю приурочене цьому допоміжному інституту владі. Автор дослідив процес виникнення ОНОКС, визначив, на свій погляд, реальний кількісний склад організації, можливості її озброєння тощо. Важливу роль відіграла Карпатська Січ в боротьбі з польськими та угорськими терористичними групами. Микола Вегеш розповів на сторінках книжки і про участь галичан в діяльності Карпатської Січі.

Особливої уваги заслуговує вивчення фактів і спроба аналізу подій 13–14 березня 1939 року в Хусті, які є однією із темних сторінок в історії Карпатської України. Професор Микола Вегеш подав і короткий опис оборонних боїв січовиків та їх трагічне завершення, зауваживши при цьому, що вояки ОНОКС стали першими в тогочасному світі, хто здійснив організований воєнний опір профашистським угорським військам.

Серед інших досліджень з історії Карпатської України, які вийшли окремими виданнями, слід ще вказати працю «Карпатська Україна в міжнародних відносинах

(1938–1939)». Вона була видана у 1997 році. Співавтором праці є Володимир Боднар. Це перше видання окремою книжкою присвячене суто місцю Карпато-Української держави в міжнародних відносинах напередодні Другої світової війни. Власне, автори монографії виділили чотири основні, на їх думку, групи проблем, які у тій чи іншій мірі можуть розкрити поставлену проблему.

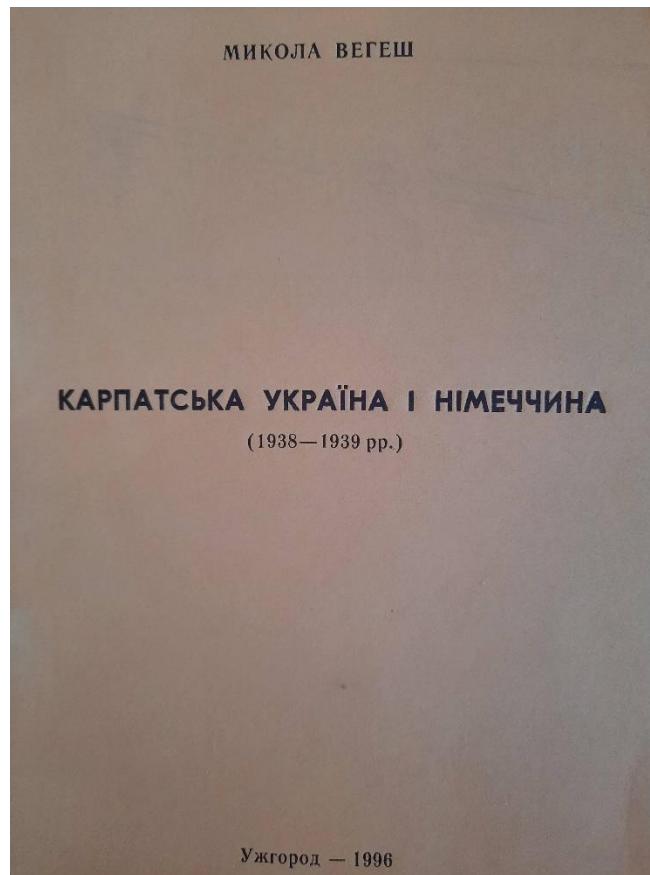

До першої групи дослідники віднесли вивчення вітчизняними й зарубіжними істориками міжнародного становища Карпатської України в кінці 30-х років ХХ ст. Тут дано скрупульозний аналіз історіографічної літератури, яка засвідчує, що проблема «Карпатська Україна – світ» цікавила вчених багатьох зарубіжних країн (Польща, Румунія, Чехія, Словаччина, Угорщина, Німеччина, Росія, Канада, США та ін.).

Центральним розділом у книжці слід вважати другий, де безпосередня увага зосереджена на міжнародному становищі Карпатської України в період вересня 1938 – середини березня 1939 р. Автори вміло подали фон «великої міжнародної політики», керманичами якої в тогочасній Європі були Німеччина й Італія. Не останню роль відігравали й смаки гортистської Угорщини, яка після першого

світового воєнного «ляпасу» заглядала на шматок Срібної Землі з неабияким апетитом. Тож, звичайно, що Мюнхенська змова й Віденський арбітраж були досить великою перемогою для вищезазначених країн. У книжці автори подали текст першого Віденського арбітражного рішення від 2 листопада 1938 року, який цілісно змальовує безапеляційність і політичну нетактовність суб'єктів міжнародного права щодо Чехословаччини й Закарпаття зокрема. Людські долі й воля народів тут були зайвими. А що ж далі?

Ужгородські вчені Микола Вегеш і Володимир Боднар пішли аналітичним шляхом і констатували: «Яким буде подальший розвиток політичних подій в Європі, вирішальною мірою залежало від Німеччини. Це добре розуміли всі керівники європейських держав. Добре це усвідомлював і уряд Карпатської України. Уже з перших днів свого прем'єрства А. Волошин почав орієнтуватися на Німеччину – єдину велику країну, яка обіцяла йому своє покровительство».

Навколо цієї тези постійно починають виникати непорозуміння і в наші дні. Саме цікаве те, що піднявши це питання на поверхню із-за кордону, деякі історики зникають з «ефіру», не довівши справу до кінця. А тим часом її ревно розкручують місцеві «об'єктивісти», серед яких немає жодного фахового історика! У світовій практиці у таких випадках коментарі зайві...

Професор Микола Вегеш, якому випала доля це питання прискіпливо вивчати, притримується однієї думки, яка знайшла своє відображення в кількох десятках наукових статей і окремих видань. Навіть спеціальна брошура, присвячена суто контактам Карпатської України й Німеччини, яка побачила світ у 1996 році, в доступній формі як для професійного історика, так і для невибагливого читача фіксує: «Враховуючи той факт, що жодна з великих країн того часу цього не зробила (мова йде про негайну підтримку Карпатської України – М. Т.), політичну орієнтацію кабінету А. Волошина на Німеччину слід вважати оправданою і такою, що була спрямована на забезпечення територіальної цілості кордонів молодій держави. Орієнтуючись на Німеччину, Августин Волошин і його однодумці думали про Україну. Це підтверджується меморандумом делегації Карпатської України до канцлера Німеччини від 24 жовтня 1938 р. «Карпатська Україна, – говориться в ньому, – складова частина території українського народу. Тому її населення усвідомлює свої обов'язки, що постають перед ним у даний момент не лише стосовно своєї країни, а також стосовно всього українства».

Незважаючи на це, спекуляції щодо стосунків керівництва Карпатської України з політичною верхівкою фашистської Німеччини час від часу виникають. Особливо пригадується час, коли ім'я Августина Волошина посмертно було запропоновано на внесення до пантеону Героїв України. Безсмертне звання Героя України Президент Карпатської України Августин Волошин цілком заслужено отримав! Народне визнання було в березні 2002 року підкріплене високим державним визнанням. І цим, здається, все сказано. Наука також сказала своє остаточне слово! І в цьому не остання заслуга авторитетного вченого професора Миколи Вегеша.

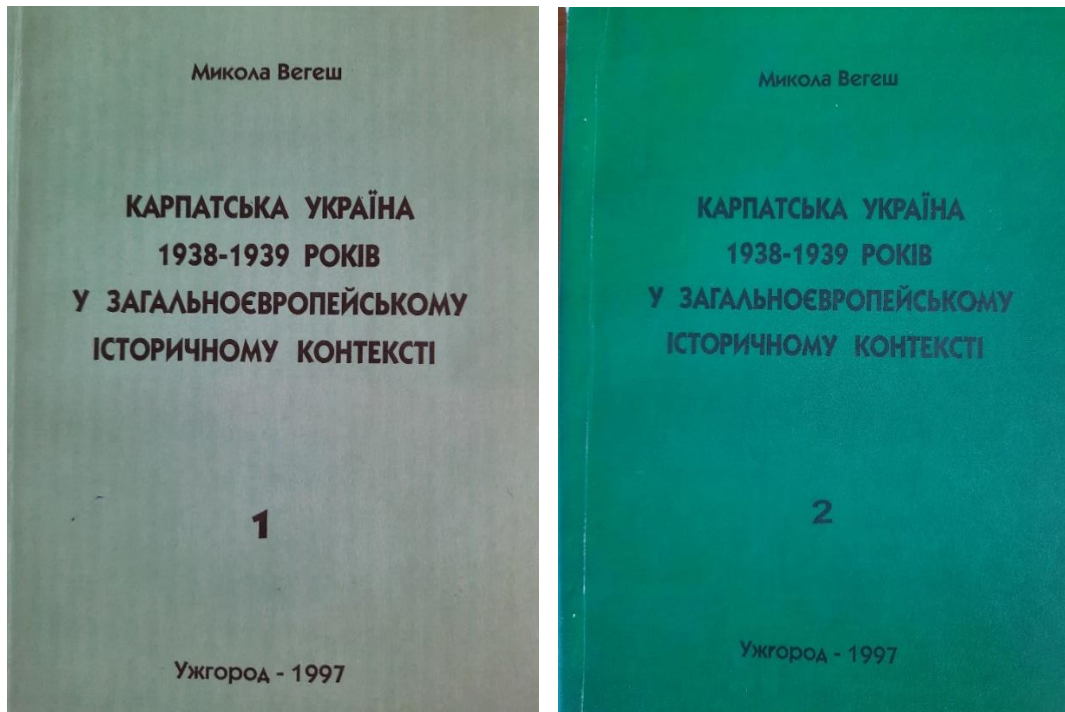
Автори праці «Карпатська Україна в міжнародних відносинах (1938–1939)» проаналізували цілу низку вірогідних розвитків міжнародних подій. Базуючись на архівних джерелах, вони зуміли визначити місце Карпато-Української держави в умовах міжнародної кризи напередодні Другої світової війни. Ставши жертвою зовнішньополітичних планів «великих світу цього», Карпатська держава залишилася наодинці із своєю долею.

Цінний матеріал міститься також в наступних розділах, де автори розповіли про взаємовідносини організацій української діаспори з Карпатською Україною. Подібні організації, що діяли в США, Канаді, Бразилії, Аргентині, Чехословаччині, Німеччині, Франції та, навіть, на Далекому Сході, тісно контактували із закарпатськими українцями й у часи Карпато-Українського державотворення надавали дієву допомогу.

Останній розділ присвячений авторами стосункам між національносвідомими представниками Галичини і закарпатськими українцями та аналізові посиленої допомоги галичан Карпатській Україні.

Головний висновок авторів щодо участі Карпатської України в міжнародних відносинах напередодні Другої світової війни, на жаль, невтішний: «Аналіз міжнародних відносин кінця 30-х років у Центральній Європі дає можливість

стверджувати, що Карпатська Україна не мала можливості існувати як самостійна держава».

Багаторічне вивчення Миколаєм Вегешем історії Карпатської України у 1997 році дало наступні творчі плоди. Виходить у світ двотомне комплексне дослідження «Карпатська Україна 1938–1939 років у загальноєвропейському історичному контексті». Автор, крім аналізу міжнародного становища Чехословаччини і Карпатської України напередодні Другої світової війни, висвітлює соціально-економічний, політичний і культурний розвиток краю в умовах гострої європейської політичної кризи. А значення двотомного видання полягає в тому, що воно стало першим комплексним виданням, яке охопило як внутрішнє багатогранне життя Карпатської України, так і зовнішньополітичне. Отже, читачі отримали можливість ознайомитися з історією Карпатської України в одній праці, автором якої є найпопулярніший її дослідник.

Неможливо оминати чергове комплексне багатотомне видання професора Миколи Вегеша «Історичні дослідження», яке вийшло з друку в Ужгороді у 2000 році. Перші два томи присвячені автором саме історії Карпатської України 1938–1939 років. Матеріали досліджень, порівняно з попередніми, є набагато глибшими, розширено межі вивчення Карпато-Української державності. У цьому немає нічого дивного, адже це видання стало своєрідним підсумком десятирічного скрупульозного «лікування» «білих плям» найвеличнішого періоду в історії Закарпаття ХХ ст. Найголовніші підсумки в науково-дослідній роботі вченого, а саме творчі успіхи в науковому дослідженні життєдіяльності Карпатської України, дали позитивні імпульси завдяки безкорисній відданості професора М. Вегеша

науковим принципам історичної об'єктивності. За короткий час широкому загалу читачів стали відомі героїчні та водночас трагічні події одного із найбільш замовчуваних і сфальсифікованих радянською історіографією періодів у історії Закарпаття минулого століття.

На основі детального й прискіпливого опрацювання цілої низки оригінальних джерел, більшість із яких були введені вперше до наукового обігу, Микола Вегеш зробив власний внесок у фундаментальне вивчення і наукове обґрунтування історії Карпатської України. Цінність такого дослідження полягає у його багатогранно-комплексному. Шанувальникам минулого надано можливість ознайомитися із загальним спектром тогочасних проблем суспільства. Це і міжнародне становище Карпатської України у кінці 1938 – на початку 1939 років, і громадсько-політичні взаємини закарпатських українців з Галичиною та українською еміграцією, і соціально-економічний, суспільно-політичний, культурно-національний та духовно-релігійний розвиток краю взагалі. Іншими словами авторові вдалося відобразити цілісну картину життя закарпатців напередодні Другої світової війни. Дослідження має без перебільшення загальноукраїнське значення, адже воно змусило переглянути й переоцінити багато історичних явищ і подій, які довгий час залишалися за межами доступного пізнання сучасниками. Микола Вегеш взявся за встановлення історичної справедливості і, завдяки копіткій багаторічній праці, необхідно визнати, йому це вдалося зробити.

Аналізуючи внутрішньополітичне життя краю наприкінці 30-х років ХХ ст., історик доводить, що на його розвиток безпосередній вплив мала міжнародна

обстановка в Європі, а також неабияка зацікавленість сусідніх держав у територіальних придбаннях за рахунок Закарпаття.

Акцентуючи увагу на основних напрямках діяльності двох автономних урядів, автор безапеляційно, але обґрунтовано довів полярність їх політичних орієнтацій та небажання співпрацювати одна з одною. Комплексно змалювавши перебіг подій в тогочасній Підкарпатській Русі, на основі документального обґрунтування він першим у вітчизняній історіографії детально проаналізував роботу другого автономного уряду, який з 26 жовтня 1938 року очолював лідер українського політикуму Августин Волошин. Прослідкувавши діяльність уряду аж до часу офіційного проголошення незалежності Карпатської України 15 березня 1939 року, автор дійшов висновку, що А. Волошин добре розумів тогочасну міжнародну ситуацію і цілком логічно займався пошуком союзників заради єдиної мети – зберегти територіальну цілісність краю, захистити його населення від агресії гортистської Угорщини. Таким чином, на думку вченого, прем'єр-міністр автономного уряду, а згодом – президент Карпатської України був «політиком-реалістом». Визнаючи, що його владна політика носила авторитарний характер (ліквідація багатопартійності, введення цензури, закриття періодичних видань, проведення безальтернативних виборів до Союму), вона була цілком виправданою з точки зору необхідності стабілізації політичної ситуації в краї та уникнення суспільної анархії.

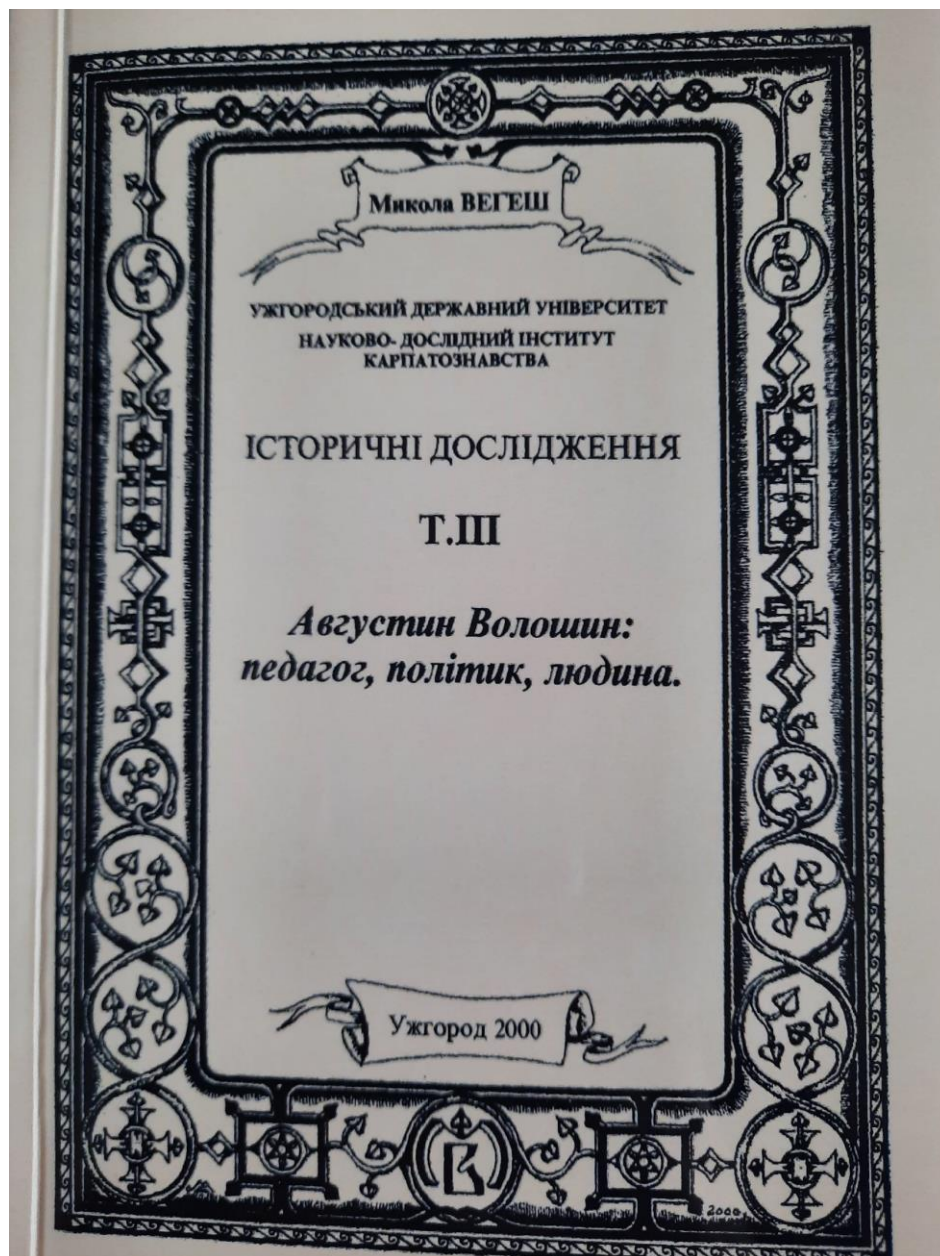
Заслугує на повагу й позиція М. Вегеша щодо того, що висвітлюючи суспільні проблеми життєдіяльності Карпато-Української держави, він сміливо критикує односторонність поглядів на перебіг тогочасних подій як істориків радянського періоду, так і сучасних науковців. Зокрема, у полеміці з останніми проявилася ще одна характерна риса дослідника історії Карпатської України – неупереджений підхід до вивчення проблеми та всебічне її висвітлення. У цьому відношенні, крім використаних архівних джерел, опублікованих матеріалів та іншої історичної літератури, автор взяв до уваги й чисельні спогади безпосередніх очевидців і активних учасників тих подій, що дало змогу вченому більш реально підійти до змалювання цілісної картини крайової історії.

У своїй праці «Історія Карпатської України (1938–1939)», яка вмістилася у першому і другому томах «Історичних досліджень» (близько 570 сторінок), Микола Вегеш звернув увагу і на такі важливі моменти, як регулярні провокації та напади угорських і польських терористів, посилена антиукраїнська й античеська пропаганда. Не оминув дослідник і маловідомі факти про політичну опозицію в урядових колах автономії, відносини між владою та партією УНО тощо.

До того ж багато уваги дослідник приділив взаємовідносинам Карпатської України з Угорщиною, Румунією, Німеччиною та іншими європейськими країнами. Зокрема, вчений, на основі чималої кількості нових архівних джерел, довів згубну для політичного розвитку краю діяльність угорських політичних кіл, які горіли бажанням повернути Закарпаття у лоно «Святостефанської коронної держави». Підкріплюючи свої висновки документальними матеріалами, дослідник уміло

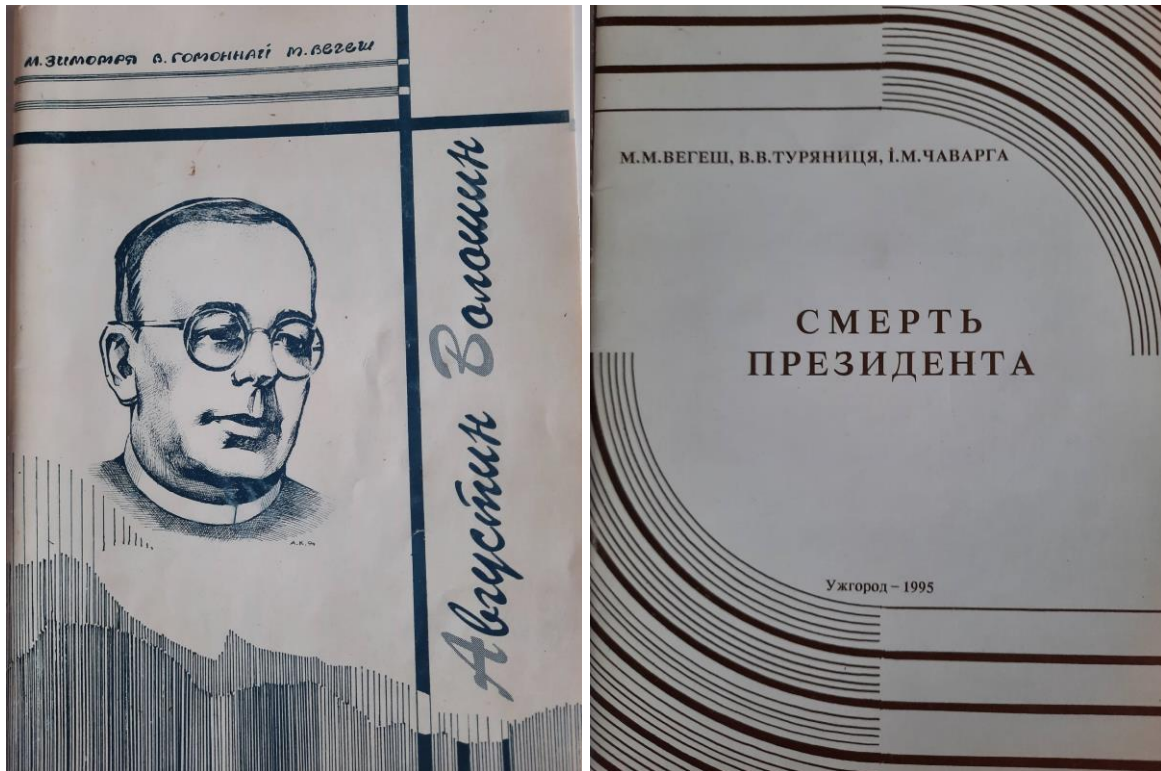
показав істинні причини «політичного ажіотажу» навколо Закарпаття, роль угорської іреденти в антидержавних акціях тощо.

Отже, доповнене видання історії Карпатської України, як комплексно-цілісне дослідження, стало першим за більше ніж шістдесят років.

Вивчаючи історію Карпатської України, неможливо оминати долі її провідників, а особливо постаті Августина Волошина – президента Карпато-Української держави. Упродовж десятирічного дослідження історії краю першої половини ХХ ст. професор Микола Вегеш опублікував понад чотири десятки спеціальних матеріалів, які стосувалися багатогранного життя й діяльності найвідомішої політичної особистості минулого століття. Більше того, похід молодого історика по шпальтах періодичних видань розпочався у 1990 році саме з

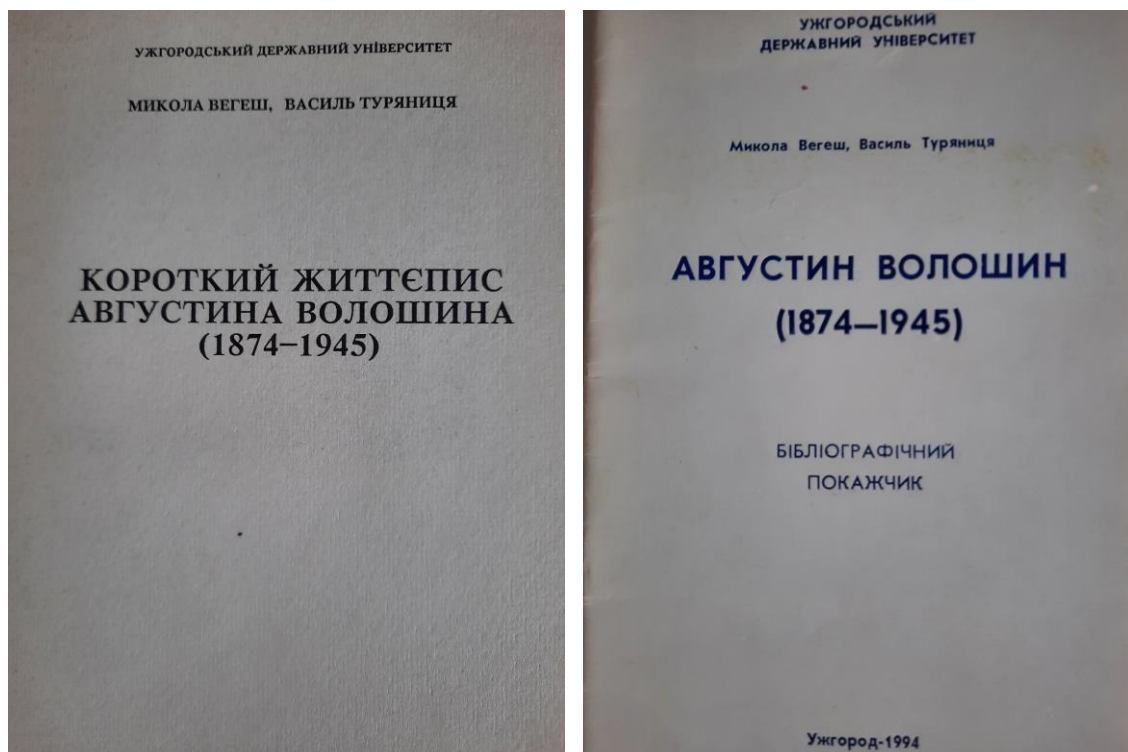
розвідки про А. Волошина. Згодом статті Миколи Вегеша публікувалися як у вітчизняних, так і зарубіжних виданнях.

До висвітлення харизматичної постаті Августина Волошина професору Миколі Вегешу вдалося залучити цілу низку відомих у краї вчених: Василя Гомонная, Івана Чаваргу, Василя Туряницю, Миколу Зимомрю та інших. Уже в 1994 році у співавторстві з ужгородськими науковцями побачили світ такі видання як «Августин Волошин: До 120-річчя від дня народження видатного громадського, культурного та церковного діяча України» (співавт.: В. В. Гомоннай, М. І. Зимомря), «Августин Волошин (1874–1945): Бібліографічний покажчик» (співавт.: В. В. Туряниця). Наступного року історик Микола Вегеш ініціює видання трьох наукових праць, присвячених постаті Августина Волошина. Цього разу побачили світ книжки вченого «Августин Волошин» (співавт.: В. В. Гомоннай, М. І. Зимомря), «Короткий життєпис Августина Волошина (1874–1945)» (співавт.: В. В. Туряниця) та «Смерть президента Карпатської України Августина Волошина» (співавт.: В. В. Туряниця, І. М. Чаварга). Вказані вище праці стали цінним джерелом пізнання Людини з великої літери, постаті високоосвіченої й глибоко релігійної, патріота рідної Срібної Землі, лідера українського закарпатського політикуму кінця 30-х років ХХ ст.

Поява видань про Августина Волошина відразу ж викликала широку хвилю зацікавлення як у наукових колах, так і серед звичайних читачів – шанувальників краєзнавства, оскільки до цього часу відомості про президента Карпатської України виглядали «острівцями» в буремному морі історичних знань. Невідомими

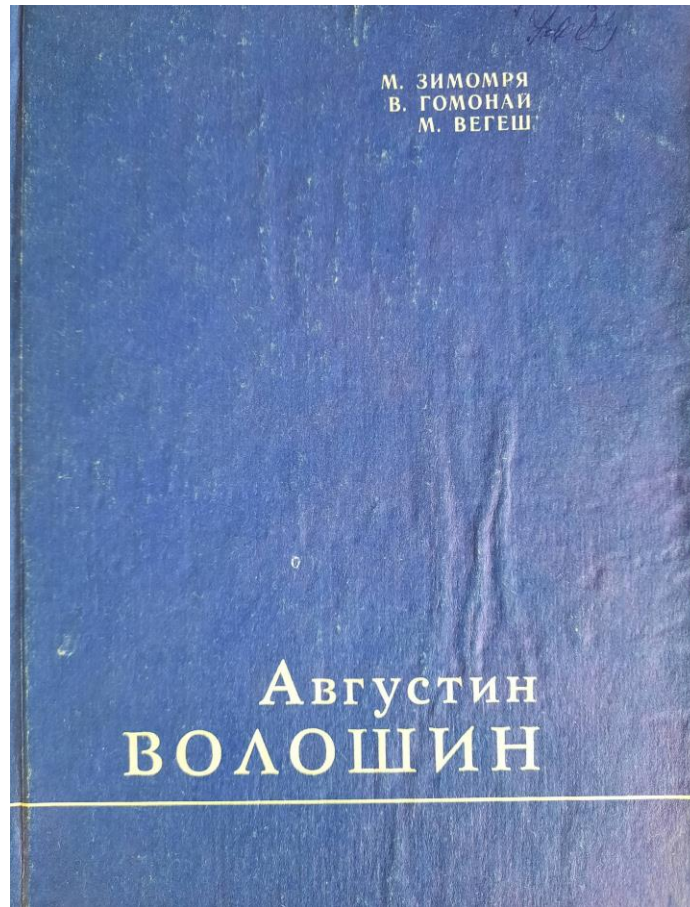
залишалися чисельні факти про життя та багатогранну діяльність А. Волошина. Його жертовність та самовідданість національно-державницьким ідеалам, стремління до свободи й всезагального щастя народу пробуджували заспані історією сторінки майбуття. Тому й значення подвижницької праці ужгородських вчених, серед яких чільне місце належить професорові Миколі Вегешу, необхідно визнати як величний «прорив» у поверненні легендарних постатей народній пам'яті, визнання їхніх заслуг перед малою батьківщиною. Тож процес повернення до історичної правди став неминучим. У одній із монографій дослідники цілком справедливо проголошували: «Августин Волошин, ім'я якого було несправедливо забуте, утверджував красу рідного краю у плідних творчих змаганнях, котрі невіддільні від нашої сучасної доби». Із цими словами важко не погодитися, оскільки й сьогодні багато аспектів нашої життєдіяльності близькі до даного прикладу й служать, принаймні повинні служити, своєрідним маятником буденних справ.

Професор Микола Вегеш, вивчаючи життєві віхи карпатського героя, неодноразово змальовував його у стилі повчального моменту для теперішніх і майбутніх поколінь. І у цьому його неабияка заслуга.

Чільне місце політичному лідерові Карпатської України відведено й у багатотомнику М. Вегеша «Історичні дослідження» (третій том). Тут вперше у вітчизняній історіографії життя й діяльність найвідомішої людини краю ХХ ст. досліджується в багатогранному комплексі, охоплюючи його життєпис, педагогічну, національно-культурну і громадсько-політичну спадщину. На основі

архівних документів (як вітчизняних, так і зарубіжних), більшість із яких довгий час знаходилася під грифом «цілком таємно», автор змалював цілісний портрет Августина Волошина на тлі тогочасної епохи. Саме завдяки копіткій роботі сучасних дослідників, у тому числі й професора М. Вегеша, з імені Августина Волошина було знято тавро «вічного ворога», яке йому прищепили комуно-радянські ідеологи. У праці знаходимо й підтвердження того, що з іменем А. Волошина пов'язані найвизначніші політичні й культурні здобутки закарпатських українців у першій половині ХХ ст.

У своїй узагальнюючій праці про Августина Волошина вчений простежив основні етапи становлення і розвитку вітчизняної та зарубіжної історіографії у питанні дослідження різнобічної спадщини героя Карпатської України. У цьому відношенні автор використав і зробив об'єктивний аналіз мемуарної літератури. Завдяки цьому А. Волошин постає перед читачем як професійний педагог, людина високоосвічена, духовно і національно незламна. Його педагогічна діяльність залишила добрий слід в освітньо-виховному розвитку закарпатців. Особливо відзначено внесок А. Волошина у процес захисту рідної мови, що мало у той час не менш важливе значення ніж сьогодні. Автор «Історичних досліджень» вміло показав завзяту боротьбу проти мадяризації та чехізації, проти згубного впливу москвофільства, засмічення мови. Усі ці аспекти діяльності Августина Волошина

змальовані автором на основі детального опрацювання творів педагога, його публіцистики, виступів на шпальтах періодичних видань, а також аналізу матеріалів, які раніше публікувалися.

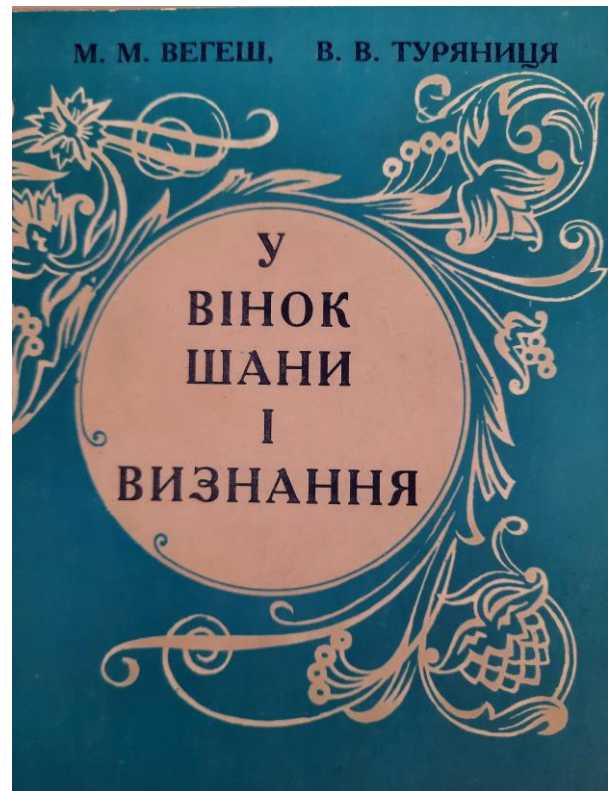
Особливої уваги сучасників заслуговує розділ, де висвітлюються політична діяльність А. Волошина, його погляди на розвиток внутрішньополітичного життя краю, аналіз міжнародної обстановки тощо. Ця проблема до останнього часу була найменше дослідженою і виділялася на фоні історії «білими плямами». Микола Вегеш, послідовно аналізуючи перипетії політичного розвитку Закарпаття наприкінці 30-х років ХХ ст., аргументовано доводить, що політика уряду А. Волошина, враховуючи зовнішньополітичні чинники, з одного боку, та кризові явища внутрішньої політики – з іншого, була достатньо виваженою та політично виправданою. А. Волошин як політик пройшов добру школу політичного життя. Він стояв біля колиски розбудови багатопартійної системи в Закарпатті, зорганізувавши на початку 20-х років минулого століття Руську Хліборобську (Земледільську) Партію, а згодом – Християнсько-Народну (очолював 14 років) та партію УНО. Щоправда, А. Волошин був причетний і до згорання демократичної багатопартійності в тогочасній Підкарпатській Русі, однак на це у кінці 30-х років були свої причини (про це йшлося вище). Незважаючи на це, його особлива заслуга полягала у реалізації автономії краю в 1938 році. Історик М. Вегеш у своєму дослідженні використав і матеріали допитів Августина Волошина після його арешту співробітниками радянських спецслужб, як свідчать про розмаїту політичну діяльність президента Карпатської України. Йдеться й про останні дні життя А. Волошина.

У цілому Миколі Вегешу вдалося на науковому рівні простежити всі аспекти багатогранного життя Августина Волошина, цим самим віддати належне його активній діяльності на благо Батьківщини.

Крім постаті державного лідера Карпатської України у поле наукового зору Миколи Вегеша потрапляли й інші будівничі карпатської незалежності. Справедливості заради слід зазначити, що без прискіпливого погляду дослідника не залишилися й рядові захисники Срібної Землі.

На одному щаблі з Августином Волошином у дослідженнях Миколи Вегеша стоїть ще один його земляк – відомий культурно-освітній і громадсько-політичний діяч Карпатської України Василь Гренджа-Донський. Першому літописцеві Карпато-Української держави історик присвятив десятки наукових та історико-краєзнавчих статей, опублікованих не тільки у вітчизняних виданнях, а й у багатьох зарубіжних. Завдяки старанням професора М. Вегеша ім'я карпатського героя досить часто привертало народну пам'ять до величних і трагічних водночас сторінок закарпатської історії наприкінці 30-х років ХХ ст. У своїх дослідженнях вчений торкнувся цілої палітри різнобічного життя й діяльності В. Гренджі-Донського. Перед читачами у повній красі змальовується постать «карпатського соловейка» як талановитого письменника й поета, публіциста й редактора, просвітянина й політичного активіста. Загальний спектр життєдіяльності літописця

Карпатської України, немов своєрідна мозаїка, укладена істориком Миколою Вегешем. Він на науковому рівні дав відповідь на запитання: «Якої України хотів Василь Гренджа-Донський?».

У 1995 році спільно з ужгородським вченим Василем Туряницею професор М. Вегеш видав невеличку книжечку «У вінок шани і визнання». До її змісту увійшли матеріали про дослідження творчого шляху В. Гренджі-Донського вченими Ужгородського університету, його роботу на посаді редактора журналу «Наша земля», публіцистичне літописання історії «Просвіти» та інше. А в 2000 році дослідження життєдіяльності Василя Гренджі-Донського переросло в більш змістовну працю, яка дістала назву «Громадсько-політична і культурно-освітня діяльність Василя Гренджі-Донського (1897–1974)». Цього разу допомогу при підготовці видання професорові М. Вегешу надала вчена-історик з Румунії Ірина Люба Горват. Дана праця вийшла більш комплексною, оскільки автори прослідкували життєвий і творчий шлях героя Карпатської України, проаналізувавши рівень вивчення постаті в історіографії та з наукової точки зору оглянули його творчість. Таким чином, під аналітичний зріз авторів потрапили винесені проблеми: «Олександр Духнович в публіцистиці В. Гренджі-Донського», «Щоденник «Щастя і горе Карпатської України» Василя Гренджі-Донського – історичне джерело», «Президент Карпатської України в оцінці Василя Гренджі-Донського» тощо.

Дослідник Микола Вегеш з повагою історика-науковця віднісся й до інших особистостей, які жили і творили в часи Карпатської України. Зокрема, в методичному посібнику для студентів історичного факультету, що вивчають краєзнавство (видано у співавторстві з Л.-І. Горват), подано нариси про активних діячів Срібної Землі Юліана та Федора Реваїв, Михайла Бращайка, Степана Ключурака, Михайла Колодзінського, Олега Ольжича, Івана Рогача, Вікентія Шандора, Омеляна Невицького, Федора Тацинця, Степана Фігуру, Якова Завальницького, Йосипа Дудикевича, Миколу Шимоню, Степана Маріконя. До того ж в окремих статтях Микола Вегеш торкався долі інших відомих людей краю (Антон Бращайко та ін.).

Символічною вершиною досліджень історії Карпатської України можна вважати видану в 2002 році колективну монографію ужгородських вчених (М. Вегеш, М. Делеган, О. Довганич, В. Міщанин, М. Токар, П. Федака, І. Хланта, О. Хланта, В. Худанич, П. Чучка) під редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша «Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців». Дана праця є найбільш комплексним науковим виданням про згадуваний період, яке коли-небудь з'являлося книжкою у світ. На основі введених у науковий обіг нових архівних документів, праця вчених ставить доленосну місію Карпатської України на якісно новий рівень. Попри детальний аналіз наукового висвітлення досліджуваної проблеми, хотілося б на декількох конкретних моментах, які остаточно відкидають дилетантські домисли різних епізодів тогочасного життя.

Упродовж 2002–2018 років завдяки зусиллям Віктора Браславця у видавництві «Карпати» побачили світ 8 книг Миколи Вегеша

Насамперед, зупинимося на питанні масових розстрілів карпатських січовиків поблизу Верецького перевалу польськими та угорськими військовими. Залучивши до вивчення проблеми, крім архівних джерел, велику кількість мемуарної літератури, автори яких були безпосередніми очевидцями тих трагічних подій, Микола Вегеш з колегами переконливо довів, що факти розстрілів мали місце і цим самим змусили державні органи влади переглянути свої позиції щодо цього. Достовірні підтвердження вимагають остаточно припинити спекуляції навколо цих трагічних фактів.

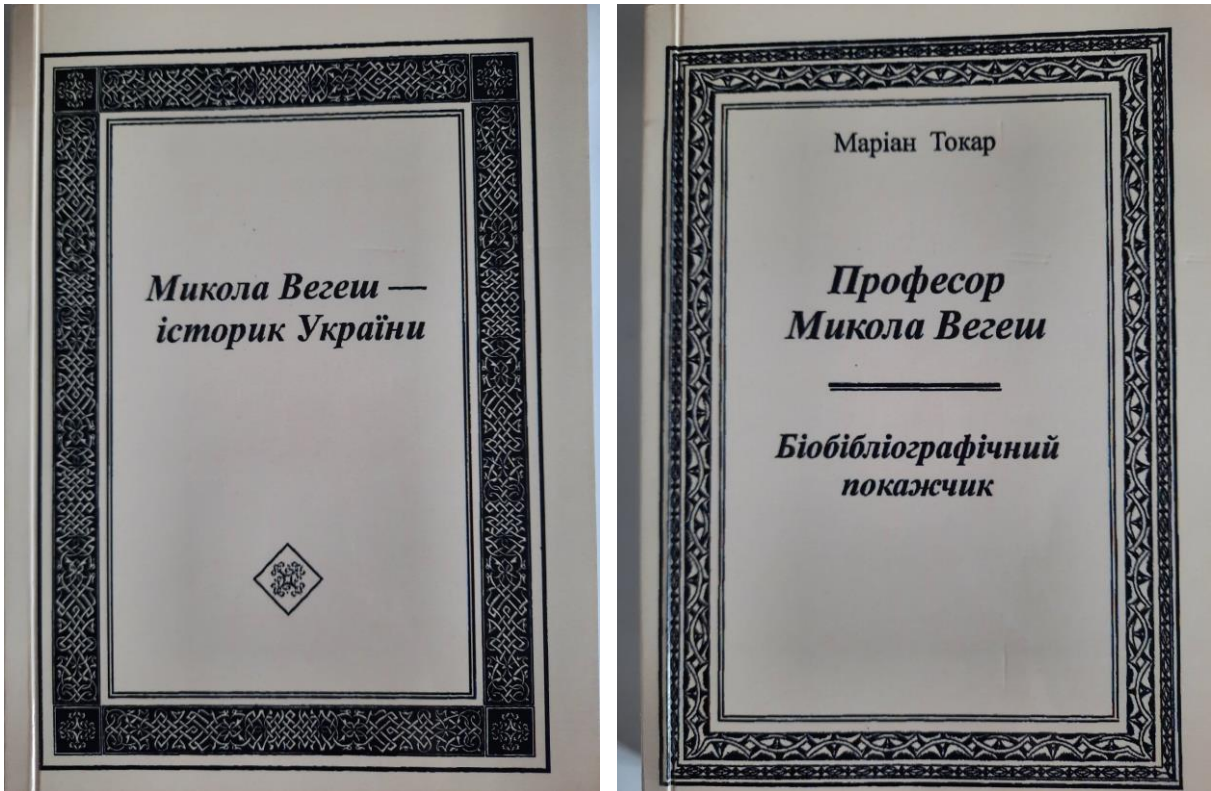
Другим важливим кроком у поверненні об'єктивності подій Карпатської України є вивчення та наукове обґрунтування проблем виникнення та структурно-організаційної діяльності ОНОКС. Дослідження професора Миколи Вегеша ґрунтовно доводять причини створення Карпатської Січі, в першу чергу, пов'язуючи їх із дестабілізацією суспільно-політичного життя краю безперервними нападами угорських та польських терористичних груп, діяльністю угорської «п'ятої колони», антиурядовими провокаціями. Логічні доводи авторитетних дослідників абсолютно відкидають нічим не аргументовану істерію місцевих «об'єктивістів» з числа різних представників «політичного русинізму» щодо уявлення Карпатської Січі як внутрішньополітичного репресивного агрегату, карального інституту тощо. У такому ж аспекті говориться про створення концентраційного табору Думен поблизу Рахова, де про факти страт порушників законів у Карпатській Україні говорити просто абсурдно.

Отже, унікальна у своєму роді фундаментальна праця «Вони боронили Карпатську Україну» спростувала цілу низку дискусійних проблем, навколо яких час від часу виникали «непорозуміння». Власне робота над цим виданням орієнтувала авторів на розв'язання таких питань. А Микола Вегеш, який став автором значної частини колективної монографії, в черговий раз довів свою наукову принциповість та документальну аргументованість, що в сучасній науці повинно бути властиве кожному.

Підсумовуючи вищесказане треба відмітити, що Микола Вегеш в цілому є автором близько двохсот праць, присвяченим сторінкам Карпато-Української державності. Необхідно погодитися з тим, що такий вагомий науковий доробок в сучасних умовах під силу не кожному вченому.

Проблема ж історії Карпатської України й понині турбує професора Миколу Вегеша, що означає бажання її найпослідовнішого дослідника продовжувати висвітлення багатогранного тогочасного життя закарпатських українців. Багаточисленні дослідження Миколи Вегеша стали цінним надбанням для широкого загалу читачів, які цікавляться історичним минулим. Саме завдяки таким працям заповнюються прогалини в недосліджених проблемах, а то й виправляються помилки, викликані не професійним підходом до їх вирішення.

У світі політології

Уже в середині 90-х років ХХ ст., зробивши вагомі кроки до наукових вершин своїми дослідженнями, Микола Вегеш зацікавився історичним розвитком та різноманітною багатогранністю молоді в нашій країні науки – політології. Цьому сприяли, на наш погляд, два немаловажні фактори. По-перше, Микола Миколайович як і у попередніх дослідженнях з історії України та Закарпаття, так і в наукових студіях із сучасної історії робив головний акцент на розвитку політичних аспектів, вважаючи їх основоположними в еволюції будь-яких державотворчих процесів. Цю характерну рису можна прослідкувати, детально проаналізувавши опубліковані наукові здобутки вченого упродовж науково-дослідної діяльності. По-друге, молодому вченому запропонували продовжити педагогічну діяльність на кафедрі політології, що функціонує при історичному факультеті Ужгородського національного університету.

Згадані освітні фактори, здається, і визначили символічний поворот у творчому житті професора, позитивно вплинули на його подальшу науково-педагогічну діяльність. З того часу, не полишаючи, звичайно, історико-краєзнавчої тематики, потуги вченого спрямовуються й на вивчення та наукове обґрунтування політологічних аспектів буття сучасного світу. Таким чином розпочався шлях професора Миколи Вегеша у світ політології.

Викладацьку роботу на кафедрі політології Ужгородського національного університету Микола Вегеш розпочав у 1997 році, ставши самим молодим її викладачем. У цей час на посаді завідувача кафедри перебував Володимир Лаврентійович Боднар, який у 1991 році став першим завідувачем кафедри політології – навчально-методичного осередку політичної науки в УжНУ. Якщо зробити невеличкий екскурс у минуле кафедри, то її появу на багатогалузевій карті підготовки спеціалістів в Ужгородському університеті слід пов'язувати із становленням незалежної української державності. Пройшовши складний шлях до визнання в радянські часи, тільки у 90-х роках минулого століття політологія в Україні почала вивчатися за загальноприйнятими у світовій практиці стандартами. Кафедра політології стала загальноуніверситетською, а курс «Основи політології» було введено для обов'язкового вивчення на всіх факультетах університету.

Кафедра політології

У 1998 році стараннями викладачів кафедри політології, у тому числі й Миколи Вегеша, було досягнуто чергової вершини на шляху до становлення політології як повноцінної навчальної дисципліни. На історичному факультеті УжНУ відкрито спеціальність «Політологія», що дало змогу здійснити перший набір студентів з даної спеціальності. Професор Микола Вегеш згадує, що ідея випускати власних фахівців-політологів визрівала в Ужгороді давно, більше того, з огляду на те, що Закарпатський край зазвичай відзначається неабиякою політичною

активністю. Перші плоди кафедра політології збирала вже цього року, коли відбувся перший випуск бакалаврів-політологів на історичному факультеті УжНУ.

На кафедрі політології Ужгородського університету Микола Вегеш пройшов від посади доцента до професора. У 2001 році пригадується відкрита лекція педагога, який давав її в одній із найбільших аудиторій університетського корпусу. Вона була присвячена партіям та партійним системам. Студенти та запрошені викладачі дістали задоволення від легкодоступного викладу матеріалу з використанням різних навчально-методичних форм пояснень. На обговоренні відкритої лекції професори-історики високо оцінили її проведення і висловилися за поповнення своїх рядів ще одним професором. Таким чином, у 2001 році Микола Вегеш став професором кафедри політології Ужгородського національного університету.

Проводячи належну навчально-методичну роботу, професор М. Вегеш завжди готовий надати студентам консультацію, до нього часто звертаються з приводу різних як професійних, так і життєвих проблем. Особливо добрим порадником він є для молодих вчених, аспірантів. Його слово користується високим авторитетом серед наукового загалу.

Займаючи активну позицію щодо ведення вченими видавничої діяльності, Микола Вегеш продовжує публікуватися в різних часописах, готувати до видання власні наукові творіння. Віддаючи левову частку досліджень історико-краєзнавчим аспектам, науковець, як викладач кафедри політології, зазвичай, не може уникнути проблемно-тематичних важелів політології, причому як теоретичних, так і практичних. Тому видавнича діяльність у сфері політичної науки носить більш складний характер і має у своїй більшості навчально-методичне призначення.

Загалом професор Вегеш причетний до близько двадцяти видань згаданого характеру. До їх вивчення вчений приступив ще перебуваючи на посаді доцента кафедри історії України Ужгородського університету.

У 1996 році спільно з відомим громадсько-політичним діячем краю Олександром Оросом Микола Вегеш видав книжку «В боротьбі за свободу України: Політичні замітки про минуле і майбутнє українського народу». Зміст цієї праці засвідчує потяг авторів до дослідження політичних аспектів у далеко нелегкі часи, коли минуле комуно-радянське насилля з боязливістю піддавалось об'єктивній критиці, а вільнодумне й незалежницьке майбуття українського народу так само пробувало піддаватися прогнозуванню. У цьому відношенні книжка Олександра Ороса й Миколи Вегеша стала вдалим інструментом у руках закарпатської інтелігенції, яка відчайдушно піднялася на захист молоді української держави й безапеляційно відкидала спроби місцевих «комунарів» виправдатися за своє «Я».

Перша частина праці «Чому нас, українців, тільки сорок мільйонів?», автором якої є Олександр Орос, розклала по полицках усі політичні «гріхи» радянської системи, на які вона могла відповісти авторові тільки загрозою жорстких переслідувань.

З Володимиром Анталовським (у центрі) під час засідання міжгірського осередку УРП

У другій частині праці чи не вперше широкому загалу читачів-закарпатців стали відомі сторінки виникнення й діяльності «легендарної» Української Гельсінської Спілки (УГС) в Україні та в Закарпатті. Детальний опис подій та акцій, проведених обласною організацією УГС, свідчить про активність національно-визвольного руху на межі 80–90-х років минулого століття в краї та спротив національно-патріотичним силам з боку владних силових структур. Цінним джерелом політичної думки того часу є короткий опис процесу трансформації УГС в політичну організацію Українська Республіканська Партія (УРП), яка стала символічним флагманом політичної боротьби українського народу за державну незалежність. Умови, в яких відбувалася ця боротьба, описані авторами, не змушують сумніватися в тому, що націонал-патріотичні сили Закарпаття відіграли неабияку роль у поваленні комуністичного режиму й на рівні з усім українським народом відстояли право на незалежність України.

З Володимиром Боднаром в Інституті карпатознавства

Тож згадана книжка сьогодні є цінним джерелом для вивчення політичної історії Закарпаття новітнього часу, періоду становлення Української Державності! За своїм змістом вона цілком відрізняється від інших праць з політологічним ухилом, над якими працював Микола Вегеш.

Першою спробою ужгородських вчених розглянути еволюцію української політичної думки в її історичному контексті слід вважати виданий у 1995 році навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, коледжів, ліцеїв та гімназій «Становлення і розвиток політичної думки в Україні». Його авторами стали вчені В. Боднар, В. Худанич і М. Вегеш. Вони розглянули розвиток політичної думки починаючи з Київської Русі і завершуючи геополітичним положенням сучасної України та її взаємовідносинами із сусідніми державами. Цікаво, що до пропонованих для вивчення тем стараннями Миколи Вегеша було включено розділ «Державотворчі процеси в Карпатській Україні (1938–1939 рр.)», в якому події кінця 30-х років ХХ ст. на території тогочасного Закарпаття подані крізь політологічну призму.

Відзначення ювілею фундатора кафедри політології
Володимира Боднара

Загальним проблемам української державності присвячені, крім вищевказаної, ще дві праці – «Історія української державності» (співавт.: В. Боднар, В. Худанич) та «Українська державність у ХХ столітті» (співавт.: Л.-І. Горват). Усього професор Микола Вегеш є автором та співавтором понад двадцяти навчально-методичних посібників, програм та планів семінарських занять. Серед них є матеріали як для спеціальних факультетів, так і для студентів усіх форм

навчання на неспеціальних відділеннях. Заслужують на особливу увагу окремі посібники з політології, в яких для вивчення пропонуються історичні аспекти розвитку політичної думки в різних країнах світу, загальна теорія політичної науки тощо. Це видані у 1998 році «Основи політології» (автори: В. Боднар, М. Вегеш, В. Худанич), у 1999 році «Політологія. Конспект лекцій» (М. Вегеш, Ю. Остапець), у 2000 році – «Основи політології» (друге видання) (В. Боднар, М. Вегеш, В. Худанич). Усі вони мають пізнавальне значення і адаптовані до навчальних програм українських вишів.

Юрій Остапець, Микола Вегеш і Володимир Боднар
з випускниками-політологами

У процесі підготовки майбутніх спеціалістів-політологів викладачі кафедри використовують різноманітні навчальні курси. У розробці програм для багатьох із них брав участь і професор Микола Вегеш. Серед них можна назвати: «Політологія. Соціологія: Програми нормативних курсів і спецкурсів, плани семінарських занять» (співавт.: В. Боднар, В. Худанич, І. Корнійчук, В. Буркало, Ю. Остапець, В. Гиря, М. Лендбел), «Основи політології: навчальна програма нормативної дисципліни. Плани семінарських занять» (співавт.: В. Боднар, В. Буркало, В. Гиря, І. Корнійчук, Ю. Остапець, Я. Томко, В. Худанич), «Зовнішня політика України: програма і плани семінарських занять з нормативного курсу для студентів-політологів», «Загальна теорія політології: навчальна програма нормативної дисципліни і плани семінарських занять» та ін.

Окремі аспекти політологічних досліджень знайшли своє відображення в наукових статтях Миколи Вегеша, які побачили світ у різних збірниках і журналах. Більшість із них стосуються сучасної еволюції політичних процесів, різновидності їх виявлення тощо. Досліджувані проблеми є вельми актуальними в сучасному українському суспільстві і вказують на особливості їх розв'язання як на загальнодержавному, так і регіональному рівні. Про це свідчать назви таких статей як: «Політичні партії в Україні 1991–2002 рр.» (співавт.: Ю. Остапець), «Політичні вибори: начерк до теорії електорального процесу» (співавт.: Ю. Остапець), «Роль засобів масової інформації в сучасній Україні: політологічний аспект» (співавт.: В. Боднар), «Регіональні особливості електорального процесу в Закарпатській області 1991–2002 рр.» (співавт.: Ю. Остапець) та ін. Вивчався й досвід зарубіжних країн (наприклад, стаття «Про деякі питання викладання курсу політології в Угорській і Чеській Республіках» у співавторстві з Володимиром Боднаром).

Викладачів кафедри політології завжди цікаво слухати

Політологічним проблемам минулого і сьогодення, пов'язаним насамперед із політико-партійним життям і виборчими процесами, присвячений спеціальний випуск (№16) наукового збірника «Карпатика», який був підготовлений під керівництвом М. Вегеша у 2002 році колективом НДІ Карпатознавства спільно з викладачі кафедри політології УжНУ («Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної і Південно-Східної Європи»). Отже, дослідження в галузі політології займають достойне місце в наукових студіях професора Миколи Вегеша. І на досягнутих здобутках він зупинятися не збирається. Вже восени 2002 р. підготовлені до видання програми нормативних курсів для студентів Ужгородського університету, ведеться робота над підручником з політології.

Як людина, якій притаманна міра громадської відповідальності та політичної культури, а тим більше як фахівець з політичної історії Микола Вегеш намагається

не стояти осторонь громадсько-політичного життя суспільства. Ще у часи національно-визвольної боротьби за незалежність України на рубежі 80–90-х років ХХ ст. він брав участь в діяльності різних національно-культурних громадських організацій: крайової «Просвіти» (член Ради), «Меморіал» (голова Закарпатської організації), «Карпатське братство» (співзасновник).

У політичному житті Микола Вегеш стоїть на національно-республіканських позиціях. У 1990 році займав посаду відповідального секретаря обласної Ради Української Республіканської Партії (УРП), згодом був головою секретаріату Закарпатської обласної організації Української Консервативної Республіканської Партії (УКРП). Упродовж 2000–2002 років учений перебував у лавах Партії «Реформи і порядок» (ПРП). Був заступником голови Закарпатської обласної організації ПРП та головою її міської організації, що на парламентських виборах 2002 року увійшла до виборчого Блоку Віктора Ющенка «Наша Україна».

До того ж Микола Вегеш двічі спробував себе в ролі кандидата в депутати. У 1994 році його висунули члени воловецької «Просвіти» кандидатом в народні депутати України по Свалявському виборчому округу № 173, а в 2002 році від Блоку «Наша Україна» – кандидатом в депутати Закарпатської обласної ради від м. Ужгорода.

В одному із цьогорічних інтерв'ю кандидат в депутати облради Микола Вегеш говорив: «Я професор кафедри політології, де сьогодні готують майбутніх фахівців-політологів. Вважаю, що потрібно не тільки говорити студентам про владу, а й бути причетним до влади».

У травні 2002 року професор Микола Вегеш був призначений виконуючим обов'язки завідувача кафедри політології УжНУ. А 1 липня цього ж року на засіданні кафедри всі присутні викладачі одногolosно висловили довіру новому завідувачу, що свідчить про визнання авторитету вченого. У вересні це підтвердила своїм рішенням і велика Вчена Рада УжНУ. До виконання своїх обов'язків він приступив відразу ж, сплановуючи організаційну, навчально-методичну роботу членів кафедри. Енергія молодого керівника здається далеко невичерпною. Більше того, вона має здатність передаватися колегам. Професор Микола Вегеш завжди виступає своєрідним генератором різнопланових науково-методичних ідей, реалізатором цікавих проєктів. Продовжується розробка нових програм, планується написання комплексного навчального посібника «Політологія: курс лекцій» для студентів вищих навчальних закладів. На черзі також видання збірника навчальних програм та планів семінарських занять, започаткування видання «Вісника Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія» або щось подібне. З ініціативи Миколи Вегеша ведеться підготовка до видання бібліографічного покажчика наукових праць професорсько-викладацького складу кафедри політології. Роботи, як видно, дуже багато. Однак віриться, що молода кафедра зуміє належним чином виконувати поставлені завдання й своєю діяльністю підтримає реноме одного з провідних університетів України. У цьому відношенні на плечі керівника кафедри професора Миколи Вегеша лягає немала доля

відповідальності. Це він добре розуміє і, здається, готовий на цьому шляху долати будь-які труднощі.

На крилах «Карпатики»

Дослідження історичного минулого Закарпаття в його різнобічному виявленні завжди займало важливе місце в науковій життєдіяльності вчених карпатського краю. Історико-краєзнавчі аспекти, традиції, звичаї, національно-культурні барви різних куточків регіону тощо – все це охоплює цілий комплекс карпатознавства, основи якого повинні бути доступними всім, особливо представникам учнівської молоді. Саме з краєзнавства розпочинається похід людини у світ історії та культури. Це добре розуміє Микола Вегеш, який ще працюючи вчителем історії в школі на Міжгірщині, багато уваги приділяв розповідям про минувшину рідного краю. На цьому він наголошував і будучи керівником методичного об'єднання міжгірських істориків, що зробило позитивний поштовх до вивчення в школах району історико-краєзнавчих цінностей.

З професорами Іваном Вовканичем і Григорієм Павленком

Вже згодом, ставши авторитетним вченим, Миколу Вегеша не полишала думка про створення своєї краєзнавчої лабораторії, де працювала б група вчених, які взялися б за детальне вивчення історії краю й спромоглися об'єктивно її висвітлити в окремому виданні, зібравши кращі зразки історико-культурної спадщини кожного району. Свій внесок у цей процес професор Микола Вегеш зробив, опублікувавши десятки матеріалів з історії Міжгірщини. До того ж

історико-краєзнавчі дослідження займають в наукових здобутках вченого пріоритетне місце.

Миколу Вегеша вважають одним із провідних фахівців з історії Закарпаття, тому його залучення до активної діяльності в Науково-дослідному інституті Карпатознавства, що діє при Ужгородському національному університеті, є цілком логічним і справедливим. Адже в колі таких знавців закарпатської історії, як Едуард Балагурі, Михайло Тиводар, Григорій Павленко, Іван Гранчак та інших молодий історик М. Вегеш розкрився як справжній дослідник карпатознавства, що врешті-решт й відіграло головну роль при призначенні його на посаду директора інституту.

З директором Повітового історичного музею в м. Сату Марє професором Віорелом Чуботою після підписання договору про співпрацю

Історія створення Науково-дослідного інституту Карпатознавства сягає десятилітнього минулого. Становлення незалежної держави України покликано загальнодержавне пробудження історичної науки, яка розпочала більш глибоке вивчення минулого власного народу, виправлення помилок, закладених радянською системою у висвітленні величезної кількості історичних епізодів тощо. Зміни, які відбувалися в суспільстві, торкнулися й високих установ, що відповідали за стан освіти і науки в Україні. Один за одним з'являлися накази щодо покращення науково-дослідної діяльності в навчальних установах. Один із таких наказів було

видано Міністерством вищих навчальних закладів України 31 березня 1992 року. Саме його зміст викликав негайну реакцію керівництва Ужгородського університету. Так з'явився наказ №252-05 від 8 травня 1992 року за підписом ректора Ужгородського, тоді ще державного, університету професора Володимира Сливки «Про створення НДІ Карпатознавства Ужгородського державного університету Мінвузу України».

Із словацькою дослідницею Любицею Баботою

Потреба в такому науково-дослідному центрі назрівала давно. Історія Закарпаття до цього часу не мала можливостей вивчатися комплексно і за участю цілої групи провідних фахівців. Проблема виглядала глобальною, оскільки ставилося завдання досліджувати різні сфери у безмежно хронологічних рамках – з давніх давен до сьогодення. Тому й мета діяльності НДІ Карпатознавства була чітко визначена в уже згаданому наказі ректора університету стосовно «ефективнішого використання інтелектуального потенціалу, фінансових, матеріальних і трудових ресурсів УЖДУ для дослідження комплексних проблем карпатознавства, політичного, культурного і економічного розвитку Закарпаття і всього Карпатського регіону з найдавніших часів до наших днів...». Зрозуміло, що очолити такий підрозділ є великою честю, але й не меншою відповідальністю водночас. Адже, крім розробок тих чи інших досліджуваних проектів, необхідно підібрати фахово підготовлених вчених, які б скрупульозно займалися науковим вивченням історико-краєзнавчих аспектів минулого й сьогодення. Більше того, дані

дослідження після наукового опрацювання треба знайти можливість опублікувати. Для останнього в НДІ Карпатознавства було започатковано видавництво наукового збірника «Карпатика».

З румунським професором Корнеліу Градом

Упродовж свого існування НДІ Карпатознавства очолювали історики Іван Поп, доктор історичних наук, професор та Микола Макара, кандидат історичних наук, доцент. За цей час пріоритетними науковими напрямками, крім загальної історії, були археологія, етнографія, фольклористика, мовознавство, літературознавство, мистецтвознавство. Незважаючи на це, поле діяльності інституту було дещо обмеженим, а результати досліджень, які публікувалися в окремих виданнях і на шпальтах «Карпатики» були досить скромними (крім видання двох томів «Нарисів історії Закарпаття»). За період з 1992 року по 1999 рік включно у світ вийшло шість номерів наукового збірника «Карпатика». Це само за себе говорить про реальні потуги інституту та їх можливості розгортання комплексних досліджень в різних галузях, зокрема з історії Закарпаття. Тому й наукові здобутки НДІ Карпатознавства під керівництвом згаданих дослідників можна оцінювати по-різному, однак, аналізуючи основні напрями його діяльності, треба сказати, що вивчення та опрацювання окремих досліджень, на наш погляд, межували з «науковим популізмом», що аж ніяк не могло личити одному із провідних вузівських науково-дослідних центрів. Щорічні наукові збірники «Карпатики» великою популярністю не користувалися, оскільки кількість залучених авторів була обмеженою, а тематика достатньо «бідною».

Кардинальні зміни відбулися в 2000 році, коли до діяльності НДІ Карпатознавства стали залучатися нові кадри, передусім, серед молодих вчених. Маючи хороші потенційні можливості та бажання працювати на благо науки, вони неначе надали науково-дослідному центру нове дихання. Різнобічні дослідження почали публікуватися, тим самим робивши й відповідну рекламу діяльності інституту. Одним із дослідників, хто активно взявся за пропаганду досліджень в царині карпатознавства став Микола Вегеш. Його наукові здобутки вже давно привертали до себе увагу, а коли постало питання про призначення на посаду директора НДІ Карпатознавства молодого, енергійного, вченої людини, майже не виникало сумнівів, що керівництво Ужгородського університету запропонує очолити інститут Миколі Вегешу.

З академіком Миколою Мушинкою

Недовго роздумуючи, вчений погодився стати на чолі одного з найперспективніших науково-дослідних центрів Закарпаття, що відразу ж було закріплено текстом наказу №19-02 від 25 січня 2000 року за підписом ректора Ужгородського університету Володимира Сливки: «Доцента кафедри політології, д. і. н. Вегеша Миколу Миколайовича призначити на посаду директора НДІ Карпатознавства з 1. 01. 2000 р.».

У цьому призначенні немає нічого дивного. Будучи одним із провідних дослідників історії Закарпаття ХХ ст., Микола Вегеш привернув до себе увагу всієї наукової еліти. Саме авторитет професора серед вчених і відіграв вирішальну роль при визначенні подальшої діяльності Науково-дослідного інституту

Карпатознавства. Звичайно, любитель і знавець історії рідного краю сприйняв пропозицію ректора як почесне й гідне визнання. Володіючи невичепним жмутом енергії, він відразу ж поринув до виконання своїх обов'язків. Одним із перших позитивних кроків нового керівника було залучення до співпраці з інститутом великої кількості вчених не тільки з Ужгорода, а й із-за його меж. Поступово встановлюються та міцнішають зв'язки із науковцями Києва, Львова, Івано-Франківська та інших міст нашої держави. Цьому сприяли й особисті контакти професора М. Вегеша з вітчизняною та зарубіжною науковою елітою.

З професорами Маріаном Токарем, Іваном Вовканичем та Іваном Королем

Хороші організаторські здібності Миколи Миколайовича проявилися і в тому, що він зумів мобілізувати на співробітництво з НДІ Карпатознавства широке коло молодих вчених, аспірантів, тих, хто тільки починає робити перші кроки в науці. Таким чином він зосередив навколо себе дійсних шанувальників краєзнавчої історії.

Ще одним напрямом діяльності інституту є проведення наукових конференцій із залученням солідної кількості як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Враховуючи вирішувачий за останні два роки авторитет НДІ Карпатознавства, до Миколи Вегеша звертаються керівники інших науково-дослідних закладів з пропозиціями проведення спільних наукових форумів. Показовою у цьому відношенні була широкопредставницька зустріч вчених в Ужгороді у вересні 2001

року. Організатором міжнародної конференції «Українсько-словацькі взаємини в галузі мови, літератури та історії» виступив саме інститут, очолюваний Миколою Вегешем. Провівши спільно з викладачем кафедри словацької філології УжНУ Ярославом Джогаником оперативну організаційну роботу, до участі в науковому форумі вдалося залучити близько півсотні вчених із Словаччини, Угорщини та декількох областей України. Серед них варто назвати таких науковців як академік НАН України Микола Мушинка, почесний доктор Ужгородського національного університету, кандидат історичних наук Міхал Данілак, кандидати історичних наук Петер Шворц (всі зі Словаччини), історик Омелян Русин (з Угорщини) та багато інших. Ужгородський науковий потенціал підтримували представники професорсько-викладацького складу: професори Василь Худанич, Дмитро Данилюк, Григорій Павленко, Василь Поп, Павло Чучка та інші вчені Закарпаття.

З професором Іваном Мандриком і головою Закарпатської організації Народного Руху України Володимиром Піпашем під час конференції, присвяченої ювілею В'ячеслава Чорновола

Серед інших масових заходів, що проводилися під егідою НДІ Карпатознавства слід відзначити й червневу (2002 р.) міжнародну конференцію «Закарпаття в ХХІ столітті: розвиток і перспективи в політиці, економіці та культурі». Крім традиційних представників Угорщини і Словаччини, участь у її роботі взяли гості із Сполучених Штатів Америки – іноземний член НАН України,

професор університету Лойоли (Чикаго), редактор Енциклопедії Української Діаспори Василь Маркусь та професор із Ньюейвена Осип Данко. Словаччину цього разу представляв відомий як і в Словаччині та Україні, так і в далекому зарубіжжі професор Іван Ванат.

Виступає професор Михайло Болдижар

Як бачимо, лише декілька імен, які відгукнулися на запрошення НДІ Карпатознавства, говорять про високий його авторитет у світових наукових колах. Отже, його діяльність відома далеко за межами України. Своїми досягненнями на науково-дослідній ниві цей заклад за останні роки сконцентрував власний науковий потенціал на розкритті проблемних аспектів у галузі археології, етнографії, культурології, філософії, економіки, політології, загальної та крайової історії. За словами директора НДІ Карпатознавства професора Миколи Вегеша, поле наукових досліджень стає все більше багатограним і залучає до співпраці вчених із багатьох регіонів України, а також зарубіжних науковців.

Важливу увагу керівництво інституту приділяє міжнародним зв'язкам, зокрема співпраці із подібними іноземними науково-дослідними центрами та навчальними закладами Словаччини, Чехії, Румунії, Угорщини, Німеччини. Серед таких можна назвати Історичний музей м. Сату Марє (Румунія), Інститут історії дунайських швабів (м. Тюбінгем, Німеччина), Німецький демократичний форум Румунії, Музей Йоша Андраша (Угорщина), Інститут фракології Міністерства

освіти Румунії, Інститут етнографії Академії Наук Чеської Республіки, університети Пряшева, Банської Бистриці (Словаччина) та ін.

Професор Микола Вегеш брав участь у підписанні багатьох договорів про наукове співробітництво і, треба сказати, що в останні роки міжнародні контакти неабияк поживалися.

В Інституті Карпатознавства з професорами Василем Ільком, Дмитром Данилюком та кандидатом історичних наук Олексієм Хлантою

Складовою частиною діяльності НДІ Карпатознавства є ведення видавничої справи. З приходом на керівну посаду в інституті Миколи Вегеша цей важливий компонент науково-дослідницької роботи став на якісно новий рівень. Перш за все було значно розширено тематику проблематики та географію досліджень. Це у свою чергу залучило більшу кількість вчених, які із задоволенням почали подавати наслідки своїх досліджень широкому колу читачів через сторінки наукового збірника «Карпатика». І у цій справі рівних інституту в області немає. Принаймні, не було упродовж 2000–2002 років. Судіть самі: 2000 рік – один збірник, 2001 рік – шість збірників, 2002 рік – сім збірників. Отже, чотирнадцять випусків «Карпатики» побачили світ за час керівництва інститутом професора Миколи Вегеша. У даному випадку відкидати факт причетності до успіхів людського фактору було б абсурдно. До того ж у переважній більшості згаданих випусків вчений виступав як упорядник, редактор та відповідальний за випуск. В основному серійна «Карпатика» виходила

коштом авторів. Але початкова матеріально-технічна відповідальність та фінансові витрати повністю лежали на плечах директора НДІ Карпатознавства. Інколи про це забувають. Тому Микола Вегеш може вважатися й видавцем. Однак, своєрідний науковий «альтруїзм», який безперечно присутній у творчій натурі професора, інколи бере верх.

Опубліковані результати науково-дослідної роботи є особливо помітними. А серія наукових збірників «Карпатики» останнім часом викликає значний інтерес. Крім того, що кожен випуск є змістовним, він є і досить об'ємним – у середньому близько 350 сторінок.

З Іваном Чаваргою – співавтором праці Миколи Вегеша «Смерть президента», присвяченої Августину Волошину

Зрозуміло, що втішні наслідки науково-дослідної роботи були б неможливими без активності причетних до видання упорядників та окремих членів редколегії. Серед цих імен гідне й цілком заслужене місце займає ім'я директора НДІ карпатознавства професора Миколи Вегеша.

Одне із головних завдань розвитку інституту, за визначенням його директора, – не стояти осторонь сучасного політичного життя в Україні й Закарпатті зокрема. Тому останні тематичні збірники «Карпатики» є вдалими, актуальними. Так, один із випусків (№16) присвячений проблемам виборчих процесів та партійній структурно-організаційній розбудові. Інші акцентують увагу на релігійних проблемах тощо. Такий підхід до упорядкування й видання збірника цікавий тим, що надає можливість розглянути проблему в глибину, тобто дослідити її комплексно й суто в рамках основоположних критеріїв, а не подавати поверхнево.

Загальне враження від видавничої діяльності інституту з 2000 року є приємним. Популярність «Карпатики» є великою не тільки в краї, Україні, а й за кордоном, про що свідчать чисельні позитивні відгуки світової наукової громадськості. Отже, науковий збірник «Карпатика» став справжнім «обличчям» інституту Карпатознавства, а його директор, прагнучи збагатити тематичну палітру збірника, покладається на дослідження різнофахових вчених.

Виступ на науковому симпозіумі «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність» (м. Сату Марє, Румунія)

Під грифом Науково-дослідного інституту Карпатознавства вийшли десятки наукових монографій. У більшості з них директор цього закладу Микола Вегеш виступав науковим редактором, надаючи авторам праць цінні поради, акцентуючи увагу на науковості викладу матеріалу. Необхідно відзначити, що тематика наукових видань є актуальною, оскільки до цього часу майже не вивчалася. Останнім часом побачили світ такі праці як: «Дистрикт Галичина (1941–1944)»

Василя Офіцинського, «Аграрна політика на Закарпатті (1944–1950 рр.)» Василя Міщанина, «Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919–1939 роках» та «Партії національних меншин Закарпаття (20–30-ті роки ХХ ст.)» Маріана Токаря, «Історична наука на Закарпатті (кінець ХVІІІ – перша половина ХХ ст.)» Дмитра Данилюка тощо.

Редагування праць не є формальним для Миколи Миколайовича. До цього він ставиться відповідально й добросовісно. Адже будь-яке видання повинно відповідати науковому вираженню вченого, мати кваліфікований стиль.

Згадуючи про Науково-дослідний інститут Карпатознавства часів Миколи Вегеша неможливо оминати роботу над колективною монографією «Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців», що побачила світ під грифом інституту у 2002 році. Полишаючи осторонь той факт, що Микола Вегеш став головним редактором видання і автором лівової частки вміщених у ньому матеріалів, хочеться вказати інше. Авторіві цього нарису довелося місяць-два спільно з професором займатися упорядкуванням, «шліфуванням», уніфікацією, оформленням матеріалів. Працюючи цілими днями в приміщенні інституту Карпатознавства, було у повну силу видно неприхований «фанатизм» історика. Його характерні риси настільки

розкривалися, що граничили з межею самовіддачею науці, жертвованістю праці тощо. Наукова скрупульозність, уважність, багаторазова перевірка конкретних моментів – здавалося, що ось-ось все це повинно людині набриднути. Та ні. Коли Микола Вегеш відчував, що ми дещо не встигаємо, робив паузу. І далі знову до роботи. Проникнувшись таким «скаженим» темпом, дедалі ставало легше. Запал та енергія моментально передавалися іншим. Врешті-решт це було приємно. До того ж, поряд із серйозним ставленням до виконуваної роботи, вчений не втрачав здатності жартувати.

І знову ж таки науковий «альтруїзм» Миколи Вегеша проявився в повну силу. Переживаючи, як ніхто інший, за кінцевий результат, він взяв на себе частину матеріально-фінансових витрат, що безумовно прискорило процес підготовки цієї унікальної у своєму роді праці до видання. На початку XXI століття це виглядає, принаймні у нас в Україні, своєрідним феноменом.

Далеко не всі якості керівника, які притаманні натурі романтика-дослідника історії рідного краю, нам вдалося показати у цьому нарисі.

Весною 2002 року Науково-дослідний інститут Карпатознавства відсвяткував свій 10-літній ювілей. За цей час здійснено десятки науково-дослідницьких експедицій, проведено сотні різнопланових акцій (конференцій, круглих столів, презентацій тощо), видано двадцять наукових збірників «Карпатики» та десятки

різнотематичних монографій. Інститутіві дійсно є чим пишатися. Адже його здобутки це показник високого наукового потенціалу багатьох вчених, які упродовж десяти років активно працювали в царині карпатознавства. Одне із почесних місць серед творців авторитетності інституту в наукових колах належить його директоріві, доктору історичних наук, професору Миколі Вегешу, який показав себе талановитим організатором науки й успішним фахівцем-професіоналом з проблем карпатознавства.

Завершуючи нарис про життєвий і творчий шлях професора Миколи Вегеша, залишається сподіватися, що вдалося об'єктивно й реально відобразити основні його етапи. Спроба такого характеру є природною реакцією на активну трудову діяльність одного із відомих українських вчених, який за короткий час своєю науково-педагогічною працею привернув увагу громадськості і змусив про себе говорити як про авторитетного дослідника історії. І це не голосні слова.

Коли людина підходить до певного вікового рубежу, вона озирається на своє минуле з однією метою – глянути на зроблене за цей час. Миколі Миколайовичу в день свого 40-річчя є на що оглянутися. Його науковий доробок по нинішнім міркам є досить вагомим. Причому діапазон творинь є широким і, що найголовніше, якісним: монографії, брошури, науково-популярні видання, навчально-методичні посібники, програми і плани семінарських занять, наукові, історико-краєзнавчі та літературознавчі статті, рецензії, прокламації, звернення, інтерв'ю. До цього слід додати організацію, проведення та участь в десятках наукових конференцій, серед яких є крайові, всеукраїнські й міжнародні.

Микола Вегеш є добрим педагогом, відповідальною й вимогливою людиною. Він виховує вже нове покоління вчених, яким завтра-післязавтра прийдеться продовжувати традиції закарпатської науки, гідно її представляти на різних рівнях. Він користується щирою повагою серед своїх вчителів, колег-учених, учнів, близьких і рідних. Усі вони зичать ювілярові щасливих і довгих років життя, подальших наукових здобутків, фізичних та творчих сил! А знаючи, що Микола Вегеш сповнений нових задумів на майбутнє, віримо, що ці побажання стануть реальністю. Тож нехай так і буде!

Від укладача

Хоча Маріан Токар зауважив, що «далеко не всі якості керівника, які притаманні натурі романтика-дослідника історії рідного краю, нам вдалося показати у цьому нарисі», проте необхідно констатувати, що на сьогоднішній день його праця є найповнішою біографією професора Миколи Вегеша. Додамо, що його нарис також є найкращим і найоб'єктивнішим, адже автор мав можливість користуватися матеріалами «Особистого архіву Миколи Вегеша». Це, принаймні, видно з покликань на окремі накази керівництва Ужгородського університету та фрагменти епістолярної спадщини. Хоча професор Микола Вегеш підготував 20 кандидатів і докторів наук, але найкращим своїм учнем завжди вважав Маріана

Токаря. Прошло рівно двадцять років з часу виходу в світ біографічного нарису Маріана Токаря про Миколу Вегеша. На сьогоднішній день доктор наук з державного управління, професор Маріан Токар є найпліднішим і найвідомішим науковцем кафедри політології і державного управління, перу якого належать десятки авторських і колективних монографій, кілька сотень наукових статей, опублікованих у найпрестижніших вітчизняних і зарубіжних журналах.

Біографічний нарис Маріана Токаря «Літописець Карпатської України», вперше опублікований у 2002 році, ми перевидаємо за виданням: «Микола Вегеш: вчений, політик, людина» / Відповідальний за випуск, упорядник і автор бібліографії Токар М. Ю. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2008. С. 10–47. Враховуючи, що з часу появи цієї праці пройшло 20 років, ми вирішили опублікувати також недавню статтю Миколи Вегеша про історію кафедри політології і державного управління, яка, на нашу думку, доповнює один з підрозділів нариса Маріана Токаря «У світі політології».

Микола Вегеш

ЯК ВИНИКЛА І ЧОГО ДОСЯГЛА КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗА 30 РОКІВ СВОЄЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У Радянському Союзі політологія як наука не визнавалася. Від 1917 р. до кінця 1980-х років на неї було накладено ідеологічне «табу». Її називали «лженаукою», «буржуазною наукою» тощо. Тривалий час забороненою і недоступною для читачів була наукова політологічна спадщина визначних українських учених Михайла Драгоманова, В'ячеслава Липинського, Юрія Липи, Михайла Грушевського та багатьох інших. Політологія в Україні, Росії та інших колишніх республіках СРСР одержала імпульс до бурхливого розвитку лише на початку 90-х років ХХ ст. До цього часу були спроби окремих учених надати політичній науці статус як окремої та необхідної для суспільства науки, але вони інтенсивно гальмувалися і не давали можливості інституційно сформуватися. Однак буде невірно стверджувати, що вченими нічого не робилося. Уже наприкінці 1980-х років, тобто ще в умовах СРСР, чимало вчених розвивали політологічну проблематику в філософії, політичній економії, так званому науковому комунізмі. Були опубліковані цікаві монографії, проводились науково-теоретичні конференції, уточнювався політологічний категоріальний апарат. Хоча їх вивчення мало догматичний і однобічний характер. Та необхідно було йти в ногу з життям, наздоганяти багаторічне відставання від західної політичної науки. Слушно зауважили автори ґрунтовної «Історії політичної думки в Україні», що «політологічна освіта повинна була частково вирішити низку завдань, направлених на становлення й розвиток політичної науки, утвердження основ ліберально-демократичної культури в країні: 1) ознайомити студентство з досягненнями світової політичної думки задля подолання політико-культурного провінціалізму;

2) спрямувати до справжніх витоків національної культури, від яких радянська людина штучно відмежовувалася владою; 3) навчити мислити політично» [49, с. 612]. На початку 1990-х років політологію як навчальну дисципліну почали викладати в українських вищих навчальних закладах, були відкриті перші кафедри політології в Київському, Одеському, Дніпропетровському, Харківському, Львівському університетах та інших освітніх закладах, починає здійснюватися підготовка фахівців із цього профілю. До піонерів становлення української політичної науки, її фундаторів, цілком справедливо відносять президента Української асоціації політологів академіка В. Бабкіна та професора Львівського державного університету імені Івана Франка О. Семківа. Саме їм належало авторство перших підручників із політології, якими користувалися студенти українських вишів. Можна собі лише уявити, як складно було тодішнім викладачам миттєво адаптуватися до радикальних змін, що сталися, розробити десятки політологічних навчальних дисциплін і читати їх на належному науковому та навчально-методичному рівні. Свого часу цікаві думки з цього приводу висловив професор Валерій Денисенко у статті про розвиток політичної науки у Львівському університеті: «Безпосередня діяльність по організації викладання та наукових досліджень із політичної науки в 90-х рр. ХХ ст. та сучасний стан наукових досліджень, окрім австрійсько-польських традицій, також пов'язані з іменами радянських учених – професорів Б. І. Распутніса, О. П. Веремєєвої, О. І. Семківа та їх науковою спадщиною, попри те, що вона із зрозумілих причин *грунтувалася на марксистській методології*» (виділено нами – М. В.) [35, с. 198]. Саме тоді, на початку 1990-х років, бере свої початки політологія в Ужгородському державному університеті.

Хоча політична наука в Ужгородському національному університеті налічує дещо більше тридцяти років, її історії становлення і розвитку вже присвячено чимало праць, зокрема і монографічного та довідково-інформаційного характеру. Однією з перших найбільш ґрунтовних публікацій про виникнення політології на Закарпатті стала монографія «Під покровительство музи Клію», у якій її автори детально висвітлили період, коли щойно утворена кафедра політології входила як окрема структурна одиниця до складу історичного факультету. У монографії зверталася велика увага не тільки на організацію, розбудову та структуру одного з перших факультетів університету, але також на здобутки в навчально-методичному, науково-дослідному плані, на зв'язках факультету з науково-дослідним інститутом Карпатознавства [79, с. 5–38]. Автори констатували, що «ще досить молода кафедра політології історичного факультету займає одне з чільних місць серед гуманітарних навчально-методичних і наукових центрів вузу» [79, с. 154]. На сторінках монографії поміщені короткі біографічні нариси і вибрані бібліографії представників професорсько-викладацького складу, прізвища перших випускників історичного факультету, які спеціалізувалися на кафедрі політології. Значний резонанс викликала поява двох монографій доцента М. В. Олашина про історичний факультет Ужгородського національного університету [67; 68].

Особливо великий фактичний матеріал містився в «Додатках» (Студенти історичного факультету, які одержали диплом з відзнакою; Ветерани історичного факультету; Список авторефератів дисертацій, захищених викладачами історичного факультету УжНУ на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора наук; Список авторефератів дисертацій, захищених випускниками історичного факультету УжНУ на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора наук; Список авторефератів дисертацій з історичних наук, захищених викладачами загальноуніверситетських кафедр; Випускники історичного факультету, удостоєні почесних звань) [67, с. 67–116]. В іншій своїй монографії М. В. Олашин опублікував біографічні нариси як про засновників кафедри політології, так і весь професорсько-викладацький склад станом на 2010 р. [68, с. 260–288]. Біографії докторів наук, які викладали на кафедрі політології, знайшли своє відображення на сторінках унікального довідникового видання «Наукова еліта Закарпаття. Доктори наук, професори Ужгородського національного університету», присвяченого 60-річчю утворення найпотужнішого закладу вищої освіти в краї [62]. Окремі аспекти історичного минулого кафедри політології знайшли відображення на сторінках книги тележурналістки, поетеси і публіциста, членкині Національної спілки журналістів України І. Гармасій [40] та докторки історичних наук Н. Жулканич, яка видала посібник, що містить документи і матеріали, а також коментарі до них, що висвітлюють історію створення та функціонування на Закарпатті першого вищого навчального закладу – Ужгородського університету. У посібнику вміщено також окремі газетні публікації, у яких йшлося про основні події в житті колективу вишу, інформацію про життєвий шлях та наукову діяльність ректорів університету, хронологію розвитку університету [89].

Важливою подією в житті викладачів і студентів кафедри політології стало створення факультету суспільних наук 6 лютого 2006 р. До п'ятої річниці існування цього нового в структурі університету факультету видано окрему науково-довідкову працю. Її упорядники розкрили не тільки віхи становлення окремих кафедр, зокрема й кафедри політології, але й подали докладні біографічні нариси професорсько-викладацького та допоміжного складу факультету. Уперше в центрі дослідження опинилися структурні підрозділи факультету, які очолювали ужгородські політологи (Науково-дослідний інститут політичної регіоналістики; Закарпатський обласний центр гендерної освіти при Ужгородському національному університеті; Лабораторія соціологічних досліджень) [91, с. 142–150]. У додатку опубліковані прізвища всіх випускників спеціальності «Політологія» за 2003–2010 рр. [91, с. 169–173]. Окремої уваги заслуговує науково-довідкове видання професора М. Ю. Токаря «Книжка кафедрального життя: короткий нарис та довідкові матеріали з історії кафедри політології і державного управління Ужгородського національного університету», присвячене 25-річчю створення кафедри. Ґрунтовним є короткий історичний нарис про кафедру, який охоплює низку важливих аспектів функціонування цього підрозділу (динаміка розвитку кафедри, її керівники впродовж основних етапів існування, якість педагогічних

кадрів, аспірантура й наукові кадри, фахова спеціальність, мозаїка навчальних досліджень та успіхи індивідуальної роботи, напрями наукових досліджень і видавнича діяльність) [93, с. 5–35]. Не менш цікавими і скрупульозно вивіреними є матеріали, поміщені в «довідкових матеріалах»: перелік викладачів та співробітників кафедри; дисертаційні дослідження викладачів, захищені ними під час роботи на кафедрі; учені звання викладачів кафедри; аспіранти кафедри; випускники кафедри; бібліографічні дані про кафедру [93, с. 37–79]. Станом на 2015 р. подані основні видання кафедри (наукові монографії; навчальні посібники, підручники; методичні розробки) та перелік серійних видань кафедри політології і державного управління. Оцінюючи сам факт створення кафедри політології в Ужгородському державному університеті, М. Ю. Токар цілком слушно звернув увагу на два аспекти, які раніше ігнорували дослідники: державотворчі процеси та геополітичні особливості регіону. «У найзахіднішому українському регіоні історія розвитку політичної науки органічно пов'язана з подіями новітнього державотворення. – Стверджує науковець. – Політизація суспільства була викликом і вищої школі, яка повинна була відчувати подих змін та змушувала переорієнтовуватися на світові стандарти заклади освіти і науки. Разом з тим, поява кафедри політології як нового навчального й наукового структурного підрозділу вишу була викликана й тим, що в силу географічних обставин Ужгородський університет підтримував тісні контакти з колегами вищих навчальних закладів та наукових установ у суміжних із Закарпаттям регіонах Румунії, Угорщини, Словаччини, де, зокрема, політична наука як навчальна дисципліна вже отримала на той час визнання й міцно ставала на ноги» [93, с. 5]. Заслуговує на увагу й справедливе твердження, що «упродовж другої половини ХХ століття Ужгородський університет був беззмінним центром підготовки кваліфікованих кадрів із різних спеціальностей, потребу яких відчувало Закарпаття» [93, с. 5]. Це стосується і фахівців з політичних наук. Окремі аспекти історії становлення і розвитку кафедри політології і державного управління висвітлені на сторінках узагальнюючих праць про Ужгородський національний університет [42, 95–97].

Освітньо-наукову складову роботи кафедри через призму європейської інтеграції висвітлили М. М. Вегеш і Ю. О. Остапець [24; 26]. До 30-ти річчя від дня утворення кафедри політології і державного управління Ужгородського національного університету було проведено наукову конференцію «Політичні перетворення в країнах Центральної та Східної Європи: історико-політичні, етнонаціональні, електоральні та державно-управлінські аспекти», на якій із доповідями виступили професори О. Ситник, І. Годоров, Ю. Остапець, М. Лендшел, А. Ключкович, доценти М. Зан, І. Стряпко, Л. Павлишин, В. Буркало та багато інших [82]. Тридцять років для кафедри – це той проміжок часу, коли можна дещо порівнювати, акцентувати на успіхах, пояснювати причини прийняття помилкових рішень, виношувати плани на майбутнє. Колектив кафедри, у якому переплітаються молодість із досвідом, докладає всіх зусиль, щоб залишатися конкурентоздатним

у сучасному освітньому просторі, удосконалювати навчальний процес, робити його більш якісним і модерним [82, с. 11].

Метою цієї наукової розвідки є спроба простежити основні етапи становлення і розвитку кафедри політології і державного управління впродовж більше ніж тридцяти років її існування. У рамках поставленої мети намагатимемося акцентувати на науковій та навчально-методичній роботі професорсько-викладацького складу кафедри, а також на спробах налагодження міжнародної співпраці з науковими установами Німеччини, Угорщини, Румунії, Словаччини, Чехії та інших держав.

Ще в 1988 р. на сторінках «Большого советского энциклопедического словаря» можна було прочитати, що політологія, соціологія та геополітика є навчальними дисциплінами, які викладаються на Заході, щоправда їх уже не називали «псевдонауками». У 1989/1990-му навчальному році дисципліну «Політологія» почали викладати разом з іншими новими курсами на кшталт «Соціально-політична історія ХХ століття» та «Проблеми теорії сучасного соціалізму» (йшлося про соціалізм з «людським обличчям»). Вони, у першу чергу політологія, мали замінити «Історію КПРС» і «Науковий комунізм». Через усі ці модернізації, які ні до чого не привели, пройшов і Ужгородський державний університет. 23 листопада 1990 р. Вчена рада обговорила питання щодо доцільності створення кафедри політології й ухвалила відповідне рішення, а вже 7 грудня ректор В. Ю. Сливка підписав наказ про її відкриття. Кафедра отримала статус загальноуніверситетської, а якщо точніше, зберегла його. З 1964 р. вона називалася кафедрою наукового комунізму, а з 1989 р. – кафедрою теорії соціалізму [82, с. 5–6]. Кафедру політології очолив кандидат філософських наук, доцент В. Л. Боднар (1935–2011), який мав значний дипломатичний і викладацький досвід. Можна справедливо стверджувати, що саме завдяки йому завершився найважчий організаційний етап у становленні кафедри політології. Разом із доктором історичних наук, професором В. І. Худаничем (1922–2006) вони підготували і видали низку найперших навчально-методичних посібників і навчальних програм. В. Л. Боднар, який керував кафедрою політології 12 років, і В. І. Худанич – автор численних праць з політичної історії Закарпаття, безперечно, назавжди залишаться найяскравішими постатями в історії кафедри. З першого її складу сьогодні продовжують працювати доктор політичних наук, професор Ю. О. Остапець, кандидат філософських наук, доцент В. В. Буркало і провідний спеціаліст Г. М. Повханич.

Фундатори політичної науки в Ужгородському університеті

Володимир Боднар народився 4 липня 1935 р. в Ужгороді в робітничій сім'ї. У 1951 р. закінчив місцеву середню школу № 1 імені Т. Г. Шевченка, а в 1956 р. – історико-філологічний факультет Ужгородського державного університету. У 1971 р. завершив навчання в аспірантурі Інституту філософії Академії суспільних наук СРСР в Москві. Кандидатську дисертацію на тему «Вплив національної духовної культури та формування свідомості» (науковий керівник академік АН СРСР М. М. Григор'ян) захистив там же в 1971 р. Після закінчення університету працював учителем Гатянської середньої школи, що на Берегівщині, і Паладькомаровецької восьмирічної школи Ужгородського району, завучем школи, інспектором шкіл, завідувачем Ужгородського відділу народної освіти. Певний час працював на партійній роботі, зокрема завідувачем відділу науки та навчальних закладів Закарпатського обкому Комуністичної партії України. Після завершення курсів перепідготовки кадрів і складання іспитів, зокрема з іноземних мов у Інституті міжнародних відносин в Москві, працював першим секретарем Радянського посольства та першим заступником директора по науці Радянського будинку науки та культури в Будапешті (Угорщина).

З 1975 р. – викладач, старший викладач кафедри філософії Ужгородського державного університету, з 1987 р. – завідувач кафедри політології, а з 2001 р. – доцент цієї ж кафедри. Понад 15 років був членом Ученої ради університету, історичного факультету, членом атестаційної і видавничої ради. Упродовж багатьох років читав навчальні курси «Історія філософії», «Основи філософії», «Теорія пізнання», «Історія політичних учень зарубіжних країн», «Основи політології», «Політична культура», «Сучасний парламентаризм», «Сучасні політичні вчення зарубіжних країн», «Основи конфліктології» та ін. В. Л. Боднара неодноразово запрошували читати курси лекцій в Сегедському педагогічному інституті ім. Дюли Югаса, Ниредьгазькому педагогічному інституті ім. Дердя Бешшенеї, на філософському факультеті Кошицького університету ім. Й. Шафарика, Пряшівському університеті. За свою багаторічну працю В. Л. Боднар нагороджений орденами «Знак Пошани» (1996) та «Дружби народів» (1981), медалями «За доблесну працю» (1970), «Ветеран праці» (1983), Почесною грамотою Міністерства Вищої освіти УРСР (1987) та Почесними грамотами Закарпатської обласної ради. У 2007 р. Вчена рада Ужгородського національного університету представила В. Л. Боднара до нагородження Почесним званням «Заслужений працівник освіти України» [16, с. 3–4].

Основними напрямками наукової роботи В. Л. Боднара була розробка проблем історії політичних учень, політична культура, політична свідомість, проблеми формування політичних систем східноєвропейських країн, державотворчі процеси в Україні, історія української політичної думки тощо. Відомий вчений опублікував понад 160 наукових і навчально-методичних праць. Він першим в університеті почав друкувати праці з політологічної тематики.

Цілком справедливо з іменем В. Л. Боднара пов'язують не тільки трансформацію кафедри наукового комунізму Ужгородського університету в сучасну кафедру політології, але й відкриття в стінах найстарішого в краї вищого навчального закладу спеціальності «Політологія». У 2002 р. відбувся перший в історії Закарпаття випуск бакалаврів, а наступного року – спеціалістів і магістрів політології. Отже, прогрес у підготовці високопрофесійних політологів для краю видно неозброєним оком, і в цьому немаловажна заслуга належить першому завідувачеві кафедри, засновнику політичної науки в Ужгородському університеті.

До фундаторів кафедри політології належить доктор історичних наук В. І. Худанич – один із найавторитетніших дослідників державотворчих процесів в Україні та Закарпатті за всю історію університету. Василь Худанич народився 28 березня 1922 р. в закарпатській родині Івана і Ганни Худаничів, які мешкали в селі Сільце Іршавського округу. Після закінчення п'яти класів народної школи в рідному селі, талановитий хлопчина в 1934 р. став учнем Берегівської гімназії. Він успішно склав два письмові іспити з української мови та математики і один усний з чеської мови. У період короткочасного існування Карпатської України як автономної, а згодом самостійної держави, В. І. Худанич був уже цілком сформованою в національно-свідомому відношенні людиною. А тому нема нічого дивного, що на початку 1940-х рр., про що свідчать архівні документи, ми зустрічаємо його прізвище серед членів юнацької ОУН. Маючи атестат зрілості, в якому оцінку за поведінку було виправлено з «відмінно» на «задовільно» (за участь у підпільній роботі), В. І. Худанич не зміг влаштуватися на роботу. Лише за дивовижним збігом обставин його зарахували на перший курс історичного факультету Будапештського університету. У 1944 р. Закарпаття було визволено з-під угорської окупації. У зв'язку з цим, В. І. Худанич продовжив навчання на історичному факультеті Львівського університету. У 1950 р. він екстерном із відзнакою його закінчує. Здібного студента рекомендували до аспірантури при кафедрі нової і новітньої історії цього вишу. У 1962 р. В. І. Худанич захистив кандидатську дисертацію на тему «Револьюційна боротьба на Словаччині в 1918–1919 роках», а в 1973 р. – докторську – «Радянсько-угорське співробітництво в 1945–1965 роках». Із 1963 р. він доцент, а з 1975 р. – професор Ужгородського університету [103, с. 5–10].

В. І. Худанич упродовж своєї багаторічної наукової діяльності опублікував понад 350 праць. З науковими доповідями іменитий учений часто виступав не тільки в Україні, але і в Угорщині (Сегед, Будапешт, Ніредьгаза), Чехословаччині (Кошице, Пряшів), США (Нью-Йорк, Чикаго, Клівленд, Глен-Спей), Канаді (Торонто). Відомий фахівець з історії Центральної та Східної Європи, В. І. Худанич був нагороджений орденом Трудового червоного прапора, Почесною грамотою Президії Верховної Ради України. 28 червня 2000 р. за вагомий особистий внесок у суспільно-політичний розвиток Закарпатської області та з нагоди 55-ї річниці возз'єднання Закарпаття з Україною йому присвоєно почесне звання «Заслужений працівник освіти України».

На початковому етапі існування кафедри політології В. Л. Боднар і В. І. Худанич виступили авторами найперших політологічних посібників, за якими навчалися студенти. Необхідно врахувати той факт, що на початку 1990-х років відчувався великий «голод» через брак відповідної навчально-освітньої літератури. Досить тривалий проміжок часу основним вважався підручник з політичної науки уже згаданого О. Семківа. Можливо, сьогодні, коли побачили світ сотні підручників і посібників на будь-які смаки, перші праці ужгородських політологів здаватимуться дещо наївними і недосконалими, але вони були вкрай необхідними у той час. У 1995 р. побачив світ навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, коледжів, ліцеїв та гімназій «Становлення і розвиток політичної думки в Україні» [15]. Лише один перелік тем, висвітлених на його сторінках, свідчив про великі зміни, які відбулися в політичній науці: політичні вчення мислителів Київської Русі; політична ідеологія Запорізького козацтва; Конституція Пилипа Орлика; Києво-Могилянська академія; вчення українських просвітників про суспільство і державу; М. Костомаров і М. Драгоманов про принципи будівництва самостійної Української держави; політико-правові ідеї в Україні в середині ХІХ ст.; українська політична думка другої половини ХІХ і початку ХХ ст.; державотворча діяльність на західноукраїнських землях у 1918–1919 рр.; міжвоєнний етап у розвитку політичної думки в Україні; державотворчі процеси в Карпатській Україні (1938–1939); післявоєнний і сучасний етап у розвитку української політології; геополітичне положення України та її взаємовідносини із сусідніми державами.

В українському соборницькому дусі був написаний наступний навчально-методичний посібник – «Історія української державності», серед авторів якого теж були В. Л. Боднар і В. І. Худанич. У його основу була покладена нова на той час періодизація державотворчих процесів в Україні, яка заперечувалася в часи панування авторитарної системи в СРСР: найдавніші державні утворення на території України; Східнослов'янська держава – Київська Русь; Галицько-Волинське князівство; Запорізьке козацтво. Становлення Запорізької Січі як держави українського народу; ідея української державності в суспільно-політичному житті в ХVІІІ – першій половині ХІХ ст.; ідея української державності в другій половині ХІХ – початку ХХ ст.; український національно-визвольний рух і державотворчі процеси в 1917–1918 рр. Створення і діяльність Центральної ради; Українська держава за Гетьманату; Українська державність у період Директорії; Західно-Українська Народна Республіка; Гуцульська Республіка; міжвоєнний етап у розвитку політичної думки в Україні; Карпатська Україна – незалежна держава; Акт відновлення української державності 30 червня 1941 р.; дисидентський рух у боротьбі за незалежність України; розбудова української держави на сучасному етапі [12].

Упродовж 1990-х років викладачі кафедри під керівництвом В. Л. Боднара видали кілька навчально-методичних посібників для студентів вищих навчальних закладів, серед яких окремо слід виділити «Основи політології» [13; 14]. Він був

написаний за класичною для того часу структурою: предмет, метод і функції політології; концепція політики; зародження політичної думки в країнах Стародавнього Сходу і доктрини античності; вчення про державу і право в період феодалізму; раціональні концепції політики в працях просвітників; основні напрями сучасної політології; політична система суспільства; держава як основний інститут політичної системи; політичні партії та партійні системи; громадські організації та рухи; політична культура; політична свідомість; зовнішньополітична діяльність держав і світовий політичний процес. До кожної теми подавався план, основні політологічні категорії, питання для дискусій і круглих столів, основна література. Кілька видань витримав навчально-методичний посібник В. Л. Боднара «Нариси з історії світової політичної думки і становлення сучасної політології» [10]. 26–27 вересня 1996 р. Ужгородський державний університет спільно із Закарпатським регіональним центром соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України виступили ініціаторами проведення міжнародної наукової конференції «Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах Центральної і Південно-Східної Європи (друга половина 80–х – перша половина 90–х років ХХ ст.)», яка започаткувала ґрунтовні дослідження актуальних проблем європейської політики на сучасному етапі [88]. В. Л. Боднар активно включився в цю проблематику. Спочатку він опублікував статтю «Про деякі питання викладання курсу політології в Угорській і Чеській Республіках» [84, с. 24–30], а через деякий час опублікував окремих виданням свою працю «Проблеми становлення політичної системи в Угорській Республіці: політологічні аспекти». У передмові до неї автор наголошував, що «в українській політології та історіографії проблема формування політичної системи Угорщини майже не розроблена, її трансформація в сучасний період, особливо після 1 травня 2004 року, коли Угорщина приєдналася до Європейського Союзу, не до кінця вивчена. Місце і роль політичних інститутів у політичній системі, характер відносин між державою і суспільством, система розподілу гілок влади після зміни політичного режиму, інститут президентства та Конституційний суд тощо. Питання, які є актуальними сьогодні і, вочевидь, будуть такими у майбутньому» [16, с. 6]. Хоча В. Л. Боднар писав у передмові, що його книга не претендує на вичерпне висвітлення проблеми, проте досить стисло й аргументовано висвітлив цілу низку питань: місце і роль парламенту в політичній системі Угорщини; роль уряду Угорської Республіки в системі владних відносин; особливості партійної системи Угорщини; прерогативи та повноваження Президента та Конституційного Суду. Книгу завершила змістовна рецензія В. Л. Боднара на колективну монографію угорських і українських дослідників «Закарпаття 1938–194: угорський і український історичний підхід» [16, с. 39–43].

Кадровий потенціал

Упродовж 1990-1994 років кафедра забезпечувала викладання навчальних дисциплін «Політологія» і «Соціологія» на всіх факультетах нашого університету. У 1994 р. ректор В. Ю. Сливка підписав наказ, згідно з яким кафедра політології увійшла до складу історичного факультету. У 1998 р. кафедра вперше отримала ліцензію на право підготовки фахівців-політологів. Це був значний успіх колективу кафедри, яка стала випускаючою. Хочеться згадати добрим словом завідувача кафедри політології Київського державного університету професора Ф. М. Кирилюка, який разом зі своїми колегами допомагав ужгородським політологам у навчально-методичному плані. У червні 2002 р. перші 18 випускників отримали дипломи бакалаврів-політологів, у 2003 р. – спеціалістів, а в 2004 р. – магістрів. 26 січня 2006 р. Вчена рада Ужгородського національного університету ухвалила рішення, а 1 березня ректор підписав наказ про створення факультету суспільних наук, до складу якого увійшли кафедри політології, педагогіки і психології, соціальної роботи та філософії. Час довів, що це було правильне рішення. Сьогодні факультет суспільних наук, який упродовж багатьох років очолює професор Ю. О. Остапець, є одним із найпотужніших в університеті. У 2013 р. кафедра отримала ліцензію на право підготовки магістрів державної служби, а вже наступного року відбувся перший їх випуск. На той час кафедра цілком закономірно була перейменована на кафедру політології і державного управління. Триває підготовка фахівців зі спеціальностей «Публічне управління та адміністрування» і «Електронне урядування». 30 травня 2016 р. кафедра політології і державного управління одержала ліцензію на підготовку здобувачів вищої освіти третього освітньо-наукового рівня зі спеціальності «Політологія», що дозволило завершити цикл за схемою «бакалавр – магістр – доктор філософії» [82, с. 5–12; 93, с. 5–8].

На етапі становлення кафедра політології не мала жодного професійного політолога, у її складі переважали кандидати філософських та історичних наук. Першим кандидатом політичних наук, який був запрошений на кафедру в 2003 р., став В. С. Петрінко – автор ряду наукових праць про «Політику» Арістотеля («Вплив «Політики» Арістотеля на становлення та розвиток європейської політичної думки», «Право, закон і влада у політичній концепції Арістотеля», «Політика» Арістотеля та розвиток політичної думки італійського Відродження», «Поліс як державне утворення у «Політиці» Арістотеля» тощо) [91, с. 68–69]. Сьогодні на кафедрі політології і державного управління викладають 6 докторів (Ю. О. Остапець, М. О. Лендшел, С. А. Асланов, М. Ю. Токар, А. Ю. Ключкович і М. М. Вегеш), 15 кандидатів наук (М. П. Зан, І. М. Вегеш, О. А. Сурніна-Далекорей, В. В. Марина, Є. І. Гайданка, В. В. Буркало, Н. М. Кічера, О. А. Майор, Г. В. Кумар, В. І. Басараб, В. І. Гиря, В. С. Петрінко, Г. В. Сасин, І. О. Стряпко, К. Т. Червеняк) і двоє старших викладачів (М. М. Колодій, М. О. Сорока). У кадровому відношенні кафедра політології і державного управління є однією з найпотужніших.

Немаловажне значення має й той факт, що значна частина викладачів є випускниками кафедри. Також є всі підстави стверджувати, що кафедра готує наукові кадри також для інших структурних підрозділів університету та закладів вищої освіти. Михайло і Марта Шелемби, Ганна Мелеганич викладають на кафедрі міжнародних студій та суспільних комунікацій факультету історії і міжнародних відносин. Анатолій Головка – головний консультант відділу досліджень Західного регіону в м. Ужгороді, Дмитро Грегірчак – доцент гуманітарно-педагогічного коледжу Мукачівського державного університету, Олексій Шафраньош – начальник відділу зв'язків із громадськістю інформаційно-видавничого центру нашого університету, Наталія Марадик – доцент Братиславського університету, Рената Манайло-Приходько – заступник голови Ужгородської районної державної адміністрації. У школах викладають кандидати політичних наук Наталія Шестак і Антоніна Сіротова-Стряпко. Випускниця магістратури 2005 р. Андріана Костенко захистила докторську дисертацію і працює професором кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету [82, с. 7–8].

Ужгородські політологи є головними редакторами та членами редколегій низки вітчизняних і зарубіжних наукових видань: М. О. Лендбел (член редколегії наукового журналу «Політичне життя» (категорія «Б» переліку фахових видань України); «*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska «Sectio Balcaniensis et Carpathiensis»*, *Index Copernicus*; «*Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*» (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, *Index Copernicus*); М. М. Вегеш (член редколегії збірника наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки» (відповідальний редактор: член-кор. НАН України С. В. Віднянський), який включено до «Переліку наукових фахових видань України» (Наказ МОН України № 1188 від 24 вересня 2020 р. «Історичні науки», категорія «Б»); заступник головного редактора періодичного наукового збірника *Relatii Romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate. Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність*. Editory Irina Liuba Horvat. Anastasia Vehesh. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean – Bucuresti: Editura RCR Editorial (3 2021 року); Ю. О. Остапець (член редакційних колегій журналів: «Регіональні студії», Вісника наукової думки студентів факультету суспільних наук Ужгородського національного університету «Соціально-політичні студії», Збірника наукових праць «Науковий вісник Карпатського університету імені Августина Волошина», Науково-популярного альманаху «Українське Державотворення»); І. М. Вегеш (член редколегії журналів «Регіональні студії», «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Міжнародні відносини»); Є. І. Гайданка (головний редактор журналу «Регіональні студії», член редколегії «*Revista de Stiinte Politice. Revue des Sciences Politiques*», серійне наукове видання Крайовського університету (м. Крайова, Румунія); «*Economic Profile*», серійне наукове видання Кутаїського університету (м. Кутаїсі, Грузія); М. М. Палінчак (голова редакційної

ради журналів «Регіональні студії», «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Міжнародні відносини»).

Факультет і кафедра завжди мали власні наукові видання, у яких друкувалися викладачі та аспіранти. Ще перебуваючи у складі історичного факультету, науковці кафедри політології систематично публікували свої наукові розвідки на сторінках таких відомих видань як «Carpatica – Карпатика» (чи не в кожному випуску був розділ, присвячений політичним наукам, а окремі випуски були повністю присвячені політологічній тематиці) та «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія». Важливою подією в науковому житті кафедри було започаткування у 2004 р. видання «Наукового вісника Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія». Упродовж 2004-2015 років вийшло 18 випусків. На сторінках цього авторитетного фахового видання друкувалися праці багатьох українських політологів, яких сьогодні вважають класиками української політичної науки (Ф. Кирилюк, М. Кармазіна, В. Денисенко, А. Романюк, О. Бабкіна, І. Варзар, А. Круглашов, А. Пахарев, М. Примуш, Б. Ярош та ін.) [66, с. 3–7]. Вважаємо, що закриття цього видання було великою помилкою. Після шестирічної перерви Вчена рада факультету суспільних наук ухвалила рішення про відновлення вищеназваного видання під назвою «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політичні науки. Публічне управління та адміністрування».

Для студентів видається журнал «Соціально-політичні студії: вісник наукової думки студентів» (вийшло 10 випусків) [93, с. 98], а аспіранти мають можливість друкуватися в серійному збірнику «Актуальні проблеми політичної науки» (вийшло 5 випусків) [1–5]. Кафедра політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет» має також серійні видання: монографічна серія «Studia Regionalistica» (вийшло 8 випусків) та навчально-методичну серію «Кафедра» (вийшло 29 випусків) [93, с. 89–94]. Сьогодні найавторитетнішим виданням є науковий журнал «Регіональні студії» (вийшло 24 випуски), який до 20 березня 2020 р. належав до міжнародної наукометричної бази даних для соціо-гуманітарних наук Scopus. Після восьмимісячної перерви, викликаній перереєстрацією фахових видань України, 26 листопада Міністерство освіти і науки включило «Регіональні студії» до категорії «Б». Головний редактор цього видання – доцент Є. Гайданка, а голова редакційної ради доктор політичних наук, професор М. Палінчак.

Видання підручників і посібників

Кафедра політології і державного управління завжди славилася своєю науковою продукцією. Йдеться, перш за все, про підручники, навчально-методичні посібники та різноманітні рекомендації навчального характеру. Упродовж 1994–2007 рр. викладачами кафедри опубліковано понад 20 видань такого плану [11; 17; 21-24; 29; 59-61; 63-65; 69; 85-86]. Популярністю серед студентського загалу користувалися посібники «Політологія. Конспект лекцій» [27], «Основи

політології» [25], «Зарубіжні футурологічні концепції на межі тисячоліть: порівняльний аналіз» [34], «Як писати наукову роботу» [29], «Політична наука» [81], «Світ політології» [28]. Три видання витримав посібник «Наукова робота студентів факультету суспільних наук: організація, виконання, оцінювання», у якому наводилися чіткі рекомендації стосовно структури, обсягу та оформлення кваліфікаційних робіт, вибору теми дослідження та добору літератури тощо [63–65]. У 2008 р. в серії «Вища освіта XXI століття» київського видавництва «Знання» побачило світ третє видання підручника «Політологія», який був визнаний одним із кращих. Розділи підручника відповідали змісту державного стандарту дисципліни «Політологія» для вищих навчальних закладів III і IV рівнів акредитації. Його новизна полягала в тому, що автори виокремили низку тем, пов'язаних із реалізацією владних відносин в українському соціумі. Аналізувалася система органів державної влади і місцевого самоврядування в Україні. Більшість розділів підручника завершувалася аналізом вітчизняних політичних процесів. Окремими структурними частинами підручника були програма курсу «Політологія», методичні поради для написання наукових робіт студентів і тестові завдання для самоконтролю. До підручника додавався безкоштовний комп'ютерний додаток з різноманітними схемами і таблицями [87].

Високо був оцінений рецензентами навчальний посібник ужгородських політологів «Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть» [83]. До колективу кафедри, який очолювала професор М. О. Лендвел, також приєдналися науковці-політологи інших факультетів і вишів, зокрема М. Палінчак, Є. Кіш, Ч. Бігарі, О. Йоов, І. Ковач, В. Савка та інші. Тематика вищеназваного посібника збігалася з науковими темами, над якими працювали викладачі кафедри на той час. Якщо в 1990-х роках колектив кафедри зосередив наукову увагу переважно на теоретичних засадах розвитку політичної науки, то з початку ХХІ століття викладачі поглибили комплекс наукових пріоритетів з урахуванням регіональної специфіки, що стало вимогою сучасності. Відтак викладачі працювали над комплексною темою «Національно-демократичний, етнополітичний та культурно-освітній розвиток України: політологічний та соціологічний виміри», а згодом – «Електоральні, політичні, культурні, етнонаціональні проблеми розвитку України та країн Центрально-Східної Європи», що є складовою колективної наукової проблеми «Трансформаційні процеси в Україні та країнах Центрально-Східної Європи». У 2015 р. було затверджено назву науково-дослідної роботи кафедри, головною метою якої є моніторинг трансформаційних процесів у країнах Центральної та Східної Європи з перспективою оптимізації реформ у політичній і державно-управлінській сфері України з акцентом на регіональний вимір. Тема «Політичні, державно-управлінські й регіональні процеси в країнах Центральної та Східної Європи» сформована з урахуванням сучасних наукових інтересів викладачів, а також вимог щодо реалізації пріоритетних політико-управлінських реформ в Україні. У 2019 р. затверджена нова комплексна тема науково-дослідної роботи

викладачів кафедри – «Політична стабільність в країнах Центральної та Східної Європи: історико-політичні, етнонаціональні, електоральні та державно-управлінські аспекти», що гармонійно продовжує попередні напрацювання. Загалом, основні напрями наукових досліджень та інтересів колективу кафедри політології і державного управління можна згрупувати в наступних тематичних блоках: трансформаційні процеси в країнах Центральної та Східної Європи; етнополітичні та етносоціальні процеси в Україні й країнах Центральної Європи; проблеми політичної регіоналістики; елітотворчі та електоральні процеси в Україні й Закарпатті; морально-психологічні та культурологічні аспекти політичних процесів.

Авторам посібника «Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть» вдалося, на наш погляд, об'єктивно і неупереджено висвітлити цілу низку проблем, які залишаються актуальними і сьогодні: передумови лібералізації недемократичних політичних режимів у країнах Центральної Європи; трансформація системи владних інститутів у регіоні; еволюція партійних та електоральних систем у центральноєвропейських країнах; політична культура та участь громадян постсоціалістичних країн; регіональний вимір політичного процесу в країнах Центральної Європи; місцева демократія; етнополітичні процеси; зовнішньополітичні пріоритети; інтеграція країн регіону до Європейського Союзу. Грунтовними є висновки авторського колективу: «Протягом 1998–2013 рр. Україна продемонструвала нестабільність у функціонуванні політичних інститутів. У визначений період (15–16 років) країна залишається з трансформаційною моделлю політичної системи, не досягнувши суттєвих успіхів у демократичному розвитку» [83, с. 461]. З таким логічним висновком необхідно погодитись.

Упродовж тривалого часу політологи Ужгородського національного університету досліджують різноманітні проблеми конфліктології і геополітики (В. С. Петрінко, М. М. Палінчак, М. М. Вегеш). Їх перу належить низка навчально-методичних посібників, зокрема: «Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці», «Світовий процес і геополітика», «Західна геополітика в іменах», «Геополітика в іменах», «Геополітика: Україна. Європа. Світ», «Геополітична енциклопедія» [18–20; 31; 77–78]. Нещодавно багаторічна робота ужгородських науковців вилилася у видання підручника для студентів і аспірантів «Геополітика в постатях і термінах» [30]. Структурно підручник складається з п'яти окремих частин, які доповнюють одна одну. Перші два теоретичні розділи включають основні поняття, методи і функції геополітики, геополітичні закони і категорії, деякі геополітичні концепції (цивілізаційного підходу до історичного процесу; військово-стратегічні теорії та концепції географічного детермінізму). У третьому розділі аналізуються погляди найвидатніших представників німецької, італійської, англійської, скандинавської, американської, французької, російської та української геополітичної думки. Книгу завершує «Геополітичний словник» та вибрана бібліографія з геополітики (1142 позиції літератури) [30, с. 727–784].

Наукова робота

На кафедрі завжди приділялася значна увага покращенню показників наукової роботи, що відображено як в авторських, так і загальних бібліографічних покажчиках [51]. Упродовж 30-ти років свого існування професорсько-викладацький склад опублікував понад 2500 тисяч наукових праць, серед яких більше 100 монографій. Вважаємо за необхідне більш детально зупинитися на окремих із них, які, на нашу думку, стали знаковими для кафедри. Доктор політичних наук, професор М. О. Лендшел є автором фундаментальної монографії «Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи», у якій аргументовано проаналізовано локальні політичні інститути та процеси в період постсоціалістичних трансформацій [54]. У чотирьох розділах монографії розглянуто як власне інституційне середовище функціонування місцевої демократії у країнах Центральної і Східної Європи, так і механізми відтворення місцевих політичних еліт та участь громадян у формуванні місцевої політики. Кропітка робота з численними вітчизняними та зарубіжними джерелами дала підставу М. О. Лендшел підсумувати, що «процес становлення місцевої демократії у країнах Центрально-Східної Європи поєднував характеристики гомогенності та гетерогенності в національному вимірі, які також були притаманні локальним випадкам у середовищі одного й того самого суспільства... Маємо підстави стверджувати, що феномен місцевої демократії не можна оцінювати за допомогою критерію консолідації, оскільки стан цього режиму, окрім загальнонаціональних факторів, залежить від конкретної конфігурації структурних елементів, що склалися в межах муніципалітету. Водночас характер політичного процесу, який складається в територіальних громадах, впливає на консолідацію демократії в межах усього суспільства» [54, с. 538]. Сферу наукових інтересів М. О. Лендшел складає проблематика локальної демократії та регіоналізму в Країнах Центральної та Східної Європи, європеїзації політичного процесу в постсоціалістичних країнах. Ця проблематика знайшла своє відображення і в низці навчальних посібників дослідниці [55; 56]. Добре орієнтуватися в проблематиці сучасної європейської та світової політики М. О. Лендшел дозволяє набутий практичний досвід під час стажувань в університетах та науково-дослідних установах США, Угорщини, Франції, Швеції, Чеської Республіки. Вільне володіння англійською мовою знайшло свій відбиток на сторінках англійських монографій і статей М. О. Лендшел [108; 109].

Сферою наукових інтересів Н. В. Марадик є проблеми транзитології, зокрема перехід до демократії в країнах Центрально-Східної Європи, а також питання еволюції та формування партійних систем вищезазначеного регіону [91, с. 62]. Її перу належить ґрунтовне монографічне дослідження «Перехід до демократії в Чеській Республіці» [58]. Дослідниця вперше в українській політичній науці комплексно висвітлила непростий процес переходу до демократії в сусідній з Україною державі, з'ясувавши ряд моментів, на що її попередники не звертали

належної уваги. Н. В. Марадик аргументовано довела, що перехід від посттоталітарного до демократичного режиму в Чеській Республіці відбувся згідно з класичною схемою демократичного транзиту, яка передбачає проходження трьох послідовних етапів – лібералізацію політичного режиму, оновлення політико-інституціональної моделі державної влади та закріплення демократичних норм та процедур. Необхідно погодитись із слушним висновком дослідниці, що «становлення зрілого громадянського суспільства є справою не одного року і потребує перевірки часом», адже, «як показує емпіричний досвід, країна, у якій існує життєздатне громадянське суспільство, має реальні шанси і надалі залишатися демократією. Тому Чеська Республіка в цьому аспекті може з оптимізмом дивитися у майбутнє» [58, с. 133]. Цей оптимістичний висновок Н. В. Марадик щодо майбутнього Чеської Республіки стає реальністю.

Близькою до тематики Н. В. Марадик є монографія А. Ю. Ключковича «Перехід до демократії в Словаччині: динаміка та суперечності суспільно-політичних трансформацій» [53], яка лягла в основу його дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук. Досліджуючи демократичні трансформації словацької партійної системи, автор виокремив шість основних етапів: 1) 1990–1992 рр. – початкова багатопартійність; 2) 1992–1998 рр. – двополярна партійна система з домінуванням РЗДС; 3) 1998–2002 рр. – двоблокова плюралізована партійна система; 4) 2002–2010 рр. – стандартизація політичної сцени та формування двоцентрової партійної системи; 5) 2010–2016 рр. – двоцентрова партійна система з домінуючою партією у лівій частині спектру; 6) 2016–2019 рр. – плюралізована партійна система з домінуючою партією в лівій частині спектру. А. Ю. Ключкович переконливо довів, що на сучасному етапі розвиток партійної системи демонструє низку деструктивних тенденцій (розпад її структурного ядра, плюралізація і нестабільність парламентського представництва, посилення популізму і антисемітської спрямованості, представництво в парламенті партії з відвертими правоекстремістськими ознаками).

М. Ю. Токар, Ю. О. Остапець, М. П. Зан взяли участь у написанні ґрунтовної колективної монографії українських та угорських вчених «Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура». Їхня монографія – спільний проект науково-дослідного інституту політичної регіоналістики Ужгородського національного університету та Інституту етнонаціональних досліджень Угорської академії наук. У цій праці панорамного характеру яскраво простежується унікальність краю через призму світової історії. П'ять фундаментальних розділів цієї монографії, виданої українською та угорською мовами, простежують історію Закарпаття від закінчення Першої світової війни до наших днів (Закарпаття у складі Чехословацької Республіки. 1919–1939; Закарпаття у складі Угорщини. 1939–1944; Радянське Закарпаття. 1944–1991; Закарпаття в роки незалежності України. До 2009 року; Мовна політика на території сучасного Закарпаття з кінця ХІХ – до початку ХХІ століття). Знаковість цієї праці в толерантному підході її авторського колективу до аналізу історичних подій на різних етапах нашої спільної історії. «Потрібно

відзначити, – стверджують упорядники, – що увродовж багатівікового співжиття в Закарпатській області представників багатьох національностей між нами не відбувалося яких-небудь великих непорозумінь. Мирне співіснування національних груп може бути прикладом для інших регіонів не тільки України. Така позиція є традиційною для Закарпаття...» [46, с. 18]. Щоправда, були й трагічні сторінки в історії Закарпаття, коли угорські війська вторглися на терени краю, потопивши в крові незалежну Карпато-Українську державу. Цій події в монографії присвячений окремих параграф «Автономія і незалежність Карпатської України: події 1938–1939 років» [46, с. 107–125]. Автори чітко висловили своє ставлення до угорської окупації краю: «Упродовж 15–16 березня 1939 року велися основні бої між захисниками української державності в Карпатах та її загарбниками» [46, с. 126].

Більш детально державотворчі процеси в Карпатській Україні знайшли своє відображення в колективній монографії «Вони боронили Карпатську Україну: нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців» (2002) та спільних працях М. Ю. Токаря і одного з авторів цієї статті (Августин Волошин: життя і помисли президента Карпатської України; Карпатська Україна на шляху державотворення: До 70-річчя проголошення державної незалежності Карпатської України та ін.) [93, с. 82–83]. Заслуговує теплих слів навчальний посібник «Карпатська Україна в контексті українського державотворення», матеріал якого дозволяє в доступній формі ввести тему Карпатської України до навчальних та виховних планів. Автори у семи окремих темах об'єктивно та неупереджено висвітлили цілий спектр актуальних питань українського державотворення в Закарпатті напередодні Другої світової війни (Історико-політичні передумови Карпатської України; Міжнародний фактор і статус Закарпаття; Боротьба за автономію і проголошення незалежності Карпатської України; Організація народної оборони Карпатська Січ – збройні сили Карпатської України; Культура, освіта і релігія в Карпатській Україні; Короткий життєпис Августина Волошина; Будівничі Карпато-Української держави). На компакт-диску записаний епохальний для історії Закарпаття документальний фільм «Трагедія Карпатської України», який Каленик і Петро Лисюки знімали в 1939 р. [32, 33]. Спільно з Інститутом історії України НАН України кафедра політології і державного управління провела міжнародну наукову конференцію «Карпатська Україна – незалежна держава», а до 80-річчя проголошення незалежності Карпатської України і 145-річчя від дня народження Августина Волошина відбувся ще один великий науковий форум – міжнародна конференція «Карпатська Україна – етап українського державотворення: історія і сучасність» [50]. У цьому ракурсі також необхідно назвати монографічні дослідження І. О. Стряпка і В. І. Гирі, які дослідили роль товариства «Просвіта» в громадсько-політичному житті Закарпаття та антиукраїнську діяльність угорської іреденти в міжвоєнному Закарпатті [41, 90]. Українську політичну думку 1920–1930-х років на Закарпатті висвітлив М. Ю. Токар [49, с. 342–382]. Автор звернув увагу на значний внесок окремих

знакових політичних діячів Карпатської України на формування українського державотворення (Еволюція політичних поглядів А. Волошина; Державницька думка братів М. і Ю. Брацайків; Національне питання у поглядах братів Ф. і Ю. Реваїв; Радикальний націоналізм С. Росохи та І. Рогача) [49, с. 355–382]. Належне місце Карпатській Україні як етапу українського державотворення відведено на сторінках «Хроніки Закарпаття» [101].

Логічним завершенням кафедрального циклу робіт про державотворчі процеси в Україні став вихід у світ колективної монографії під загальною редакцією М. Ю. Токаря «Закарпаття в незалежній Україні (1991–2016)» [47]. «Історія Закарпаття ХХ століття, – слушно стверджує головний редактор, – є своєрідною і певною мірою символічною для регіонального розвитку краю. Це полягає в тому, що ефективний політичний розвиток регіону, коли в цьому процесі почали брати безпосередню участь місцеві жителі, розпочався практично більш ніж сто років тому. Логічність розуміння сказаного слід шукати в можливостях та перспективах громадян впливати на перебіг політичних подій та вирішувати важливі політичні завдання на власний розсуд і власними силами» [47, с. 7]. Захоплює розмаїтість охопленої авторами монографії проблематики (Громадсько-політичне життя; Демографічні та етнічні процеси; Соціальний захист; Розвиток освіти; Туристична галузь; Релігійні організації; Розвиток спорту). Маємо всі підстави стверджувати, що авторському колективу вдалося «відобразити насамперед суспільний портрет регіону й привернути увагу до його історії та сьогодення, вказати на важливі факти в його регіональній біографії...» [47, с. 5].

Не хотілося б обминути увагою ще одну, на наше переконання, ґрунтовну монографію ужгородських політологів. Маємо на увазі книгу М. М. Басараба і М. Ю. Токаря «Громадські організації Закарпаття в боротьбі за державність України» [9]. Ця монографія була першою друкованою працею, яка започаткувала видавничу серію «*Studia Regionalistica*», про що вже йшлося вище. Автори підготували оригінальну книжку, яка присвячена складним і суперечливим подіям в історії Закарпаття – участі громадян у процесі боротьби за незалежність України та подальшому державотворенні через призму діяльності регіональних громадських організацій наприкінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття. Слід відзначити, що цей результат авторами досягнуто завдяки багаторічній копіткій праці в державних архівах, фондах громадських організацій, особистих архівах учасників тогочасних подій. Дослідники опрацювали значний пласт джерельних приписів, допоміжної літератури, періодики. Учені доводять, що громадсько-патріотична і культурно-просвітня спрямованість громадських організацій сприяла масовому залученню громадян до вирішення різних актуальних питань суспільної дійсності. Цілком логічно акцентується увага на тому, що роль громадських організацій була визначальною в становленні незалежної України, особливо на регіональному рівні. На зламі 80–90-х рр. ХХ ст. представники інтелігенції, студентство, інші верстви населення стали учасниками важливих трансформаційних процесів. Це наукове дослідження є актуальним, оскільки воно

виходить із змісту діяльності громадських організацій у часи боротьби національно свідомих представників суспільства за Українську державність. Актуальність дослідження є очевидною і з огляду на відсутність комплексного вивчення діяльності громадських організацій Закарпатської області на зламі історичних епох. Важливо підкреслити, що дослідники звертають увагу як на позитивні, так і на негативні фактори становлення й розвитку перших громадських організацій і об'єднань у Закарпатській області та їх вплив на процеси державотворення. При цьому, автори не ідеалізують діяльність громадських організацій краю, а неупереджено її осмислюють [9, с. 4]. Монографія М. М. Басараба і М. Ю. Токаря – своєрідний літопис новітньої історії Народного Руху України, Української Гельсінської Спілки, Товариства української мови імені Т. Шевченка, крайової «Просвіти».

До брендкових монографій кафедри політології і державного управління слід також зарахувати працю, виконану на основі роботи над докторською дисертацією з державного управління. Маємо на увазі авторську монографію М. Ю. Токаря «Громадські організації України в системі розвитку публічно-управлінських відносин» [92]. На сьогодні монографія М. Ю. Токаря – найбільш масштабне дослідження громадських організацій на загальноукраїнському рівні. Автор розглянув громадські організації як суб'єкти публічно-управлінських відносин, зосередивши увагу на динаміці їх розвитку, різновидах та особливостях. Цікаві думки висловлює вчений в окремих підрозділах монографії: актуальність механізмів інституціональної єдності громадських організацій та публічної влади; застосування механізму інституційного ребрендингу громадських організацій в умовах децентралізації влади; діджиталізація публічних послуг як інструмент оптимізації діяльності громадських організацій; синергетичний ефект публічного взаємовпливу держави, місцевого самоврядування і громадських організацій у регіонах із вразливою соціальною інфраструктурою тощо. М. Ю. Токар запропонував авторську періодизацію розвитку громадських організацій в Україні за роки її незалежності: 1) 1987 – 1990 роки: стихійно організаційний етап; 2) 1990 – 1998 роки: базово-нормотворчий; 3) 1999 – 2005 роки: масово-мобілізаційний; 4) 2006 – 2012 роки: частково-інституційний; 5) 2013 – 2015 роки: активістсько-волонтерський; 2016 рік – по теперішній час: суспільно-інституційний [92, с. 364]. «На нашу думку, – стверджує автор, – головним лейтмотивом цієї праці, яка не претендує на вичерпність і буде продовжена, є розуміння того, що суб'єктність громадських організацій стимулює інституції громадянського суспільства до тісної співпраці з суб'єктами суспільно-державної взаємодії для синергетичного ефекту, що спрямований на забезпечення інтересів усіх громадян. Відтак це визначальним чином впливає на демократичність держави, ініціює кардинальні зміни в ставленні до перспектив розвитку громадянського суспільства й, зокрема, громадських організацій, схиляє державу до глибшої децентралізації системи публічного управління» [92, с. 374]. Доповненням до ідей, висловлених на сторінках цієї унікальної праці, є колективна монографія за загальною редакцією М. Токаря і

П. Петровського «Діяльність громадських організацій національних меншин як чинник консолідації українського суспільства» [43]. Заслуговеє на увагу англomовний варіант статті М. Ю. Токаря про ребрендинг громадських організацій [116, с. 297–306].

С. А. Асланов – один із провідних закарпатських політологів, який упродовж тривалого часу ґрунтовно досліджує актуальні політологічні проблеми. Завдяки численним науковим публікаціям він стрімко увійшов до плеяди найкращих вітчизняних дослідників. Після успішного завершення навчання в аспірантурі Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України С. А. Асланов у червні 2010 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Політико-правові засади державної етнонаціональної політики в Україні». Однак хотілося б більш детально зупинитися на монографії вченого «Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз», у якій С. А. Асланов проаналізував особливості забезпечення етнополітичної стабільності в національній безпеці, етнонаціональній політиці пострадянських держав, а також причини, фактори, механізми протидії етнополітичній нестабільності в Україні, зокрема на прикладі гібридної війни. Ця монографія найбільш повно відображає зміст та основні положення його докторської дисертації [6, 2, с. 203]. Структуровано монографія складається з п'яти розділів: теоретико-методологічні засади дослідження етнополітичної стабільності; типологія етнополітичної стабільності; етнополітична стабільність і національна безпека; етнополітична стабільність пострадянських держав: у пошуках адекватної викликам моделі (С. А. Асланов детально аналізує ситуацію в Молдові, Грузії, Україні та Російській Федерації); етнополітична нестабільність в Україні: причини, фактори, механізми протидії. Дослідник уперше у вітчизняній історіографії узагальнює праці попередників про особливості гібридної війни в Україні, причому робить це через призму етнічного конфлікту. Автор розглядає події 2014–2018 рр. не як громадянську війну, а віроломне вторгнення російських військ на територію незалежної України. «В Україні, – констатує С. А. Асланов, – жорстке змагання вилилося в широкомасштабні військові дії між українськими збройними силами, що намагалися звільнити тимчасово окуповані території та незаконними терористичними формуваннями й російськими військовими, що вторглися на територію України без оголошення війни. Етнополітична дестабілізація в регіоні досягла безпрецедентного рівня, що вказує на деструктивну природу етнополітичного конфлікту, який отримав назву гібридної війни, для етнополітичної стабільності України зокрема і усього регіону в цілому» [6, с. 313–314]. До наслідків етнополітичної нестабільності вчений справедливо відніс анексію Автономної Республіки Крим. Необхідно погодитись із висновком автора, що «кримське питання на даний момент залишається серйозним етнополітичним викликом Україні. Анексія півострова стала прикладом того як етнополітична нестабільність у регіоні, підживлювана деструктивною діяльністю сусідньої держави, що має найбільшу національну меншину в Україні, яка в Криму становила більшість, стала приводом для етнополітичної дезінтеграції України: порушення

суверенітету, введення військ, анексії півострова» [6, с. 340]. Монографія завершується трьома підрозділами, які суттєво пояснюють й підсилюють попередній матеріал: «Етнополітична дезінтеграція та формування квазідержавних утворень як технології етнополітичної нестабільності в Україні»; «Ендогенні та екзогенні механізми стабілізації етнополітичної ситуації в Україні: міжнародно-правові санкції»; «Етнополітичний конфлікт в Україні як індикатор неефективності міжнародної системи гарантування миру, безпеки та стабільності у світі» [6, с. 340–403]. Окремі аспекти досліджуваної проблеми С. А. Асланов порушив на сторінках журналів, які індексуються Web of Science [7; 8].

На кафедрі політології і державного управління розпочався і триває процес формування окремих політологічних шкіл, які цілком справедливо пов'язуються з іменами тих чи інших вчених. Можемо впевнено стверджувати про формування таких шкіл із проблематики дослідження державотворчих процесів в Україні та на Закарпатті, вивчення історико-політичних процесів у країнах Центрально-Східної Європи. Формується також політологічна школа дослідників електоральних процесів на Закарпатті, яку справедливо поєднують з іменем найавторитетнішого вченого в цьому ракурсі доктора політичних наук, професора Ю. О. Остапця. Коло його інтересів – електоральні процеси в Україні та інших країнах світу, проблеми партійного будівництва в Україні, особливості трансформаційних процесів у країнах Центрально-Східної Європи [91, с. 66]. Під керівництвом відомого вченого захищено 10 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Серед його вихованців чимало випускників спеціальності «Політологія», які вже давно стали колегами на кафедрі політології і державного управління.

Свого часу великий резонанс викликала як серед експертів, так і пересічних громадян, монографія Ю. О. Остапця і М. Ю. Токаря «Закарпаття через призму політичних виборів». Авторів не слід вважати новачками у царині партійних та електоральних досліджень, вперше підійшли комплексно до вивчення різноманітних аспектів участі громадян Закарпаття у виборчих процесах. У монографії йдеться і про партійне структурування напередодні та під час виборчих (переважно парламентських) перегонів, і про позиції представників регіональної політичної еліти, різнопланові агітаційні, пропагандистські акції суб'єктів виборчих процесів, блокування й протистояння партійних осередків і блоків, аналітичні зрізи та експертні оцінки дослідників і багато іншого. Найбільшою заслугою авторів монографії є все ж той факт, що вони аналізують виборчі процеси в Закарпатті на фоні різних історичних епох, починаючи з ХХ століття і до сьогодні. Адже саме Закарпаття з усіх інших сучасних регіонів України має найбільшу історичну традицію електоральної участі. У 20–30-х рр. минулого століття місцеві жителі вперше залучилися до будівництва демократичної політичної системи у складі Чехословацької Республіки, тим самим взявши безпосередню участь у формуванні багатопартійної системи та пропорційної виборчої практики. Цей досвід, безперечно, сприяв становленню політичної свідомості та політичної

культури закарпатців, дав можливість реалізувати себе в процесі політичного елітотворення [75, с. 3].

У співавторстві з Н. Шестак і відомою словацькою дослідницею І. Дудінською Ю. Остапець видав одну з перших в українській історіографії монографію про еволюцію партійної системи в Україні в умовах трансформації політичних систем. У передмові до книги автори визнали, що «становлення партійних систем представляє собою складний процес... Вивчення досвіду становлення партійних систем у державах, де політична демократія щойно формується, є необхідним для теоретичного осмислення загальних закономірностей і соціально-культурних особливостей еволюції партійних систем. Осмислення такого досвіду необхідно і в аспекті вивчення особливостей функціонування вітчизняної партійної системи» [76, с. 3]. Автори монографії глибоко проаналізували як зарубіжний досвід вивчення еволюції політичних партій у перехідних суспільствах, так і основні досягнення сучасної вітчизняної науки. Важливим у всіх відношеннях був розділ про теоретико-методологічні засади дослідження проблеми, де науковці запропонували власний варіант періодизації української партійної системи. На той час із запропонованими етапами погодилася переважна більшість фахівців: 1) починаючи з середини 80-х р. до кінця 1991 р.; 2) з кінця 1991 р. до кінця 2004 р.; 3) з кінця 2004 р. до сьогодні. Власну періодизацію дослідники мотивували наступним чином: «Перш за все, ми враховуємо комплекс чинників, які впливають на партогенез: нормативно-правова основа, електоральна формула, форма правління, соціально-політичні розмежування, особливості трансформації українського соціуму тощо. У той же час слід зазначити, що вплив різних чинників на різних часових проміжках еволюції партійної системи є різним» [76, с. 72].

Монографію «Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України» Ю. Остапець написав у співавторстві з Є. Гайданкою, А. Ключковичем і Н. Марадик. Ще й по сьогодні ця праця залишається єдиною роботою, у якій комплексно висвітлено трансформацію системи владних інститутів у Чеській Республіці, Словацькій Республіці, Республіці Польща та Угорщині. Це ж стосується й аналізу партійних систем вищезазваних країн. Для українського читача важливими є думки авторського колективу про відмінності партійної системи України від аналогічних у країнах Вишеградської четвірки. Щодо відповіді на це питання, автори слушно відзначили: «Важливе значення для трансформації партійної системи мав і характер демократичного транзиту в цілому, в країнах Вишеградської четвірки, і в Україні він був принципово різним. Українська трансформація відрізнялась бінарним характером, а саме соціально-політичні та економічні перетворення необхідно було здійснювати паралельно з національно-політичними – розбудовою національної суверенної держави... Головні завдання партій відтак у країнах Вишеградської групи і в Україні були різними» [74, с. 197]. Цікавими є порівняння Помаранчевої революції 2004 р. та революції Гідності 2013–2014 рр. у ракурсі досліджуваної проблематики. Доводиться погодитися з

твердженням авторів, що в Україні «практично кожен наступний парламентський вибори відбувалися за різними виборчими системами. Постійна зміна виборчих формул негативним чином відображалася на структуруванні партійного простору в Україні» [74, с. 198]. На відміну від України країни Вишеградської четвірки вирізняються стабільністю. Науковці запропонували запровадити відкриті регіональні списки з преференціями, запровадити систему прямого державного фінансування та обмежити приватні дотації на утримання політичних партій, посилити контроль за використанням партіями коштів.

Свого часу монографію Ю. Остапця «Електоральні процеси на Закарпатті у контексті загальнонаціональних виборів» один з авторів цієї статті назвав «своєрідною енциклопедією про електоральні процеси в Україні та Закарпатті» [2, с. 198–203]. Ця праця – результат багаторічної кропіткої дослідної роботи над головною тематикою свого науково життя. Лише перелік назв розділів монографії переконує в такому твердженні: методологія вивчення виборчого процесу та поведінки виборців: дослідницькі напрями та методи аналізу; Закарпаття електоральне (охоплено значний проміжок часу з 1991 до 2015 рр.); електоральні процеси в Україні і на Закарпатті; регіональні особливості парламентських та місцевих виборів 2002 року в Закарпатській області; організація та проведення виборів Президента України у 2004 році на Закарпатті; парламентські та місцеві вибори 2006 року в Закарпатській області; електоральний цикл 2010–2012 рр. в Україні: загальнонаціональний та регіональний вимір; суспільно-політичний розвиток України у контексті електорального циклу 2014–2015 рр. Не зупиняючись детально на характеристиці вищезазначених розділів, звернемо увагу тільки на деякі аспекти, що пов'язані з епохальними подіями в житті українського народу. Здавалося б, що українського читача вже важко здивувати новою статтею чи навіть монографією про події 2004 р. Проте сила монографії Ю. Остапця полягає в тому, що він уперше в українській історіографії ґрунтовно дослідив організацію та проведення виборів Президента України на Закарпатті. Публікації, які мали місце до нього, носили спорадичний і переважно публіцистичний характер. На глибоке переконання автора, результати виборів 2004 р., що доведено Верховним Судом України, були сфальсифіковані на користь В. Януковича. Такого розмаху фальсифікації, такого відвертого ігнорування думки народу незалежна Україна ще не знала. Наслідки такої фальсифікації не заставили себе довго чекати, оскільки все вилилось в акції громадянської непокори, названі «Помаранчевою революцією» [73, с. 198]. Можна погодитись із твердженням Ю. Остапця, що «проведення «третього туру» стало скоріше несподіванкою, ніж закономірністю. Перемога В. Ющенка насправді лише продемонструвала неоднорідність і поляризованість українського суспільства, відсутність консенсусу в питаннях подальшого економічного, політичного та геополітичного розвитку України. Одним із найголовніших результатів перемоги Помаранчевої революції стала зміна правлячих еліт. Це саме те, чого бракувало і Україні, і Закарпаттю для їх розвитку протягом останніх років. До позитивних наслідків Помаранчевої революції можна

зарахувати усвідомлення громадою краю спроможності впливати на владні структури» [73, с. 198]. Справедливість цих слів підтвердила Революція Гідності 2014 р., яка «змела» режим В. Януковича і змусила вітчизняну політичну верхівку визначитися з більш чіткою зовнішньополітичною орієнтацією.

У монографії «Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України», написаної Ю. О. Остапцем у співавторстві з Р. Ю. Манайло-Приходько, проаналізовано особливості регіонального структурування партійної системи України та сформульовано методологічний інструментарій для вивчення регіонального розвитку і функціонування партійної системи України. Автори запропонували власну конфігурацію партійної структури на регіональному рівні: 1) загальнонаціональні парламентські політичні партії; 2) загальнонаціональні непарламентські партії; 3) регіональні партії; 4) субрегіональні партії. Дослідники простежили регіональний вимір партійної системи України у межах загальнонаціональних виборчих циклів 1990–2019 рр. Монографію суттєво посилили додатки (результати голосування за політичні партії і виборчі блоки на парламентських виборах 1998 р., 2002 р.; переможці парламентських виборів у регіонах України 1998–2014 рр.; регіональна організаційна структура політичних партій – учасниць парламентських виборів 1998 і 2002 рр.; емпіричний вимір функціонування партійної системи України за результатами парламентських виборів 1998 р. тощо) [57, с. 320–386].

Ю. Остапець, М. Зан, А. Ключкович, М. Колодій і М. Токар спричинилися до видання колективної монографії «Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття» [44]. У передмові до книги упорядники наступним чином мотивували необхідність написання такого роду праці: «Автори, що зробили свій творчий внесок до тексту монографії, намагались охопити основні складові виборчих процесів у двох своєрідних регіонах України, які попри свою виразну унікальність, мають й чимало рис подібності. Вони належать до прикордонних областей, з багатими традиціями поліетнічності та поліконфесійності, і водночас, із тривалим досвідом перебування у складі різних державно-політичних утворень. Історичні соціальні та культурні фактори значною мірою визначають специфіку перебігу виборчих процесів у цих областях, впливають на поведінку політичних акторів та інших суб'єктів виборчих процесів у них» [44, с. 10]. Ю. Остапець опублікував низку статей у виданнях, які індексуються Web of Science та Scopus [70–72], а також взяв участь у написанні колективної англійської монографії [115]. Аналогічні публікації є в доробку Є. Гайданки [36–39], М. Зана [117], І. Вегеша і М. Палінчака [102; 110], Н. Кічери [52].

Заслуговує на увагу тісна співпраця між кафедрою політології і державного управління та ГО «Асоціація випускників політологів і міжнародників УжНУ» (серед керівників – кандидат політичних наук О. Шафраньош та аспірант О. Бертолон), наслідками якої були п'ять міжнародних та всеукраїнських конференцій і публікації матеріалів (Науково-практична конференція «Україна – ЄС: двосторонні відносини у контексті загострення

гібридної війни, конфлікту політик пам'яті та забезпечення прав національних меншин» (Ужгород, 3 травня 2018 року); Всеукраїнська науково-практична конференція «Карпатська Україна в контексті українського державотворення, міжнародних взаємовпливів і глобальних процесів» (приурочена до 80-річчя Карпатської України та 145-річчя від дня народження Августина Волошина) (м. Ужгород, 19 березня 2019 року); Друга Міжнародна наукова конференція «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року); V науково-практична конференція «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 25 вересня 2020 року); Україна в системі європейської і політичної інтеграції. Міжнародна науково-практична конференція (м. Ужгород, 27-28 квітня 2020 року). Наукова діяльність ГО «Асоціація випускників політологів і міжнародників УжНУ» – яскравий приклад участі молодих науковців-політологів у неформальній освіті [45; 50; 82; 99; 100]. Молоді науковці активно залучаються до видання наукового збірника «Актуальні проблеми політичної науки» [1–5].

Міжнародні зв'язки

Кафедра політології і державного управління завжди брала активну участь у різноманітних міжнародних наукових проектах. Уже упродовж 20 років тривають тісні наукові контакти провідних ужгородських політологів з Повітовим Історичним музеєм м. Сату Марє в Румунії. Хоча ініціаторами цього українсько-румунського наукового співробітництва стали історики й археологи Ужгородського університету в далекому 1995 р., проте політологи брали активну участь у всіх без винятку міжнародних наукових конференціях «Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність». Тодішній ректор університету професор В. Ю. Сливка був переконаний, що перша наукова конференція «збагатить досвід транскордонної та регіональної співпраці вчених наших країн» [113, с. 17]. Додамо, що науковий престиж першої наукової конференції суттєво посилила велика група вчених Інституту історії України НАН України, яка помістила на сторінках наукового збірника унікальні матеріали, що стосувалися історії українсько-румунських відносин в різні епохи. З того часу вийшло десять наукових збірників під аналогічною конференції назвою. Свої наукові розвідки з різноманітних проблем політичної історії та політології опублікували Ю. Остапець, І. Вегеш, М. Колодій, М. Зан, В. Петрінко, М. Токар та багато інших [111–114]. Під час цих наукових конференцій вдалося налагодити дружні стосунки з престижними науковими центрами Румунії – Бухарестським, Сучавським, Клузьким та Західним університетами цієї країни.

Знаковою подією в житті кафедри стала участь у межах проекту «Толерантність на кордонах Європи: вимір для України», здійсненого у співпраці з

Мюнхенським університетом Людвіга Максиміліана (LMU), за підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини. Керівником проекту став визначний німецький учений професор Маркус Фогт. Ініціаторами з української сторони виступили І. М. Вегеш і М. М. Колодій. У межах проекту були проведені дві наукові конференції, у яких взяли участь М. Фогт, А. Кюпперс, І. Вегеш, М. Лепський, Л. Шафарс, Ю. Остапець, В. Буркало, М. Колодій, М. Зан та інші. На конференціях акцентувалося на важливості проведення таких наукових форумів. Враховуючи запит українського суспільства на широкомасштабну інтеграцію до системи цінностей та норм західного типу, ідея толерантності постає обов'язковим об'єктом аналізу у вітчизняному науковому дискурсі. У зв'язку з великою кількістю її складових, толерантність може розглядатися в різноманітних аспектах: політична толерантність, релігійна, міжнаціональна, педагогічна і т. д. Це обумовлює необхідність застосування комплексного міждисциплінарного підходу до її вивчення. Однак найголовнішими для України в контексті толерантності є осмислення викликів війни. Для мирних суспільств утвердження принципів толерантності створює міцну запоруку для миру. Але в суспільствах, що перебувають в ситуації війни, важко говорити про утвердження принципів толерантності, про створення простору толерантності. Тут скоріше, навпаки, спочатку встановлюється мир, а потім утверджуються принципи толерантності. Це не означає, що в сучасному українському суспільстві (яке перебуває в стані війни) зараз не потрібен (чи неможливий) дискурс толерантності. Якраз навпаки, платформа толерантності повинна вибудовуватися постійно і поступово – на рівні освіти та виховання, на рівні щоденних практик суспільної взаємодії, на рівні самопізнання через сприйняття іншого. Хоча б для того, щоб не додавати нових конфліктів та непорозумінь до тих, які вже є, не множити їх. Ось такою була атмосфера українсько-німецької наукової конференції «Толерантність на кордонах Європи: вимір для України» [94, с. 8].

Провідні вчені кафедри беруть активну участь у різноманітних одноосібних та колективних наукових проектах. Ю. О. Остапець є координатором міжнародних грантових проектів від Ужгородського національного університету: СВС 01014 – «Обмін ноу-хау з євроінтеграції та досвідом транскордонної співпраці між Норвегією, Росією та Україною» та СВС 01018 – «Обмін ноу-хау для покращення керування кордонів Шенгенської зони між Словаччиною / Україною і Норвегією / Росією» Участь у Національній стипендіальній програмі Словацької Республіки (2015–2017 рр.). Двічі брав участь у Національній стипендіальній програмі Словацької Республіки – SAIA: 1.11.2017 – 31.01.2018; 1.10.2018 – 31.01.2019 рр. Відомого вченого неодноразово запрошували виступити опонентом під час захисту дисертацій у Братиславському університеті. Проректор з науково-педагогічної роботи Ужгородського національного університету професор М. О. Лендзел, яка відповідає за міжнародну співпрацю вишу, теж активна в різноманітних наукових проектах – Проект СВС 01014 «Sharing European integration know-how and СВС experience between Slovakia, Norway and Russia with Ukraine»

(2015-2017); проект CBC01018 «Sharing know-how for better management of the Schengen border between Slovakia/Ukraine and Norway/Russia» (2015-2017); індивідуальний проект Вишеградського фонду «Міграція українців у Словацьку Республіку після Майдану», Університет Кирила та Мефодія, Трнава, Словацька Республіка (2018-2019); проект «Інновації у сфері інтернаціоналізації, міждисциплінарних досліджень та вищої освіти», Університет Павла Йозефа Шафарика, Кошице, Словацька Республіка (2019); проект Спільної операційної програми Румунія-Україна 2014-2020 CBC Smart Energy (2SOFT/1.2/52) «SMART CBC Energy» (2020-2021).

Є. І. Гайданка активно співпрацює з Трнавським університетом у Словацькій Республіці та Карловим університетом у Празі. М. П. Зан виступав експертом проектів «Неорусинство як дезінтеграційна загроза єдності українського етнічного простору: культурно-історичний аспект» (2015–2016) та «Запровадження в Ужгородському національному університеті сертифікатної програми «Ромські студії в УжНУ» (Міжнародний фонд «Відродження». 2015–2018). М. Ю. Токар брав участь у міжнародних грантових проектах: Р № CBC 01008 на тему «Інноваційні методи в навчанні для підтримки партнерства – Inov Educ» (ГО «Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія» – Norway Grants) (2014–2017); Р № CBC 01014 на тему «Обмін ноу-хау з євроінтеграції та досвідом транскордонної співпраці між Норвегією, Росією та Україною» (ДВНЗ «Ужгородський національний університет» – Norway Grants) (2016–2017); Р № UP30017GR0037 на тему «Боротьба з етнічною дискримінацією та антисемітизмом у Закарпатті» (ГО «Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія» – Фонд сприяння демократії Посольства США в Україні (U.S. Embassy in Ukraine) (2017–2018). К. Т. Червеняк співпрацювала у фонді сприяння демократії Посольства США в Україні «Боротьба з етнічною дискримінацією та антисемітизмом в Закарпатті».

Кафедра політології і державного управління Ужгородського національного університету від часу свого виникнення наприкінці 1990 р. пройшла своєрідну еволюцію від загальноуніверситетського підрозділу до кафедри факультету суспільних наук. Тут відбувається процес підготовки фахівців за повним циклом: бакалавр політології – магістр політології – доктор філософії. Кафедра, на якій викладають 6 докторів і 15 кандидатів наук, справедливо вважається одним із найпотужніших підрозділів не тільки факультету, але й університету загалом. Професорсько-викладацький склад бере активну участь в освітньо-педагогічному та науковому процесах. Упродовж тридцяти років свого існування науковці кафедри опублікували більше сотні монографій, які відзначаються актуальністю і науковою новизною, а їх автори відомі далеко за межами краю та України. На кафедрі триває процес формування власних політологічних шкіл із дослідження державотворчих процесів в Україні, вивчення країн Центрально-Східної Європи та дослідження виборчих і партійних систем України і світу.

1. Актуальні проблеми політичної науки / Ужгор. нац. ун-т, кафедра політології; [Редкол.: С. А. Асланов, М. М. Вегеш (відповідальний за випуск), М. О. Лендшел, Ю. О. Остапець, М. М. Палінчак, К. Т. Червеняк]. Випуск перший. Ужгород: «ФОП Сабов А. М.», 2017. 160 с.
2. Актуальні проблеми політичної науки / Ужгор. нац. ун-т, кафедра політології і держ. управл.; [Редкол.: С. А. Асланов, М. М. Вегеш (відповідальний за випуск), М. О. Лендшел, Ю. О. Остапець, М. М. Палінчак, К. Т. Червеняк]. Випуск другий. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. 213 с.
3. Актуальні проблеми політичної науки / Ужгор. нац. ун-т, кафедра політології і держ. управл.; [Редкол.: С. А. Асланов, М. М. Вегеш (відповідальний за випуск), М. О. Лендшел, Ю. О. Остапець, М. М. Палінчак, К. Т. Червеняк]. Випуск третій. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. 228 с.
4. Актуальні проблеми політичної науки / Ужгор. нац. ун-т, кафедра політології і держ. управл.; [Редкол.: С. А. Асланов, М. М. Вегеш (відповідальний за випуск), М. О. Лендшел, Ю. О. Остапець, М. М. Палінчак, К. Т. Червеняк]. Випуск п'ятий. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. 194 с.
5. Актуальні проблеми політичної науки / Ужгор. нац. ун-т, кафедра політології і держ. управл.; [Редкол.: С. А. Асланов, М. М. Вегеш (відповідальний за випуск), М. О. Лендшел, Ю. О. Остапець, М. М. Палінчак, К. Т. Червеняк]. Випуск четвертий. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. 212 с.
6. Асланов С. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
7. Асланов С. Коалиционная политика как фактор ослабления посреднической функции политических партий (на примере Германии). *Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология*. 2018. № 44. С. 199-204.
8. Асланов С. Миграционная политика Италии как индикатор нерешенности миграционного вопроса в ЕС. *Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология*. 2020. № 56. С.235-242.
9. Басараб М., Токар М. Громадські організації Закарпаття в боротьбі за державність України (кінець 80-х – початок 90-х років ХХ століття) / Серія «Studia Regionalistica»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород: Видавництво «Карпати», 2009. 336 с.
10. Боднар В. Л. Нариси з історії світової політичної думки і становлення сучасної політології: навчально-методичний посібник. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. 160 с.
11. Боднар В. Л., Буркало В. В., Корнійчук І. З., Тарабан О. І., Худанич В. І. Людина і суспільство: матеріали з основ політології, соціології. Ужгород: Видавництво «Карпати», 1994. 128 с.
12. Боднар В. Л., Вегеш М. М., Худанич В. І. Історія української державності: (Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, коледжів, ліцеїв). Ужгород, 1996. 203 с.
13. Боднар В. Л., Вегеш М. М., Худанич В. І. Основи політології: (Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів). Ужгород, 1998. 170 с.
14. Боднар В. Л., Вегеш М. М., Худанич В. І. Основи політології: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів). Видання друге. Ужгород, 2000. 204 с.
15. Боднар В. Л., Вегеш М. М., Худанич В. І. Становлення і розвиток політичної думки в Україні: (Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, коледжів, ліцеїв та гімназій). Ужгород, 1995. 89 с.
16. Боднар В. Проблеми становлення політичної системи в Угорській Республіці: політологічні аспекти. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2008. 44 с.

17. Болонський процес і кредитно-модульна організація навчального процесу / Укладачі: М. М. Вегеш, Ю. О. Остапець. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2005. 32 с.
18. Вегеш М. М. Геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. 216 с.
19. Вегеш М. М. Західна геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. 200 с.
20. Вегеш М. М. Світовий процес і геополітика. Навчальний посібник. Ужгород: «ФОП Сабов А.М.», 2017. 303 с.
21. Вегеш М. М., Зан М. П., Остапець Ю. О. Наукова робота студентів факультету суспільних наук: організація, виконання, оцінювання. Ужгород, 2007. 88 с.
22. Вегеш М. М., Зан М. П., Остапець Ю. О., Токар М. Ю. Наукова робота студентів факультету суспільних наук: організація, виконання, оцінювання. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. 96 с.
23. Вегеш М. М., Зан М. П., Остапець Ю. О., Токар М. Ю. Наукова робота студентів факультету суспільних наук: організація, виконання, оцінювання. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. 92 с.
24. Вегеш М. М., Остапець Ю. О. Болонський процес і кредитно-модульна організація навчального процесу. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2005. 32 с.
25. Вегеш М. М., Остапець Ю. О. Основи політології. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. 421 с.
26. Вегеш М. М., Остапець Ю. О. Політологія в Ужгородському національному університеті та Болонський процес. Ужгород, 2004. 124 с.
27. Вегеш М. М., Остапець Ю. О. Політологія: Конспект лекцій. Ужгород, 1999. 82 с.
28. Вегеш М. М., Остапець Ю. О. Світ політології: Навчально-методичний посібник. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету «Говерла», 2006. 472 с.
29. Вегеш М. М., Остапець Ю. О. Як писати наукову роботу (методичні рекомендації по написанню курсових, бакалаврських, дипломних і магістерських робіт для студентів-політологів). Ужгород, 2003. 72 с.
30. Вегеш М. М., Палінчак М. М., Петрінко В. С. Геополітика в постатях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія». Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
31. Вегеш М. М., Петрінко В. С. Геополітична енциклопедія: Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. 492 с.
32. Вегеш М. М., Токар М. М., Басараб М. М. Карпатська Україна в контексті українського державотворення: навчальний посібник / 2-ге видання. Ужгород: Карпати, 2009. 256 с.
33. Вегеш М. М., Токар М. Ю., Басараб М. М. Карпатська Україна в контексті українського державотворення: навчальний посібник. Ужгород: Карпати, 2008. 256 с.
34. Вегеш М., Щадей М. Зарубіжні футурологічні концепції на межі тисячоліть: порівняльний аналіз. Ужгород, 2003. 77 с.
35. Вибір 2019. Матеріали науково-практичної конференції «Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональні особливості та регіональні виборчі практики» (м. Ужгород, 15 листопада 2018 року) [Відп. за випуск М. М. Вегеш, В. І. Гиря]. Ужгород: ПП Роман О. І., 2018. 206 с.
36. Гайданка Е. Либерализация государственного режима в условиях кризиса социализма: словацкий контекст (середина 1980-х – 1992 гг.). *Научный диалог*. 2020, № 8, С. 367–382.
37. Гайданка Е. Общественное и политическое пространство децентрализованных процессов в Трнавском крае Словакии. *Вестник Томского государственного университета*, 2019, № 44, С. 101–109.
38. Гайданка Е. Фрагментация политико-партийного пространства на региональном уровне: контекст местных выборов в Чешской Республике. *Вестник Томского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Политология*. 2018, № 45, С. 184–193.

39. Гайданка Е. Электоральные разграничения и фрагментация регионов Словакии (кейс парламентских выборов 1990–2020 гг.). *Регионоведение*. 2021. Т. 29. № 2. С. 230–249.
40. Гармасій І. Висока наука: Ужгородський національний. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2009. 224 с.
41. Гиря В. Угорська іредента в міжвоєнному Закарпатті («угорський фактор» у суспільно-політичному житті) / Серія «Studia Regionalistica»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород: Видавництво «Карпати», 2012. 200 с.
42. Гранчак І. М., Довганич О. Д., Сливка В. Ю., Туряниця В. В. Осередок освіти, науки, культури. Ужгородському державному університету – 50 років. Ужгород, 1995. 196 с.
43. Діяльність громадських організацій національних меншин як чинник консолідації українського суспільства [Текст]: колективна монографія / за заг. ред. д. держ. упр., доц. Маріана Токаря і д. держ. упр., проф. Петра Петровського; ЛРІДУ НАДУ; НДІ політичної регіоналістики УжНУ. Львів, Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2021. 374 с.
44. Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття / Під редакцією А. Круглашова і М. Токаря; Редакційна колегія: М. Зан, М. Гуйтор, Ю. Остапець, Н. Ротар; Відповідальний за випуск М. Токар. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. 552 с.
45. Європа і політика. Матеріали науково-практичної конференції «Україна – ЄС: двосторонні відносини у контексті гібридної війни, конфлікту політик пам'яті та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2018 року) [Відп. за випуск М. М. Вегеш, В. І. Гиря]. Ужгород: ПП Роман О. І., 2018. 160 с.
46. Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання) / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег. Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. Ужгород: Ліра, 2010. 721 с.
47. Закарпаття в незалежній Україні (1991-2016): до 25-річчя проголошення незалежності України: науково-популярний нарис / Під загальною редакцією Маріана Токаря; Авторський колектив: М. Басараб, Р. Жиленко, М. Зан, В. Кічера, Ю. Остапець, Г. Попович, В. Тарасюк, М. Токар, С. Федака, В. Химинець, Ф. Шандор; Відповідальний за випуск М. Токар. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 288 с.
48. Інституційні та нормотворчі аспекти адаптації національних законодавств до норм та стандартів ЄС. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 9 травня 2009 року. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. 232 с.
49. Історія політичної думки України: підручник / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2017. 632 с.
50. Карпатська Україна – етап українського державотворення: історія і сучасність. Матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення незалежності Карпато-Української держави і 145-річчю від дня народження видатного закарпатського політика й громадсько-культурного мислителя Августина Волошина (м. Ужгород, 14 березня 2019 року) [Відп. за випуск М. М. Вегеш, В. І. Гиря]. Ужгород, 2019. 277 с.
51. Кафедра політології Ужгородського національного університету. Біобібліографічний покажчик / Підготували М. М. Вегеш, М. П. Зан. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. 168 с.
52. Кічера Н.М. Білатеральна міждержавна співпраця з питань меншин в етнополітиці Словацької Республіки. *Русин*. Том 59. 2020. С. 197-214. DOI: 10.17223/18572685/59/11.
53. Ключкович А. Перехід до демократії в Словаччині: динаміка та суперечності суспільно-політичних трансформацій. Ужгород: «АУТДОР-ШАРК», 2019. 414 с.
54. Лендьел М. О. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи. Ужгород: Мистецька лінія, 2011. 688 с.
55. Лендьел М. О. Розширення та політика сусідства Європейського Союзу: навчально-методичний посібник та матеріали до курсу. Ужгород: Мистецька лінія, 2008. 283 с.

56. Лендьел М. О., Керецман В. Ю. Регіональна політика та управління у країнах Європи: матеріали до навчального курсу. Навчально-методичні матеріали для студентів вищих навчальних закладів та державних службовців. Ужгород, 2001. 248 с.
57. Манайло-Приходько Р. Ю., Остапець Ю. О. Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України. Ужгород: Видавництво «РІК-У», 2020. 388 с.
58. Марадик Н. В. Перехід до демократії в Чеській Республіці. Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2012. 174 с.
59. Методичні вказівки до навчального курсу «Політологія» / Підготували В. І. Басараб, В. Л. Боднар, В. В. Буркало, М. М. Вегеш, В. І. Гиря, М. П. Зан, А. Ю. Ключкович, М. М. Колодій, М. О. Лендьел, Н. В. Марадик, В. В. Марина, Ю. О. Остапець, В. С. Петрінко, М. О. Сорока, О. А. Сурніна-Далекорей, М. Ю. Токар. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. 168 с.
60. Навчальні програми кафедри політології Ужгородського національного університету / Авторський колектив: В. Л. Боднар, М. М. Вегеш, М. П. Зан, М. О. Лендьел, В. В. Марина, Ю. О. Остапець, М. Ю. Токар, В. І. Фенич. Частина перша: Основи політології; Основи соціології; Історія політичних вчень зарубіжних країн; Сучасна зарубіжна політологія; Філософія політики; Історія і теорія демократії; Політичні еліти і політичне лідерство; Політична культура; Релігія і політика; Основи конфліктології / Міністерство освіти і науки України, Ужгородський національний університет, Історичний факультет, Кафедра політології. Ужгород, 2002. 180 с.
61. Навчальні програми кафедри політології Ужгородського національного університету / Авторський колектив: М. М. Вегеш, М. О. Лендьел, М. Ю. Токар. Частина друга: Технологія політичного процесу; Теорія міжнародних відносин; Політична регіоналістика та регіональне управління; Міжнародні організації; Світовий процес і геополітика; Методика викладання соціально-політичних дисциплін; Політична історія Закарпаття / Міністерство освіти і науки України, Ужгородський національний університет, Історичний факультет; Кафедра політології. Ужгород, 2002. 124 с.
62. Наукова еліта Закарпаття: Доктори наук, професори Ужгородського національного університету / Передмова М. М. Вегеша. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2005. 160 с.
63. Наукова робота студентів факультету суспільних наук: організація, виконання, оцінювання / Упорядники: М. М. Вегеш, М. П. Зан, Ю. О. Остапець, М. Ю. Токар. Ужгород, 2007. 88 с.
64. Наукова робота студентів факультету суспільних наук: організація, виконання, оцінювання / Видання друге, змінене і доповнене / Упорядники: М. М. Вегеш, М. П. Зан, Ю. О. Остапець, М. Ю. Токар. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. 96 с.
65. Наукова робота студентів факультету суспільних наук: організація, виконання, оцінювання / Видання третє, змінене і доповнене / Упорядники: М. М. Вегеш, М. П. Зан, Ю. О. Остапець, М. Ю. Токар. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. 92 с.
66. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Політологія. Соціологія. Філософія. Бібліографічний показник змісту. Випуски 1-1 (18) (2004-2015). До 25-річчя кафедри політології і державного управління Ужгородського національного університету / Укладачі Н. С. Лехман, Л. О. Мельник; Відповідальна за випуск М. М. Медвідь. Ужгород: Видавництво Олександрі Гаркуші, 2015. 116 с.
67. Олашин М. В. Історичний факультет Ужгородського національного університету (1945-2007). Короткий історичний нарис та довідкові матеріали. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2007. 124 с.
68. Олашин М. В. Історичний факультет Ужгородського національного університету. Біобібліографічний довідник / Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»; Бібліографія ред. О. Д. Закривидорога; Відповідальний за випуск І. О. Мандрик. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2010. 440 с., іл.
69. Основи політології: Навчальна програма нормативного курсу і плани семінарських занять для студентів неполітологічних спеціальностей УжНУ / Авторський колектив: В. Л. Боднар, М. М.

- Вегеш, М. П. Зан, В. В. Марина. Міністерство освіти і науки України, Ужгородський національний університет, Історичний факультет, Кафедра політології. Ужгород, 2002. 68 с.
70. Остапець Ю. Между Сциллой национализации и Харибдой регионализации: особенности развития партийной системы Украины. *Полития*. 2019. № 4. С. 154–175.
71. Остапець Ю., Ключкович А. Особенности партийной системы Словакии в контексте парламентских электоральных циклов 2016–2020 гг. *Международная экономика и международные отношения*. 2021. Т. 65. № 3. С. 81–90.
72. Остапець Ю., Остапець И. Изменение акторной структуры и конфигурации партийной системы Украины по итогам президентских и парламентских выборов 2019 года. *Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология*. 2019. № 52. С. 193–205.
73. Остапець Ю. Електоральні процеси на Закарпатті у контексті загальнонаціональних виборів. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 412 с.
74. Остапець Ю., Гайданка Є., Ключкович А., Марадик Н. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України / Серія «Studia Regionalistica»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». Ужгород: ПП Данило С. І., 2014. 256 с.
75. Остапець Ю., Токар М. Закарпаття через призму політичних виборів / Серія «Studia Regionalistica»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород: Видавництво «Карпати», 2009. 408 с.
76. Остапець Ю., Шестак Н., Дудінська І. Еволюція партійної системи України в умовах трансформації соціальних і політичних структур / Серія «Studia Regionalistica»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». Ужгород: ЗППО, 2016. 252 с.
77. Петрінко В. С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 360 с.
78. Петрінко В. С. Світовий процес і геополітика. Методичний посібник для студентів за напрямком підготовки 6.030104 – Політологія. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. 164 с.
79. Під покровительством музи Кліо: Історичному факультету Ужгородського національного університету – 60 років / Упорядники: М. В. Олашин, Ю. О. Остапець, М. Ю. Токар, В. І. Фенич. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2005. 280 с., іл.
80. Політика і державне управління. Тези доповідей 70-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Видання присвячене 70-річчю Ужгородського національного університету, 25-річчю кафедри політології і державного управління та 10-річчю факультету суспільних наук УжНУ. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. 136 с.
81. Політична наука: навчально-методичний посібник / За редакцією М. М. Вегеша. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. 444 с.
82. Політичні перетворення в країнах Центральної та Східної Європи: історико-політичні, етнонаціональні, електоральні та державно-управлінські аспекти. Матеріали наукової конференції, присвяченої 30-річчю від дня утворення кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет». м. Ужгород, 8 грудня 2020 р. / За загальною редакцією проф. М. М. Вегеша і Ю. О. Остапця. Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2021. 264 с.
83. Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: навчальний посібник / Упорядкування Мирослава Лендзел. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
84. Політологія в Україні: стан та перспективи розвитку. Наукові доповіді та статті. К.: Видавництво Європейського університету, 2000. 252 с.

85. Політологія. Навчальна програма нормативного курсу і плани семінарських занять. Методичний посібник / Підготували: В. І. Басараб, В. Л. Боднар, В. В. Буркало, М. М. Вегеш, В. І. Гиря, І. М. Горобченко, М. П. Зан, А. Ю. Ключкович, М. М. Колодій, М. О. Лендшел, В. В. Марина, Ю. О. Остапець, В. С. Петрінко, М. Ю. Токар, В. І. Худанич. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2006. 108 с.
86. Політологія. Соціологія: Програми нормативних курсів і спецкурсів, плани семінарських занять / Відповідальний за випуск: М. М. Вегеш. Ужгород, 1999. 92 с.
87. Політологія: підручник / За редакцією М. М. Вегеша. 3-тє видання, перероблене і доповнене. К.: Знання, 2008. 384 с.
88. Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах Центральної і Південно-Східної Європи (друга половина 80-х – перша половина 90-х років ХХ ст.). Матеріали міжнародної наукової конференції 26-27 вересня 1996 року. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського комітету у справах преси та інформації, 1997. 232 с.
89. Сторінки історії Ужгородського національного університету. Документи і матеріали: Посібник / Укладання, коментарі Н. М. Жулканич. Ужгород: УжНУ, 2005. 200 с.
90. Стряпко І. Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1920-1939) / Серія «Studia Regionalistica»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2012. 328 с.
91. Суспільні науки в Ужгородському університеті: До 5-річчя факультету суспільних наук / Упорядники: М. Вегеш, Ю. Остапець, М. Токар, В. Гиря, С. Тополянський. Ужгород, 2011. 180 с.
92. Токар М. Громадські організації України в системі розвитку публічно-управлінських відносин. Львів: Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України, 2020. 412 с.
93. Токар М. Книжка кафедрального життя: короткий нарис та додаткові матеріали з історії кафедри політології і державного управління Ужгородського національного університету (До 25-річчя створення кафедри). Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2015. 100 с.
94. Толерантність на кордонах Європи: вимір для України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції / Упорядники: І. М. Вегеш, М. М. Колодій; Відповідальний за випуск М. М. Вегеш. Ужгород: ФОП Наумченко Н. В., 2019. 144 с.
95. Ужгородський державний університет / Редакційна колегія: В. Ю. Сливка (голова), М. І. Пітюлич (заступник голови), Ю. М. Бідзіля (заступник голови), Л. О. Белей (літературний редактор), Т. М. Розумик, Т. Т. Дудинський, Ю. М. Сегеда, І. М. Ліхтей, В. М. Вайс, О. Г. Чубарь, В. Ю. Керецман, І. Й. Росола, І. А. Ілько, Г. В. Кун, М. М. Рошко, М. Й. Пілаш, Ю. А. Хоменко. Ужгород: Ужгородський державний університет; Ужгородська міська друкарня, 2000. 125 с.
96. Ужгородський національний університет на порозі III тисячоліття / Редколегія: М. М. Вегеш (голова редколегії), О. Г. Сливка, Л. О. Белей, І. П. Студеняк, В. В. Марина, Т. М. Розумик (відповідальний редактор), М. М. Басараб, В. В. Браславець. Ужгород: Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво «Карпати»; «Наш рідний край»; «Вісник Карпат», 2005. 192 с.
97. Ужгородський національний університет: 70 років на шляху національно-освітнього відродження України. Ювілейне видання до 70-річчя університету / Відповідальний редактор Л. О. Белей. Київ: ДВНЗ «УжНУ», 2015. 192 с.; іл.
98. Україна – ЄС: правові, політичні, соціальні та економічні аспекти інтеграції. Матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. 204 с.
99. Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура. V Науково-практична конференція «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 25 вересня 2020 року). [Відп. за випуск М. М. Вегеш, В. І. Гиря]. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020. 320 с.
100. Україна та Центральна Європа. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни,

- виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року) [Відп. за випуск М. М. Вегеш, В. І. Гиря]. Ужгород: ПП Роман О. І., 2019. 261 с.
101. Хроніка Закарпаття. 1867-2010. *Karpatalja Evszamokban. 1867-2010* / українсько-угорське двомовне видання; *ukran-magyar ketnyelvu kiadvany* / Автори-упорядники: Вегеш М., Молнар Д. Стефан, Молнар Й., Остапець Ю., Офіцинський Р., Токар М., Фединець Ч., Черничко С. Серія «*Studia Regionalistica*»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. 312 с.
102. *Carpathian Ukraine in the Central European political crisis on the eve of World War II: Collective monograph* / М. М. Vehesh, М. М. Palinchak, V. V. Marcuk, М. М. Kontsur-Karabinovych etc. Lviv – Torun: Liha-Pres, 2020. 220 p. *Church, spirituality, nation: the Ukrainian Greek-Catholic Church in the social life of Ukraine: Collective monograph* / М. М. Vehesh, М. М. Palinchak, V. V. Marcuk, М. М. Kontsur-Karabinovych etc. Lviv – Torun: Liha-Pres, 2020. 224 p.
103. *Carpatica – Карпатика: Проблеми вітчизняної і зарубіжної історії з найдавніших часів до наших днів. Ювілейний збірник на пошану доктора історичних наук, професора Василя Івановича Худанича* [Редакційна колегія: Е. А. Балагурі, М. М. Вегеш, С. В. Віднянський, Д. Д. Данилюк, В. Г. Котигорошко, В. В. Марина, М. І. Пітюлич, О. П. Реєнт, М. П. Тиводар; Відповідальні за випуск: В. Л. Боднар, М. М. Вегеш]. Випуск 14. Ужгород, 2002. 343 с.
104. Haydanka Y. *Authoritarization or Democratization: Directions of Electoral Processes in Present-day Slovakia. Journal of Comparative Politics*. 2021, Vol. 14. No 2, pp. 4-16.
105. Haydanka Y. *Electoral and Citizen's View on Euroscepticism in Transitional Society: the Case of the Czech Republic. On-line Journal Modelling the New Europe*. 2020, No 33, pp. 111–133.
106. Haydanka Y. *Urgent Decentralization Problems in the Czech Republic at a Regional Level: Political, Administrative, and Sociological Dimensions. Public Policy and Administration*. 2020, Vol. 19. No 2, pp. 253–265.
107. *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra / F ő s z e r k e s z t ő: Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete*, 2010. 640 old.
108. Lendel M. *International Standards of Citizens Assessment of Public Administration and Local Government Reform in Ukraine After 2014 Public Policy and Administration*. 2019. Vol. 18, No 2, P. 314-326.
109. Lendel M. *Migration of Ukrainians to Central European countries in the context of the Postmaidan internal and international crisis. Public Policy and Administration*. 2016. Vol. 15, No 4. P. 549–563.
110. *Metropolitan Andrey Sheptytsky and the Greek Catholic in Eastern Galicia and Transcarpathia: Collective monograph* / М. М. Vehesh, М. М. Palinchak, V. V. Marcuk, Ye. B. Kish etc. (SENSE). Lviv – Torun: Liha-Pres, 2019. 212 p.
111. *Relatii Romano-ucrainene, istorie si contemporaneitate. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Romanian-ukrainian relations, history and present* [М. М. Вегеш – рецензент]. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean; Cluj Napoca: Editura Econ Transilvan, 2016. 487 с.
112. *Relatii Romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate. Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Tasnad, 26-28 octombrie 2017. Editory Irina Liuba Horvat. Anastasia Vehesh* [М. М. Вегеш – рецензент]. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean – Cluj Napoca: Editura Econ Transilvan, 2018. 454 с.
113. *Relatii Romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate. Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Editory Irina Liuba Horvat. Anastasia Vehesh* [М. М. Вегеш – рецензент і член ред. кол.]. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean – Bucuresti: Editura RCR Editorial, 2019. 590 с.
114. *Relatii romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність* / Редактори: Віорел Чубота, Тоадер Нікоара, Микола Вегеш, Люба Горват. Editura Presa Universitara Clujana – Editura Muzeului Satmarean, 2007. 344 с.

115. The level of efficiency and the need for the influence of social sciences on the development of modern civilization : collective monograph / K. S. Brenzovych, Yu. O. Ostapets, M. M. Palinchak, M. I. Tsalan, etc. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2020. 100p.
116. Tokar M. Rebranding Non-Governmental Organizations of national minorities in democratic countries: A vision of Ukrainian researchers. *Agathos. An Internathional Review of the Humanities and Social Science*. Volume 11, Issue 2/2020. pp. 297 – 306.
117. Zan M., Hvozdyak O. Ethno-cultural renaissance and public representation of German national minority in Transcarpathian Region after 1989. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 2019, 13, 168–178. doi: 10.24919/2519-058x.13.188687.

НАУКОВЕЦЬ, ПЕДАГОГ, ЛЮДИНА

**(Науково-педагогічна і культурно-освітня діяльність
доцента Ужгородського державного університету
Миколи Миколайовича Вегеша)**

Про таку людину як доцент кафедри історії України Ужгородського державного університету писати і легко, і, водночас, важко. Легко тому, що знаємо особисто колегу вже не один рік, знаємо добре і його творчий доробок. Важко, бо хотілось би об'єктивно донести до читача свої судження про нього як науковця – дослідника майже незайманих пластів рідної історії, педагога, який своїм

прикладом, своєю невтомною працею відкриває молоді двері у нелегкий і чарівний світ науки історії, вміло передає набуті знання своїм вихованцям, людину – з якою спілкуючись, черпаєш щось і для себе і не жалкуєш, як це буває з деякими співрозмовниками, про даремно згаяний, змарнований і втрачений час. А ще – на що ми рідко, а то й взагалі, не звертаємо уваги – сім'янина.

В одному із наймальовничіших куточків нашого неповторного Закарпаття в дні відзначення свята святого Миколая, котрий за повір'ям приносить у трудолюбиві сім'ї свої подарунки, благословився на світ у верховинській хаті в родині милої парочки Миколи Юрійовича і Ганни Йосипівни Вегешів з Міжгір'я первісток – хлопчик. Хоча в оселі горян і був уже Микола – господар, подружжя за доброю народною традицією, що передавалася з покоління в покоління, дало новонародженому ім'я Миколи – в знак поваги до святого Миколи. 28 листопада 1962 року і є тим днем, коли Микола і Ганна отримали безцінний дарунок – сина. Саме з цього дня і починається велика дорога у світ малого Миколи Вегеша.

Варто згадати, що ця земля зеленочубих гір, стрімких потічків, берегиня добрих народних традицій і звичаїв подарувала перед цим і таких славетних синів України: Августина Волошина – президента Карпатської України, видатного педагога і продовжувача добрих справ Олександра Духновича, Василя Гренджу-Донського – «верховинського соловейка», співця Правди і Волі, Петра Скунця – поета, одного з найталановитіших нині на Україні.

Спливали води гірських струмочків і рік, бігли роки, неблаганний час робив своє. Незчувся юнак Микола Вегеш, як пролетіли дитинство, шкільні роки. Прощальний випускний вечір, прощальний вальс. Разом із однокласниками іде він зустрічати сонце. Цей світанок, промінці вранішнього сонця, початок першого дня самостійного життя ще раз йому підтвердили давно виношувану мрію: «Вірно обрав собі дорогу. Хай сумніви не зупинять тебе на ній. Нелегка вона. Не впадай у відчай. Пам'ятай завжди про свою любов до рідного народу. З рідним народом, його коренями – ти Людина, без них – перекотиполе!..» – Миколо-мрійнику, що вже задумав? – почулося з веселої юрби випускників. Іди до нас, бо від сьогодні наші стежки-доріжки йтимуть по різних паралелях і меридіанах нашої матінки-Землі.

Микола зрозумів: його покликання – історія. Від хлібосольного порога батьківської хати пролягла дорога випускника Міжгірської середньої школи 1979 року до дверей храму вищої школи – історико-педагогічного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту. Роки навчання у вузі промайнули теж швидко. Лекції, семінари, підготовка рефератів і виступів на наукові студентські конференції не давали йому марно гаяти час. Та й сам не хотів, бо не хотів зрадити своїй улюбленій мрії – бути істориком. Знав, що це час набиратися уму-розуму, час формування себе як історика, особистості. І залишилися добрі спомини у нього про свою альма-матер, яку закінчив у 1984 році. Добрим словом згадає він сьогодні своїх мудрих наставників і, зокрема, професора Володимира Васильовича Грабовецького.

...Знову випускний. Знову кличе нова дорога у нові світи. На цей раз як вчителя історії на рідну Міжгірщину – у Синевирську середню школу. Там з 1984 року і розпочав свою педагогічну діяльність молодий спеціаліст Вегеш, учитель Микола Миколайович. Маючи ґрунтовну підготовку з історії, методики, педагогіки і психології молодий педагог досить швидко зарекомендував себе як висококваліфікований фахівець. Доказом цього є і те, що 23-річного історика колеги обрали головою методичного об'єднання вчителів історії Міжгірського району. З ентузіазмом і знанням справи він поринув до праці на педагогічній царині. Його постійно залучали до перевірок робіт на районних і обласних олімпіадах, неодноразово запрошували приймати вступні іспити на історичному факультеті Ужгородського державного університету. Сіяв добре, розумне і вічне зерно в душі своїх вихованців, він не полишав наукову роботу. Вчитель добре розумів: навчаючи інших, вчися і сам, поглиблюй свої знання; ти не повинен бути урокодавцем і до цього не можеш докотитися; треба й далі збагачуватися новими знаннями, бути вчителем-дослідником, адже цього вимагає сьогодення – йде переоцінка цінностей, відкриваються нові факти, нові дані. Осягнути все це може лише людина, яка любить свою професію, яка повністю їй віддається.

Саме з таких міркувань, оцінок і виходив уже сформований педагог. А тому, працюючи в школі, М. М. Вегеш не припиняв займатися і науковою роботою. З-під його пера в 1990 році з'явилася перша наукова розвідка. І цілком закономірно, що визріла вона на теренах рідної і близької серцю дослідника рідної Міжгірщини. Вона була присвячена славному землякові Августину Волошину. До речі, про нього він згодом напише десятки статей, присвятить його життю і діяльності окремі книги. Скрупульозну роботу провів він у цьому плані. Йому вдалося «по людях» від хати до хати зібрати і опрацювати чи не всі книги Волошина, записати спогади про нього. Опрацьовуючи емпіричний матеріал, вчитель-дослідник зрозумів, що люди не випадково зберігали ці книги, по яких вчилися вони та їх батьки, берегли в пам'яті добрі згадки про людину, педагога, церковного і культурно-освітнього діяча та президента Карпатської України. Він ще раз мав змогу переконатися, як крило науковця допомагає другому крилу – крилу педагога. Саме вони і тримають на висоті освітянську особистість Вчителя, неповторність Педагога.

І знову нова дорога... І знову дорога до знань. На цей раз – в аспірантуру. Та нелегкою вона була. Хтось із його ровесників, поневірівшись на ній, давно б цю ідею облишив і пішов іншою дорогою. Та це було не для Миколи Вегеша. І знову в підсвідомості промайнули слова, що прозвучали на початку життєвої стежини: «Вірно обрав ти собі дорогу. Хай сумніви не зупинять тебе на ній. Нелегка вона. Не впадай у відчай. Пам'ятай завжди про свою любов до рідного народу. З рідним народом, його коренями – ти Людина, без них – перекотиполе!..». Та чи не найкрасномовніше про це сказав сам здобувач в одному з інтерв'ю: «Після закінчення історичного факультету Івано-Франківського педінституту у 1984 році, за рекомендацією професора Грабовецького, я приїхав до Києва в Інститут історії України АН України з наміром прикріпитися до цього престижного і головного для

істориків наукового закладу. Навчаючись в інституті, я досліджував соціальну диференціацію у запорізькому козацтві і «жив» феодалізмом. Однак у Києві вирішили, що ця проблема неактуальна. Мені порадили «актуальніше»: «Зародження марксизму на західноукраїнських землях». І знову все спочатку. Перегорнув гори літератури і ще раз переконався, що це не для мене. За рекомендацією доктора історичних наук В. Г. Сарбея поїхав до Ужгорода. Мене привітно зустрів тодішній завкафедрою історії СРСР професор В. І. Ілько і прикріпив до кафедри. Підбрали й нову тему дисертації: «Соціалістична індустріалізація і колективізація в радянській історіографії». І знову те саме: «вивчення документів, історичної літератури. Робота була нецікава і нудна, але таким був час. У березні 1990 року «влада імущі» дозволили святкувати 51-у річницю Карпатської України. Відтоді я знайшов свою тему» (Карпатська Україна. 1994. 24 березня).

Треба відзначити ще й той факт, що в 1990 році жоден український журнал чи газета, за винятком галицької періодики, не наважувалися друкувати матеріали, у яких схвалювався так званий «український буржуазний націоналізм». Треба віддати належне міжгірській газеті «Радянська Верховина», яка хоч і була органом районного комітету КПУ, але не побоялася і розпочала подачу серії статей молодого і нікому на той час невідомого історика. Вірте чи ні, але номери газети, вартістю 2 копійки, шукачі легкого життя перепродували на вулиці за 5 карбованців. Міжгірську газету можна було придбати і прочитати в Ужгороді та Хусті, а то навіть у Києві на площі Незалежності. Микола Вегеш постійно добрим словом згадує колектив газети, яка, опублікувавши понад 50 його статей, дала дорогу в життя молодому вченому. Немала заслуга історика в тому, що редакція здобула призове місце в конкурсі українських газет, який проводила Спілка журналістів України.

Однак були і курйози. Одного разу редакція газети одержала листа від жительки села Ізки Марії Тарабій: «Прошу Вас... допомогти мені повернути гроші на підписку на газету Верховина за 1993 рік бо за останні два роки газета втратила своє лице і стала нецікавою. В ній крім статей вічного революціонера Гнепи та панів рухівців, а особливо Клевця, Пожара та Вегеша нічого не печатають. Уже набридли їх статті». Стиль і розділові знаки нами збережено повністю. Редакція, не довго думаючи, вирішила відвідати незадоволену. Виїхали в повному складі. І що з'ясувалось? Ось що писав з цього приводу редактор газети М. Д. Красняник: «Заходжу до хати Марії Василівни Тарабій – єдиної в Ізках з таким прізвищем, яка є передплатником «Верховини». Господиня зустріла привітно, радісно, але коли ознайомила з цим зверненням, то враз засмутилася: «І як Господь на землі носить отаку нечисть. Я десятки років виписую «Верховину», торік на неї перша заповнила абонемент, читаю від першої до останньої сторінки, а тут на тобі... Хотіла б я побачити оту гадину, що мене підставила. Я б їй усе сказала, що про неї думаю... А заодно відзначу, що усі там названі автори мені вкрай подобаються і я їх статті охоче перечитую. Ось так то». Коментарі, мабуть, зайві.

Та не тільки така думка була в деяких земляків Миколи Вегеша. Подібної притримувалися і деякі заядли «дослідники» нашої історії, зокрема доцент Дрогобицького педагогічного інституту кандидат фізико-математичних наук (!) Іван Іванович Хрипта, який у своїх «доводах»-публікаціях змішував воєдино праведне з грішним, щоб спаплюжити молодого дослідника, роботи якого базуються на архівних матеріалах, які донедавна були сховані під сімома замками.

За період навчання в аспірантурі на кафедрі історії України Ужгородського держуніверситету під керівництвом професора Володимира Євгеновича Задорожного молодий науковець захистив дисертацію «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічні і політичні аспекти» на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Робота була написана в заочній аспірантурі – без відриву від основної роботи. А це теж немоловажливий факт і про щось говорить, бо деякі аспіранти-стаціонарники не вкладаються у встановлені строки. Під час захисту дисертації розгорілися жваві дискусії між науковцями. Висловлювалися міркування майже діаметрально протилежні. Але об'єктивність, науковість і принцип історизму, як наріжні камені будь-якої науки – взяли верх: вчена Рада одноголосно вирішила просити ВАК присудити здобутнику науковий ступінь кандидата історичних наук. Ось тільки деякі думки провідних вчених України:

Старший науковий співробітник Інституту історії України АН України С. В. Віднянський: «Наукова новизна дисертаційної праці М. М. Вегеша визначається насамперед тим, що предметом дослідження обрані найбільш складні і маловивчені аспекти розвитку Карпатської України 30-х років – соціально-економічний і політичний, а також конкретними завданнями праці, які підпорядковані з'ясуванню цілого ряду принципово важливих і дискусійних питань з історії Карпатської України».

Доктор історичних наук, професор М. М. Болдижар: «М. М. Вегеш сам свідомо поставив у дослідженні чимало складних питань, дати аргументовану відповідь на які, з нашої точки зору, навіть на сучасному етапі не так просто. Виникає закономірне питання чи справився дисертант із поставленими перед собою завданнями? Однозначно відповідаємо, що в основному справився і досить успішно».

Доктор історичних наук, професор В. В. Грабовецький: «Кандидатська дисертація М. М. Вегеша – глибока наукова праця, яка заслуговує на те, щоб бути виданою».

Доктор історичних наук, професор Ю. Ю. Сливка: «Заслуговують схвалення публікації автора у вітчизняних і зарубіжних виданнях, які відображають основний зміст рецензованої дисертації... Робота М. М. Вегеша написана на належному науковому рівні...».

Професор С. А. Макарчук: «... Наукова і політична актуальність теми дослідження М. М. Вегеша не викликає найменшого сумніву».

Наука – найперше у житті Миколи Вегеша. Вражає багатьох його працелюбність і працездатність на цій ділянці. Прізвище його можна часто зустріти

в різного роду програмах наукових конференцій. Тільки за останні п'ять років Микола Миколайович взяв участь у роботі сорока таких форумів, десять з яких мали статус міжнародних. Виступав з доповідями, як правило, з питань історії Карпатської України. Треба визнати, хоча це не всім подобається, що він є чи не одним із найбільш кваліфікованих спеціалістів з даної проблеми в Україні.

Наукові статті і розвідки Миколи Вегеша друкувалися на шпальтах визнаних авторитетних видань, як часописи «Дзвін», «Наука і суспільство», «Сучасність», «Заповіт», «За вільну Україну», в обласних закарпатських газетах. Правда, за винятком «Єдинства-плюс» та «Подкарпатской Руси».

Визнання історика відбулося тоді, коли одна за одною з'являлися його публікації за кордоном. Цьому він завдячує перш за все дочці відомого українського поета і культурно-освітнього діяча Василя Ґренджі-Донського – Зірці, з якою постійно підтримує зв'язки. Нещодавно вони зустрілися в Міжгір'ї під час святкування річниці з дня народження «верховинського соловейка». За публікацію серії статей про В. С. Ґренджу-Донського Микола Вегеш був удостоєний диплома №3 лауреата премії імені Василя Ґренджі-Донського.

Аналізуючи творчий доробок лауреата премії, необхідно відзначити, що він охоплює основні, найважливіші віхи життя і творчості цієї постаті. Але найбільш ґрунтовними, з елементами новизни, вирізняються публікації Миколи Вегеша. Крім того, лауреат підготував і здав до друку науково-популярну книгу про В. С. Ґренджу-Донського, яка незабаром появиться на прилавках книжкових магазинів.

Праці Миколи Вегеша про В. Ґренджу-Донського високо оцінила Зірка Ґренджа-Донська. В листі до вченого донька поета писала: «Тішуся, що й «Ужгородський університет» надрукує Вашу статтю про батька. Я Вам дуже зобов'язана за те, що так щиро пропагуєте ім'я батька всюди... Приємно було мені познайомитися з Вами особисто минулого року... Сердечно Вас вітаю і бажаю дальших добрих успіхів у Вашій праці, і ще раз спасибі Вам за все. Ваш Зірка Ґ.-Д.».

У 1993 році М. М. Вегеш у співавторстві з своїм науковим керівником професором В. Є. Задорожним видають історико-популярний нарис «Велич і трагедія Карпатської України», в якому висвітлено бурхливі і трагічні сторінки історії Закарпаття наприкінці 30-х років нашого століття, роль першого президента Карпатської України Августина Волошина в культурному і політичному житті краю. Цього ж року в Ужгороді окремим виданням, як підсумок наукової роботи, побачила світ монографія «Карпатська Україна (1938–1939): соціально-економічний і політичний розвиток». На основі великого джерельного матеріалу в ній дається об'єктивна характеристика цього періоду, який аналізується в комплексі історичного процесу.

Відтак виходять одне за одним окремі видання: «Августин Волошин» (Слупськ, 1994), «Августин Волошин: Бібліографічний покажчик» (Ужгород, 1994), «Августин Волошин» (Ужгород, 1995), «Василь Ґренджа-Донський розповідає...» (Ужгород, 1995), «Короткий життєпис Августина Волошина» (Ужгород, 1995) та

інші праці дослідника. Всього на рахунку у молодого педагога і науковця на сьогодні близько двісті праць – це немалий і вагомий ужинок дослідника історії рідного народу. Це під силу тільки таким людям як Микола Миколайович Вегеш – людині, яка є фанатом своєї справи. Адже працює він не в науково-дослідному інституті, де займаються суто науковою роботою, а в університеті, де протягом року треба студентам викласти немалий за обсягом курс лекцій з історії України, провести семінарські заняття, підготувати на наукові конференції з числа обдарованої юні найкращих. Його лекціям і семінарським заняттям притаманні новизна, проблемність викладу матеріалу. Уже зараз М. М. Вегеш шукає здібних студентів, щоб спрямувати їх згодом на дорогу наукової роботи. Треба сказати – знаходить. Його любов до історії передалася і молодшому єдиному його брату Віктору, який навчається на другому курсі історичного факультету Ужгородського державного університету. Під його керівництвом студенти виконують курсові і дипломні роботи, мають уже свої перші самостійні публікації. Зокрема, мова йде про одного з талановитих учнів М. М. Вегеша Василя Міщанина, який опублікував понад двадцять праць з історії Закарпаття.

Крім педагогічної і наукової роботи Микола Миколайович Вегеш бере активну участь на культурно-освітній ниві. Його часто можна зустріти з виступами про історію України як в молодіжній аудиторії – школах, училищах, серед воїнів, так і в аудиторії старшого покоління, на методичних радах вчителів історії та інших заходах. Він – один з активістів крайового товариства «Просвіта», членом Ради якого є, а також постійним членом редколегії відновлених «Науковиз записок», які видає ця громадська організація. Його обрано до складу оргкомітету міжнародної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження В. С. Гренджі-Донського, як мислячу людину М. М. Вегеша було висунуто кандидатом у депутати Верховної Ради України по Свалявському виборчому округу №173. До якої б роботи М. М. Вегеш не брався, він доводить її до кінця. Причому, доводить на належному рівні. І тут йому слугує великою опорою його сім'я, зокрема, дружина Анастасія, з якою ще в 1984 році він поєднав свою долю. Дружина, як вчитель за професією, добре розуміє Миколу. Розуміє вона, не без гумору, і народну мудрість: «У хаті три кути тримає жінка, і лише один – чоловік». А сам Микола (не без підстав, але з гордістю і невдоволенням за себе як сім'янина) зізнається: «Інколи мені здається, що, будучи на місці моєї дружини, я з таким чоловіком не прожив би і дня. Але вона змирилася і живе. Можливо тому, що Анастасія – теж викладач за фахом».

За нинішніх умов і його сімейних обставин нелегко на перше місце ставити науку, але, як мовиться, наука вимагає жертв. Жертвує часом, відриваючи його від сім'ї, і зокрема від двох своїх хлопчиків – другокласника Ігоря та трьохрічного Іванка. Якщо сини це відчують, але ще не можуть добре усвідомити, то це добре розуміє одержима його дружина, любов'ю, повагою і розумінням якої зігріто невеличке сімейне гніздечко – одна кімната в університетському студентському гуртожитку. Когось із колег і знайомих заздрість душить: як це він встигає у таких нелюдських умовах. Та таким заздрісникам хочеться навести крилатий вислів

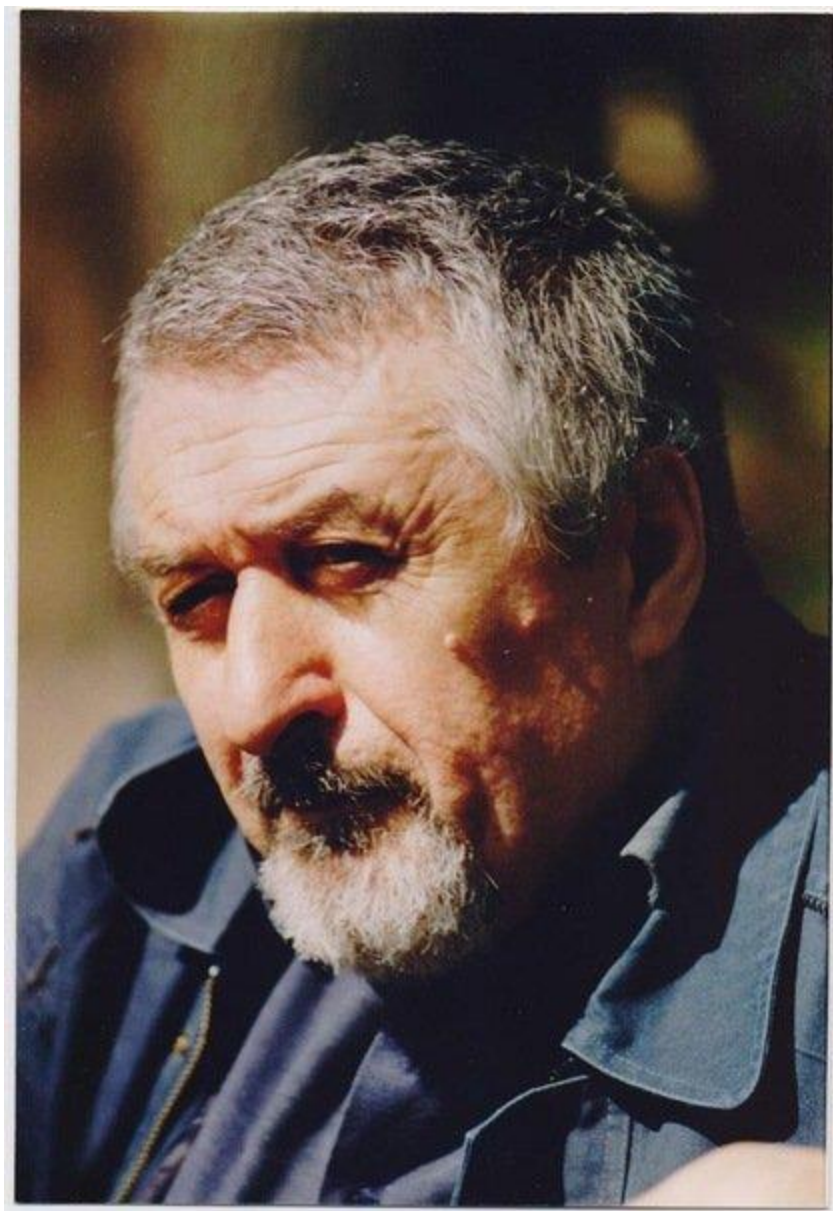
мудрих древніх: «Одні люблять науку як святиню, інші – як дійну корову». Саме до когорти перших і відноситься Микола Миколайович, саме так любить науку.

М. М. Вегеш – людина високого злету духу, людина, котра усвідомила правоту своїй ідей, необхідність своєї праці. Нині не є дійною коровою наука. За свої книги він немає гонорарів, видані вони за рахунок спонсорів, справжніх меценатів – ревнителів своєї історії, культури, а не тих, чий копійчані подачки рекламуються на мільйони.

У цей нелегкий час М. Вегеш видає чотири томи свого доробка. Це не поза молодого науковця, це вагомий ужинок, окроплений потом, недоспаними ночами, роботою в архівах. Саме такого плану дослідження потрібні сьогодні для широкого читацького загалу, вчителів, науковців. І добре, на нашу думку, робить він, що не вип'ячується до ювілеїв, не шукає приводу, нагод різних, щоб видати те чи інше видання. А робить це за велінням серця і власної совісті, усвідомлюючи необхідність своєї праці. І в цьому плані повинна бути тільки біла заздрість – щира, приємна, що підбадьорує до нових звершень. І як добре, що на цій грішній землі є ще добрі люди, справжні меценати, а не спонсори від показухи, які б повинні усвідомити золоту істину – Третяков увійшов в історію не тому, що був мільйонером, а тому, що був справжнім меценатом, хранителем скарбів рідного народу, залишивши за собою безцінне і безсмертне – картинну галерею.

Поява чотирьохтомника М. М. Вегеша (до речі, сюди не ввійшли книги, брошури, а також статті, що були надруковані у наукових збірниках і журналах) явище своєрідне в наш час і зокрема у нас на Закарпатті. Але завдячуючи кандидату філософських наук, депутату обласної Ради, директору фірми «Олена» селища міського типу Дубове Тячівського району Івану Івановичу Габору видання такого доробку реальне. До першого тому «Історія в життєписах» увійшли нариси про видатних історичних і культурно-освітніх діячів – Грушевського, Крип'якевича, Драгоманова, Волошина та людей, які безпосередньо брали участь у становленні та розбудові незалежної України. Другий том «Закарпаття і Галичина» складають дослідження про взаємовідносини нашого краю з сусідами – Галичиною у міжвоєнний період та нарис про зародження Української Повстанської Армії. Міжнародне становище, соціально-економічний, політичний і культурний розвиток Карпатської України 1938–1939 років знайшли своє розкриття у третьому томі «Карпатська Україна у контексті загальноукраїнського і європейського процесів». Сюди ж увійшла і вітчизняна та зарубіжна бібліографія про Карпатську Україну. Останній, четвертий, том містить рецензії, публіцистичні статті, інтерв'ю та бібліографію праць М. М. Вегеша.

Науковий ужинок, який запропонував читачеві дослідник, вартий уваги. Робота доцента Ужгородського державного університету Миколи Миколайовича Вегеша засвідчує, як багато ще треба зробити для вивчення справжньої нашої історії.

ІЗ ВИБРАНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

МИКОЛА – СИН МИКОЛИ

Микола Вегеш дуже стрімко, як мені видиться, увійшов до храму історичної науки, можна сказати, що просто увірвався до нього, мимоволі і мимохіть розметавши ліворуч-праворуч умовних конкурентів. Справді умовних, бо ж хіба у творчому ділі, яким є і наука, тим паче наука, хіба можна комусь загородити

дорогу? Зрештою, можливо і можна, та досвід підказує: той, хто іде, зате піде значно далі від того, хто буде загати...

За кілька років Микола Вегеш видав кільканадцять найрізноманітніших книжок, що його в науці утверджують, а не лише прописують. Швидко, як для вчорашнього аспіранта, ще й заочника наразі, захистив кандидатську дисертацію і без п'яти хвилин (мій улюблений вислів) – образно – захистить докторську, хоч за сукупністю видань міг би вже захищатися і так. Але недруги не дримають...

Мені видиться, що легка в Миколи дорога. А він каже, що років десять його не прикріплювали до кафедри з темою Карпатської України: перестраховувалися... За складного, але щасливого часу зачиналася Миколина наукова дорога: ламався старий лад, Україна безкровно здобула самостійність, яку не могла собі вернути з поміччю шабель за кілька десятиріч. Але чи безкровні баталії відбувалися в мізках людей, вчорашніх партійних функціонерів та й тих же науковців, які тим прислужували, а нині від них залежала Миколина доля. Стрімкі події й породжували страх, перестраховку, підсилювали невідомість і непередбачуваність, непрогнозованість подій. А науковець-початківець побіг на вістря подій, а не в холодочок якоїсь теми, де більш надійніше...

Я не знаю, що там і як уже було (та вже й відгуло, Слава Богу). Я знаю одне, що мій земляк Микола Вегеш за кілька років став крупним вченим. Він безперечний авторитет у вивченні періоду Карпатської України, життя і діяльності видатного сина нашого народу Августина Волошина, також земляка. Може, с тут (напевно є) і краплина духовного земляцтва, що за ці роки, коли потекло відкриття трагічної Республіки та Президента, Микола Вегеш активізувався у друзі.

Може, й не те слово «активізувався». Він зачав з великого, зі значного. Бо в цьому йому посприяв час, обставини. За умов тоталітаризму такого зачатку в молодого вченого бути не могло. Той режим вів попереду лише пристосуванців. Але куди доводив? Це однаковою мірою стосується, як науки, так і літератури, так і мистецтва.

Микола Вегеш активний на конференціях чи іншого роду наукових зібраннях. Бере діяльну участь у кількох громадських науково-освітніх осередках, як крайова «Просвіта», «Меморіал», репресовані... А вже і Бог велів браги участь в Українському історичному товаристві. І всюди, як то жартують, встигає. Очевидно, має надійні домашні тили на всіх плацдармах... Микола виступає в ролі організатора конференцій, в тому числі й «земляцьких», присвячених відродженню вершини Августина Волошина чи літературної полонини Василя Гренджі-Донського. де йому належить ініціатива й здійснення ґрунтового наукового проекту. Микола поробочому клопочеться збором матеріалів тих конференцій, аби їх видати при найбільших матеріальних скрутах, шукає і знаходить спонсорів, поступливих видавців. Не встиг видати один збірник, на столі вже другий, інший у планах... Що ж, уміння організувати – це півроботи в цей діловий час, тим паче в діловий, коли надіятися найліпше тільки на самого себе.

І скільки допомоги в такий спосіб Микола Вегеш дарує своїм молодим колегам, організовуючи їх матеріали в наукові збірники! Лише працюйте, творіть, друкуйтеся!

А крім усього цього, Микола Вегеш забезпечує навчальний процес на кафедрі історії України, а тепер – політології: читає лекції, веде практичні, консультує, керує, чергує... Готує і видає методичні матеріали для студентів, облегшуючи тим підготовку до практичних занять та іспитів.

Судилося так, що спершу я познайомився з батьком Миколи Вегеша, також Миколою (інакше і не знав би, як по-батькові величати свого молодшого земляка). Познайомився тоді, коли ще Миколи-сина не було на світі, Микола Вегеш-батько працював у моєму рідному селі Репинний вчителем і жив на квартирі в моїй-маминій хижі. Мені, правда, було тоді лише років 6–8 плюс-мінус. Я ходив у нижчі класи нашої семирічки. І лише пам'ятаю молодого приємного на вигляд вчителя... Такі риси збереглися і донині, як бачу, бо через сорок років (от летить час!) Микола Вегеш-син познайомив мене зі своїм батьком у Міжгір'ї на відзначенні сторіччя Василя ГренджіДонського. Така несподівана та приємна, але, на жаль, коротка в мандрівній суєті зустріч. Та Бог дасть новий день і нові зустрічі. Ще пам'ятаю фотокартку Миколи Вегеша-батька у військовій формі. Бо він молодим, дуже молодим у нас вчителював. Може, це було до армії, а може, й після, не знаю.

Оце і все, що лишилося наразі з дитинства, розмов старших не пам'ятаю, звичайно, не прислухався, в дітей інші клопоти. Давно це діялося! Але моя троюрідна сестра Анночка вже по всьому стає згадувати, що Микола Вегеш-батько міг вчити мене у 1-му класі, а її в 3-му (тоді класи в селах, як правило зводили), власне, міг замінювати мою першу вчительку, яка пішла в декретну відпустку. Напевно, так і було. Мене в першому класі вчив і мій тато, теж замінював ту вчительку; добре пам'ятаю, як 25 відучував мене від письма лівою рукою (я лівша, як і всі великі люди).

Такі спомини народила приємна поїздка на вшанування земляка.

А ще, їдучи з Миколою в рідну місцину на Гренджові торжества, говоримо і про створення Волівського земляцтва в Ужгороді. Це було б до речі (є подібні в Києві, інших містах). Продискутуємо вже і з Петром Скунцем, Олексою Мишаничем, Михайлом Сюськом, Іваном Сеньком, Миколою Зимомрею і проспект книги-довідника під робочою назвою «Вихідці з Міжгірщини» чи «Народжені на Міжгірщині», чи «Відомі верховинці» або-як. Наголовок книги ще шукається. Він має висвітлювати сутність видання, промовляти сам за себе. Пора над таким запрацювати, бо вже пару років, як лише обговорюємо при випадкових зустрічах, а в Хусті, Мукачеві, Виноградіві і навіть Волівці подібні видання вже прийшли до читача (в Мукачеві, здається, аж два). І ось нам. врахувавши досвід, йора братися за діло. Боюся лише активного «комуністичного» ока тут. Але сподіваюся на Вегешове око як історика. А певна затримка в підготовці книги сталася із приємної причини: надто багато і надто славних вихідців з Бойківської Верховини. Це раз. І два: дещо ми строкаті в політичному сенсі. А хіба це погано? Та хтось побоюється

і мене як карпато-рутена, щоб не нав'язав свої ідеї чистокровним... Бо про вчорашніх комуністів не йдеться, ця теорія мертвонароджена була ще при зачатку. А добре, що серед вихідців є історики, літературознавці, лінгвісти, художники і, звичайно, гурт письменників, що зараз не лише скрашають крайову творчу Спільку, а й свого часу фондували новітнє крайове письменство – Августин Волошин як драматург і вчений, Василь Гренджа-Донський як поет і прозаїк, публіцист... І так далі. Окреме принагідне слово.

І хоч Микола Вегеш виразно українського напрямку, а я більш локального, місцевого, проте поважаю його не лише як земляка, але і як продуктивного науковця й людину насамперед, що встигла й мені подарувати кілька приємних моментів у творчому житті. Вже давно шаную роботящих людей. І хіба погляди чи якісь політичні відтінки в тих поглядах можуть ставати загатою на шляху добрих стосунків? Здається, отча земля біла, є і навіки залишиться для всіх корінних її синів – лише єдиною, неповторною, незамінною. Як і материнська мова чи побут, чи обряд, чи віра, якої модерної модифікації вони не набували б з бігом часу.

І вже давно виробляю ставлення до кожної людини не за словечками красними, а звичайними буденними чи не звичайними, не буденними ділами. Бо не раз чув, що он-той – ім'ярек! – такий великий науковець або й письменник, що головою до стелі сягає, а... жодної друкованої праці... Чи мізер друкований. Правда, у кого і яка доля, що кому суджено. Не засуджую нікого, oprіч пристосованців, лінюхів...

І не з цієї, звичайно, когорти Микола Вегеш. Він крутий верховинець. Його кредо – праця. Чудесне кредо? І за кількістю надрукованих книжок і брошур скоро наступатиме мені на п'яти (йому – тридцять п'ять років, а мені... п'ятдесят чотири всього-на-всього). Може, зі заздрості зупинити б стрімкий поступ, викотити б на дорогу бульдозер? Та ні (жорстоко жартую). Навпаки. Круто підтримаю земляка, як можу. Най оббіжить мене... І в мої роки за такого темпу книг буде мати удвічі більше, ніж я. І це закономірно, бо живе і працює Микола Вегеш у державі без злочинної комуністичної ідеології в її російськoєврейському варіанті, у державі без знущальної ідеологічної цензури, що зазнало моє покоління – як нещастя, лихо, біду. Це вкорочувало нам віку, підривало здоров'я, гальмувало творчий поступ. Тому я схиляюся перед кожним свідомим галичанином, який шістдесят літ (середній вік людини) чинив фізичний, збройний, духовний опір радяно-більшовицькому режиму, чинив його мовчки чи голосно, результативно чи наївно, але кожної хвилини, кожної секунди за шістдесят літ окупації Західної України.

Микола Вегеш може бути спокійним і щасливим у своїй роботі. Вона – помітна, ваговита. Я її ставлю на високий щабель.

Але коли-не-коли й критично йому зауважу. Бо спішка має і від'ємні моменти. Ось справді перша по Другій світовій війні біографічна книга про Августина Волошина. Тут Микола співавтор чи й головний автор. Але у фрагменті про зображення постаті Президента в художній літературі – жодного конкретного

слова про жоден твір жодного автора... А не так багато цих творів-присвят, щоб трудно увиразнити, конкретизувати закономірно кинуту тезу.

Мене особисто заїло, бо за два роки до виходу біографії Августина Волошина в одній зі своїх прозових книг я надрукував повість «Сповідь Президента», написав в модерному ключі зарубіжної прози, використовуючи фрейдів потік свідомості – як теоретичний засіб, і ця повістинка мала дуже прихильні відгуки освічених читачів. Тут її не помітили чи й не знали. А знати мусили.

Ще. Ось Бібліографія Августина Волошина з купою пропусків, яких могло не бути. Лише трошки зусиль (це теж перша по війні бібліографія вченого і письменника, а хто готував другу, вже врахував досвід попередників, про яких ідеться: Микола там також співавтор).

І що цікаво. Його колеги виправдовуються, що бібліографія ця, мовляв, перша по Другій світовій війні, що вони поспішали, а не все доступне, ще не були відкриті спецфонди і т. д. Але тепер не модно казати: «первый блин комом» ... Однак, Микола, який чув цю розмову з його співавтором, відразу вибив у мене козир для дальшої дискусії: «Правильно критикуєте! Багато пропусків, яких можна було уникнути». Він розуміє, що при спішці, як правило, й виникають недоробки. А я розумію, що комусь треба починати, час непевний, отож, і поспішати не грішно. Так я, готовий дискутувати, розвів руками. Микола мене «паралізував» ...

Але злюся, коли один рецензент іншої, Духновичової Бібліографії, де пропусків тьма-тьмуца, на які я вказав у ґрунтовній науковій рецензії, в підтексті докидає мені як такому, що «спеціалізується» на пошуках пропусків (!) і за деревами, мовляв, не бачить лісу... їй-богу, писав це не чоловік-дерево, а навіть не кущик...

Бібліографія – це основа основ теми дослідження. І хто береться за неї, мусить бути дуже точним і сумлінним. Бібліографія може дезорієнтувати молодого дослідника в будь-якій проблемі, якщо некритично довіритися їй. Та це інше, професійне питання.

Я радий, що в Ужгороді в'є гніздо надійний земляк. І мені якось спокійніше: споможе при необхідності.

ЗРІСТ МИКОЛИ ВЕТЕША – ІСТОРИКА

I

Може, з фотокарток чи портретових рисунків, кажуть, зі шкільної лавиці у мене вималювався образ історика – як діда з довгою бородою, людини в поважних літах, умудреної досвідом, спокійної, а головне – всезнаючої. Взагалі борода — символ ученості, глибини, ширини, масштабності... Якщо наочно, то це Михайло Грушевський, епічний погляд якого поакадемічному детально озирає українське довкілля від незапам'ятних часів до його сьогодення і далі. Очевидно, темп життя чи взагалі темп часу наприкінці віку (так крутиться спіраль?) коригує усталені, хрестоматійні поняття. І якщо Михайло Брайчевський не лише чесною,

сміливістю, а й бородою схожий на Метра Української Історіографії, то американо-русинський академік Пол Роберт Магочі своїм молодим віком і безбородістю руйнує стереотипне уявлення про історика-класика, яке формується не лише дитячою поетичною фантазією. Темп віку омолоджує портрет авторитетного вченого і спонукає молодих людей шукати своє місце в історіографії своєї держави, краю, утверджувати оте місце працею, засівати лан, а не лише залишати за собою недоораним і недозасіяним: Така вимога темпу, а не примхи моди. І десь у когорті молодих істориків Карпатського краю, на яких прижмуреним лукавим оком дивиться крайовий метр – професор Іван Гранчак, побіч неспокійного та молодого професора Івана Попа став високий помислом і високий зростом Микола Вегеш, чим і відрізняється з тієї молоді когорти ужгородських істориків, на яких надія, за якими майбутнє слово. Доцент Ужгородського університету, кандидат наук Микола Вегеш за якихось кілька років здобув ім'я авторитетного дослідника короткого, але яскравого відтинку Карпатської України, витвореної Августином Волошином та його сподвижниками, державниками-романтиками, яких не один історик-запроданець, власне, лжеісторик називав ще недавно маріонетками. І тут час самостійної Української держави спрацював на Миколу Вегеша, який з полету, з руїни вирисовував, відроджував задля істини легендарну Карпатську Україну, вирисовував її портрет, науково омолоджуючи її обличчя та обличчя її творців, синів. І зараз жодна робота з теми Карпатської України не обійдеться без відсилання на праці Миколи Вегеша.

Правда, тут молодому досліднику також повезло: ключова постать Карпатської України, її символ – це геніальний земляк, уродженець сусіднього до авторового – села Августин Волошин та видатний хронікер Карпатської України письменник Василь Гренджа-Донський — також земляк. Можливо, це земляцтво підсвідомо вело молодого історика, підсилювало натхнення, запалювало, коли він ламав стереотип оцінок, конфліктував з усиленими думками радянських істориків, що вже міцно, здавалося, були прописані в науці. І тут йому, молодому, довелося брати, високу планку (зате й зріст в допомогу), і він її взяв. Передо мною високий стосик книг і брошур Миколи Вегеша. Невже за отих шість-сім років, – най і напруженої, інтенсивної роботи, – можна стільки вивчити, осмислити, написати й видати? Виявляється, можна. Розкладають той стосик на кілька – тематичних, проблемних, функціональних. А це й коло інтересів, що його вимріяв собі молодий вчений. І найперше тут – і майже завжди – історія отчого краю в його найдраматичнішому і такому ще історично свіжому моменті як карпатоукраїнська державність. Най і пішло за півсторіччя, та живі ще сучасники, жива пам'ять. Момент державності хвилює завжди, бо до нього підводили отчий край стежки багатьох десятиріч, сторіч. І ось спалах. Та пригашений спалах. Але ця зоря в історії, зоря для прийдешнього. І захоплення молодого історика цією темою мені по-людському зрозуміле. Добротний пласт зусиль! А другий – з розписаного стосика – це найрізноманітніші посібники для студентів, бо ж Микола Вегеш ще й педагог та й на зламі епох і вузівських стереотипів не лише в способі викладання, а

й змісті, що його диктує справді новий час, новітній. Він для історії, може, мить, та для людського життя етапний, етапний для багатьох народів колишньої радянської імперії. Це час самостійності України, а тут – і переосмислення самого предмету викладання. Чекати на нові підручники чи посібники та методички з центру – найлегше. Микола Вегеш за своїми колегами пішов складнішим, але точнішим шляхом – шляхом творення підручної літератури. Перш ніж коротко схарактеризувати доробок молодого історика, подам низку його біографічних даних. Проте відразу завважу, що написано про нього немало. Є навіть щирий, емоційний окремий нарис журналіста і доцента Василя Туряниці «Науковець, педагог, людина» (Ужгород, 1995). І не хотів би повторювати сказаного вже, не маю права це робити. Водію в нагоді чудового 35-річчя Миколи Вегеша попороздумувати з висоти своїх не молодих літ над його молодим життям і активною творчою роботою, виписати статтю в новій інформаційній якості, бо ж безпосередньо і конкретно інформує вже сам покажчик. Та й біографічний простір від витоків через горнило здобуття освіти багато що прояснить: чим, як і чому цікавиться Микола Вегеш – історик, від чого відштовхується і куди простує. Без сумніву, в колі цих даних і перспектива вченого, його завтрашній день, зрештою, і його віддалене майбутнє, якого мимоволі прагне кожен.

II

Народився Микола Вегеш 28 листопада 1962 р. у Воловому-Міжгір'ї. Стихія краси природи в краях легендарних, Синивирського озера та розбійницько-опришківської Колочави, стихія селянського побуту верховинського містечка, який нічим не відрізняється від виселкового, – і формувала та гартувала характер допитливого хлопчика. Шести років зайшов у перший клас, вже вмюючи читати і хтось навіть жартував, що можна дати й до третього класу. Уже в дев'ятому класі знав, що стане істориком, але з історії мав у таблиці четвірку. Типово: відомий Ейнштейн у шкільні роки був слабаком у фізиці... Та Микола добрим словом згадує учителя хімії Володимира Рубця, вчителя географії Ернеста Шутяка, заслуженого вчителя України. Виростав самостійним, оскільки батько виїжджав на сезонні роботи, добре знає Сибірські ліси, тайгу, навіть заробив Грамоту Російської Федерації, а після майже тридцять років працював заступником директора Міжгірського лісокомбінату.

1979 р. закінчив середню школу й поступив на історико-педагогічний факультет Івано-Франківського інституту (тепер Прикарпатський університет), витримавши конкурс з восьми чоловік на одне місце. Попав у поле зору відомого історика-опришкознавця Володимира Грабовецького (про улюбленого професора Микола Вегеш пізніше напише брошуру як про видатного історика України). Був то нелегкий час, останні смертельні спазми тоталітаризму: викладачів заставляли читати лекції по-російському. Але в порядку винятку комісія, прослухавши Володимира Грабовецького, дозволила читати їх по-українському, бо той попросту

не володів мовою «старшого брата». Ще легко відбувся «старий», – згадує Микола-учень, – бо й так зі Львова був направлений для перевиховання в глибинку. То Енгельса не міг знайти для підкріплення тези, але щойно вийшла промова його нащадка тов. Щербицького, «рекомендував» її, – все одно ж... І перше ніж «перейти до науки», треба було нагадати про злощасних класиків марксизму-ленінізму... Я маю у своїй бібліотеці книгу Володимира Грабовецького про Карпатське опришківство XVII–XVIII ст. – як оригінальне явище світової історії і таке споріднене з подібним рухом ранішими сторіччями в Німеччині, Англії... І не здивувався, коли прочитав передмову професора Володимира Грабовецького до збірника статей професора Пола Роберта Магочія про Галичину. А починав свою науку і американець, як і Микола Вегеш, із теми Запорозького Козацтва. Лише он тому змінили життєві обставини, а земляку – постанова ЦК Компартії України, якою такі «дурниці» вивчати заборонялося чи визнавалося недоцільним, неактуальним. За рекомендацією проф. Грабовецького їде Микола Вегеш 1984 р. до проф. Сарбея в Інститут історії АН України. Але цей розвів руками:

– Прийняти вас до аспірантури не можемо, бо приймаємо раз на чотири роки.

Але рекомендована інша тема, вже більш-менш актуальна: «Історія передпролетаріату на Україні». У Львові, правда, здивувалися: хто придумав таку чоловікові. І дали, рекомендували злободенну: «історія марксизму на західно-українських землях». Однак, порадили їхати до Києва, звідки ходок лише й приїхав, або до Ужгорода. Але в нашому патріотичному крайовому центрі резонно сказали, що галичан не беруть, бо в них є свій вуз, своя аспірантура. Та все помінялося, коли Микола Вегеш сказав, що він лише ходом з Івано-Франківська, а родом з історичного Волового... Тут визнали тему ще більш науково глибинну, що лежала на поверхні: «Соціальна індустріалізація на західно-українських землях повоєнного періоду». Прикріпили до кафедри, а згодом із двома іспитами-кандмінімумами був прийнятий до заочної аспірантури УЖДУ, з тим і пішов далі учителювати в бойківську глибинку – Синевирську СШ. Через два роки – швидко! – у віці 23-х років став головою методооб'єднання вчителів історії і суспільствознавства району. Був би ним й досі, керував би досвідченими педагогами, якби не втік до науки. Ще коли приймали до заочної аспірантури, то ужгородські вчені мужі дивувалися, чого молодий чоловік не є членом КПРС. Правда, коли «просився» – не взяли. Може, тому, що не лише він, тато, а і його син уміли декламувати-співати «Ще не вмерла Україна...». До речі, своє щастя – Антоніну – знайшов Микола Вегеш на вітцизнені Роксолани в регіоні відомого Рогатина. Але дивно, – фіглюю, – що за освітою вона – російський філолог... Але не дивно, що дітки з раннього віку прилучені до синьо-жовтої барви та милої мелодії Гімну.

Наразі Микола Вегеш – рухівець мав проблеми з друком своїх статей навіть у районній газеті, бо предмет зацікавлення в Ужгороді ще не був чітко затверджений: Карпатська Україна, Августин Волошин, Василь Гренджа-Донський... Та й надто активно він трудився на терені розбудови демократії – тоді РУХу, який ще не рухнув був. Перші статті з означеної теми несли клопоти редакції

тоді ще «Радянської Верховини» (тепер у заголовку зосталося лише «Верховина»). Редактор Микола Красняник – благо, а спортсмен – не раз стояв на килимі ще міні-могутнього райкому «компартії». А Микола Вегеш правильних висновків не робив: він цікавився чехо-словацьким періодом в житті рідного краю і навіть – о Господи! – Січовими стрільцями з Негрівця, Синевира та репресованими, голодомором... Має добротний особистий архів, документи та власну фахову бібліотеку.

Не забудьмо: перші статті про Карпатську Україну та Августина Волошина з-під пера Миколи Вегеша появляються друком в Міжгір'ї і несміливо в Ужгороді ще 1990–91 років. Тут додаються статті про синьожовтий прапор, Михайла Брацайка, про голод в Росії напочатку 20-х років – очима закарпатців. Падіння увись Миколи Вегеша продовжується, коли він друкує статті про Михайла Грушевського, митрополита Шептицького і т. д. Обрії молодого історика ширшають – сягають Балкан, зв'язків видатних закарпатців з Росією і Україною, глибшають – коли він цікавиться найдавнішими часами власне Верховини, вітцизнини. Але тут же штудіює політичну думку України. Та постійним зацікавленням стає Карпатська Україна у всіх її державотворчих вимірах, особах і особистостях. Виходить стаття за статтю в найрізноманітніших газетах і журналах, складаючи серію виступів, що ляжуть в одну, другу, третю монографію, збірники, нарисові книжки. Як видно з біографії, Микола Вегеш інтенсивно друкується в «Українському історичному журналі» (Київ), «Українському історичному» (США), «Науці і суспільстві» (Київ), «Сучасності» (Мюнхен–Київ), «Визвольному шляху» (Лондон), «Дзвоні» (Львів) чи газетах: «Україна і світ» (Торонто), «Америка» (Філадельфія), «Заповіт» (Тернопіль), «Голос нації» (Львів) і т. д. Я зумисне деталізував, щоб видіти географію виступів молодого вченого. Вражаюче.

Виступає Микола Вегеш після захисту кандидатської дисертації 1994 р. – закономірно з теми Карпатської України – великим організатором наукового життя краю. Наприклад, конференцій, прив'язаних до ювілеїв Августина Волошина, Василя Гренджі-Донського, «Просвіти». Він упорядковує ряд збірників з наукових конференцій, різноманітні наукові записи істориків УЖДУ, ініціює видання посібників тощо. І тут же подана дисертація з теми отчого краю в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни (дотик і до тієї ж милої серцю і душі Карпатської України). Сам же бере участь в понад 50-х наукових конференціях на Україні і за рубежом, займається і проймається громадською роботою в крайовій «Просвіті», «Меморіалі». Недавній учень уже має учнів і сам: Василь Міщанин, якого опікує з четвертого класу і привів зі Синевира до Ужгорода, чи Костянтин Сміян з Луцька, чи Михайло Писар, що зацікавився Гуцульською Республікою, Лілія Ікавчук – Українською Повстанською Армією.

Як на сьогодні, Микола Вегеш має близько 350 публікацій і, скажімо, лише 1996 р. нарахував 44,6 друк. арк. публікованого. Зрідні академіку при найвищому сприянні. Може, тому не забарилися й премії: імені Василя Гренджі-Донського (1993 р.) та імені Івана Крип'якевича (1996 р.). Щойно з кафедри історії України перейшов на кафедру політології, що не міняє педагогічної суті.

Про Миколу Вегеша як історика серйозно заговорили й пишуть не лише вдома, а й за рубежом: Тетяна Беднаржова, Микола Мушинка, як і свої – Володимир Сливка, Іван Гранчак, Степан Віднянський, Василь Худанич, Омелян Довганич, Володимир Задорожний, Марія Вуянко, Василь Пагіря, Юрій Мудра, Володимир Анталовський, Василь Туряниця, Василь Лемак, Ярема Селянський та інші. Можливо, Василь Марина якнайточніше відбив сутність життя і діяльності свого колеги, коли в дні передвиборної боротьби (Микола прагнув якогось депутатського мандата) 17 лютого 1994 р. в газеті «Карпатська Україна» виносить заголовком – «Він (тобто Микола Вегеш. — В.Ф.) вірить у національну свідомість закарпатців». І це так, бо молодий вчений, як свідчить його передвиборна платформа, прихильний до радикальних реформ, які зараз вміло гальмуються лівими силами. Мені особисто імпонує те, що Микола є антикомуністом. Але при такій популярності імені Миколи Вегеша, його праць, в тому числі й літературознавчих та біографічних і бібліографічних хоча б з теми Августина Волошина, наприклад, – чи то випадково, з несумлінності, чи як, – а Миколу Вегеша проігнорував чи пропустив Іван Хланта у покажчику «Літературне Закарпаття у ХХ столітті» при наявності десятка (!) окремо видрукованих робіт, що його тут прописували. Щоправда, така доля спіткала ще п'ятдесятьох письменників і літературознавців. Сподіватися треба на перевидання, як скінчиться сторіччя, щоб помилка була виправлена.

Отака напружена, наповнена буденна – творча! – суєта молодого науковця, педагога. Ці скупі біографічні штрихи промовляють про прихильність долі до Миколи Вегеша, але не таку вже й легку життєву дорогу, що з Міжгір'я до Ужгорода вела через Івано-Франківський перевал. Бажаю такого плідного ужинку всім колегам Миколи Вегеша, за творчим доробком яких також стежу, це Василю Лемаку, Володимиру Галасу, Ігорю Ліхтею, Василю Керецману, Володимиру Феничу, Миколі Палінчаку... Радію, що підростає когорта молодих істориків, яким сприяє в роботі незалежність України, які відкидають білянаукову закомплексованість, упередженість чи необ'єктивність. Вони працюють в режимі відкритості архівів, зняття табу з будь-яких тем, подій, людей і навіть періодів історії. А значить вони, як і Микола Вегеш серед них, працюють розкуто. А результат не забариться.

III

Кілька думок, спостережень над працями Миколи Вегеша, щоб насамперед проглянути і його перспективу як крайового історика. Прихилений до улюбленої теми Карпатської України, він підступається до неї з різних боків, але, як правило, ототожнюючи її з діяльністю Августина Волошина, що зневірившись у прихистку Праги, шукав його – як дипломат – в Німеччині, в Румунії... І ще одна сторінка – Карпатська Січ. Для мене вона скорше як легенда, ніж справжність. Власне, так воно і було, це розуміє молодий історик. Але крупинку до крупинки дозбирає факти, розрізнені дані, вчора ще приховані не лише в архівах, а й у віддаленій

пам'яті. Тут Микола Вегеш виступає як історик-романтик. Але він скрупульозно спирається на факти, дані, нагромаджує їх (в обох проблемах видано кілька брошур і збірників статей). Таке справляється враження, що Микола Вегеш не вилазить з архіву, це добре, бо історик це й професійний архіваріус, який має і власний архів; це текстолог, бо ж доводиться працювати з найрізноманітнішим текстовим матеріалом (а значить, це й графолог); це й лінгвіст, коли треба дошукуватися істини в глибинах тексту. Як засвідчує низка публікацій, Микола Вегеш великого значення надає польовим записам чи дослідженням, які він веде – складається враження – постійно. Наприклад, свідчення очевидців.

Видається мені, кожен науковець проходить у своєму становленні кілька головних етапів. А може, це й глобальний стиль дослідження. Є історики, що найперше схиляються перед його величністю фактом. Є історики, що напрацьовують гіпотези, йдеться про сиву давнину і відсутність не лише паперових документів, а й пергаментів чи глиняних табличок... Є історики, які прагнуть написання дослідницьких епопей – на зразок багатотомових історій своїх держав (наприклад, Михайло Грушевський чи Михайло Лучкай, чи Сергій Соловйов). У цьому сенсі Микола Вегеш знаходиться на першому кроці довгої дороги історика. Може, лише на підступах до високої науки. Його дотеперішня наукова продукція, хоч і розгалужується на кілька проблем, інша в плані нагромадження фактажу, що неодмінно призводить до творення філософії історії. Він компетентний й це, масштабне, виплановувати собі на майбутнє. Щоб поглибити перший крок своєї наукової роботи з прицілом до другого і третього, порадив би Миколі Вегешу поступово відходити від численних співавторів, що нівелює власний погляд. Мене коробить взагалі строката орава співавторів у гуманітарних науках, яка завжди знеособлює обличчя проблеми – не те, що власне, авторське. Стереотипами суджень і стилю хвора сучасна доба. Історичне дослідження – це індивідуальна творчість, як і художній твір. Великі історики мали свій погляд на перебіг подій, свій стиль викладу, свою концепцію найперше. Колективізм думки губить і здавлює індивідуальність. Розумію, що час вимагає оперативного співавторства (методички, посібники). Однак... Дрібний приклад. Ось пишучи про дисидентський рух на Україні, відчасти шістдесятництво (колективна праця «Історія Української державності») добре було б долучити до відповідного розділу – але, хто його автор? – місцевий матеріал, а не задовільнятися загальновідомим. Най у краї не було таких величин, як Іван Дзюба, але були свої дисиденти і шістдесятники. До речі, про них щойно скінчив я розвідку, тому це й спало на думку. В названій монографії Миколі Вегешу, як можна здогадуватися, належать розділи про Карпатську Україну – його коник. Хотів би побажати молодому історика не лише зрілим і переконливим зробити другий і третій крок в своїй уявній градації дороги історика, а насамперед сміливо висувати нові концепції в осмисленні крайової історії, що відводили б від стереотипів, які шкодять давнім і недавнім історіям Ужгорода, тим паче, коли їх пишуть чужинці, концепції, які б відступали від стереотипів двох томів нових нарисів з історії краю (про численні раніші історії компартійної організації і не кажу

– це груба фальш). Молодий вік історика Миколи Вегеша і дозволяє мені висловити побажання, аби він зосереджував свою увагу на глобальних проблемах крайової історії, не розмітувався інтересами навіть нерозкритих тем в сусідів, якщо вони не дотичні до нас. Мені хотілося б, щоб Микола Вегеш, підходячи до глибокої старості в перспективі, мав у багажі багатотомну історію Підкарпатської Русі в її стосунках зі світом. Я бажаю йому сміливих гіпотез і об'єктивних суджень, спостережень, що мисленним вибухом активізували б принциповий застій історичної науки на даному етапі. Цей застій легко пояснити чи виправдати. Його зараз можна назвати й миттєвим. Бо ж донедавна був відсутній будь-який рух думки. Історіографія слугувала ілюстрацією до бажаних політичних кон'юнктур більшовизму. Історики виростили з більшовизму й закінчувалися в ньому. Спалах української історичної науки за оці шість-сім років самостійності ще не відлунив повною силою в краї і принципово не позначився на його історичній думці, за винятком, може окремих моментів. Скажімо, осмислення тієї Карпатської України та постаті Августина Волошина, відчасти проблем так званого визволення, точніше – окупації та воз'єднання, приєднання чи анексії. Тут щось несміливо проростає під пером Івана Гранчака, Михайла Болдижара, Миколи Макари, Івана Миговича... Про чехословацький період в історії Підкарпатської Русі вагомо заговорив Іван Поп. Надія на молодих істориків. І по виході третього заключного тому «Нарисів історії Закарпаття», який нічим не може відрізнитися від перших двох, звичайно, – мусить настати злам в осмисленні минувшини нашого краю, аби від любительства, компіляції переступити до професіоналізму.

Я нападаю на істориків, які ще щось роблять. А ось літературознавцям, якщо такі у нас є, уста заціпеніли. За шістдесят літ вони (опріч Василя Микитася та Олекси Мишанина й пряхівчан), наші рідні ужгородці, не спромоглися на школярський конспект лекцій. Заїла суєта, лінощі, сили виснажені плітками, безплідною боротьбою амбіцій... Нагадав про це не випадково, бо історія й історія літератури, хоч і не мають паралельних прямих у розвитку, та мають дотичні точки, спільні відтинки лінії. І коли б процес осмислення ішов бодай наближено в одночасі, то його результативність могла би бути більшою для останніх. На жаль, в крайовому літературознавстві немає приливу свіжих сил, як в істориків, тому застій тут продовжуватиметься гарантовано ще пару десятиріч, доки підростуть молоді кадри, здатні зрушити кількадесятирічний рутинний намул. Така невтішна реалія, полишена в непрошений спадок «рухомою естетикою» соціалістичного реалізму як псевдометоду.

Та історики тут не винні. Вони час від часу лише несміливо забігають в царину літературознавства, як Микола Вегеш у випадку з Августином Волошином (у співавторстві написав біографічний нарис, уточнив дату смерті, співукладач бібліографії), аби заповнити ту чи іншу білу пляму, витворену, звичайно, свого часу комуно-більшовицькою ідеологією та її місцевими втілювачами.

І якщо молодий історик вирішив підсумувати свій доробок в нагоді 35-річчя від дня народження і в момент захисту – без п'ятох хвилин – докторської

дисертації, що видана двотомним випуском як монографія, значить, це історик перспективний, якому можна висловлювати побажання високого порядку, бо і сам він після того рубежу, який собі накреслив, мусить працювати в новій якості як дослідник. Най так і буде, як він хоче, як того бажає. Бо сміливе волевиявлення в цім часі призведе молодого вченого до нової вершини, зростом вищої, яка постане перед ним завтра ж, а осягне її він перегадом. А за тою вершиною й інша, ще вища. І так далі, і поза обрієм. І ще далеко навіть до прийдешнього полудня віку, коли історик лише розбігається в роздумах, у висновках.

Микола Вегеш поки що здолав крутий перевал з Міжгір'я до Ужгорода. Молодий верховинець навіть не втомився дорогою, але присів над тихим Ужем, аби згадати бистру рідну Ріку, плин яких є свідком історичних подій і катаклізмів, присів, аби збагнути невтомність вічного руху-плину, його нестримність навіть у тому варіанті, коли вирубані ліси зроджують ранньою весною бурхливі повені, а спекотним літом – мілководдя. Може, так й історичні події, що їх належить осмислити, продукуються чиеюсь волею – мудрою і немудрою. Чи у волі історика прогнозувати події, тим способом при потребі виключати одні й провокувати інші. Чи, може, завдання історика лише фіксувати й осмислювати те, що відбулося? Очевидно, одне і друге – однаковою мірою притаманне талановитому історикую-хронікеру й історикую-теоретикую, що будує свої гіпотези на реаліях, а реалії проглядає в перспективі.

За збігом сприятливих обставин, які собі й сам виплановує і творить молодий вчений, та за об'єктивної Божої ласки – в особі Миколи Вегеша бачу крупного крайового історика. Робочий практикум він уже поминув.

КАРПАТСЬКИЙ ПАРЛЕ?

І цей історичний нарисок-триптих, що таким є, коли врахувати заспівний і виспівний фрагменти, завтрашнє життя ще буде дописувати... Власне, Микола Вегеш як історик буде рости, а я вже як його не перший біограф, але такий, що найбільше його критикує, за зізнанням самого героя, буду хронікувати, роздумуючи і милуючись його доробком. І коли згодом, – може, до 50-річчя, потому до 70-річчя, – напишуться нові основні розділи, тоді вже це буде справді нарис-триптих, але й називатиметься інакше, бо Микола з молодого історика виросте в солідного. А поки що з метою інформації читачів та наукової громади і виходить у світ ця книжка в одночасі із Бібліографічним Показчиком його публікацій (Книга так і не вийшла, отже цей нарис друкується у цьому виданні вперше – Авт.).

А конкретним поштовхом до підготовки видань послужила робоча поїздка до Міжгір'я та молода життєва віха Миколина, 35-річчя від народження, зустрічі і контакти на наукових конференціях, громадських культурних зібраннях, просто на вулиці. Я приглядаюся до Миколи, щоб і поетично його портретувати до циклу «Срібні силуети». Але ж він ще такий молодий, що й не срібний і не силует, а

веселий кампанійський чоловік, що дає мені ще часу для метафоризації його постаті, а йому надію на щось нове, незвичне.

Та й не без того тут, щоб недруги не підштовхнули мене до письма, до реалізації задуму негайно, коли він мислено виплановувався на подальші роки. Як це? А так. Якось Микола відрецензував одну з моїх численних книжок, що вийшли останніми роками. Це буде нарисова книжка про проф. Петра Лизанця, здається. Ну, відрцензував – і що тут, я не встиг і віддячити земляку п'ятдесятьма грамами з пончиком... Ступає Микола своїм рідним університетським коридором на Бамі (чи й не з колегинєю?), а навстріч іде Живий Труп, схожий на пончик, і ... агресивно кидається на Миколу:

– Я не чекав від Вас рецензії на Фединишинця... Як Ви могли? (А перед тим він зустрів, до речі, героя тої книжки і та ж затерта, але вивірена модель фрази: «Я не чекав від Вас – ім'ярек! – що Ви дозволите, аби Фединишинець про Вас писав книгу... Ще раніше він «не чекав», що моя стаття про Августина Волошина вийде у Просвітянському Збірнику, ще раніше – статті в упорядкованому Миколою Вегешом збірнику про Василя Гренджу-Донського... Він не чекав те, він не чекав се... Годі! Живий Трупе, спинися у своїй злості, будь ласка!)

Подібне мене закручує на письмо. Я загалом не поділяю Довженкової тези, що з підлим треба говорити доступною йому мовою, тобто по-підлому – в мене дуже багато в поезії іде від позитивних емоцій. Але одне діло – теорія, інше – життя... Та в даному випадку, звичайно, це не головне. До слова так, в науку тим, хто живе не творенням, а руйнуванням, як оцей Живий Труп, що все життя бідкається на долю, а завжди мав сприятливі, навіть тепличні, парникові й узимку умови для роботи, та не дав Бог розуму – мудро використати свій життєвий шанс. Життя збігло в порожнечі пліток, отаких «не чекань». Це – антиприклад, наголошую читачеві.

А приклад – щоденна посильна праця у більшому чи меншому обсязі позитивний приціл до роботи, роздумів також для завтрашнього діяння, творення настроєвості до життя, бо час спливає, він не повертається до нероб у новій формі буття. Це лише зодча, творча людина, в тому числі й землероб, а не лише вчений чи письменник, може розраховувати на вічність. Як той землероб, хлібороб, який щовесни творить основу осіннього збору врожаю, так і вчений чи митець в молодості – життєвій весні – творить собі фундамент для збору врожаю життєвої осені, яка незабаром... Не встигне америцький геній послати всюдихід на Венеру, а вже він роз'їжджає по Марсу, далеко вчора лишив слід на Місяці – час невпинно біжить. Він відносний справді до якоїсь статичної точки, але дуже конкретний в людському вимірі.

І мене радує сьогоднішня молода когорта ужгородських істориків, оте покоління, що прийшло до науки за часу загину тоталітарного режиму. А ще більше порадує мене наступне покоління, для якого наш час уже стане історією. Бо є що робити в науці, коли все треба ставити з ніг на голову і знову на ноги. І насамперед треба вивчати і публікувати першоджерела, аби скласти собі панорамну картину минулого. Йдеться про джерела домашні, як Лучкайова Історія, чи писання своїх

вчених на теренах еміграції (Юрій Гуца-Венелін та інші). Ідеться про джерела за типом «очима гостей», писані і друковані мовою німецькою, румунською, польською, угорською, чеською...

Тут є два нюанси. Лише критичне осмислення багатьох джерел може дати повну уявну картину минулого. І публікація та коментар проф. Олега Мазурка етнографічної розвідки Юрія Жатковича, як і студії угорсько-русинських джерел проф. Іштваном Удварі чи австрійських, скажімо, Миколою Тімковим і т. д. (здається, за розмахом публікацій Іштвана Удварі – угорця, в якого серце б'ється по-русинськи – рівного йому поки що затрудняюся назвати) – це шлях, по якому йде загалом світова історіографічна наука, українська в тому числі останнього десятиріччя: видання літописів, авторських історій тощо. Колумбійський університет разом із Карпато-русинським дослідницьким центром у США здійснює проект академіка Пола Роберта Магочія – публікації першоджерел-монографій, що торкаються східнослов'янського регіону Європи. Очевидно, лише на фундаменті цих публікацій зросте майбутній карпатський Михайло Грушевський чи Сергій Соловійов, Василій Ключевський чи Євгеній Тарле, Альберт Манфред чи котрийсь безіменний теоретик історії, філософ історичної науки, бо без поєднання факту з гіпотезою (другий нюанс) багатотомних історій бути не може.

Я б не лякався, як академік Петро Толочко з того, що на Україні зараз повинь історичної белетристики, що ледь не здевальвувала наука як наука. Скинуті кайдани є причиною тої розкутості. Потрібно підживлювати національний дух. Най буде повинь. Бо фільтри вже були. Дистильовану історію Україна вже мала в особі напівганебного десятитомника 70-х років, де кільком тисячоріччям було відведено п'ять томів і стільки ж пожовтневим «набуткам». Та й не лише в тому річ. Шкода, що такої книжкової повені не спостерігається в краї. Поки що багато краєзнавчого й компілятивного в сучасних «авторитетів». Хоча вже ніби й не має тієї «борби, борби, борби» (без м'якого знака) – яюсь я вже її висміював у котромусь зі своїх виступів.

І хочу погодитися з проф. Олегом Мазурком та Григорієм Павленком, що історична думка на Закарпатті в ті часи, коли воно знаходилося під владою Угорщини, Австро-Угорщини (додам: і Чехо-Словаччини) «розвивалася тими ж шляхами, що й на Наддніпрянській Україні» ... Це очевидний абсурд. Нашу історичну думку, ясна річ, не можна відривати від контексту науки тих держав, у складі яких перебував край. І тут академічна Москва була мудрішою на відміну від нинішніх історичних «новоукраїнців», які за всяку ціну прагнуть теоретичнопрактичного витворення нової, але вже Української Імперії: і тритомова «История Венгрии», і двотомова «История Чехо-Словакии», і одностомовики інших сусідніх держав, де знаходяться зараз наші історичні клаптики земель (Румунія, Польща) писали про крайовий перебіг подій у відповідному контексті. Це правильно. Та зараз уже й цього мало. Треба йти далі, збираючи історичну думку про отчий край під один спільний дах. Зате надія лише на молодих і здорових ідеями, гіпотезами, гіперболами, реаліями, прозірливістю. Але вже заперечую іншу

тезу проф. Олега Мазурка і Григорія Павленка, що у ХУІІІ-му ст. і навіть ХІХ-му на Підкарпатській Русі не було професійної історичної науки, а лише любительство або у ліпшому разі – краєзнавство. Мовляв, професійних істориків не було, а були в ліпшому разі щирі патріоти, великі ентузіасти й подібне. Якби шановні професори написали, що в Закарпатті за радянського режиму не було професійних істориків, я погодився б з ними легше... Були портфелі, в яких комуністичні «історики», як правило, носили два-три двістіграмові стакани про всяк випадок (а не чарки чи наперстки), коли «сообразять» на трьох... Вибачте, один стакан... Були кандидатські дипломи, море тих дипломів – лише не було науки. Це однаково стосується і «філософів» тодішніх і «літературознавців» ... А коли реально існує опублікована майже повністю і в перекладі українською латино-мовна Історія Русинів Михайла Лучкая, то це і є наука, при чому – попри все – висока наука. Як відомо спеціалістам, в рукописах існує ще низка латино-мовних або русиномовних, або інакомовних історій, як раніших, так і пізніших наших авторів до кінця ХІХ-го ст. Плюс гостьове. І все це докупно наука. Плюс строкате ХХ ст. вже.

І не-наукою є всяка прорадянська, промосковська, як зараз про-енна писанина (раніше ж промадярська) авторів, що лише залітали до нашого краю. Та це ще півбіді. Зрештою, можна виділити окремим параграфом упереджених мандрівних істориків чи гастролерів, науково пояснити їхні ПРО-концепції. Сумно, коли уродженець краю пише про свій народ як етнічну покруч (страшне українське слово на означення вжив). Він вважає, що багатовікові контакти русинів-рутенів з угорцями, румунами, чехами і словаками, поляками, зрештою, і радянцями (вживу термін, якому вчора ще цей гореісторик з компартійним квитком низенько вклонявся – ні! – бив поклони) знівельювали, стерли їхню українську ментальність... І тепер цей народ – ні се, ні те в його ж «теоретичному» чисто-расовому ґатунку за арійською філософією чи й антропологією. Боюся, що жоден народ не є етнічною покручю, як би довго і тяжко не був пригнічуваний, як би з нього не знущався асимілятор-окупант. Скорше в даному випадку здоровий духом корінний народ видавлює чи вичавлює зі свого черева таку етнічну покруч, виродка, мовби очищаючись для майбутнього буття. А оскільки народна мораль мого здорового етносу вчить співчувати фізичним калікам, недоумкуватим, навіть виродкам, то я не маю права гніватися на автора цієї «теорії». Бог йому судця. Я лише констатую, щоб звернути увагу молодих вчених, на яких надія, будувати шлях народознавчих пошуків і так безкомпромісно, як це робив геніальний Федір Потушняк та його когорта в тяжкений для нашого краю і нашої науки радянобільшовицький час.

Є й відвалені в часі наші світочі. До речі, багато з них творили свої «історії» та хроніки й теорії в молодому віці. Але зачати, як проф. Дмитро Данилюк свої портрети – із апостолів Кирила і Мефодія? Так. Були і zostалися в науковій і літературній спадщинах: Михайло Андрелла-Оросвигівський, Михаїл Ольшавський, Андрій Бачинський, Арсеній Коцак, Іоаникій Базилович, Іван Фогараші, Василь Довгович, Олександр Духнович та інші Будителі, що на слуху, Адольф Добрянський, Іван Дулішкович, Іван Раковський, Юрій Жаткович, Тиводар

Легоцький, Євменій Сабов, Антоній Годинка, Ієремії Кондратович, Карой Мейсарош, пізніші Алексій Петров, Олександр Бонкало, Августин Волошин, Федір Арістов, аж і Петро Лінтур та сучасники, і аж Вікентій Шандор та Августин Штефан та й інші з діаспори.

Ще з глибокої далини дивилися на отчий край, мов зорі з неба і Михайло Балудянський, і Петро Лодій, і Юрій Гуца-Венелін, й Іван Орлай, і Василь Кукольник... Отож, все те, що вони писали про історію, філософію, етнографію, фольклор, літературу свого народу, не є наукою? Не становить системи поглядів? Чи, може, ми, сучасники, ще лінуємося скласти цю систему, вивчивши і видавши першоджерела як основу. Легше ж назвати свій народ етнічними потворами й житувати, спекулюючи, на українських бобах...

Шкода, що нашу крайову історію ґрунтовно пише й досі діаспора (але най пише). Шкода, що так тяжко, аж пихтить, рухається паротяг крайових істориків. Ще вадить зашореність. Хотілося б, аби вже крайова концепція проф. Івана Гранчака випрозорила, як у проф. Івана Попа, а побіч неї – і проф. Михайла Болдижара, молодих дослідників, як Василь Лемак... Щоб не лише національні меншини, як німці у Григорія Павленка, румуни у Василя Марини, євреї в Микола Макари, цигани (колектив авторів) та інші, а щоб корінний народ здобув належне теоретичне місце на своїй землі, у своїй історії. І щоб соціологічні служби Івана Миговича, Петра Токаря, Петра Петрище давали комплексну відповідь на запитання «Тко мы есьме?», як і що до того.

Тільки на молодь надія, на електротяг, бо старі паротяги відходять потихеньку на запасні колії, на відстій, вичерпавши ресурси.

Отож, до праці! В молодому віці можна багато зробити. Молодий заділ прикрасить і поважну старість. Миколі Вегешу дуже далеко до тої сивої поважності. Він натхненно працює. І якщо майже кожна кандидатська дисертація засвідчує передкрок до науки (але це не з розряду передпролетаріату), то докторська вже є кроком в науці, якщо кандидат відбувся як кандидат. А чи він відбувся – промовить лише робота, публікації. Задля повторення цієї істини й писався даний нарис.

Мій сучасник і земляк Микола Вегеш стоїть на крайовому шляху історичної науки.

З ВЕРХОВИНИ НА ВЕРХОВИНУ

**(Погляд на перші п'ять томів історичних праць
проф. Миколи Вегеша з його десяти томника)**

Це й справді, як у співанці: з верха на верх, із бору в бір... Бо молодий чоловік, уроджений на поетичній Верховині, буквально недавно заявився в Ужгороді і навіть трохи розгублювався у розмові з професорами та докторами наук – сьогодні за якихось десять літ сягнув наукових верховин: став доктором наук, професором,

академіком, лауреатом спеціальної науково-історичної премії імені авторитета Івана Крип'якевича, що давно і тихо осявав західноукраїнський окіл, а зараз, коли його ім'я вже не треба вимовляти пошепки (до речі, сила галичан у тому, що в часи, коли треба було тільки мовчати, вони пошепки не вимовляли святі для них імена) побіч Михайла Грушевського підпер українську історіографічну науку силою свого таланту і доробку.

І ось Микола Вегеш – великою мірою натура поетична і романтична – голосно відкриває науці славетну Карпатську Україну і її натхненника Августина Волошина, розкриває її феномен. Росте Карпатська Україна, а з нею росте і Микола Вегеш як вчений. Якщо комусь потребується для написання примітивної кандидатської дисертації пару десятиріч, а докторська стає недосяжною точкою, то Микола Вегеш здолав відстань подвійного характеру за якийсь десятиріччя, коли треба було підростати самому, влаштувати особисте життя, ростити двох синів, пити пиво і... писати дисертації...

Але нічого дивного немає. Здається, три династії вчених явила світові Верховина, одне село – Голятин – виявилось в цьому ряду феноменальним, далеко не голою місциною на карті краю, коли звідси й зачали дорогу три наукові династії – Блецканів, Зимомрів, Сюськів... І вже що не верховинець (куди не кинеш палицю) – то професор, доктор, академік... Додався й Микола Вегеш. Повторити банальне: працьовитість, наполегливість, відчайдушність? Коли розширити професійні рамки, як не нагадати про медика й еколога проф. Федора Теличка, або родину Мишаничів, або світило з поетичного сузір'я Петра Скунця...

Хто знає, чи це наукове і культурно-мистецьке сузір'я за інших, тобто глибоко демократичних часів, скажімо Першої Масарикової Республіки – а не в суціль тоталітарного режиму за більшовицького правління – хто знає, чи це сузір'я не стало б згущенішим, збагаченішим яскраво, насиченішим?! Бот і обриси, що вимальовувалися з розвоєм науки й літератури на Підкарпатській Русі у 20–30-х роках, означені локальними вершинами імен Августина Волошина, Олександра Маркуша, Луки Дем'яна, Василя Гренджі-Донського, Марійки Підгірянки, Федора Потушняка, як іще й митців Адальберта Ерделі чи Йосифа Бокшая, Федора Манайла... Бо зі стогоном і скрипом проривалися вершини за радянського режиму: нехай це й Іван Гранчак чи Михайло Тиводар, Дмитро Данилюк чи Стефан Мартон і Дезидерій Задор, чи Михайло Томчаній та Іван Чендей... Може, легше начеб поза-ідеологічним Андрієві Коцці – художнику, Михайлу Кречку чи Євгену Станковичу, композиторам. Інакше інтелігенція була замкнута в клітці.

Лише самостійність України і злам комуністичної ідеології дозволили вихопитися цілій когорті молодих істориків, а серед них і Миколі Вегешу з верховинської глибинки насамперед. Через те я і сповідую демократичний, гуманний спосіб розвою науки, мистецтва, літератури, надання можливості вільного змагання особистостей, а не творення рамок чи означення персональних доріжок, бо це нівелювало особистість і прив'язувало її чи ставило в залежність служінню режимові, співробітництвом з КаГеБе. І тут страждали не лише історики

чи філологи, а й фізики, що трудилися на військовий комплекс Імперії Зла. Яка могла бути тут природна обстановка для вияву таланту?! Служиш – добрий, не служиш – поганий, дороги немає! Це тяжко позначилося на півсторічній історії нашого краю, який не готовий був до спротиву тоталітаризму, і навіть за перше повоєнне десятиріччя, двадцятиріччя тут не зросли сили, як це сталося в Угорщині, Чехо-Словаччині, Польщі, тут не народилися такі постаті, як Імре Нодь, Александер Дубчек чи навіть Лех Валенса, а тим паче Вацлав Гавел, які відкритим обличчям стали проти московських танків. Здавалося, залізничка перемагає... Та ба! Можна прострелити мозок – думку ж не вбить! – писав символічний Василь Симоненко в тяжких для України 60-х роках минулого вже, кривавого ХХ-го сторіччя.

Історична наука, ясна річ, за більшовицького режиму в Закарпатті страждала тенденційністю, поверховістю, одне слово – примітивністю. Історичний факультет був своєрідним філіалом КаГеБе: тут вирощувалися кадри для райкомів, обкому і обкатування майбутніх співробітників служби безпеки радянської імперії. Для мого письменницького ока це було надто прозоро. Але хто творив історичну тоталітарну науку, той же і ламав її постулати з проголошенням самостійності України. Це – парадокс, але він закономірний. Так само і письменники, художники, вся інтелігенція мусила трансформуватися разом зі суспільними процесами із безперспективного ладу в демократичний. Мінялися орієнтири, цінності, переосмислювалося минуле. Перші кроки в цьому напрямку зробив проф. Іван Гранчак і вся історична еліта, може, образно день-два перегодя. І це зрозуміло.

І ось, коли провідні з-позаду філологи ще захоплюються образом комуніста-більшовика у псевдолітературі Закарпаття чи записують вигадані ними ж коломийки про радянську армаду-визволительку (в лапках), історики з тяжкою душею намагаються ламати стереотипи історіографічних дефініцій кремлівського режиму, поки що дивуються з феномена Карпатської України та її ключової фігури Августина Волошина. Перші борозни тут проклав покійний Степан Білак, професор, доктор наук, який справді пошепки розповідав мені як пам'ятаю, про два томи справи Августина Волошина в Московському КаГеБе, які він гортав, дивувався, осмислював і повинен був умерти з тим, що бачив. Він і справді помер, але дві брошури, які написав у радянському стилі, щедро цитуючи документи, і саме звідти, наприклад, я черпав перші правдиві краплини відомостей про свою Республіку в Хусті. Найпростить мені Степан Білак, – прощін би? – я не вчитувався в його коментар, він був для мене ясен. Я читав цитати. Думаю, що ці дві книжки Степана Білака мав видіти і вчитель історії Микола Вегеш на Верховині, бо вони мали тираж і були доступні. І саме тут, зі Степана Білака, потому вже й Івана Гранчака та ін. І починається вивчення Карпатської України. Степан Білак, здається, і став доктором наук, професором саме на відкритті матеріалів Карпатської України. Але то був минулий час і в сучасному вимірі. Тому в 90-х роках виникла необхідність відкрити уже відкрите, мовби перевідкрити Карпатську Україну. За це щасливо взялася людина новішого покоління – Микола Вегеш, написавши кандидатську і докторську дисертації на цьому матеріалі.

Символічно п'ятитомник Миколи Вегеша й зачинається «Історією Карпатської України», де осмислені всі матеріали довкола неї: джерельна база, вітчизняна й зарубіжна, мемуари. Окремим розділом – міжнародний контекст Карпатської України. Другий том – продовження осмислення феномену Карпатської України. Акцентовано на соціально-економічних питаннях, суспільно-політичних, культурно-національних. Завершується другий том списком літератури. Третій том присвячено Августину Волошину. Та ж історія Карпатської України, сфокусована на конкретну – виїмкову – особистість. Можна деталізувати розмову про ці томи, окремі розділи яких колись появлялися в друці як окремі брошури чи розлогіші публікації в наукових збірниках, журналах, газетах.

Хоч за порядком четвертий том на своєму місці, тут описані події, що мовби передують Карпатській Україні (край між двома світовими війнами). І, нарешті, модерний в нинішньому часі жанр портрета, історичного портрета, вервечка яких і в'яже проблему історичної науки. Правда, готуючи п'ятий том, можливо, дещо належало «дописати», допортретувати ті постаті, що в крайовій науці є помітними. Так само є прогалини у бібліографії Миколи Вегеша, як місцевих джерел, так і англомовних. Або – наскільки виправдані в четвертому томі «сторінки історії Міжгірщини» (чому не Волівщини?). Може, їх місце десь в іншому томі? Але мені не є відомим склад наступних п'ятьох томів, я суджу лише про перші п'ять, який містять матеріал. Інакше тут все логічно, зважено.

Які б не були проблеми з частковостями, вони – не головні. П'ятитомник (поки що) Миколи Вегеша є певним підсумком його історичних досліджень. З іншого погляду – це відтинок нашої історії, маю на увазі легендарну Карпатську Україну, в сенсі якої багато поетичного.

Крайова наука ще не знала підсумкового, най і попередньо, видання в п'ятьох томах (плюс ще п'ять), тим паче людини молодой. Але це абсолютно нормальне явище в українському чи російському минулому, коли науковець чи письменник підсумовує якийсь життєвий етап своєї творчості. Потому ця чудова практика була загублена в потоці радянської псевдоскромності. Та й письменники чи науковці радянського минулого не «витримували» рамок більшовицьких вимог, коли все ревізувалося. А ті багатотомники з ХІХ століття, практиковані особливо російськими письменниками, нині є джерелом публікацій їх неповторних пізніше творів. Якби не було таких видань, чи мали би сучасники праці українських істориків від Михайла Драгоманова до Михайла Грушевського, фольклористів від Михайла Максимовича до Володимира Гнатюка? Чи мали б ми твори Пантелеймона Куліша чи – ближче – Івана Франка.

І останнє. Мій земляк, проф. Микола Вегеш на першому томі в дарчому написі дякує мені «за популяризацію» його скромної праці. Ні, Миколо, я не популяризую твоєї праці (це ліпше за мене зроблять твої учні – нинішні студенти), – я просто захоплений твоєю працею. Скорше захоплений – обсягом, темпом, продуктом.

В силу певних історичних обставин я люблю крайових істориків більше, ніж філологів, хоч є-м, зрештою, філологом. Я люблю їх за те, що вони гнучкіші в смаках і оцінках, оперативніші, продуктивніші. А ім'я земляка Миколи Вегеша мовчки кладу побіч Гранчакового, в ряду за ним, і, гадаю, інші історики-авторитети на мене не погніваються, бо знають, що тут є трохи і від земляцтва, і від захоплення, притаманного письменникові (а як інакше?), але й від зробленого Миколою, і це, зроблене, головний критерій оцінювання. Тому для мене сьогодні Едуард Балагурі, Дмитро Данилюк, Михайло Болдижар, Михайло Тиводар – це не просто професори, а вчені, які також неафішовано підсумували свій доробок на певному шляху, виавши однотомники чи двотомники, не значачи, що вони такими є. Як і «Нариси історії Закарпаття» (перші два томи) є певним науковим підсумком для проф. Івана Гранчака. Однак приклад проф. Миколи Вегеша – це не лише відродження давньої доброї традиції – видавати підсумкові багатотомники – це започаткування крайової практики.

І просто – доробок вченого, як на молодий вік, вражає. Цим проф. Микола Вегеш і вирізняється з гурту молодих істориків, яким належить завтра-позавтра написати істинну історію краю, ступити крок вперед порівняно з попередниками – давні вони чи недавні.

ПРУНОК ЧАШІ ЧАРІВНОЇ, АБО СЛУТА МНЕМОЗІННІ...

Єдина справа історика – розповісти
все, як було
Лукіан

Є науковці, які до стрімкої докторської вершини шкандибають десятиліттями, та так і не досягнуть її. Або аж у поважній старості ступнуть на неї.

Є такі, які навіть не мріють про цю високу наукову висоту-звабу, знайшовши затишок під крильцем кандидатської...

Але є відчайдухи, які на однім подиху долають цю складнючу гору... Серед таких – молоді доктори наук Ужгородського національного університету Василь Різак, Любомир Белей, Світлана Медвідь-Пахомова...

До цього поважного гурту у віці всього 36 літ чотири роки тому приєднався міжгірчанин Микола Вегеш – нині 40-річний доктор історичних наук, професор, завкафедрою політології УжНУ, директор Науково-дослідного інституту карпатознавства...

Автор понад 600 (!) опублікованих наукових праць, 40 окремих наукових і науково-популярних видань. Такого ваговитого здобутку вистачить на кількох поважних навіть столичних професорів...

Нічим особливим не вирізнявся він з-поміж своїх однолітків: навіть у шкільному атестаті зрілості середній бал був 4,5. Хіба що перечитав гори книг. Та до знемоги в тілі ганяв футбольний м'яч.

Одразу по закінченні Міжгірської школи вступив до Івано-Франківського педінституту. Відтак з дружиною Анастасією вчителювали в Синевирі. Ходив по верховинських хатах. Записував свідчення очевидців подій березня 1939-го. Тих, хто знав Августина Волошина... Це цікавило, вабило. Було ніби свого роду хобі. Але йому попервах навіть не мріялося про захмарну наукову кар'єру.

Та щоденна тяжка і натхненна праця, рано чи пізно, а дасть свої плоди. Вона і тільки вона – цариця всього, досягнутого людством. Життя, як наголошував Горацій, нічого не дає без труда.

Усвідомлював це повною мірою Вегеш чи ні – сказати важко. Але він трудився. Як віл.

А потім – прорвало: впродовж сімох років нікому не відомий учитель з гірської глибини захистив кандидатську і докторську дисертації і став у ряд найвизначніших істориків не лише нашого краю, але й України.

Як це сталося?

Що за феномен?

Перст її величності Долі?

Збіг обставин?

Неймовірна верховинська працездатність?

Але ж трудолюбивих – багато, а молодих професорів, які витягнули все своїм горбом, – так мало...

... У кожної людини є великі дні, які сяють-виблискують у ній, мов щедро облита сонцем пречудесна липнева полонина.

Для Миколи Вегеша таким було 25 вересня 1998 року – день захисту докторської. З цього дня, як з високої гори, доквіл краще виділося, згадувалося.

... У вікна готельного номера обережно зазірала передсвітанкова пора, мовби й собі цікавилася, чи спокійно спить закарпатець у Києві та що йому сниться.

А Миколі не спалося.

Хвилювалося.

Думалося.

Як воно буде сьогодні?

Один з трьох офіційних опонентів його дисертації ужгородський історик Іван Король мирно посопував на сусідньому ліжку. Приїхав у столицю, як і він, Микола, вже тиждень тому, аби допомогти, підтримати... Увечері допізна читав-перечитував текст, з яким нині має виступити на засіданні вченої ради...

Микола теж лежав, з якоюсь жагою вдивляючись у темні очі київської ночі, за якою наставала нова, така важлива й особлива для нього. Нині повинна приїхати

з Ужгорода його Анастасія, дружина. Вона була і на захисті кандидатської. І на захисті докторської буде. Це – добре: з усієї рідні – хоч вона поруч, близька душа.

З нею, другою половиною, йому поталанило. Розуміє його. Без самовідданої помочі жінки чоловікові важко чогось досягти. Йому десь доводилося читати, що нема нічого гіршого, аніж зв'язати свою долю з жінкою лиш тому, що вона прекрасна й молода. Його Анастасія, крім вроди й доброти, ще й терпляча. Бо скільки днів і ночей він лишав її, просиджуючи по бібліотеках та архівах України, Угорщини, Румунії, Словаччини... Якась би, може, плюнула й на нього, і на науку. А вона – розуміла, сприяла, чим могла, синочків сама ростила-нянчила.

Йому згадався той день, коли познайомився з нею. Це було на початку третього курсу. Влітку, як і впродовж усіх своїх чотирьох вузівських літ, він проходив педагогічну практику в піонерському таборі «Хімік» села Вістова Калуського району. Тож завітав до однокурсниці Тані Ковадло, з якою влітку разом працювали з дітьми. Юнаки-історики часто навідувалися до дівчат-філологів, аби не лише погомоніти, книжку чи конспект позичити, а разом «на халяву» й поїсти...

Микола Вегеш тільки-но повернувся з інститутських занять. Ректор вузу видав наказ, згідно з яким студентів у навчальний корпус, одягнутих абияк, не пускали. Костюм, сорочка, краватка. «І це, мабуть, правильно, – не раз уже потім думалось Миколі. – Зустрічають же по одежі... Інтелігент має бути інтелігентом. А де його виховувати, якщо не в педвузі?..».

І він, не скинувши з себе тої «парадної» одежі, чогось пішов до Тані.

Там і побачив Анастасію. Скромненько сиділа на ліжку, на колінах тримаючи дипломат, писала-конспектувала науковий комунізм.

Таня стрепенулася, чемно запросила Миколу присісти, а сама взялася чистити картоплю – перший студентський, як і на Верховині, хліб. Бігом на кухню. Насмажила. Принесла. Всі дружно смакували прямо із сковорідки. Миколі чогось не лізла в горло та їжа. Йому раптом у серці щось вселилося – світле таке, щемливо-неспокійне, тепле... Як сонечко. Це була Анастасія Бурка – теж третьокурсниця. Студіювала російську філологію.

Звідтоді життя для нього змінилося. Мовби з другим крилом полетів. Куди лиш не ходили разом з Анастасією – кінотеатри, виставки, театри, дні народження в друзів, свята... Все життя раптом стало великим празником.

– Тобі ім'я Анастасія дали, мабуть, на честь славетної красуні Роксолани – Насті Лісовської. Може, вона в твоєму селі й народилася? – запитував.

– Не знаю, можливо, й народилася в Жовчім. А щодо мого імені... Просто в мене обидві бабусі – по батькові й по матері – таке ім'я мали...

– Значить, тоді їх назвали заради Лісовської, – не здавався Микола.

Дівчина тихо погоджувалася, тулячи свою голівку до його високого плеча...

При цій згадці Миколі аж тепліше якось стало. «Хоч би скоріше приїхала, – ще подумалось йому. – З нею якось спокійніше все-таки. Як-не-як, а чотирнадцять літ спільного сімейного життя дають себе знати... Гм-м, життя. Цікава річ. Повна

випадковостей. Але випадковість – це є неусвідомлена закономірність. Випадково у тій гуртожицькій кімнаті стрів свою доленьку. Але дисертація... Чи це вже така випадковість? Спочатку гадалося – тихенько вчителюватиме, сіючи розумне, добре...».

У споміні с'яйнув вступний іспит до педінституту. Другий екзамен. Історія. Йшов на нього, як на гру. Бо з самісінького дитинства прочитав сотні книг історичної та мемуарної літератури, класику – українську, російську, зарубіжну... Прізвище Миколи Вегеша значилося серед активних абонентів не лише Міжгірської районної, але й Закарпатської обласної бібліотек... Тож іспиту не боявся. Одне з питань було про кінець монголо-татарського ярма. Відповів вичерпно. Назвав монгольського хана Ахмата.

– Не Ахмат, а Ахмет, – поправила його екзаменаторка. Йому б замовчати: це ж не жарти, а вступний іспит. Але він не міг.

– У всій науковій літературі написано Ахмат, – не погодився абітурієнт.

– Вона підозріло і гостро глипнула на такого нахабу:

– З викладачами не дискутують.

І поставила тільки задовільно...

Чого-чого, а такого Микола Вегеш не чекав ніяк.

Та все ж у тому 1979-му був зарахований студентом історико-педагогічного факультету Івано-Франківського педінституту – нині Прикарпатський університет, витримавши конкурс з восьми (!) осіб на місце...

«Нині – п'ятниця, – згадалось йому. – Цей день, як чув від людей, сприятливий для кохання. Кажуть, якщо у п'ятницю й кондош (пастух свиней) піде свататися – буде мати щастя, бо дівка за нього віддасться. Цікаво, чи віддасться за нього сьогодні, якщо так можна сказати, докторська?...».

Встав. Закурив.

Одягся у чорний фрак, білу сорочку, чорний метелик.

Скоро з Іваном Королем були в інститутському кабінеті доктора історичних наук Степана Віднянського.

– Ти зриваєш захист, Миколо, – відразу почав докоряти Степан Васильович.

– Чого? – аж перелякався.

– Як ти вдягся, чоловіче добрий? Хто так на захист йде? Тебе в фракці не зрозуміють учені люди. Це тобі не твоя Західна Європа, а Київ...

«А Київ хіба не Європа?» – хотів спитати, але це було б занадто. Віднянський говорив нервово. Це відчувалося.

10 година. Інститут історії України НАН України по вулиці Грушевського.

3-й поверх. У залі – цвіт історичної науки нашої держави. За круглим столом – члени вченої ради. Поруч, уже за столом прямокутним, президія. Й окремо, збоку від них, самотиною – він, здобувач Микола Вегеш.

За всім тим дійством спостерігають кількадесят глядачів.

– На засіданні спеціалізованої вченої ради присутні 17 з 21 затвердженого члена ради: в тому числі 4 доктори історичних наук з профілю дисертації, що

захищається. Необхідний кворум є, – сповістив голова ради академік Валерій Смолій.

Роботу розпочали.

– На порядку денному нашого засідання – захист дисертації кандидата історичних наук, доцента кафедри політології Ужгородського державного університету Миколи Миколайовича Вегеша «Закарпаття у контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни», поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – всесвітня історія, – впевнено вів далі головуєчий.

– Офіційні опоненти...

– Й почав перераховувати прізвища професорів, докторів історичних наук, заслуженого діяча науки України Станіслава Кульчицького, Івана Короля з міста над Ужем, Володимира Трощинського – головного наукового співробітника Інституту соціології НАН України.

Микола Вегеш дивився на членів ученої ради – академіків Валерія Смолія, Петра Тронька, докторів наук Пінчука, Соханя, Майбороду, Горбика... Він їх усіх знав не лише по їхніх виданнях, які вони з автографами давали молодому вченому на найрізноманітніших наукових конференціях і симпозіумах, учасником яких був верховинець.

Знав, як шанобливо ставляться до нього. Тож не міг, не мав права їх підвести зараз.

Тим часом перераховували необхідні документи його особової справи.

Вегеш чекав, коли йому нададуть слово для викладу основних положень дисертації. І – нарешті...

– Вельмишановний пане голову! Вельмишановні члени спеціалізованої вченої ради! Вельмишановні присутні! – розпочав.

Хвилювався вже менше. Поринув у свою стихію, мов риба – у воду. Говорив, що предметом даного дослідження є міжнародне становище Закарпаття, його політичний і національно-культурний розвиток напередодні Другої світової війни... Хронологічні межі роботи охоплюють період від вересня–жовтня 1938 р., коли політичні сили Закарпаття активізували свою діяльність в боротьбі за автономні права і незабаром їх здобули, до кінця березня 1939 року – проголошення незалежності Карпатської України та початкового періоду окупації краю військами гортистської Угорщини.

На перший погляд може здатися, що незначні хронологічні межі дисертаційного дослідження. Однак саме наприкінці 30-х років у Закарпатті відбувалися події, що набули величезного резонансу далеко за його межами. У 1938–1939 роках український народ Закарпаття в черговий раз переконався, що тільки незалежна Україна може бути гарантом безпеки краю. Виходячи з цього, незаперечним буде твердження, що існування Карпатської України як автономії, а згодом і незалежної держави, прискорило процес возз'єднання всіх українських земель в єдиній Українській державі.

Метою цієї дисертаційної роботи є дослідити міжнародне становище Закарпаття напередодні Другої світової війни та вплив міжнародного фактору на суспільно-політичний та національно-культурний розвиток краю. Для її розв'язання автор намагався вирішити ряд конкретних завдань...

Перерахував їх. 15 пунктів!

Говорив про джерельну базу роботи, її новизну.

– Практичне значення дисертації полягає в тому, що вирішення в комплексі важливої наукової проблеми дає можливість заповнити суттєву прогалину в історії України, дозволяє по-новому підійти до розв'язання низки питань вітчизняної історії. Наведені матеріали можуть бути використані в навчальному процесі, зокрема, при вивченні курсу історії України, Чехословаччини, міжнародних відносин, у відповідних спецкурсах з українознавства та історичного краєзнавства.

І згадалося йому, як йшов у науку. Важко йшов, шукаючи себе. Спочатку, за рекомендацією професора-опришкознавця Грабовецького, подався в Київ, саме в цей Інститут історії Української РСР, аби прикріпитися. Так як ще студентом досліджував запорозьке козацтво – думав, що цю тему схваллять.

Але її не підтримали. Порадили на той час актуальнішу: історію пролетаріату на Україні.

Послухався. З головою занурився в літературу. Але нутром відчув: це не його.

Поїхав до Львова. Тут підказали ще злободеннішу: «Зародження марксизму на західноукраїнських землях». Знову добросовісно засів за літературу. І знову відчув: не лежить душа, хоч убийся.

Подався до Ужгорода, де й прикріпився до кафедри історії СРСР. Тут йому підібрали нову тему дисертації: «Соціалістична індустріалізація і колективізація в радянській історіографії».

З усією молодечою енергією почав вивчати-конспектувати море літератури, найрізноманітніших документів. Нудно. Нецікаво. Мов страву несолону ковтати.

Зізнався якимось про це дружині.

– Доки ти перебиратимеш ті теми, Миколо? – спитала. Скільки можна? Знаєш прислів'я: «Хто вибирає, той збирає». Дивись, щоби і в тебе так не вийшло...

Що втішного міг відповісти їй?

А в березні 1990-го... Закарпатська влада дозволила (уперше!) відзначити 51-шу річницю Карпатської України. Микола брав найактивнішу участь у всіх тих заходах. Непомітно для нього самого романтика того періоду Срібної Землі захопила його і він начисто забув про «індустріалізацію та колективізацію в історіографії». У свої обійми дерзаючого дослідника взяла така близька і чарівно-таємнича Карпатська Україна.

Як добра чаклунка, заворожила.

Мов сонце-диво, осліпила...

І він сміливим, могутнім кроком пішов до неї, по архівах, що неохоче відкривалися, по людях, які у своїй пам'яті носили безцінні зерна правди тих днів... Цікавився січовими стрільцями з Негрівця, Синевира... Тими, хто був

репресований червонозоряними визволителями... Голодомором... Але про це в 1990-му періодика писати ще боялася. Часи ще були комуністично-радянські. І тільки міжгірська районна газета «Радянська Верховина» (нині «» Верховина) – тоді орган всемогутнього райкому компартії – не побоялася помістити понад півсотні статей ще нікому не відомого історика-дослідника М. Вегеша, за що потім здобула призове місце в загальноукраїнському газетярському конкурсі. Матеріали мали такий великий резонанс у читачів, що один номер газети замість 2 копійок спритники продавали за 5 крб.!

Якось Микола в Хусті побачив на стовпі приклеєну газету з його статтею.

– Продайте мені одну, – попросив кіоскера.

– Вам, як автору, можу продати дешевше, – упізнавши його, мовила.

– От що значить сила правдивого друкованого слова, – якось мовив Миколі міжгірський журналіст Василь Пилипчинець, з яким вони немало написали разом.

Та скося на це дивилася місцева ще комуністична влада, яка, хоч і дихала вже на ладан, та не хотіла здавати позиції новорощеним «буржуазним націоналістам».

Але нові часи, перебудовчі, були надворі. Чиновник відкрито заборонити вже не міг. Але в його арсеналі були давно апробовані методи. Раптом «Радянська Верховина» отримує лист від жительки села Ізки Марії Тарабій: «Прошу Вас... допомогти мені повернути гроші на підписку на газету «Верховина» за 1993 рік, бо за останні два роки газета втратила своє лице і стала нецікавою. В ній, крім статей вічного революціонера Гнепи та панів рухівців, а особливо Клевця, Пожара та Вегеша, нічого не печатають. Уже набридли їх статті...».

Журналісти районки розгублено дивилися один на одного. Вони не вірили написаному. І не полінувалися, гайнули в Ізки, знайшли ту «скаржницю», листа її показали.

– І як Господь носить на землі таку нечисть. Я десятки років виписую «Верховину», торік на неї перша заповнила абонент, читаю від першої до останньої сторінки, а тут – на тобі... Хотіла б я побачити оту гадину, що мене підставила... Усі названі там автори мені найбільше і подобаються... – обуренню жінки не було меж.

А оту «гадину» не треба було довго шукати, голови сушити, хто така...

Але пробитися Вегешовим статтям на обласні чи загальноукраїнські газетно-журнальні простори було неможливо. З усіх часописів надходили тактовні такі відмови у публікації якогось там шкільного вчителя-історика-революціонера з Карпатських гір.

В один із днів Микола із Синевира приїхав у Міжгір'я до батьків. Він часто навідувався до них. Туди й пошту адресував.

– Там тобі якийсь великий конверт, – одразу мати. Вона теж не дуже схвалювала всі оті писання сина. Сидів би собі, мовляв, тихо, як інші, не висовувався...

Взяв у руки.

– Мабуть, знову повернули, – мовив уголос, розкриваючи його.

Ненька лише зітхнула. Бо чим могла допомогти сину? Хоч бачила, що він старається, б'ється, мов риба об лід. – Мамо, та це – гранки статті «Августин Волошин і Карпатська Україна» з журналу «Дзвін», – аж вигукнув зраділо.

І тої миті згадався недавній, дуже радісний лист головного редактора письменника Романа Федоріва про цей матеріал: «Отримав. Гарно. Дякую. Обіймаю».

І в третьому номері «Дзвону» за 1991 рік публікація побачила світ, а світ увидів її, а з нею – і настирливого, й сміливого дослідника Вегеша... Це був прорив, великий прорив. Микола аж сявав від щастя-радісті: значить, недаремні труди, значить, це треба...

Згодом друкованих матеріалів будуть не десятки – сотні, й коли тільки поступав у заочну аспірантуру – мав їх аж п'ятдесят (!) Подібним не можуть похвалитися навіть деякі професори...

Вегеш мовби забувся на якусь мить – і отямився. Учені мужі продовжували обговорення дисертації.

Щиро дякував за високу оцінку його скромної роботи.

Оголошено перерву.

Таємне голосування.

Лічильна комісія.

Вийшов в коридор. Покурив.

– Не переживай, Миколко, – ніжно йому дружина. – Все буде добре...

Знову всі зайняли свої місця. У напруженій тиші прозвучав вердикт: з 17 членів ученої ради 16 проголосували за присвоєння йому, Миколі Іегешу, докторського звання. Один бюллетень виявився недійсним...

А в Миколинім споміні задзвеніла та щаслива днина – 12 травня 1984 року. Весілля в Калинівці (уже пізніше, в роки незалежності, селу повернули його давню назву, яку могла чути Роксолана – Жовчів). Несамовито цвіла галицька земля з яблунями та вишнями біля хати Бурків, душі молодих розквітали, і все те весільне буйство, густо пересипане весільними народними обрядами, тривало два дні.

На другий по свадьбі день Микола поїхав у свій пединститут складати іспит з історіографії нової і новітньої історії. Відповідав блискуче. Коли викладач Іван Пендзей записав у залікову «відмінно», то зауважив, що втомлено виглядає студент Вегеш. Мабуть, напружено готувався до екзамену.

– Справді, цілу ніч не спав, – зізнався. – У мене було весілля.

Іван Васильович від подиву аж завмер.

– Оце діла-а, оце студ-ент, – тільки й мовив...

– Бачите, – звернувся раптом до господаря кабінету Степана Віднянського доктор історичних наук Юрій Пінчук, біограф Миколи Костомарова. – Ви сьогодні дорікали Миколі Миколайовичу, що він у фразі з'явився на захист дисертації. А йому не зауваження треба давати, а приклад з нього брати. Микола Вегеш по-європейськи не лише працює, але й одягається.

Всі зааплодували, а Віднянський тільки руками розвів, мовляв, добре – що добре...

Всі притихли.

– У 1994-му, члени воловецької районної організації «Просвіта» висунули Миколу Вегеша кандидатом у народні депутати України по Свалявському виборчому округу номер 173... І добре, що він не став депутатом, – стишено додав. – Вегеш набагато більше користі приніс і ще принесе на поприщі історичної науки, аніж сидючи в сесійній залі. Там може сидіти будь-хто, а ось науку будь-хто рухати не буде. У науці треба робити, а не лише язиком молотити.

Всі реготнули.

Якось зречено дивився на Короля Микола: що ще втне? Ну, навіщо це все історикам-світилам України здалося? Мабуть, уже нічого в його арсеналі не залишилося, і це добре. Нарешті. Та помилився Микола. Слово через деякий час знову взяв Іван Федорович. Не тільки Вегеш, але й усі присутні з цікавістю чекали, що ще мовить ужгородець.

– Ми всі з вами вийшли з Маркса-Енгельса-Леніна. Такі були часи. Але не обминула чаша сія і Вегеша, хоч він і виступає як великий націоналіст, – переможним поглядом обвів притихлих, – й справа в тому, що в Міжгір'ї його бездітна, покійна, вже, на жаль, тітка Ірина подарувалп Миколі хату, яка знаходиться на розу вулиць Маркса і Енгельса. Тож як би він не відхрещувався, а від марксизму йому не відійти...

Всі реготнули.

«Господи, що він ще придумав?» – вдивлявся в нього Вегеш.

– Прийшов у світ пан Микола – 28 листопада, а саме 28 листопада народився і Енгельс. Правда, скоріше на 142 роки...

Сивочолі академіки й професори, плещучи в долоні, усміхалися і якось ніби по-новому глянули на Миколу. Чий ому просто так здавалося?

– Іване Федоровичу, – аж змолвився Микола, – ви так втяли. Я сидів, як на голках. Хоч тікай з тої гостини. У декого взагалі міг сердечний приступ статися...

– Ні, Миколо. В Києві менше заздять, як у нас, в Ужгороді. Тут, якщо бачать, що людина прагне, трудиться, – їй допоможуть, а не палиці в колеса ставлять. Гадаю, ти сам переконався в цьому.

– Нічого абсолютно не маю проти, добрі люди. Але такав же людська природа, що все тобі можуть вибачити, окрім успіху. Ця хвороба географії і соціального забарвлення не має... А я волю робити, а не хвалитися...

МИКОЛА ВЕГЕШ ПРО КАРПАТІСЬКУ УКРАЇНУ

Упродовж більш ніж 70-річного періоду, починаючи від 1939 р., який можна вважати першим відрізком «історіографічного часу», і до сьогодні про Карпатську Україну опубліковано десятки книг і сотні статей та брошур. Серед них аналітичною глибиною і документальною достовірністю, актуалізацією ідей національно-визвольної боротьби закарпатських українців вирізняються численні праці професора Миколи Вегеша – за визначенням наукової громадськості краю, «сучасного літописця Карпатської України».

ІСТОРІЯ-ЛІТОПИСЕЦЬ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Цими днями виповнюється 63 річниця тріумфальної і трагічної сторінки в історії нашого краю – Карпатської України. О 15 годині 20 хвилині 15 березня 1939 року на засіданні Сойму було проголошено незалежність Карпатської України. Президентом став Августин Волошин. Сойм ухвалив закон, який містив такі положення: «1. Карпатська Україна є незалежна держава. 2. Назва держави є: Карпатська Україна. 3. Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним Соймом Карпатської України, на чолі. 4. Державна мова Карпатської України є українська мова. 5. Барва державного прапора Карпатської України є синя і жовта, при чому барва синя є горішня, а жовта є долішня...». Було затверджено також і нинішній гімн України – «Ще не вмерла Україна...». Однак рішення було прийнято

під гуркіт гармат. В ніч з 13 на 14 березня 1939 року угорська армія вторглася в Карпатську Україну...

Ще донедавна широка громадськість області, учнівська та студентська молодь практично мало відали про діяльність угорської іреденти на Закарпатті в міжвоєнний час, кровопролитні бої оборонців Карпатської України – карпатських січовиків, видатну постать Августина Волошина.

Кому ж ми завдячуємо за повернення доброго імені героїв Карпатської України, за відтворення історичної правди та справедливості? Без зумніву, це – когорта вчених-істориків краю. Їх імена добре відомі: В. Худанич, В. Задорожний, М. Болдижар, В. Лемак, М. Токар та інші. Втім, на цілих сто відсотків можна гарантувати, що справжнім Нестором-літописцем Карпатської України є доктор історичних наук, професор кафедри політології УжНУ Микола Вегеш. Адже йому належить найбільш плідний науковий доробок у поверненні до нас Карпатської України.

Наукове зацікавлення та скрупульозне вивчення Карпатської України вченим розпочалось ще в умовах розвалу СРСР. В той час, коли на Західній Україні майоріли синьо-жовті прапори і на мітинги збирались прихильники Руху, на Закарпатті дебатовалась «проблема» русинства та автономії області. В тодішніх умовах це фактично означало підрив державного згуртування українського етносу. Однак, саме в такій ситуації Микола Вегеш публікує низку газетних статей про Карпатську Україну і Августина Волошина, січових стрільців з Міжгірщини, синьо-жовтий прапор. І все це на сторінках... «Радянської Верховини»!

1991 року Миколі Вегешу, як аспіранту УжДУ, фактично приписали «суперактуальну» тему: «Соціалістична індустріалізація на західноукраїнських землях повоєнного періоду». Втім, він досліджував свою тему. Поринувши в архівні документи та періодичну пресу міжвоєнного періоду, він практично «жив Карпатською Україною». І результати не забарились. В 1993 році з'являється його праця (у співавторстві із проф. В. Задорожним) «Велич і трагедія Карпатської України».

Наступного року він успішно захищає кандидатську дисертацію на тему: «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічні і політичні аспекти». Це було вагоме слово в історичній науці незалежної України. Адже, до цього Карпатська Україна лаконічно замовчувалася або висвітлювалася в стилі піарівських фраз-слоганів: «Павутиння омани», «Народ за ними не пішов», «Слуга кількох господарів», «Волошин і фашисти»... Прикро, що і зараз деякі відомі історики ставлять під сумнів державотворчу діяльність уряду Карпатської України, ідеалізують єдиний фактор – підтримання стосунків А. Волошина з Німеччиною. Можливо, це – журба з приводу розвалу імперії СРСР та девальвації імперського мислення, неприйняття сутності націоналізму як патріотизму по відношенню до рідного етносу? На наше переконання справа тільки у маренні єдиновірною парадигмою історії минулої доби. Сучасне покоління українців позбавлене ідеологічних штампів. Тому, молодий історик Микола Вегеш впевнено і

переконливо твердив, що «Німеччина була єдиною країною, яка обіцяла Карпатській Україні своє покровительство. Враховуючи той факт, що жодна з великих країн того часу цього не робила, політичну орієнтацію кабінету А. Волошина на Німеччину слід вважати оправданою і такою, що була спрямована на забезпечення територіальної цілісності кордонів молодій державі. Орієнтуючись на Німеччину, Августин Волошин і його однодумці думали про Україну».

Поступово з'являються серії публікацій у провідних часописах: «Український Історик» (США), «Україна і світ» (Канада, Торонто), «Визвольний шлях» (Велика Британія, Лондон), «Сучасність» (Мюнхен–Київ), «Український історичний журнал» (Київ), «Дзвін», «Голос нації» (Львів) та багатьох інших; на сторінках практично всіх газет нашої області.

Тому, присудження Миколі Вегешу премій імені В. Гренджі-Донського (1993 р.) та імені І. Крип'якевича (1996 р.) стало тільки скромним відзначенням вченого-історика. Творчий запал фахівця-історика та витонченого політолога-аналітика, прагнення донести результати своїх досліджень до широкого читача спонукали до більшого. Вже 1998 року доцент кафедри історії України Микола Вегеш захищає докторську дисертацію на тему: «Закарпаття в контексті центральноєвропейської кризи напередодні Другої світової війни». Ґрунтуючись на солідних архівних даних Державного архіву Закарпатської області, архівів м. Львова, Росії, Чехії, Румунії, Угорщини, дослідник акцентував увагу на міжнародних чинниках політичного розвитку краю перед Другою світовою війною. Тематика Карпатської України знайшла своє логічне продовження, адже висновки аргументувались новими архівними документами, мемуарною літературою.

Знову ж таки послідували визнання. 1999 року Микола Вегеш обраний академіком Міжнародної слов'янської академії. 2000 року – вже член вченої ради Американського Біографічного Товариства. Цього ж року він став директором Науково-дослідного інституту Карпатознавства УжНУ. За короткий проміжок часу (вже професор кафедри політології) Микола Вегеш зумів згуртувати довкола себе творчий колектив інституту, провідних спеціалістів, молодих фахівців. Проводиться активна науково-дослідна робота. Про це свідчить тільки промовистий факт – за десятиліття інституту побачило світ 14 збірників «Карпатика» із різноплановою тематикою. З них – 8 за останні 2 роки роботи інституту під керівництвом Миколи Вегеша. Відзначимо, що готується плановий збірник, що буде присвячений виключно Карпатській Україні.

Зауважимо, що ряд науковців є здібними науковцями і менше педагогами. І навпаки – хороші педагоги хибують науково-дослідницькими рисами. В творчій особистості Миколи Вегеша ці дві лінії оригінально і гармонійно сполучені. Ще б пак! Він працював учителем середньої школи 8 років, за плечима й п'ятирічне навчання на історико-педагогічному факультеті Івано-Франківського державного педагогічного інституту ім. В. Стефаника. Така база дозволила йому вже в 23 роки стати головою методичного об'єднання вчителів історії і суспільствознавства Міжгірського району. Як пригадає колишній учень Синевирської СШ (тепер –

викладач кафедри історії України) Василь Міщанин, уроки Миколи Миколайовича були одними з найцікавіших в школі. У довільній розповідній формі він відтворював в уяві учнів історичне минуле України. Історія немов поряд з тобою. Князі Київської Русі, гетьмани, кошові отамани, Тарас Шевченко серед членів Кирило-Мефодіївського товариства...

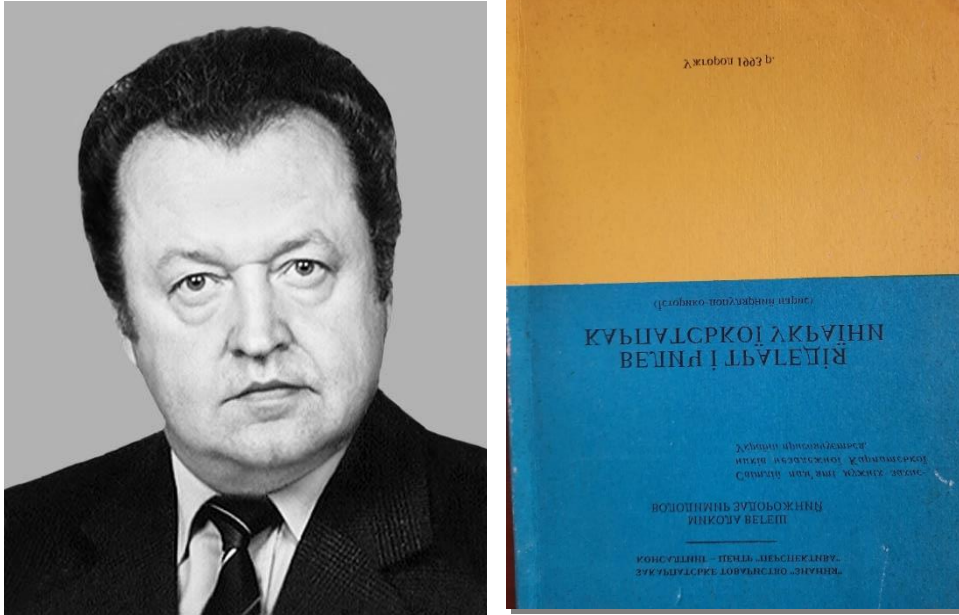
Пригадую і я один цікавий момент. Одного разу (десь на 3 курсі історичного факультету УжДУ) група слабо підготувала питання на семінарському занятті з історії України. Проводив семінар Микола Миколайович. Після декількахвилинної колективної мовчанки він почав розповідати матеріал. Жваво, енергійно, із доречним гумором та історичними порівняннями, складалось враження ніби він сам був учасником подій, що передували Другій світовій війні. Після дзвінка група була, як тепер кажуть, «в шоці» від вражень про майстерність історика-професіонала.

Наразі Миколі Вегешу тільки 40 років. А як багато зроблено! Сотні статей, десятки монографій... Готується десятитомник праць вченого. Вже побачили світ 5 томів «Історичних досліджень». Перші два томи присвячені темі Карпатської України, а третій – постаті Августина Волошина. Наскрізна ідея фундаментального дослідження полягає у положенні, що Карпатська Україна (поряд із визвольними змаганнями українців 1918–1921 рр.) є однією із форм державності українського етносу в ХХ ст. Її детальне відтворення, донесення до широкої громадськості краю (насамперед молоді), на наше глибоке переконання, і складає результат творчих зусиль, невтомної праці професора Миколи Вегеша. Він, без долі сумніву, є патріотом, Нестором-літописцем та достойним сином Карпатської України!

ВІДГУКИ НА ПЕРШУ КНИЖКУ МИКОЛИ ВЕГЕША

АНДРІЙ КОВАЧ

СПОРИНКИ НАШОЇ ІСТОРІЇ

У наш такий і сякий час – який публіцисти називають перехідним – коли слова нерідко розходяться з вчинками, у якому більше лякають національним питанням, ніж його рішення, який політичну свободу звужує на багатих, буде доцільно рекомендувати шановним читачам історико-популярний нарис, автори якого ставлять дієписну крапку за закарпатськими русинами-українцями як «Народописною категорією».

Мова йде про брошуру М. Вегеша, В. Задорожного «Велич і трагедія Карпатської України» (Ужгород, 1993. 83 с.). Про її зміст читачі можуть судити з його складових частин: Ми єме! Напередодні вторгнення, Карпатська Україна: пролог у новий час краю, Августин Волошин, На захист держави, Трагедія Карпатської України, Останні дні Карпатського Президента, Хто нам допомагав, Вічно в пам'яті народній (замість закінчення) і Використана література (С. 76–81).

Автори (замість вступу) влучно пишуть: «Протягом століть український народ (та інше, а передусім немадярське населення – А.К.)» перебував у ярмі іноземних поневолювачів. Непрошені гості намагалися довести місцевому населенню, що в нього нема Батьківщини, що земля, на якій вони живуть від прадавніх часів, це «земля без імені», їм і на гадку не спадало, що настане такий час, коли ця невелика частина українського народу, яка довгий період була

відірвана від своєї матері-Вітчизни, на повен голос заявить про свою незалежність і доведе, що вона є господарем власної землі. День 15 березня 1939 року назавжди залишиться у пам'яті волелюбних краян, бо цього дня Закарпаття уперше за свою багатовікову історію стало незалежним... (С. 3).

Далі читач предметного нарису знаходить «трохи (мені здається, що необхідної) історії» (починаючи заселенням краю білими хорватами і кінчаючи тим, «що справді сталося у Мюнхені» (С. 8). 8. X. 1938 на нараді нацистської верхівки А. Гітлер заявив: «Що торкається Карпатської України, то було б найкраще, коли б Німеччина втручалась якнайменше в цю справу. Нам найбільш відповідала б активна Рутенська область (Закарпаття) із орієнтацією на Прагу, але й це було б, очевидно, тільки тимчасова розв'язка аж до остаточної сепарації... (як актуально звучить мотивація «вільного інтересу» про невеликий кусник стратегічно важливої землі, яка на злість всім «добродіям» вже майже 50 років має своє ім'я). Ми ставимося з резервою до Карпато-Української справи. Спільний мадярсько-польський кордон не підтримуємо, але не виступаємо з антимадярськими чи антипольськими гаслами... Наше гасло – самовизначення» (С. 14).

Автори не замовчують, що вчені по-різному оцінюють це, свого роду унікальне і, безперечно, закономірне явище в історії нашого народу (не надання, але запізнена автономія Підкарпатської Русі та створення республіки Карпатська Україна). Документ, в якому вперше ставиться вимога незалежності – Ухвала Української Центральної Ради, оголошена на сесії УЦР 20. IX. 1938.

У Жиліні закарпатські автономісти знайшли спільну мову з представниками словацьких правих партій, що 6 жовтня 1938 р. підписали з людаками пред'явлену угоду про децентралізацію (федералізацію) виконавчої і законодавчої влади в помюнхенській ЧСР. Слідували інтриги і гарячою голкою шиті переговори. На кінець кабінет міністрів на вечірньому засіданні 11 жовтня 1938 року затвердив закарпатський автономний уряд у складі депутата Андрія Бродія, якого призначив міністрів у справах Підкарпатської Русі, сенатора Едмунда Бачинського (якого було призначено членом чехо-словацької делегації у переговорах з угорською урядовою делегацією в Комарні) та депутата Юлія Ревая. Степана Фенцика було призначено уповноваженим міністром у справах урегулювання кордону між Підкарпатською Руссю і Словаччиною, а Августина Волошина і депутата Івана П'єщака статс-секретарями (І. Ванат. Нариси... II, С. 26).

В Універсалі Ради прокламувалось: «По довгих століттях тяжкої неволі наш Український народ став дійсним власником Срібної Землі, Нашої Батьківщини, Підкарпаття. Від сьогодні на нашій Землі буде володіти наш народ без чужого окупанта... Чекає всіх нас тяжка і відповідальна праця. Ми повинні здобути свободу і творчою працею її скріпити. Мусимо цілому світові доказати, що наш Народ є гідним і зрілий на повну свободу. Нашим першим завданням буде забезпечити для кожного сина нашого народу хліб, працю і спокій, щоб ми могли для добра нашого народу розбудувати свою свободу. Кличемо всіх до єдності й витривалості, до творчої праці! Подбаймо всі про взірцевий порядок і дисципліну! Щастя нам Боже!

Правда переможе! Хай живе Український Народ на вільній Підкарпатській Землі!» (С. 21).

Серед завдань, які автономний уряд прагнув вирішити, були такі, як українізація шкіл, надання посад в краї українцям, встановлення чіткого кордону між Словаччиною і Закарпаттям та ін. Однак треба відзначити, що першому автономному уряду Підкарпатської Русі не вдалося провести в життя ці, безперечно важливі, рішення. Будучи людиною проугорських поглядів, А. Бродій дуже скоро викрив себе і був заарештований. Заарештували і С. Фенцика, якого теж підозрювали в діяльності на користь Мадярщини. 27. X. 1938 р. посаду прем'єр-міністра посів д-р А. Волошин. До складу новоутвореного уряду ввійшли Ю. Ревай і Е. Бачинський, який на знак протесту проти мадярської діяльності Бродія (Берталона) відійшов з цього уряду. 27. X. 1938 р. А. Волошин вперше на посаді прем'єр-міністра звернувся з заявою до українського народу: «Кличу вас усіх покинути всі мовні й політичні спори. Лишіть ці справи владі. Вона вже їх поладнає...».

Після віденського арбітражу від Закарпаття була відібрана і передана Мадярщині досить значна частина території (як і від Словаччини), в тому числі і місто Ужгород. У зв'язку з цим столицею Карпатської України став Хуст (див.: Хуст над Тисою. Ужгород, 1992. 427 с.). 3. XI. 1938 р. було видано «Маніфест уряду Карпатської України до всіх громадян Карпатської України», в якому говорилося, що «наша самостійна держава дає нам не тільки культурну і політичну свободу, але й забезпечить також для всіх нас хліб і працю...». Невдовзі за цим документом був прийнятий Універсал «Український Народу Підкарпаття!». В ньому, як і в «Маніфесті», висловлювалася надія, що наш народ «доріс до ступеня державного народу», що (він) здібний керувати своєю землею!».

А. Волошин і його соратники сподівались, що нацистська Німеччина дотримається свого слова не втручатися у внутрішні справи Закарпаття і не дозволить це робити іншим. Однак практика була діаметрально відмінною. 22. XI. 1938 ЧСР прийняли закон про (обмежену) Конституцію Карпатської України. Однак він згоден з позицією авторів нариса, що «та як би там не було, затвердження закону про Конституцію Карпатської України було великим кроком вперед до її незалежності» (С. 23).

З початком 1939 року почалася посилена підготовка виборів до Сойму Карпатської України (певною мотивацією послужило гасло «самовизначення», термін, яким шермували нацисти, та практика глінківців. Українське Національне Об'єднання (УНО) по всьому краю розмістило свій апарат пропаганди. Її проводила «Летюча естрада» (вчителі, священники і молодь).

У неділю, 12. 2. 1939 р. о восьмій годині ранку розпочались вибори до Сойму. Голосування проходило на основі Виборчого закону № 126/27 Зб. з. ЧСР. Всього у виборах взяли участь 92, 5 відсотки населення (з них за УНО проголосувало 92, 4 відсотки), наприклад, жителі Волівського округу майже всі (98 відсотків) проголосували за УНО. І таких округів – з 11 – була переважна більшість. За ходом виборів уважно слідкували русини-українці, які проживали в Канаді, Америці,

Аргентині. А. Волошин одержав телеграму від українців Канади. В ній читаємо: «Просимо уряд Карпатської України передати нашим братам привіт. У неділю 12 ц. м. очі 500 тис. українців Канади звернені на вас, брати і сестри з Карпатської України...» (С. 24).

Скликання Сойму уряд Чехословаччини весь час відкладав. В кінці-кінців Е. Гаха призначив скликання Сойму на 15 березня. Він почав роботу о 15 год. 15. 3. 1939 р. Однак у зв'язку зі складністю тодішньої обстановки (10. 3 – т. зв. Путч ген. Гомоли на Словаччині, 14. 3 – проголошення словацької держави, бої з мадярськими окупантами і т. д.). А. Волошин 14. 3. Проголосив самостійність, про що написав у Німеччину: «До міністра закордонних справ. Берлін. Від імені уряду Карпатської України прошу Вас прийняти до відома проголошення нашої самостійності під охороною німецького Рейху. Прем'єр-міністр, д-р Августин Волошин. Хуст» (С. 25, яка дотепер викликає наукові та політичні дискусії).

Перше засідання Сойму закарпатського Парламенту відкрив А. Волошин. Головою Сойму було обрано Августина Штефана, його заступником – Федора Ревая. На цьому засіданні були вибрані п'ять комісій, а на наступних (разом шість) обговорювалися законопроекти про незалежність, державний устрій, назву, мову, прапор, герб і гімн Карпатської України. Депутатами (послами) було обрано 32 чоловік (з цього 13 було членами УНО). Серед присутніх знаходився з кінокамерою Лисюк, який приїхав з Америки разом з сином (який загинув у сутичці з чехословацькими солдатами). Його справу продовжив батько, який фільмував діяльність першої сесії Сойму, зазначаючи на рекордах звукову її частину (завдяки чому увіковічив хроніку цих березневих подій). Референтом законопроекту (який наводимо повністю) був Михайло Брацайко:

«Карпатська Україна є незалежна Держава.

Назва Держави є Карпатська Україна.

Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним Соймом Карпатської України, на чолі.

Державна мова Карпатської України є українська мова.

Барви Державного прапору Карпатської України є синя і жовта, причому барва синя – горішня, а жовта – долішня.

Державним гербом Карпатської України є дотеперішній краєвий Герб: медвідь у лівім червонім півколі, і Тризуб Володимира Великого з хрестом на середньому зубі.

Державний гімн Карпатської України – «Ще не вмерла Україна».

Цей закон обов'язує зараз од його прийняття» (С. 25–26).

Таємним голосуванням (однорідним) був обраний президент. Ним став Августин Волошин (1874–1945). Він склав на Конституцію президентську присягу.

Перед присутніми виступив М. Брацайко: «По тисячолітній неволі наша Земля стала вільною, незалежною та проголошує перед цілим світом, що вона була, є й хоче бути українською, і коли б навіть нашій молодій Державі не суджено було довго жити, то наш край назавжди залишиться українським...». На жаль, народжену

молоду державу не врятувала кров від 2 до 5 тисяч захисників Карпатської України (С. 46). Про велич і велику трагедію цього уцсника нашої землі свідчить і те, що за роки окупації було арештовано, засуджено і вивезено в концтабори 183 395 чоловік, серед яких 70 895 українського, 104 177 єврейського населення, 8 322 представників інших національностей, які проживали на Закарпатті. В роки гортіївської окупації було знищено 114 982 чоловіка (Довганич О., Троян М., Пашкуй З. Закарпаття в роки війни. Ужгород, 1990. С. 127). Але в народі влучно казали, що коник зістав наш, а хоч йому насильно вимінили і зубадло, і сідельце, і «життєдайного газду»...

ПЕТРО ПЕЛІРИЦЕ

ВЕЛИКЕ БАЧИТЬСЯ НА ВІДСТАНІ

Багато води сплигло в Тисі від того часу, коли на її берегах було проголошено незалежну суверенну державу – Карпатську Україну. І тільки тепер можемо дізнатися правду про ці події. Тільки що ми отримали книжку професора В. Задорожного та аспіранта М. Вегеша «Велич і трагедія Карпатської України». Невелика за обсягом книжка все ж написана на багатому фактичному матеріалі і дає рельєфну картину нашої забутої історії. Настільки забутої, що, навчаючись на історичному факультеті, я навіть не підозрював: рідний брат моєї бабусі о. Юрій Станинець був членом Союму Карпатської України.

Ця книга – не лише реквієм тим, котрі впали в нерівному бою на Краснім полі і тим самим «доступилися найвищого щастя – вмерти за Отчизну», а й гімн усім тим живим, котрі мучаться споминами серед нас, не усвідомлюючи, що вони герої. Адже протиставитися всім надвладам тодішньої Європи могли тільки люди найвищого злету духу, люди, котрі усвідомлюють правоту свої ідей. Саме такими вони постають перед нами зі сторінок книжки.

Безперечно, ця сторінка історії нашого краю потребує детальнішого і глибшого вивчення і, зокрема, ми ще зовсім не відаємо, що нам можуть розповісти угорські та румунські архіви. Будемо сподіватися, що нові часи і влада зроблять можливим їх дослідження.

При всіх достоїнствах авторам, на наш погляд, не вдалося уникнути і ряду упущень. Зокрема, навряд чи книжка, присвячена вузькій конкретній темі, виграла від такого великого екскурсу у минуле, та й ці питання, певно, треба залишити тим історикам, котрі безпосередньо спеціалізуються на вивченні даного періоду. Бо при всьому бажанні теза, що Закарпаття – земля слов'янська, ще аж ніяк автоматично не означає входження нашого краю до Київської Русі, а «входження бодай часами в круг політичного впливу Києва» (С. 4) ще зовсім не означає, що «київські князі втрачали свій контроль над «Срібною Землею», і декому (кому?) з них вдалося повернути її собі» (С. 5). Далі, на сторінці 38, автори пишуть про згортання демократії урядом А. Волошина, і до такого згортання відносять, у першу чергу,

розпуск політичних партій і утворення Українського Національного Об'єднання (УНО), хоч раніше (С. 20) про це ж говориться: «на одній з нарад А. Волошин закликав об'єднатися всім українським партіям в єдиний блок, щоб легше було добитися успіху. Так виникло УНО». Йдеться також про заборону деяких журналів, заснування 20 листопада 1938 року концентраційного табору Думен, поблизу Рахова. «З точки зору сучасності ці акти були недемократичними, але вкрай необхідними», – стверджують автори. Однак, досить важко знайти аргументи, яка така вже крайня необхідність була у створенні концентраційного табору? І, на кінець, про жертви. Це дуже болюче питання, але в ім'я історичної правди, мабуть, слід визнати, що цифра 2–5 тисяч загиблих січовиків (С. 46) – нереальна, а твердження, що «в'язанками гранат вони (січовики) знешкоджували мадярські танки, а відібраними від ворога гарматками зістрілили кілька літаків» (С. 45), слід скоріше всього віднести до народних легенд.

Все сказане вище аж ніяк не применшує книжки, просто ще раз доказує, як багато нам, історикам, треба зробити для вивчення цього надзвичайно важливого періоду нашої історії.

ВАСИЛЬ МІЦАНУК

ВЕЛИЧ І ПРАГЕДІЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Під такою назвою в книжкових магазинах Ужгорода та Міжгір'я нещодавно з'явилась книга науковців Ужгородського держуніверситету Миколи Вегеша та Володимира Задорожного, давно відомих нам по численним публікаціям в районній

та республіканській пресі. Обкладинка книжки, кольору національного прапора України, привертає до себе увагу читачів, бібліоманів.

Більше 50 років замовчувалась правда про події 1938–1939 рр., коли Закарпаття вибороло собі автономні права, а згодом, в березні вікопомного 39-го – державність.

Ми єсме! Так називається перший розділ книжки, в якому автори прослідковують історію Закарпаття з глибини віків. Відзначається, що вже в IX–X століттях Закарпаття було заселене слов'янськими племенами – білими хорватами. Однак згодом сюди прийшли зі Сходу угорські племена. До їх приходу, стверджують автори, тут селились слов'яни, що засвідчують використані цитати з творів відомих українських та російських істориків М. Костомарова, М. Грушевського, І. Крип'якевича, М. Карамзіна, С. Соловійова, В. Ключевського. М. Надєждіна, І. Срезневського. Наводиться також подібна думка відомого закарпатського дослідника М. Лучкая («Історія карпатських русинів»). Заслуговують на увагу і дослідження Е. Балагурі, С. Пеняка, М. Лелекача, присвячені цій проблемі. Тут же М. Вегеш та В. Задорожний розкривають суть назви «русин-українець».

В другому розділі книги – «Напередодні вторгнення» – автори характеризують розвиток подій на Закарпатті від 29–30 вересня 1938 року, тобто від Мюнхенської конференції. Дано і позицію СРСР в ситуації, що склалася тоді на Закарпатті, а також країн-учасниць цієї конференції: Німеччини, Італії, Франції, Англії. А ось в розділі «Карпатська Україна: пролог у новий час краю» автори ставлять собі за мету прослідкувати «як розвивались події з жовтня 1938 року, а саме: від надання краю прав автономії до проголошення 14 березня 1939 року самостійності Карпатської України» (С. 20).

Безперечно, дуже важливу роль в здобутті незалежності Карпатської України відігравав її перший президент Августин Волошин. Йому й присвячені наступні два розділи книги: «Августин Волошин» та «Останні дні Карпатського Президента». Разом з тим, автори визнають, що «потрібні нові дослідження, ґрунтовані на архівних джерелах, які б показали Волошина-політика, Волошина-освітянина, літератора, науковця і взагалі Волошина-людину» (С. 27).

З перших днів Карпатської України перед її урядом постає питання про створення Організації національної оборони. Така організація була створена і дістала назву – Карпатська січ. Автори послідовно описують появу січових товариств на Закарпатті, їх участь в обороні Карпатської України від нападу іноземних загарбників.

15 березня 1939 року... Цей трагічний день назавжди увійшов в історію Карпатської України, коли вона стала незалежною державою. Однак цей же день став найчорнішим для неї – фашистська Угорщина почала окупацію краю. Так почалась трагедія молодого держави. По-різному складались долі багатьох українців у цей час. В. Гренджі-Донському вдалось вижити, хоч життя його майже чотири місяці висіло на волоссю. Олександра Блестіва, хустського студента, що «був одним

з ініціаторів створення загонів карпатських січовиків у Хусті», фашисти одразу розстріляли (С. 53). Поблизу Міжгір'я, в урочищі Тішня, одного березневого дня фашисти розстріляли чотирьох вчителів горожанки (один чудом врятувався). Було вбито і нашого земляка Федора Тацинця (ще з трьома січовиками), який повірив обіцянкам угорської адміністрації про амністію, припинив партизанську боротьбу.

У розділі «Хто нам допомагав» йдеться про участь галичан в обороні Карпатської України.

В цілому праця М. Вегеша і В. Задорожного «Велич і трагедія Карпатської України» написана на багатому фактичному матеріалі. Автори використали архівні документи, спогади учасників тих подій. Особливо В. Гренджі-Донського, а також матеріали урядової газети «Нова свобода». Видання розраховане на вчителів історії, широке коло читачів, які цікавляться історією рідного краю.

ВАСИЛЬ ПИЛИПЧИНСЬКИЙ

У ПОШУКУ ПРАВДИ

Рано чи пізно, але ті чи інші бурхливі події історичної ваги заслужать справжньої оцінки. Бо сам народ казав – від правди не втечеш. Молодого віку аспірант УжДУ Микола Вегеш спільно зі своїм старшим колегою – завідуючим кафедрою історії України цього вузу, доктором історичних наук, професором Володимиром Задорожним спробували дошукатися істинних фактів, явищ життя нашого краю кінця 30-х років теперішнього століття. Результатом їхніх активних творчих історичних пошуків стала скромного гатунку книжечка «Велич і трагедія

Карпатської України», вихід якої на знак поваги присвячується світлій пам'яті учасників тих подій, котрим не бракувало звитяги і хоробрості заради свободи і щастя Закарпаття.

Ще не так давно скупі і однобічно висвітлювалися сторінки минулого краю. Лише після зняття ширм секретності поступово почали воскресати об'єктивні судження періоду важливих культурних і політичних процесів, за законами справедливості визнаватися роль їхніх діячів, серед яких найколеритнішою фігурою був перший президент Карпатської України Августин Волошин. Історико-популярний нарис, виданню якого, доречно згадати, сприяло обласне виробничо-комерційне товариство «Ірбіс ЛТД», примітний не лише цінними архівними матеріалами, але й розповідями ще живих очевидців тих подій. Хто, як не свідки, можуть найреальніше повідати нам правду часу боротьби. «Велич і трагедія Карпатської України» – це спомин, пройнятий гордістю і сумом за долю Закарпаття і його волелюбного народу.

Микола Вегеш просив читачів вибачити за те, що в нарисі дана ще далеко не повна характеристика життя 30-х років. На це були свої поважні причини. Коли готувалася книга, гласність лише починала пробивати собі дорогу в світ правди. Натомість прогалинки компенсуються у новому виданні – «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічний і політичний розвиток», яке під авторством Миколи Вегеша вже підготовлено до друку.

Один істотний «недолік» має перша книга істориків – зовсім малий тираж, 2000 примірників, що пояснюється зрозумілими причинами – дефіцит паперу, нестача коштів. Будемо сподіватися, що молода незалежна Україна стане скоро багатою на видавничий матеріал, а спонсори, на яких покладають надії талановиті науковці, розщедряться на підтримку добрих справ.

ПЕРША ОДНООСІБНА МОНОГРАФІЯ МИКОЛИ ВЕТЕША

Дана праця поки що на сьогоднішній день залишається поза увагою дослідників-краєзнавців, не кажучи вже про широку аудиторію. Адже в умовах, коли українська держава на четвертому році свого існування реформує політичну та економічну систему суспільства, видаються корисними ті думки фахівців, що вивчають колишні моделі організації української державності. Спроба дослідити на величезній кількості архівних документів та матеріалів тогочасної періодики соціально-економічне і політичне становище окремо взятого регіону, в даному випадку Закарпаття періоду Карпатської України (жовтень 1938 – березень 1939 рр.), заслуговує особливого схвалення у відношенні до автора вказаної монографії.

Глибоко проаналізувавши джерельний матеріал в архівних фондах Закарпаття, автор переконливо доводить, що наприкінці 30-х рр. «Карпатська Україна була єдиною територією, на якій почала формуватися українська державність» (С. 3). Звісно, що подібних умов не мали в той час ні українці Сходу, перебуваючи під політичним режимом сталінсько-радянської системи, ні українці Східної Галичини, які, знаходячись у складі буржуазної Польщі, постійно зазнавали

переслідувань з боку її урядових структур. Важливо також, що дослідник, який написав чимало статей з даної проблеми, розглядає процес державотворення на Закарпатті наприкінці 30-х років комплексно, тобто, синтезуючи соціально-економічні відносини з суспільно-політичним розвитком на фоні їх взаємозв'язку, а отже й впливу на характер і форму державності. Хоч М. Вегеш на с. 9 і визнає, що обрана ним проблема до сих пір не була предметом спеціального наукового дослідження, проте, оцінюючи його дослідження, пересвідчуємось, що в даному формулюванні питання, дійсно вперше робиться спроба комплексно вивчити тему соціально-економічного і політичного розвитку Карпатської України в 1938–1939 рр., а також з'ясувати, що не менш важливо, вплив внутрішніх і особливо зовнішніх факторів на внутрішньополітичну ситуацію в краї.

Зважаючи на те, що дане дослідження значною мірою претендує на певну наукову новизну, автор у вступі і в поодиноких випадках в ході викладення матеріалу, дає короткий аналіз монографіям і статтям, присвяченим даному питанню. Скрупульозно вчитуючись в характеристику робіт різних авторів, часом протилежних поглядів і напрямків в українській історичній науці, допитливий читач відразу помітить, хоч і незначну, але беззахисну і упереджену позицію М. Вегеша перед ідеологічними абстракціями сучасності. Однак, не його вина в тому, а суспільства. Кожна наука, а тим більше історична, не повинна базуватись на національному патріотизмі, оскільки, як відзначає сучасний історик, академік Омеелян Пріцак «вивчення національної історії представниками відповідної течії (мається на увазі вчених) є до певної міри небезпечно» (Пріцак О. Мене передовсім цікавить наука... *Хроніка–2000*. К., 1992. Випуск 1. С. 13). Очевидно автору даної монографії вдалось би повністю подолати цей фантом націонал-патріотизму, якби він простежив еволюцію формування української національної ідеології на Закарпатті і логічно підвів її завоювання в краї в роки Карпатської України, як об'єктивну реальність, принаймні з двох причин: 1) можливості утворення державності, як наслідку міжнародної обстановки в країнах Центральної й Західної Європи; 2) перемога української політичної орієнтації на рівні свідомості більшості населення Закарпаття і втіленні досягнутого в спробі будівництва української держави. Проте, незважаючи на вказаний нами недолік, який властивий чи не кожному досліднику, Микола Вегеш об'єктивно дає оцінку дослідженням вітчизняних, в тому числі радянських та зарубіжних вчених (Див.: С. 4–8). Якби доповнює історіографічний огляд обраної проблеми, характеристика автором архівних документів із фондів Закарпатського обласного державного архіву (С. 9) та коротенький аналіз матеріалів із сторінок закарпатської і галицької періодики (С. 10). Суттєвим недоліком рецензованої нами монографії є відсутність в ній праць зарубіжних дослідників, зокрема, чеських, словацьких, угорських, частково польських і німецьких, як також і використання періодичних іншомовних видань, журналів, газет тощо.

Структура роботи не викликає заперечень, навпаки, логічне чергування трьох розділів методично доповнюють один одного і становлять систематизоване, в

деякій мірі узагальнене змістовне дослідження. Розглядаючи питання соціально-економічного розвитку Карпатської України наприкінці 30-х років, дослідник висвітлює ряд проблем, які суттєво торкаються таких проблем, як наприклад, становища промисловості, сільського господарства, розвитку торгівлі, соціального становища закарпатського населення. М. Вегеш робить висновок, що незважаючи на спробу уряду Карпатської України кардинально реформувати дану сферу суспільного життя в краї, становище залишалось надто важким, особливо сільське господарство після реалізації рішень Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. (Див.: С. 14–36). Помітну матеріальну підтримку уряд Карпатської України отримував від світової громадськості передусім організацій і товариств української діаспори. Правда, це не могло задовольнити соціально-економічні потреби суспільства, а звідси й висновок, що «країна, – пише М. Вегеш, – не мала можливості нормально функціонувати, як самостійна, незалежна держава» (С. 41–43).

В розділі «Внутрішньополітичне становище Карпатської України в 1938–1939 рр.», автор піднімає слідуючі два питання: 1) розвиток безпосередньо політичних подій в краї з жовтня 1938 по березень 1939 рр. і 2) вирішення проблем демократизації суспільного життя урядом Карпатської України. В першому випадку, дослідник слушно підкреслює, що автономний уряд А. Бродія проводив проугорську діяльність, а уряд А. Волошина – відкриту орієнтацію на фашистську Німеччину (Див.: С. 49–53, 61). По друге, уряд А. Волошина, як доводить М. Вегеш, провів вибори до Союму на безальтернативній основі, розпустивши всі політичні партії в краї, при цьому одночасно створивши єдину політичну силу УНО, що звісно було грубим порушенням демократичних основ (С. 54–61). Від себе додамо, що шлях до проголошення самостійності Карпатської України проходив далеко не цивілізованим демократичним способом, а відбувся поступом уніфікації й зосередження влади в руках монопольної політичної сили УНО, що в наступному призвело до низки помилок державного рівня і антидемократичних актів в суспільстві. Незважаючи на те, що дослідник наголошує, що «відхід уряду А. Волошина від демократії пояснювався необхідністю створення оптимальних умов для консолідації всіх патріотичних сил Закарпаття» (С. 78), політичний режим Карпатської України після створення УНО не можна інакше назвати як лише авторитарним, тим більше, що ні А. Волошин, ні більшість членів уряду не були впевнені у всебічній підтримці своєї політики всього населення краю.

Останнє питання, яке порушує дослідник, пов'язане з комплексом найбільш дискусійних проблем взаємовідносин Закарпаття з Східною Галичиною наприкінці 30-х рр. Не вдаючись у деталі, із науково-обґрунтованих тверджень молодого історика випливає, що українці Галичини якомога тісніше прагнули наблизитись до Закарпаття, солідаризуючись з українським населенням краю, об'єктивно висвітлити події із життя Карпатської України на сторінках своєї преси. Масові нелегальні переходи польсько-чеського кордону галичанами ускладнювали політичне становище Карпатської України, особливо це відносилось до членів ОУН

(Див.: С. 86–116). Очевидно автор даної монографії не зовсім критично оцінює роль членів ОУН в розвитку політичних подій 1938–1939 рр. Принаймні ті факти, які свідчать, що окремі члени цієї організації взяли участь, а можливо й очолили спробу державного перевороту 13–14 березня 1939 р. та штаб Карпатської Січі, що складався в цілому з членів ОУН, за винятком полковника М. Колодзінського, у вирішальний момент оборони держави емігрував за кордон, дають підставу вважати їх дії на Закарпатті негативними.

Висновки самого автора даної монографії хоч і аргументовані, але не зовсім критичні і бездоганні у всіх питаннях. Ймовірно, що слова, які відносяться до оправдання автором згортання демократичних процесів урядом А. Волошина, а саме: «без таких рішучих мір країна могла потонути в анархії і всюдозволеності», надовго проторять відкритим питання в історичній краєзнавчій науці про визначення й політичну форму управління Карпатської України. Аналогічні зауваження відносяться і до ролі членів ОУН в суспільно-політичному житті Закарпаття наприкінці 30-х років.

ВДЯЧНИЙ ЗА ПРАЦЮ

Нещодавно вийшла з друку праця професорів М. Зимомрі, В. Гомонная та доцента М. Вегеша «Августин Волошин» (Ужгород, 1995. 101 с.). Хочу поділитися думками з приводу видрукуваної книги. Причому не як спеціаліст-історик, а як читач.

Не викликає сумніву актуальність появи книги, оскільки ім'я Августина Волошина і його діяльність несправедливо забуті в певний історичний період. Ця книга є практично цінною з різних точок зору: науки, культури, просвіти та виховання, бо тут викладено чимало, окрім відомих, також раніше не доступних фактів про життя і діяльність А. Волошина – першого і останнього президента Карпатської України, визначного вченого-педагога, громадського, культурного і церковного діяча краю гір, долин і лісів – Закарпаття. В ній на основі детального аналізу історичних джерел життєпис А. Волошина умовно поділяється на такі періоди: 1874–1900 – роки становлення, 1900–1939 – роки зрілості, 1939–1945 – роки еміграції. Відповідно до цього цікаво викладені походження А. Волошина, його зростання, невтомна праця на благо краян і останні роки життя. Особливу увагу звернено на плідну роль А. Волошина-педагога і на основі наукового аналізу

його творів підкреслюється: «розробляючи методикау навчання загально-світських предметів загалом і науки про віру, (А. Волошин – М. Д.) поширював загальнолюдські ідеали, що сприяють і сьогодні утвердженню високої моралі у суспільстві, державних організах, у житті кожного громадянина, устремління якого пов'язуються із свідомим служінням рідному народові» (С. 81).

Поряд із вказаними суттєвими позитивними рисами книги не можу не підмітити: назва книги дещо ширша, ніж тема, яка висвітлюється, оскільки автори не претендують на вичерпний аналіз наявної літератури вітчизняних та зарубіжних дослідників життя і творчості А. Волошина (С. 12). Не наголошуючи на редакційних помилках, яких є досить-таки багато, варто було б авторам посилити увагу до грамотного вживання і написання деяких виразів та речень (наприклад: С. 18). Оскільки вказана книга – колективний науковий доробок, то, мабуть, доцільно було вказати в передньому слові особистий вклад кожного співавтора.

Незважаючи на вказані недоліки і побажання, вважаю, що книга М. Зимомрі, В. Гомонная і М. Вегеша «Августин Волошин» є вагомим науковим доробком і займе чільне місце у висвітленні історії Закарпаття.

АВГУСТИН ВОЛОШИН І КАРПАТІСЬКА УКРАЇНА В ПРАЦЯХ МИКОЛИ ВЕТЕША

Ім'я Августина Волошина (1874–1945) за радянських часів замовчувалося. А якщо і згадувалося, то неодмінно з ярликами – «зрадник», «український буржуазний націоналіст», «слуга Гітлера» і т. д. З розпадом СРСР і проголошенням незалежності України ситуація змінилася. Одна за одною стали виходити статті, монографії, збірники про цю визначну постать у нашій історії. Власне, уже створена своєрідна «Волошиніана».

Серед найважливіших опублікованих дослідниками праць виділимо такі: М. Болдижар «Навколо Волошина» і «Августин Волошин: заключний етап життя і

діяльності» (М. Болдижар. Закарпаття між двома світовими війнами. Ужгород, 1993. С. 105–109, 110–116); М. Вегеш, В. Туряниця «Августин Волошин (1874–1945): Бібліографічний покажчик» (Ужгород, 1994); М. Зимомря, В. Гомоннай, М. Вегеш «Августин Волошин» (Слупськ, 1994; Ужгород, 1995); М. Вегеш, В. Туряниця. «Короткий життєпис Августина Волошина (1874–1945)» (Ужгород, 1995); М. Вегеш, В. Туряниця, І. Чаварга «Смерть президента. Останні дні життя і смерть президента Карпатської України Августина Волошина» (Ужгород, 1995) та ін. Ми зробимо спробу дещо поміркувати про дві останні брошури.

«Короткий життєпис...» складається з чотирьох невеличких розділів. Автори прослідковують найголовніші етапи в житті та діяльності А. Волошина: дитячі та юнацькі роки; період зрілості (1900–1938 рр.); роль А. Волошина в розбудові Карпатської України (1938–1939 рр.); період еміграції та смерть президента (1939–1945 рр.). Треба підкреслити, що, виходячи із назви книги, дослідники досить коротко розкривають поставлені перед собою завдання.

На першому етапі А. Волошин, який народився в Келечині Міжгірського району в сім'ї греко-католицького священника, ріс і виховувався в душі любові до свого краю, свого народу, до рідної мови, здобував освіту, формувалася його світогляд.

Навчався в Ужгородській гімназії, в 1896 році закінчив духовну семінарію. Через рік був висвячений на священника і почав служити капеланом в Ужгороді.

Як видно із змісту рецензованої праці, вчені неоднозначно оцінюють діяльність А. Волошина на рубежі століть. Окремі з них вважають, що він виконував замовлення угорської влади і сприяв заміні кирилиці латинікою. Але, як вважають автори дослідження, ігнорувати закон Апоні (1907 р.) означало довести справу до закриття шкіл. І тому А. Волошин дотримувався думки, «що краще хай існує школа з окремими предметами угорською мовою, ніж її не буде взагалі».

Другий розділ праці охоплює період з 1900 по 1938 рік. Цей етап «був найбільш плідним в житті Августина Волошина. Саме в ці роки він зарекомендував себе як видатний педагог, активний просвітянин, видавець книг, газет і журналів...». Але, як зазначається у рецензованому виданні, найбільша заслуга А. Волошина полягає в тому, що він пише і видає книги, шкільні підручники; перераховуються найголовніші його праці з педагогіки, політичних проблем, драматургії і т. д.

Автори одними з перших ґрунтовно вивчили роль А. Волошина у створенні і діяльності крайового товариства «Просвіта» (1920–1939 рр.), розповіли про заснування ним «Учительської громади», його плідну роботу в організації нових шкіл, особливо у гірських районах, у праці підкреслюється, що А. Волошин був не тільки вченим, педагогом, видавцем, просвітянином, але і сформувався як політичний діяч. Був обраний послом (депутатом) чехословацького парламенту, очолював Християнську народну партію. Але вершин на політичному олімпі А. Волошин досяг дещо пізніше – у 1938–1939 рр.

Карпатська Україна – славна сторінка історії нашого краю. Саме про роль А. Волошина в державотворчих процесах 1938–1939 рр. іде мова в третьому розділі дослідження. Тут аналізується його діяльність від дня призначення прем'єр-міністром Карпатської України 26 жовтня 1938 р. і до 17 березня 1939 р., коли Закарпаття було окуповано угорськими військами.

Уряд, сформований А. Волошином, мав чітко визначений проукраїнський характер. У праці показано основні напрями діяльності глави уряду Карпатської України: орієнтація на Німеччину (як гаранта недоторканості кордонів і ринку праці для багатьох закарпатців); створення нової політичної партії «Українське Національне Об'єднання» (УНО) і заборона діяльності інших партій; підготовка і проведення виборів до Сойму тощо. Розкриваються і інші питання, зокрема боротьба з терористами, заборона опозиційних періодичних видань, відкриття концтабору Думен, робота Сойму Карпатської України та історичне значення прийнятих на ньому рішень... Науковці роблять висновок про те, «що розпусчення політичних партій, безальтернативні вибори до Сойму, закриття друкованих органів і припинення діяльності окремих товариств, утворення концентраційного табору були недемократичними», але це було зроблено А. Волошином «в інтересах збереження спокою в державі і з метою створення нормальних умов у краї».

В останньому розділі праці йдеться про життя та діяльність А. Волошина в еміграції, а також про тортури над ним і загибель у московських казематах.

Автори дослідження детально розповідають про арешт А. Волошина у Празі органами НКВС і перевезення його літаком у Москву. Вони наводять спогади в'язня Лефортівської тюрми Марчука із Житомирщини, до якого в камеру-одиночку «підселили» Августина Івановича. У дослідженні наводиться уточнена дата смерті президента Карпатської України – 19 липня 1945 р. і згадується про його «Заповіт».

Можна відзначити добрий стиль викладу матеріалу в книжці, аргументованість суджень, і вона, віриться, матиме вдячних читачів.

«Смерть президента» – теж невеличка за розміром брошура, але в ній зібрано важливий фактичний матеріал. Особливо треба звернути увагу на те, що історики тут вперше використали документи Центрального архіву Міністерства безпеки СРСР і в т. ч. «Особову справу А. І. Волошина (Н-17681)». Автори поставили перед собою завдання прослідкувати життя А. Волошина у найважчі для нього дні.

Книга починається розповіддю про події, що відбувалися в Празі у травні 1945 р. 4-й Департамент «СМЕРШу» одержав завдання арештувати активних діячів Карпатської України – А. Волошина, Ю. Ревая, М. Долиная, С. Ключурака, І. Перевузника та ін. Зрозуміло, що найбільший «інтерес» смершівці виявили до колишнього президента. Не відчуваючи за собою вини, Августин Іванович не збирався кудись тікати з Праги, де був ректором Українського Вільного Університету. Співробітники заарештували А. Волошина 15 травня 1945 р. Автори праці підкреслюють, що чекісти не порахувалися з тим, що арештовують

громадянина іншої держави і до того ж на території цієї держави; при тому ними навіть не було пред'явлено ордерів на арешт.

Значний інтерес являє другий розділ рецензованої праці, який майже повністю написаний на матеріалах «Особової справи А. І. Волошина». Науковці знайомлять читача з протоколами допитів колишнього президента Карпатської України, які вів слідчий НКВС майор Вайндорф. Згадані протоколи, деякі інші документи дають змогу прослідкувати життєвий, творчий і політичний шлях о. А. Волошина.

Як випливає із матеріалів справи «Н-17681» (?) А. Волошин вважав, що початок його політичної діяльності припадає на 1919 р., коли він став організатором Християнської народної партії. З 1919 до 1939 р. він очолював Українську Центральну Народну Раду на Підкарпатській Русі, а також обирався депутатом Чехословацького парламенту (1925–1929 рр.).

У книзі розповідається, що, перебуваючи у Лефортовській в'язниці, А. Волошин ще раз аналізував і осмислював події 1938–1939 рр. на Закарпатті і не відмежовувався від них, не відчував потреби якогось каяття чи відречення від того, чим займався. Президент Карпатської України не приховував, що був ініціатором розпуску політичних партій і створення УНО, кінцевим завданням якого було утворення «самостійної української держави шляхом об'єднання всіх українських земель». Як наголошують автори, «архівні документи свідчать про те, що уряд, очолюваний А. Волошином, притримувався чіткої української орієнтації».

Із змісту протоколів допиту А. Волошина можна довідатися багато чого нового про діяльність колишнього прем'єр-міністра і президента Карпатської України в еміграції (1939–1945 рр.). Зрозуміло, що слідчого Вайндорфа цікавила, передусім, не педагогічна і наукова діяльність А. Волошина, а політична. Августин Іванович спочатку твердив, що в еміграції політикою не займався, але потім «змінив» показання.

У рецензованій праці детально розповідається про меморандум, направлений міністру закордонних справ Німеччини Й. Ріббентропу. В ньому члени уряду Карпатської України «організовано виступили проти Радянського Союзу, вимагаючи від фашистської Німеччини не допустити подальшої експансії з боку СРСР, оскільки на той час радянські війська вступили в Західну Україну...». Про те, що з А. Волошином «працювали» досвідчені «спеціалісти», показує і той факт, що у в'язниці він дав протилежну оцінку вищезгаданим подіям: «У вересні 1939 р. Радянський Союз визволив і захистив українців Західної України».

М. Вегеш, В. Туряниця, І. Чаварга торкаються також питання зустрічі А. Волошина з гетьманом П. Скоропадським і головою проводу ОУН А. Мельником.

Дуже насиченим фактами є третій розділ праці, що має назву «Смерть карпатського президента». Тут, зокрема, опубліковано постанову від 20 червня 1945 р. про пред'явлення звинувачення А. Волошину; лікарське заключення від 10 липня того ж року про те, що А. Волошин «потребує негайного направлення в лікарню

Бутирської в'язниці для стаціонарного лікування», акт про смерть А. Волошина та ін. Останній документ підтверджує дату смерті А. Волошина – 19 липня 1945 р.

І тут наводяться спогади в'язня із Житомирщини Марчука, який сидів в одній камері з А. Волошином. Він згадує, що о. Августин часто віддавав йому свою їжу, навчав його молитви «Отче наш», щоденно розповідав про життя Ісуса Христа. «На все життя запам'ятав я цю добру і розумну людину», – наголошував Марчук.

Значний інтерес являють «Додатки» до рецензованої роботи. Тут вміщені листи Волошина до Ріббентропа від 30 листопада 1939 р. та до Гітлера від 1 липня 1941 р.

У листі (меморандум) до Ріббентропа міститься інформація про окупацію Закарпаття угорськими військами в березні 1939 р. і розправу над місцевим населенням, висловлюється занепокоєння «захопленням» Західної України Червоною Армією (вересень 1939 р.). А. Волошин звертає увагу на стратегічне значення Закарпаття і вважає, що треба об'єднати наш край із Словаччиною, щоб його не завоював Радянський Союз. У реалізації своїх планів А. Волошин провідну роль відводить Німеччині.

У листі до Гітлера Волошин розкривав своє бачення розвитку подій у тогочасній Європі (передусім, у Східній). Він розмірковує над тим, як перешкодити англо-радянському союзу і як вигнати угорців із Карпатської України, його цікавить також перспектива утворення незалежної Української держави.

Рецензована праця – це нове дослідження, яке розкриває важливу сторінку вітчизняної історії.

Вийшов у світ і надійшов у продаж довідник «Августин Волошин (1874–1945): Бібліографічний покажчик» (Ужгород, 1994. 25 с.). Його уклали та написали вступну статтю доценти Ужгородського державного університету М. М. Вегеш та В. В. Туряниця.

Спадщина А. Волошина є вагомою і багатогранною. Він добре проявив себе у таких галузях як педагогіка, філологія, теологія, політика та ін. Усього в бібліографічному покажчику зафіксовано 78 робіт А. Волошина.

Найбільш помітний слід залишив А. Волошин у педагогічній науці. Він написав ряд серйозних праць із цієї проблеми: «Коротка історія педагогіки для учительських семінарій» (Ужгород, 1923), «Педагогика и дидактика для учительських семінарій» (Ужгород, 1923), «О соціальному вихованню» (Ужгород, 1924), «Педагогика й дидактика» (Ужгород, 1924), «Дидактика» (Ужгород, 1932), «Педагогічна психологія» (Ужгород, 1935) та багато статей. Він видав «Буквар» (Ужгород, 1904), «Читанку для народних шкіл» (Ужгород, 1904) та ін. Справжній син свого народу, вболівав за справу поширення освіти серед дітей бідняків і все робив для того, щоб підняти освітній рівень народних мас краю.

З рецензованого довідкового видання дізнаємось також про роботи А. Волошина, присвячені питанням фізики, логіки, організації шкільної освіти у краї, про шкільні підручники з граматики «руської» мови. Ск свідчить зміст бібліографічного покажчика, батько Волошин дбав про християнське виховання

дітей, висвітлював окремі сторінки церковної історії Закарпаття (у т. ч. релігійно-національну боротьбу карпатських русинів-українців проти мадярського шовінізму) та ін.

У рецензованому виданні знаходимо відомості про роботи А. Волошина, що носять персоналістичний характер. Августин Іванович досліджував діяльність (у т. ч. і педагогічну) видатного закарпатського просвітителя, письменника, педагога і громадсько-культурного діяча О. В. Духновича, писав про відомого релігійного діяча та історика церкви на Закарпатті В. М. Гаджегу...

Історія розпорядилася так, що А. Волошин на певному етапі очолив державотворчі процеси в краї. Із заголовків окремих праць видно, що А. Волошин закликав до політичної консолідації всі демократичні сили краю, акцентував увагу на актуальних проблемах діяльності Карпатської України, роз'яснював політику її уряду народним масам...

Зафіксовано в укладеному бібліографічному покажчику 93 публікації про життя і діяльність президента Карпатської України (№ 79–171). У тому числі 59 робіт належать вітчизняним авторам і 33 праці – зарубіжним.

Однак рецензований бібліографічний покажчик не позбавлений окремих недоліків, про це наголошують у вступній статті й самі упорядники. Укладачами пропущено такі праці А. Волошина: «Д-р Антоній Годинка» («Місяцеслов» на 1917 обыкновенный год. Унгвар, 1916. С. 63–66) і «Две политичне розмовы: Интервью. Страх о Подкарпатску Русь» (Ужгород, 1923. 31 с.). У покажчику майже відсутня інформація про художні твори Августина Івановича. Бібліографічний опис окремих позицій є неповним. Але згадані зауваження суттєво не применшують високої цінності видання і воно добре прислужиться студентам, науковцям, краєзнавцям.

ПРО УГОРСЬКУ ІРЕДЕНТУ НА ЗАКАРПАТТІ

Однією з позитивних рис нашої сучасності є створення можливостей для публікацій будь-яких матеріалів на різноманітну тематику з різних галузей суспільно-політичного життя. Цими сприятливими умовами скористалися перш за все науковці, дослідники та й багато наших активних учасників суспільно-політичного життя.

Це повною мірою торкнулося й науково-популярних публікацій з історичного краєзнавства. Недавно вийшла в світ досить цікава, але неоднозначна, з моєї точки зору щодо оцінки, книжка М. Вегеша, В. Гирі та І. Короля «Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами (1918–1939 рр.)».

В анотації до книжки зазначається, що в ній «на основі архівних документів, які ще не були введені до наукового обігу, простежується ревізійоністська політика

Угорщини щодо повернення Закарпаття до свого складу, формування в нашому краї різних проугорських сил і використання їх у своїй ревізійній діяльності».

Загальний висновок із прочитаної книжки можна зробити такий: вона цікава, потрібна, оскільки систематизує матеріали про наш край з конкретної, малорозробленої в такому плані проблеми.

Та не хотів би продовжувати усталену протягом останніх років практику деяких рецензентів-універсалів, котрі висновки в «рецензіях» подають як істину в останній інстанції, як виключну новизну в науці, а насправді часто-густо є компілятивними. Читаючи такі рецензії, думаєш: а яку користь подібні вихвалювання і фальші дадуть нашому читацькому загалу, якому адресуються публікації?

Але повернуся до рецензованої монографії (так вона названа в анотації). Тема її, як правильно відзначають автори, не тільки актуальна, а і політично гостра. Через це постановка питань без чітких відповідей на них, довільне трактування подій і фактів, недомовки, перекичування в подібних публікаціях є дуже небезпечними. Читацький загал нашого краю – це люди різних національностей, найбільше серед них – українців та угорців.

У вступі автори дають аналіз основних джерел із проблеми, в тому числі архівних документів і опублікованих праць. Серед авторів, які досліджують проблему іреденти згадано і моє прізвище. У мене дійсно є ряд публікацій про суспільно-політичний розвиток нашого краю між двома світовими війнами. Але питаннями угорської іреденти я не займався. Виходить, як в анекдоті про того кмітливого продавця, що торгував вином чи то в Криму, чи та на Кавказі: коли закарпатці попросили в нього «фричу», той перепитав: а що це таке? Йому пояснили, що «фрич» – це вино, змішане з мінеральною водою, на що продавець відповів, що все життя продавав вино з водою, але не знав, що це називається «фричем».

Так і в даному випадку: я, як і багато інших згаданих у вступі монографії авторів, писали про історію Закарпаття 20–30-х років, а зараз виявляється, що ми досліджували проблеми угорської іреденти.

У мене, а тим більше, як я думаю, в читачів, виникає закономірне запитання: а що таке іредента, особливо політична. На жаль, автори доступно так і не пояснили суть цього поняття. Спроба аналогізувати його з термінами «ревізія», «повернення» чи щось інше не пояснює суті проблеми.

Разом із тим, у роботі навіть не згадуються дослідження закарпатських учених Миколи Ротмана і Миколи Макари, які спеціально займалися проблемами угорської іреденти на Закарпатті.

Спрощений підхід авторів до досліджуваної проблеми не дав відповіді, крім іншого, й на питання: іредента – це явище зовнішнє чи внутрішнє і яке співвідношення між ними? Відсутність такого аналізу закономірно викликає і таке риторичне запитання: чому прагнення, зокрема, угорського населення Закарпаття жити в складі Угорщини автори розглядають як підривному, іредентську діяльність, а

прагнення населення краю іншої національності до возз'єднання зі своїми братами і сестрами на Сході такою не вважають?

Якщо подібні питання дослідниками ставляться, вони вимагають чіткої відповіді, окремі ж штрихи з поставленої проблеми тут дуже небезпечні як у політико-теоретичному, так і в практичному плані.

Читаючи рецензовану монографію, у мене виникало запитання: а чому автори не назвали її «Галицька іредента на Закарпатті...», оскільки понад п'ятдесят відсотків матеріалу книжки присвячено проблемам Східної Галичини і Закарпаття? Правда, все це авторами подано, як зв'язки населення двох регіонів...

Далеко не розкриті в монографії (автори ж обіцяють у вступі розглянути проблему в комплексі) сили, які очолювали іредентську діяльність, та сили, що їй протистояли. А до перших сил, як правильно вказує в передмові проф. В. Худанич, належали, перш за все, ієрархи греко-католицької церкви, які мали під своїм впливом велику кількість віруючих; до других же сил, хочуть цього автори чи ні, належали комуністи, які найбільш конкретно, програмно боролися з угорською іредентою і вже з середини двадцятих років однозначно ставили питання про возз'єднання з Радянською Україною (іншої тоді не було – Авт.).

Щодо новизни роботи. Ми чомусь звикли до того, що чим більше окремих раніше неопублікованих фактів чи фактиків у роботі, тим більше новизни в ній. Не можу погодитися з таким підходом.

Новизна, очевидно, повинна полягати в тому, щоб наведення раніше неопублікованих фактів, документів давало можливість робити нові висновки наукового характеру або заперечувати вже відомі. У цьому плані для мене особисто в рецензованій монографії, на жаль, нічого принципово нового немає. Окремі неопубліковані документи лише підтверджують відомі, раніше вже зроблені висновки.

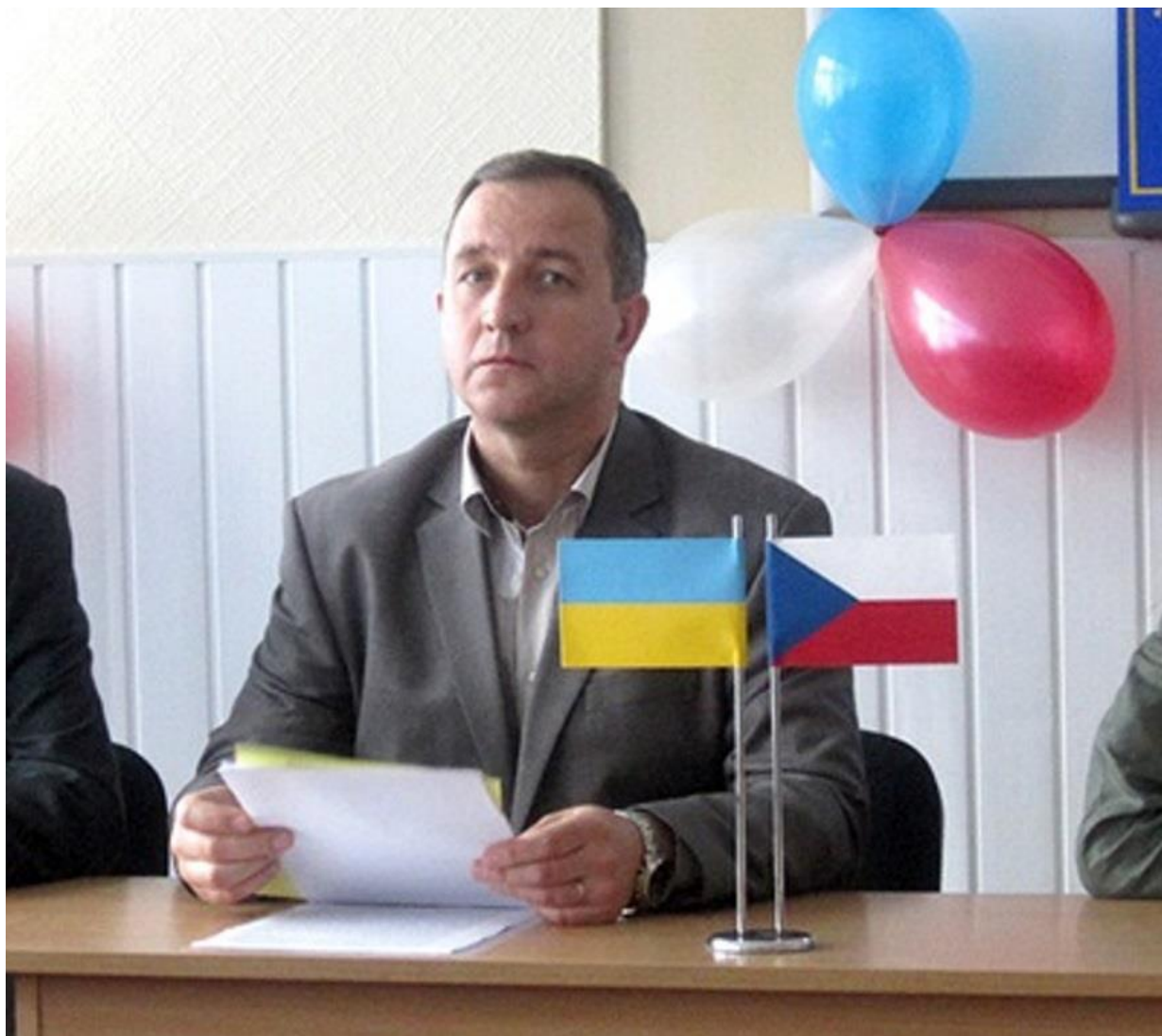
Окремі висновки авторів абсолютно «не б'ють в ціль» наукового дослідження. Для прикладу, на стор. 52 автори пишуть: «В архівних джерелах наголошується, що партія надзвичайно войовнича, тісно зв'язана з угорськими урядовими колами, відкрито симпатизує Угорщині»... (Мова йде про угорську християнсько-соціалістичну партію, яка об'єднувала населення угорських сіл краю – Авт.). Цікаво б запитати, а кому мала симпатизувати?

Матеріалів із подібними оцінками у монографії подибуємо немало. У роботі є і ряд суттєвих неточностей.

Порівняно багато матеріалу не стосується до означеної теми монографії: про польські напади на Закарпаття, Гуцульську Республіку, діяльність українських партій тощо.

На окремих недоліках, якими з моєї точки зору хвибує книга, я зупинився з однією метою: з надією, що автори продовжать заглиблюватися в цю потрібну, але складну проблему і внесуть суттєвий внесок у її справді наукове дослідження.

ПРО КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ В ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Нова двотомна монографія М. Вегеша «Карпатська Україна 1938–1939 років у загальноєвропейському історичному контексті» (Ужгород, 1997. Том 1. 236 с.; Том 2. 198 с.) присвячена дослідженню цікавих і одночасно суперечливих подій, пов'язаних з існуванням автономної Карпатської України 1938–1939 років. У книзі на основі численних документів архівів України, Росії, Румунії, Угорщини та Чехії, опублікованих джерел і узагальнення великої кількості праць вітчизняних і зарубіжних істориків, робиться спроба проаналізувати міжнародне становище

Чехословаччини й Карпатської України в період гострої європейської політичної кризи. Ряд учених уже торкалося окремих аспектів проблем висвітлюваних на сторінках видання. Проте творчий підхід автора до аналізу зібраного фактологічного матеріалу, оцінки досягнень попередників, а також пошук витоків та наслідків потрясінь, що випали на долю невеликої частини українського народу наприкінці 30-х років – все це робить рецензовану працю оригінальною й актуально вартісною як у науковому, так і в суспільно-політичному значенні.

Головну увагу М. Вегеш зосереджує на комплексному вивченні процесу становлення і розвитку Карпатської України в загальноєвропейському історичному контексті. Такий підхід спонукає його, насамперед, до історіографічного огляду здобутків української та зарубіжної наукової літератури з досліджуваної проблематики. Саме цим питанням присвячено перший розділ рецензованої монографії. Найбільш об'єктивно й ретельно автор проаналізував досягнення вітчизняних істориків. Однак розгляд праці учених інших країн потребує деяких суттєвих доповнень.

В останні роки з'явилося ряд робіт польських та словацьких дослідників. У них висвітлено чимало питань як загальноєвропейського характеру, так і таких, що торкаються перебігу подій на Закарпатті. Використання автором згаданих видань і значно збагатило б історіографічний розділ і, разом з тим, розширило б межі наших знань про окремі аспекти внутрішньополітичного становища, маловідомі сторінки оборони Карпатської України чехо-словацькими військами, врегулювання русинсько-словацького кордону під час так званої «малої війни» – військового конфлікту між Угорщиною та Словаччиною в березні 1939 року.

Неоціненне значення мають зібрані вченим і залучені в працю спогади очевидців і активних учасників закарпатських подій 1938–1939 рр. Серед них – мемуари В. Бірчака, О. Ольжича, Ю. Химинця, В. Гренджі-Донського, В. Шандора, А. Штефана та багатьох інших. Разом з тим варто було б звернути увагу на «політичні спогади» Ладіслава Файерабенда. Після Мюнхенської конференції восени 1938 року він став міністром юстиції в уряді генерала Сирового і особисто підписував ордер на арешт А. Бродія. Л. Файерабенд торкається і проблеми Підкарпатської Русі в період чехословацької кризи 1938–1939 років. Його характеристика тогочасних діячів і ситуації конкретна й безкомпромісна. Вона цінна для нас як свідчення представника центральної влади і різко контрастує з ейфористично-емоційними спогадами закарпатських учасників цих подій.

М. Вегеш прагне висвітлити більш-менш повно всі сюжети суспільно-політичного, економічного та культурного життя Карпатської України. При цьому, цілком слушно, перевага віддається, насамперед, дослідженню її міжнародного становища, що значною мірою вирішувало доля проголошеної автономії, а відтак і незалежності. На основі аналізу зовнішньої політики багатьох європейських країн кінця 30-х років, автор робить принциповий висновок про неможливість існування Карпатської України як самостійної держави.

Однак поза увагою М. Вегеша залишається намір автономних урядів Словаччини і Підкарпатської Русі врегулювати при допомозі Німеччини територіальні претензії Угорщини після зриву переговорів у Комарно. З цією метою представники словаків і русинів зустрічалися з міністром закордонних справ Німеччини Ріббентропом. У історичній літературі немає одностайності щодо дати прийому Ріббентропом делегації словацького і підкарпатського автономних урядів у Мюнхені. Так, у збірнику статей «Внешняя политика Чехословакии» відзначається: «17 октября Геринг и Риббентроп приняли делегацию словацкого и карпато-украинского автономных правительств». Посилаючись на згадане видання, цю дату наводить і Б. Співак. Український дослідник І. Стерчо вказує на те, що така зустріч відбулася 19 жовтня. Він, зокрема, пише: «... до Мюнхена прибули делегати Словаччини в особах мсгра д-ра Йозефа Тісо та заступника прем'єра Фердинанда Дюрчанського, а від уряду Карпатської України – міністер д-р Едмунд Бачинський. Всі три вони були рівночасно міністрами федерального уряду ЧСР в другому кабінеті ген. Сірового, а тому їхня візита була в повному порозумінні з Прагою та за рекомендаціями Хвалковського. Дня 19 жовтня, в часі від 4:45 до 6:45 год. по полудні делегації, кожна окремо, мали розмови з міністром закордонних справ Йоахімом фон Ріббентропом».

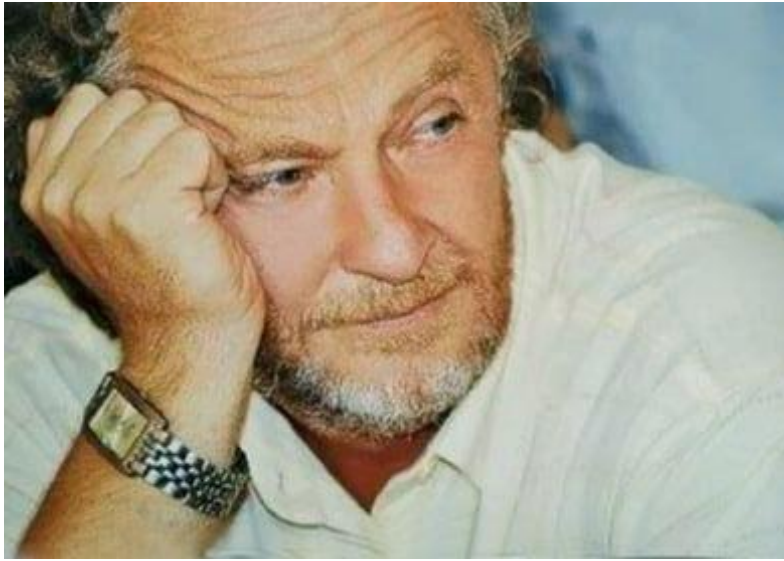
Негативні прояви з боку Польщі та Угорщини, на думку М. Вегеша, тільки сприяли різнобічним акціям підтримки автономної Карпатської України. Прогресивні сили багатьох європейських країн співчували національно-визвольній боротьбі закарпатських українців. У середовищі українських емігрантів створювалися «Допомогові комітети», «Національні фонди допомоги Карпатській Україні», організувався збір коштів, медикаментів, продовольства. Все це свідчило про те, що український народ продовжував жити з надією відродження своєї державності, зародок якої його свідомі представники вбачали в Карпатській Україні.

Багато цікавого матеріалу присвячено питанням соціально-економічного та культурного становища краю наприкінці 30-х років. Достатня увага приділяється розгляду спроб уряду А. Волошина серйозно зайнятися проблемами народного господарства після Віденського арбітражу. Проте через активну політичну діяльність і низку зовнішніх факторів чимало завдань промислового виробництва, сільського господарства та торгівлі так і не було вирішено. Книга містить цінні відомості про погіршення соціальних умов життя населення Карпатської України та заходи щодо зменшення кількості безробітних, покращення страхування, медичного і пенсійного забезпечення тощо. Ґрунтовно проаналізовано релігійну ситуацію, діяльність апостольського адміністратора, Греко-Католицького єпископа Д. Няраді, котрий відзначався своєю чіткою українською орієнтацією. Кабінет міністрів А. Волошина робив усе можливе, щоб стосунки між вірниками Греко-Католицької та Православної конфесій залишалися доброзичливими.

У праці відзначається, що внутрішньополітична боротьба, яка розгорнулася на Підкарпатській Русі після проголошення автономії, віддзеркалювала двобій

русофільського та українського напрямків. Відкритим, на наш погляд, залишається питання правової оцінки рішення уряду А. Бродія від 23 жовтня 1938 року в справі проведення плебісциту з приводу політичної ситуації та загрози поділу автономної території. Зауважимо, що відповідно до конституційних норм Чехословацької республіки подібна діяльність не входила до повноважень Кабінету міністрів А. Бродія. Після арешту 26 жовтня 1938 р. саме на це було вказано А. Бродію з боку Міністерства юстиції ЧСР.

У цілому авторська концепція періоду Карпатської України 1938–1939 років і вдало розроблена структура монографії дали змогу М. Вегешу дослідити проблему на широкому суспільно-політичному, економічному, соціальному й культурному фоні, узагальнити та систематизувати як власні наукові пошуки, так і досягнення інших учених, котрі вивчають історію Закарпаття кінця 30-х років.

УЧИТІЛЄВІ – НА МНОГІІ І БЛАГІІ ЛІТІА

Побачила світ монографія відомого ученого-історика з Ужгорода, лауреата премій імені В. Гренджі-Донського та І. Крип'якевича Миколи Вегеша та аспірантки кафедри історії України Ужгородського державного університету Ірини Люби Горват «Короткий життєпис академіка В. Грабовецького», що вийшла друком з нагоди 70-х роковин професора Прикарпатського університету ім. В. Стефаніка. Талановитий учень академіка Володимира Васильовича Грабовецького кандидат історичних наук, доцент кафедри політології УжДУ та молодий історик з Румунії порадували читача ще однією спільною книгою-дарунком – чудовою працею про життєвий і творчий шлях автора «Нарисів історії Прикарпаття».

Без сумніву, український історик Володимир Грабовецький вніс вагомий внесок у скарбницю історичної науки на Україні, ставши, зокрема, неперевершеним літописцем Гуцульщини. Вивчення та узагальнення наукового доробку ученого ще чекає своїх дослідників – істориків, літературознавців, мовознавців та ін. Наукова спадщина академіка В. Грабовецького не раз привертала увагу вітчизняних та зарубіжних учених, котрі відзначали непересічний талант від Бога співця звитяг Олекси Довбуша та Семена Височана, майстра історичних портретів Грушевського, Шептицького та Крип'якевича, добротного літописця історії Галицько-Волинського князівства та антифеодальної боротьби народних мас під проводом Мухи, руху карпатських опришків та подій народно-визвольної війни 1648–1654 рр. на західноукраїнських землях тощо.

В монографії автори подають вичерпну (на час видання книги) бібліографію наукових спостережень учених за творчою самобутністю учня академіка І. Крип'якевича. Проте в монографії «Короткий життєпис академіка В.

Грабовецького» М. Вегеша та І.-Л. Горват вперше описано життєвий і творчий шлях академіка крізь призму дослідження автором питань історії України: головні віхи в житті й науковій діяльності; стан вивчення соціально-економічного, політичного і культурного становища Галичини доби феодалізму; дослідження з історії Галицько-Волинського князівства; історико-біографічні нариси про Роксолану, Довбуша, Височана, Грушевського, Крип'якевича, Шептицького, Сліпого та ін.; місце Закарпаття в наукових працях В. Грабовецького.

Структура монографічного дослідження М. Вегеша та І.-Л. Горват виражена, концептуально аргументована: «Вступ», «Володимир Грабовецький: шлях в науку», «Сторінки історії України в працях В. Грабовецького», «Прикарпаття в XII – XV століттях», «Антифеодальна боротьба карпатського опришківства в XVI–XIX століттях», «Запорізькі козаки, Богдан Хмельницький і народно-визвольна війна українського народу 1648–1654 рр.», «Вірменські поселення в Україні», «Села, міста і містечка Прикарпаття», «Проблеми історії Закарпаття в наукових студіях В. В. Грабовецького», «Закарпатська Гуцульщина XIII–XIX ст.», «Олекса Довбуш і опришки на Закарпатті», «Запорізькі козаки і Закарпаття», «Висновки».

Автори монографії об'єктивно і концептуально змальовують еволюцію поглядів Володимира Грабовецького як історика, вказуючи на його унікальність, самобутність і в той же час принципову єдність з представниками історичної школи академіка Івана Крип'якевича. М. Вегеш та І.-Л. Горват в своїй роботі опираються на великий (практично – вичерпний) бібліографічний спадок ученого – понад 850 праць і достеменно об'єктивно досліджують найважливіші концептуальні віхи надбань Володимира Грабовецького. Вчені вказують, що саме західноукраїнський регіон, як невіддільна складова української держави, завжди знаходився в полі зору Грабовецького-історика. Особливої уваги, на думку авторів монографії, заслуговують такі фундаментальні дослідження вченого як «Нариси історії Прикарпаття» (вийшло 6 томів), «Народний герой Олекса Довбуш», «Олекса Довбуш (1700–1745)», «Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XIX століть», «Гуцульщина XIII–XIX століть. Історичний нарис», «Гуцульщина в другій половині XIX – початку XX ст.», «Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр.», «Селянське повстання на Прикарпатті 1490–1492 років під проводом Мухи», «Вірменські поселення XIII–XVIII ст.» та ін. Автори «Короткого життєпису...» відмічають глибинність, фундаментальність наукового аналізу праць вченого, в котрих кваліфіковано аналізується соціально-економічне і правове становище селян та міщан західноукраїнських земель, а також науково доведено, що посилення феодально-кріпосницького гніту на цій території приводило до масових повстань, зумовило виникнення опришківського руху.

Унікальність досліджень Володимира Грабовецького, на думку дослідників, полягає і в тому, що він першим у вітчизняній історіографії дослідив опришківство в синхронному аспекті, прослідкувавши його специфіку з XVI до кінця 70-х років XIX ст. Створені ним історичні портрети Олекси Довбуша, Василя Баюрака, Івана

Бойчука, Семена і Гната Височанів та багатьох інших історично достовірні, переконливі, життєво правдиві і найбільш повні.

Значне місце в працях академіка Володимира Грабовецького посідають наукові дослідження, що пов'язані з низкою проблем історії Закарпаття. Автори монографії аргументовано вказують, що в творчому набутку вченого можна чітко виділити ряд напрямків наукових пошуків, так чи інакше пов'язаних з закарпатськими землями: а) соціально-економічне, політичне і культурне становище закарпатських гуцулів XIII–XIX ст.; б) діяльність карпатських опришків на Закарпатті; в) вплив народно-визвольних змагань 1648–1654 років на Закарпаття тощо.

Монографічне дослідження Миколи Вегеша та Ірини Люби Горват «Короткий життєпис академіка В. Грабовецького» актуальне ще й тим, що, безумовно, є одним з кращих наукових видань, присвячених аналізу наукових надбань та життєвого шляху вченого. Книга являє собою скромний дарунок учителеві від вдячних і талановитих учнів. Вірю, що книжка вже знайшла свого читача як серед науковців, так і серед підростаючого покоління. Вона того варта.

**ПРОФЕСОР МИКОЛА ВЕГЕШ ПРО
НАУКОВУ СПАДЩИНУ АКАДЕМІКА
ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО**

Нашої уваги заслуговує праця М. Вегеша, присвячена життю і творчому доробку В. Грабовецького. М. Вегеш зазначив, що починаючи з 1950-х рр. чітко викристалізувалися проблеми, над якими працюватиме вчений впродовж багатьох років – історія вірменських поселень в Галичині, рух опришків, гайдамаччина, вплив народно-визвольної війни на західноукраїнські землі тощо. В 1962 р. побачила світ монографія В. Грабовецького «Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII – першій половині XVIII століття». Вчений взяв участь у створенні багатотомної «Української Радянської Енциклопедії», написавши до неї ряд нарисів, зокрема, «Довбуш», «Дрогобич», «Опришки», «Звенигород Галицький» та десятки інших. М. Вегеш детально висвітлив львівський та прикарпатський періоди наукової діяльності академіка. М. Вегеш наголосив, що в 1960-х рр. вчений започаткував історико – краєзнавчий напрям в обласній пресі. Історико – краєзнавчі нариси про міста Львівщини почало друкувати видавництво «Каменярь». Виданням нарису «Звенигород» львівське книжково-журнальне видавництво розпочало в 1957 р. серію подібних краєзнавчих публікацій. У 2008 р. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника видав ювілейний збірник на пошану академіка В. Грабовецького.

ДЕЯКІ РОЗДУМИ НАД НОВОЮ КНИГОЮ МИКОЛИ ВЕТЕША

Наближається 60-річчя одного із етапів становлення Української державності – проголошення та існування незалежної Карпатської України – прологу української державності 1991 року. Закарпаттю напередодні Другої світової війни судилося пережити хвилюючі майже шість місяців національно-державного будівництва. Державність на Закарпатті творилася внаслідок диктату великих держав, таких як Німеччина і Італія, на Чехословаччину, складовою частиною якої з 1919 р. і було Закарпаття. Протягом 1938–1939 рр. Карпатська Україна змінила дві форми державного будівництва, а саме з 11 жовтня 1938 р. по 14 березня 1939 р. Закарпаття стало складовою частиною федеративної Чехословаччини, а в березні 1939 р. в краї була проголошена Карпато-Українська держава.

15 березня 1939 р. було і радісним і разом з тим трагічним для Карпатської України. Радісним було тому, що ця найменша вітка українського народу, по століттях боротьби за право жити вільним і незалежним життям, дійшла була до свого кульмінаційного пункту, будучи бодай на короткий час, суверенною державою українського народу. Радісною ця подія була і тому, що сталося це без пролиття крові, без перевороту, а конституційним шляхом.

Восени 1938 р. Закарпаття одержало автономію. Чехословаччина перетворилася з унітарної на федеративну державу чехів, словаків і карпатських

українців (жовтень 1938 – березень 1939 рр.) і 14 березня 1939 р. – в незалежну самостійну Карпатську Україну, яка мала стати зародком українського державотворення під гаслами національної ідеї, самостійности, незалежности і соборности.

Проголошенню Української держави в Карпатах сприяв і зовнішній фактор. Він визначався тим, що сусідні держави мали територіальні претензії щодо Чехословаччини. Це, зокрема, були вимоги Угорщини щодо своїх співвітчизників, які жили у південній частині Закарпаття і Словаччини. Угорщина ще у 1922 р. не хотіла примиритися з реальністю, що в результаті поразки в Першій світовій війні, вона втратила владу над значними територіями, поставила перед собою завдання про ревізію Тріанонського мирного договору і відновлення великої Угорщини, в дійсності загарбання усіх територій, якими вона володіла до 1918 р., тобто до розпаду Австро-Угорщини. Її союзниця Польща мала також вимоги супроти ЧСР щодо Тешіна і підтримувала ідею спільного угорсько-польського кордону за рахунок окупації Угорщиною Карпатської України. Вимоги Угорщини щодо Чехословаччини в 1938–1939 рр. активно підтримували Німеччина і Італія – дві фашистські держави, які також виступали за перегляд Версальського мирного договору. Обидві ці держави, як також Польща і Угорщина добре розуміли стратегічне значення Закарпаття, яке через своє геополітичне положення було зв'язковою ланкою тодішньої системи європейської безпеки у формі Малої Антанти. Саме тому чехословацький уряд напередодні національної трагедії робив усе можливе, аби втримати Закарпаття у складі республіки і дати відсіч зазіханням на нього не тільки з боку Угорщини, яка вважала Карпатську Україну «історично-руською», але і претензіям на Закарпаття з боку Румунії.

Наприкінці 1930-х років на Закарпатті постав ще один центр західноукраїнського національного життя. Отже, крім зовнішнього тиску на Чехословаччину, вирішенню державності на Закарпатті сприяв і внутрішній фактор. У цей час в Чехословаччині загострилися міжнаціональні відносини. Кризу в цих відносинах спричинили вимоги судетських німців стосовно приєднання Судетської області Чехословаччини до Німеччини. Незадоволення національною політикою «єдиного» чехословацького народу висловили і словаки. Вони рішуче виступили проти чехословакізму і вимагали своєї участі в розбудові ЧСР. Словацькі лідери мали значну підтримку з боку гітлерівської Німеччини, яка і використала їх для розчленування республіки.

Надавши права німцям, словакам, чехословацький уряд змушений був надати автономію і Закарпаттю, яка була гарантована йому як Сен-Жерменським мирним договором, так і Конституцією з 1920 року. Напередодні надання автономії політична ситуація на Закарпатті була суперечливою. Різні угруповання – русофіли і тутешняки намагалися використати автономію для приєднання Закарпаття до Угорщини. Український напрям дотримувався єдності держави, розвитку українського життя в краї і підготовки до утворення своєї держави на теренах Чехословаччини. Таким чином українці краю не були сепаратистами, а враховуючи

конкретну ситуацію, яка була в 1938–1939 рр., зберегли Чехословаччину як федеративну державу.

У нових умовах 1938 р. політичні рухи в краї – русофільський і український задля досягнення автономії проявляли готовність до спільних дій, до компромісу. Ідея консолідації знайшла підтримку і в депутатів чехословацького парламенту від Закарпаття. Уже на першій нараді 21 вересня 1938 р. представники обох напрямків прийняли заяву, в якій говорилося: «У зв'язку з тим, що ми представники руського народу, усвідомлюючи свою відповідальність перед історією нашого народу і бажаючи забезпечити йому свободу та краще майбутнє, і саме його існування на його національній території, заявляємо, що наш народ ніколи не відмовлявся від свого права на самовизначення і від права управляти сам собою. Та ще ми вимагаємо здійснення цього права в нинішній доленосний час, коли вирішується не тільки доля Чехословацької республіки, але і доля нашого руського народу». Була підписана спільна декларація, яку було вручено урядові ЧСР. 8 жовтня 1938 р. було створено Народну Раду Карпатської Руси, яка спеціальним меморандумом оголосила себе єдиним законним представником усіх руських земель. Український табір з тактичних міркувань погодився на те, щоб перший уряд автономного Закарпаття очолив А. Бродій.

Перший уряд був створений із депутатів чехословацького парламенту і в ньому більшість мали представники русофільського напрямку. Цей факт окремі дослідники, в тому числі і автор цієї монографії не вірно оцінюють, вважаючи, що це відповідало співвідношенню політичних сил в краї. Насправді, в уряд було запрошено керівника українського табору А. Волошина, який в той час не був депутатом чехословацького парламенту. Те, що русофіли мали більшість в парламенті в порівнянні з українцями є наслідком того, що на вибори вони йшли в блоці з чеськими партіями і це давало їм можливість мати місця в парламенті. Автори чомусь не враховують той факт, що у 1937 р. на Всекарпатській маніфестації в Ужгороді українці різних партійних напрямків уже виступили спільно, в тому числі і комуністи краю. Свідченням вірності цієї тези є і те, що перший автономний уряд краю проіснував лише до 26 жовтня 1938 р., а всі наступні уряди були українськими. Українці провели вибори до Сойму Карпатської України, який прийняв доленосні закони для Закарпаття, обрали А. Волошина першим президентом Карпатської України.

Існування Карпато-Української держави в 1938–1939 роках після проголошення суверенітету Української держави стало помітним явищем нашого життя. За всі роки радянської влади на Закарпатті Карпатська Україна була передана забуттю, її вожді були переслідувані, а сам президент А. Волошин помер у Московській тюрмі, їх називали не інакше як українськими буржуазними націоналістами. За останні сім років інтерес до історії Закарпаття цих років значно зріс. Появилися нові локалі патріоти, які на основі історичних джерел намагаються написати справжню історію цього періоду, дати правильну оцінку керівникам

Карпатської України. Це має і велике суспільне значення, бо сприяє консолідації української нації.

Питанням історії Закарпаття напередодні Другої світової війни і в період існування Карпатської України займаються як вітчизняні історики, так і закарпатські політичні емігранти, які після другої окупації Закарпаття Угорщиною покинули наш край і проживають у діаспорі. З поміж зарубіжних дослідників слід відмітити В. Маркуся, В. Шандора, С. Росоху, Ю. Химинця. Велику увагу в правильному висвітленні історії Карпатської України зробив В. Маркусь, який написав ряд статей з історії цього періоду. Він обґрунтовує ці події і намагається заповнити білі плями. С. Росоха видав книгу «Сойм Карпатської України», яка стала цінним джерелом для дослідників цього періоду.

В. Шандор і Ю. Химинець, як активні учасники будівництва Карпатської України, збагатили мемуарну історію Закарпаття. Обидва дослідники намагалися зберегти «українську правду». При всій симпатії до думок В. Шандора і Ю. Химинця, які викладені в їх книгах «Тернистий шлях до України» (Ужгород, 1996) та «Спогади» (Ужгород, 1996; 2000), слід сказати, що праці поважних авторів хибують на етноцентризм та брак розуміння об'єктивних оцінок інших поглядів та концепцій панівних сил чи рухів в історії Закарпаття 20-х років ХХ ст. Зокрема русофільство на Закарпатті не знайшло в цих авторів належного зрозуміння. Винятком може бути тільки В. Шандор, який в тій чи іншій мірі займався цим питанням. Для них характерна повна відданість і віра в правоту української ідеології, що не завжди сприяє спокійному і об'єктивному висвітленню як подій, так і акцій, що відбувалися в той час.

Із закарпатських дослідників необхідно вказати на колективну працю, написану під керівництвом професора І. Гранчака «Нариси історії Закарпаття» (Ужгород, 1996. Т. 2). У ній є окремий розділ «Закарпаття в європейській кризі кінця 30-х років. Історичний досвід Карпатської України». Цей розділ писали 6 авторів. З методологічного і концептуального погляду вони намагалися поєднати «русинську» і радянську історичні школи, тенденційно применшуючи значення і впливи проукраїнських явищ і рухів на Карпатській Україні в 1938–1939 рр. Їх заслугою є те, що вони дають значний фактичний матеріал, але не дають однорідної оцінки подіям і рухам, намагаючись дати перевагу «русинським» орієнтаціям та перебільшити ті помилки, які були допущені урядом Карпатської України в ті важкі часи. Ними не враховано конкретний стан молодого держави.

До цього періоду відноситься і збірник, в якому поміщені матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 56-й річниці Карпатської Січі (Ужгород, 1996). Тут поміщені дослідження і спогади про діяльність Карпатської Січі, як збройних сил Карпатської України. Кількаденний збройний опір окупантам у березні 1939 р. створив легенду не лише першого воєнного конфлікту Другої світової війни, але й посилив закарпатську вітку українського населення надією на возз'єднання в незалежній Українській державі усіх українських земель. Акт

проголошення незалежності Карпатської України глибоко вразив українців у цілому світі, для яких Друга світова війна почалася в березні 1939 року.

Найбільш аргументовано і на основі досить широкої наукової бази дослідженням історії Карпатської України займався і займається М. Вегеш. З під його пера вийшло багато книжок, присвячених цій події. Він захистив кандидатську дисертацію і готує докторську, в якій знайде своє відображення і історія Карпатської України 1938–1939 рр. Пропонована читачеві нова монографія М. Вегеша «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни» є завершальним етапом у дослідженні автора цієї проблеми. М. Вегеш розглядає історію Закарпаття в кінці 30-х років на фоні як всеукраїнському, так і міжнародному. Про це свідчать і назви розділів. Дослідник рішуче відкинув радянську методологію та користуючись нововідкритими джерелами, взявся до написання зревізваної історії Карпатської України. Сам автор зізнається, що його завданням було не опублікувати останню працю про цей період, а лише підсумувати дотеперішні дослідження та представити сучасну українську інтерпретацію тих подій. Це сприятиме написанню історії українського Закарпаття новітньої доби.

МИКОЛА ВЕГЕШ – ДОКТОР ІСТОРИЧНИХ НАУК

Микола Миколайович Вегеш є одним із провідних сучасних істориків України, який займається дослідженням новітньої історії України і Закарпаття зокрема. Особливий акцент учений робить на аналізі міжвоєнного періоду в крайовій історії ХХ ст. Високий науковий рівень досліджень підтверджується визнанням найвідомішими сучасними істориками України. Про це свідчать

матеріали захисту його докторської дисертації, який відбувся спочатку на засіданні спеціалізованої Вченої Ради Д50.17.01 в Інституті історії України НАН України 25 вересня 1998 року, а згодом на засіданні спеціалізованої Вченої Ради Д26.001.20 в Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка (26 квітня 1999 року), яка зробила додатковий висновок щодо дисертаційного дослідження.

Темою дисертації поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – Всесвітня історія була «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни». Цей період в історії краю став для М. М. Вегеша найголовнішим в його науково-дослідній роботі, а її успішне завершення захистом докторської дисертації – стало своєрідним підсумком багаторічної наукової діяльності. Дисертаційне дослідження М. М. Вегеш виконав на кафедрі політології Ужгородського університету. Дисертація опрацьовувалася також у відділі міжнародних зв'язків України і поєднала у своєму змісті проблеми вітчизняної та всесвітньої історії.

Офіційними опонентами історика М. М. Вегеша висупили доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки України С. В. Кульчицький, доктор історичних наук, професор кафедри нової і новітньої історії та історіографії Ужгородського державного університету І. Ф. Король, доктор історичних наук, головний науковий співробітник Інституту соціології НАН України В. П. Троцинський. Науковим консультантом дисертанта став доктор історичних наук, завідуючий відділом всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії України НАН України С. В. Віднянський. Провідною установою по захисту дисертації виступив Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича. Кафедра історії нового і новітнього часу цього вищого навчального закладу виробила зовнішній відгук на дисертацію. Крім того, надійшло ще п'ять відгуків на автореферат дисертації, а до наукової дискусії було залучено загалом двох академіків НАН України (В. А. Смолій, П. Т. Тронько), двох членів-кореспондентів НАН України (І. М. Мельникова, П. С. Сохань), 36 докторів історичних наук і одного кандидата історичних наук.

Згідно зі стенограмою засідання спеціалізованої Вченої Ради Д50.17.01 в Інституті історії України НАН України від 25 вересня 1998 р. дисертант М. М. Вегеш розпочав виступ із викладу основних положень своєї наукової роботи. Зокрема, він подав глибокий аналіз головних засад демократичного суспільства Чехословацької республіки, складовою частиною якої в 1919–1939 роках було Закарпаття під назвами Підкарпатська Русь (до 1938 р.), а згодом – Карпатська Україна. Без ідеалізації різних напрямів розвитку краю у досліджуваній період М. М. Вегеш довів поступову еволюційність національної самосвідомості місцевого населення, при цьому вказуючи на гостру політичну кризу не стільки у внутрішньополітичних колах, але і в житті центральноєвропейських держав взагалі. На цьому фоні дисертант і виділив основні складові суспільно-політичного процесу в краї, еволюцію державотворчих компонентів (від автономії до самостійного існування) і вплив на їх зміст міжнародних факторів. Щодо цього М. М. Вегеш

науково обґрунтував і довів безпідставність закидів сучасних теоретиків неорусинства про сумнівність української ідентичності краян з Україною. Дисертант довів також автохтонність ідеї самостійності Карпатської України саме через закономірність політичних процесів. Підтвердити цю тезу він зумів за допомогою використаних джерельних матеріалів, цілої низки вітчизняних і зарубіжних архівів. На основі цих даних М. М. Вегеш вперше в історіографії зробив спробу глибокого комплексного вивчення та обґрунтування досліджуваної проблеми, а саме міжнародного становища Закарпаття, його суспільно-політичного й національно-культурного розвитку наприкінці 30-х років ХХ ст. (від вересня–жовтня 1938 р.) кульмінація боротьби за автономію та її встановлення до кінця березня 1939 р. (проголошення незалежності Карпатської України та початку її окупації угорськими військами). Таким чином дисертант переконливо довів, що утворення Карпато-Української держави стало результатом свідомої багаторічної активності українських політичних сил краю у всіх сферах.

Для досягнення мети дисертації М. М. Вегеш поставив перед собою ряд конкретних завдань, які, як показали виконана робота і хахист, були успішно розв'язані. Особливу увагу дисертант звернув на офіційні документи партії УНО, стенограми засідань міністерства автономії, міжурядові договори та переписки, що в цілому змальовує палітру суспільно-політичного бачення реальності й безповоротності державотворчих процесів і вказує на високий рівень розвитку політичної думки тогочасними лідерами краю та визвольних змагань українців взагалі. Дисертантові М. М. Вегешу вдалося визначити місце й роль Закарпаття у контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни і цим самим заповнити велику прогалину в історії не тільки західного регіону, а й України в цілому.

Про серйозний підхід історика до досліджуваної проблеми говорить і кількість опублікованих наукових матеріалів загальним обсягом близько 150 друкованих аркушів, що згодом допомогло йому узагальнити свій доробок в дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук.

Про особливу зацікавленість досліджуваною проблемою свідчать численні запитання членів спеціалізованої Вченої Ради до дисертанта. Велику увагу представляла постать лідера Карпатської України Августина Волошина, його політична й педагогічна діяльність тощо. Членів згаданої комісії цікавили також погляди М. М. Вегеша на дискусійні питання в історії Карпатської України, зокрема на події 13–14 березня 1939 року, до взаємостосунків крайового уряду з ОУН, а також до теорій окремої русинської державності. На всі запитання дисертантом були дані лаконічні й вичерпні відповіді, що вказує на розуміння ним усіх проблемних аспектів досліджуваної теми.

Незважаючи на це, члени спеціалізованої Вченої Ради прискіпливо поставилися до аналізу офіційних відгуків на дисертацію М. М. Вегеша «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни». Усі п'ять відгуків позитивно оцінили виконану роботу. Вказуючи, зокрема,

на велику кількість опрацьованого матеріалу з досліджуваної теми (близько півтисячі публікацій), опоненти особливо підкреслили вміння дисертанта толерантно оцінювати конкретний внесок попередніх дослідників у вивчення історії краю. Також високо оцінено наукове значення опрацьованих оригінальних джерел.

Також опоненти відзначили високий рівень апробації дисертаційного дослідження, що допомогло по-новому реально оцінити події в Закарпатті напередодні Другої світової війни, проаналізувати роль і місце краю в міжнародних відносинах, охарактеризувати етапи суспільно-політичного й культурно-релігійного розвитку. Особливою заслугою М. М. Вегеша названо об'єктивне вивчення і висвітлення в національній історії постаті А. Волошина.

Погоджуючись із дисертантом, що утворення Карпато-Української держави необхідно розглядати як другий після визвольних змагань 1918–20-х років державотворчий етап українців Закарпаття, деякі опоненти критично поставилися до певною мірою ідеалізації ролі краю в міжнародних відносинах кінця 30-х років, що врешті-решт ніяк не відобразилося на об'єктивному підході до опрацювання теми. У жодного з членів ради не виникало сумнівів щодо актуальності даного наукового дослідження. Окремі з опонентів звернули увагу і на сучасну політичну актуальність дисертації, пов'язану з неадекватністю теорій неорусинства, які заперечують закономірність політичних процесів напередодні Другої світової війни.

Детально аналізуючи дисертацію, офіційні опоненти зробили також слушні зауваження, на які М. М. Вегеш дав вичерпні відповіді. В основному зауваження стосувалися методології, термінології, а також дискусійних питань досліджуваної теми.

Згідно зі стенограмою захисту докторської дисертації після оприлюднення відгуків офіційних опонентів та відповіді дисертанта на їх зауваження члени спеціалізованої комісії почали обговорення. У науковій дискусії взяли участь члени-кореспонденти НАН України І. М. Мельникова і П. С. Сохань, доктори історичних наук О. М. Майборода й В. О. Горбик, які високо оцінили дисертаційну роботу М. М. Вегеша і висловили думку, що дисертант гідний бути доктором історичних наук. Це підтвердили і результати голосування. Із 17 присутніх членів спеціалізованої Вченої Ради 16 висловилися за присудження (один бюлетень визнано недійсним) М. М. Вегешу наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – Всесвітня історія. Це рішення було підписано головою спеціалізованої Вченої Ради академіком НАН України В. А. Смолієм і вченим секретарем, доктором історичних наук Н. А. Шип.

Згодом, за рекомендацією інспекційно-протокольного відділу ВАК України, відділ суспільних та гуманітарних наук Вищої атестаційної комісії України надіслав на засідання спеціалізованої Вченої Ради Д26.001.20 в Київському університеті ім. Т. Г. Шевченка атестаційну справу та докторську дисертацію М. М. Вегеша для написання додаткового висновку (колективної рецензії). Участь у

цьому засіданні взяли 22 чоловік, з яких 21 – доктори історичних наук, а один – кандидат історичних наук. Причиною надсилання на колективну рецензію стала постанова ВАК України від 26 березня 1998 р. про відповідний термін між захистом кандидатської і докторської дисертацій (не менше п'яти років). Оскільки М. М. Вегеш підійшов до захисту саме в той час, коли ця постанова щойно з'явилася, то згідно з положенням він був змушений кілька місяців зачекати, оскільки виконав її достроково.

Після наукової дискусії та відповідей М. М. Вегеша на запитання, які поставили члени спеціалізованої Вченої Ради, відбулося голосування. Усі 22 члени висловилися за присудження дисертанту наукового ступеня доктора історичних наук, що й підтвердив додатковий висновок (колективна рецензія), підписаний головою спеціалізованої Вченої Ради, доктором історичних наук, професором А. Г. Слюсаренком і вченим секретарем, кандидатом історичних наук О. І. Божком.

Таким чином, успішний захист докторської дисертації став для Миколи Миколайовича Вегеша своєрідним підсумком науково-дослідної діяльності упродовж останнього десятиріччя ХХ ст. і це ще далеко не «крапка», а лише завершення чергового етапу у процесі сходження до наукових вершин.

ВІДТУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕННЯ

Дисертація М. М. Вегеша має гриф Інституту історії України НАН України. Вона опрацьовувалася у відділі історії міжнародних зв'язків України і виконана на стику вітчизняної і всесвітньої історії.

Перша публікація М. М. Вегеша по темі цієї дисертації під назвою «Августин Волошин і Карпатська Україна» з'явилася у журналі «Дзвін» в 1991 р. і була резонансною. Тоді, на переламі 80-х і 90-х років немало вчених, особливо молодого покоління, бралися за вивчення «білих плям» вітчизняної історії, які привертали увагу громадськості і сприяли згуртуванню суспільства навколо проблеми завоювання і зміцнення незалежності України. Готуючи тоді посібник для вчителів з найбільш цінними публікаціями, які з'явилися у пресі, я звернув увагу на цю статтю у львівському журналі. Посібник «Сторінки історії України ХХ століття» вийшов у світ в 1992 р. у видавництві «Освіта». Він відіграв свою роль в часи, коли ще були відсутні нові програми і підручники з історії України. Постаць отця Августина Волошина вперше була усвідомлена українським суспільством як одна з найбільш помітних в історії ХХ століття.

За сім років у М. М. Вегеша вийшло 55 публікацій по темі дисертації. Цю дивовижну кількість друкованих праць важко переоцінити. Вони різні – від науково-популярних до найбільш серйозних, і свідчать про наполегливе прагнення автора довести до широкого кола читачів результати своїх пошуків в архівах і бібліотеках.

Разом з кількістю публікацій поглиблювалися знання автора, окреслювалися контури великої праці, яку він тепер запропонував увазі вченої ради. Це – серйозна докторська праця, яка підсумовує все зроблене М. М. Вегешем у 90-ті роки.

Завдяки публікаціям М. М. Вегеша ми узнали, ким був отець Августин Волошин для населення Закарпатської України, яке місце він зайняв в національній історії. Величезний архівний матеріал, наведений у цій праці, цілком об'єктивно засвідчує масштаб особи А. Волошина.

Структура дисертації М. М. Вегеша не викликає серйозних заперечень, хоча треба зробити певні зауваження. По суті, автор розглядає два комплекси питань: Закарпаття у міжнародних відносинах і внутрішні процеси у краї після проголошення автономії. Перший розділ «Закарпаття 1938–1939 рр. в історіографії та мемуарах» є традиційно-обов'язковим і не визначає головних особливостей структури. Однак саме з ним слід розібратися більш детально.

Підхід М. М. Вегеша до аналізу літератури не викликає заперечень. Повнота і глибина аналізу цілком достатні. Поділ історіографії на вітчизняну і зарубіжну досить умовний, тому що в зарубіжній літературі переважають українські діячі і вчені. Заперечення викликає третій параграф, де аналізується мемуарна література. До аналізу джерел він обрав тільки мемуари, залишивши поза своєю увагою колосальний масив джерел архівного походження. Щоправда, поза рамками цього розділу, у вступі є аналіз джерел, який займає 6 сторінок тексту. Цього явно недостатньо, враховуючи масштаб використаних джерел. Незрозуміло, чому один вид джерел аналізується у відриві від інших.

У дисертації М. М. Вегеша використовується 11 архівів – чеські, угорські, німецькі, російські і українські. Вся дисертація будується аніж не на спогадах, а саме на архівах, тому незрозуміло також, чому спогади аналізуються систематично і послідовно, а архівні фонди – схематично.

Методологічна основа дисертації не викликає заперечень, але у відповідному абзаці є елементи самореклами (С. 6). З тексту випливає, що дисертант користується одночасно чотирма методами дослідження, хоча на першому плані у нього стоїть не названий тут емпіричний метод. Оголошується, що в дисертації використано якісні методи аналізу, але не названо, які саме і в чому вони полягають.

На жаль, автор повторює поширену помилку: злиття текстів автореферату і дисертації. Елементи автореферату не повинні використовуватися у дисертації, такий повтор просто недоцільний. До того ж він незручний. Чому треба характеризувати методологічну основу дисертації, коли сам її текст показує, як володіє дисертант методами історичного дослідження? Так само непотрібно у дисертації посилатися на власні праці, це робиться в авторефераті.

Автор використовує літературу та джерела на десяти мовах – англійській, німецькій, французькій, румунській, угорській, і п'яти слов'янських. Праці про Закарпаття повинні залучати джерела на багатьох мовах, але в даному кількості їх явно перевищує норму. Ця «ненормальність» є однією з переваг дисертації.

Свою орфографію М. М. Вегеш некритично запозичує у істориків діаспори: назви організацій пише з усіх заглавних літер. Інколи з великої літери пишуться в дисертації зовсім звичайні речі. Наприклад, автор згадує, що емігрант А. Волошин у 1941 р. надіслав А. Гітлеру меморандум, на який, як це зрозуміло одразу, не одержав відповіді. Меморандум згадується неодноразово, і завжди – з великої літери. Це некритичне ставлення до історичного факту, який не має жодного значення, негативно впливає на попередні оцінки діяльності А. Волошина, коли він був при владі.

Дослідження М. М. Вегеша охоплює всі основні прояви суспільно-політичного життя (у тому числі в міжнародному зрізі) і культурно-національного розвитку Закарпаття. Зважаючи на невеликі розміри території, що досліджується, і вузькі хронологічні рамки, автор повинен був для надання своїй праці необхідної ґрунтовності заглибитися у деталі. Праця справді вийшла надзвичайно ґрунтовною. Досліджуються всі важливі події. Автор здійснює широку взаємоперевірку джерел, виявляє шляхом співставлення різних джерел помилки в інтерпретації події у своїх попередників. Дослідження М. М. Вегеша має яскраво виражений творчий характер. Це не перелік фактів у їх послідовності, якими є, на жаль, немало інших дисертацій.

Разом з тим праця М. М. Вегеша завдяки своїй джереломісткості є чудовим довідником з історії Закарпаття в цей критичний період. Вона підсумовує роботу, зроблену багатьма попередниками дисертанта за межами радянської України і дає повноцінну картину ще однієї форми української державності у ХХ ст., яка для громадян СРСР була суцільною «білою плямою».

В останнє десятиріччя історики добре висвітлили деякі форми української державності, передусім УНР в період Центральної Ради, ЗУНР, УСРР–УРСР. На жаль, ми маємо ще невелике уявлення про УНР періоду Директорії і державу гетьмана П. Скоропадського. Досі ми мали слабе уявлення про Карпатську Україну. Тепер завдяки праці М. М. Вегеша цього сказати не можна. Дисертант використав дослідження своїх попередників і власні архівні пошуки, щоб створити багатогранний нарис закарпатського суспільства в доленосний момент історії.

Все це дозволяє стверджувати, що перед нами – фундаментальне дослідження, яке має закінчений характер і вносить істотний вклад в історичну науку. Незважаючи на відмічені вище окремі недоліки, праця М. М. Вегеша заслуговує присвоєння йому вченого ступеня доктора історичних наук.

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТЯ

Історія Закарпаття кінця 30-х років надзвичайно багата на важливі і неоднозначні події. Саме в ці роки зроблена спроба реалізації умов Сен-Жерменського договору (вересень 1919 р.) про надання краю широких автономних прав у рамках Чехословацької республіки. На порядок денний стало питання про статус і подальшу долю Закарпаття не лише в теоретичному, але й практичному плані. В період загострення політичної кризи в Європі давно обіцяна автономія краю була нарешті надана, а за кілька місяців до початку Другої світової війни і, зокрема, 14 березня 1939 р. відбулася історична подія – проголошення незалежної держави в центрі Європи – Карпатської України.

Ця історична подія знайшла величезний резонанс не тільки в країнах Європи, але й далеко за її межами. Вона викликала посилений інтерес до історії Закарпаття як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Історичні події на Закарпатті, пов'язані з діяльністю автономних урядів, проголошенням незалежної Карпатської України вивчалися і узагальнювалися багатьма дослідниками. Зазначимо, що тільки вельмишановним здобутником опубліковано по даній проблемі 140 наукових робіт, загальним обсягом 150 друкованих аркушів.

Однак, як відмічається в докторській дисертації, доступ до нових архівних джерел, який став можливий за останнє десятиріччя, дає можливість не лише значно збагатити попередні відомості й знання про триумф і трагедію Карпатської України – одного із феноменів ХХ століття, але й по-новому їх реально оцінити.

Саме під цим кутом зору мною і буде зроблено спробу оцінити представлену до захисту докторську дисертацію Миколи Миколайовича Вегеша. Перш за все вважаю за необхідне відзначити наукову актуальність і практичну значимість теми дослідження, хоча вона в достатній мірі обґрунтована автором, але на окремих суттєвих моментах вважаю за необхідне зупинитися. По-перше, в наступному 1999 році широко відзначатиметься 60-річчя з дня проголошення Карпатської України. Підготовка до цієї дати настійливо вимагає дати нарешті науково-обґрунтовану, об'єктивну оцінку історичним подіям на Закарпатті саме в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни. Актуальність цієї проблеми пояснюється тим, що більшість спеціалістів історії Закарпаття розглядуваного періоду досліджували однобоко, тільки в межах соціально-економічного і політичного розвитку Чехословаччини, ігноруючи при цьому позицію інших європейських держав щодо перспектив розвитку краю. По-друге, актуальність даного дослідження диктується необхідністю внесення ясності щодо внутрішньої і зовнішньої політики автономних урядів на Закарпатті, їх взаємовідносин з сусідніми країнами і, нарешті, потребами виваженої, наукової оцінки суспільно-політичного і культурно-національного розвитку Закарпаття напередодні Другої світової війни, бо доводиться констатувати, що як вітчизняна, так і зарубіжна історіографія історії Закарпаття дуже й дуже грішить не тільки фактичними неточностями, що недопустимо з точки зору об'єктивності висвітлення історичних процесів, але й не витримує критики щодо нетодологічного підходу до оцінки історичних явищ і процесів, які відбувалися на Закарпатті наприкінці 30-х років. Такий підхід до історії рідного краю давав і, на жаль, дає підстави лжеісторикам маніпулювати антинауковим твердженням типу: що закарпатцям краще жилося за часів його входження до Чехословаччини, аніж в незалежній Україні; що закарпатці – це самостійний народ, який немає нічого спільного з українцями. Ця «теорія» перебуває на озброєнні лідерів неорусинства, які висувають лозунги про утворення самостійної держави – Карпатської Русі із своїм постійним автономним урядом тощо. На жаль, доводиться констатувати, що цю сепаратистську ідею охоче підтримують солідні, на перший погляд, представники наукової і творчої інтелігенції, які в свій час захищали кандидатські, а то й докторські дисертації про возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною як торжество історичної справедливості, а нині, на жаль, ставлять під сумнів сам акт возз'єднання і плекають надію, що «Закарпаття по крупинці збирало і збирає безцінний державотворчий досвід, який рано чи пізно неминуче реалізує в історичній перспективі» (Див.: Галас В., Поп І. Закарпаття в контексті політичної історії ХХ століття: Історіософські роздуми. Ужгород, 1995). Доводиться, що ніби ідея самостійності Карпатської України була привнесена на Закарпаття із Галичини

українськими націоналістами, які, ніби-то, нав'язали Августину Волошину ідею Карпатської України, щоб протиставити її Радянській Україні.

Як, допустимо інакше, можна розцінювати твердження одного з колишніх провідних ідеологів Закарпаття, а нині солідного «вченого», що «тутешня державність (мається на увазі Карпатська Україна – І. К.) творилася за задумом і під диктовку Берліна руками націоналістичної еміграції, стараннями якої автономна Підкарпатська Русь перетворилася в Підкарпатську Україну, яка без відома більшості населення мала стати «зародком самостійної Соборної України...», що в таких умовах виявилось справою ілюзорною, точніше авантюрною» (Див.: Макара М. П. Закарпатська Україна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 – січень 1946 рр.). Ужгород, 1995. С. 10). На думку згаданого автора, галичани – авантюристи, які нав'язали закарпатцям ідею незалежності, хоча останні її не хотіли. Отже, лише далеко не всі наведені факти, перелік яких можна б продовжити, вже самі по собі переконують в актуальності й практичній значимості розглядуваної теми докторської дисертації.

Особлива цінність дисертації полягає в тому, що її автор вперше у вітчизняній історичній науці зробив спробу і, на наш погляд, вдалу, об'єктивно і всебічно дослідити місце і роль Закарпаття у відносинах між європейськими країнами напередодні Другої світової війни, що дає можливість по-новому підійти до оцінки суспільно-політичного і культурно-національного розвитку Закарпаття в 1938–1939 роках. Друга важлива риса дослідження М. М. Вегеша – наукова новизна. Вона базується перш за все на величезній за обсягом джерельній базі, яка представлена в роботі документами 11 архівів, із яких 6 закордонних: Росії, Угорщини, Румунії, Чехії та Словаччини. Причому, використані архіви не просто перераховуються здобутником, а конкретно розшифровуються з посиланням на фонди, яких в роботі проаналізовано понад 20, більшість із використаних документів вводяться до наукового обігу вперше.

Архівну джерельну базу дисертації доповнюють спогади очевидців і активних учасників історичних подій на Закарпатті кінця 30-х років, які в такому обсязі, як це зробив М. М. Вегеш, вперше публікуються в подібних дисертаційних дослідженнях. Ми цілком погоджуємось з висновком автора дисертації, що вони мають неоціненне значення, бо із-за певних історичних обставин джерельна база з історії Закарпаття передвоєнного часу дуже скромна, або відсутня взагалі. Критичний аналіз мемуарів дав можливість автору з'ясувати багато «білих плям», які ще донедавна замовчували дослідники історії Закарпаття.

Особлива цінність дисертації полягає в тім, що в ній автор роботи вперше подає маловідомі або зовсім невідомі аспекти вітчизняної та зарубіжної історіографії досліджуваної теми, яка в цілому нараховує близько 600 позицій. Мова йде про наукові праці таких відомих істориків, політологів, дипломатів, як Аксела Шмідта, Михайла Швагуляка, Дмитра Злепка, Василя Маркуся, Петра Стерча, Вікентія Шандора, Юліана Химинця, Павла Роберта Магочія, Магди Адам

та багатьох інших, які першими мали можливість дати об'єктивну оцінку історичних процесів в карпатському регіоні у 20–30-х роках.

Аналізуючи вітчизняну та зарубіжну історіографію, автор дисертації чітко висловлює свою позицію щодо окремих спірних проблем з історії минулого Закарпаття, він веде науково обґрунтовану полеміку з такими відомими істориками, як Михайлом Швагуляком, Степаном Білаком, Андрієм Пушкашем, Василем Ганчиним, Іваном Попом та іншими. До речі, позиція опонента на боці дисертанта. Необхідно відзначити і той факт, що дисертант об'єктивно оцінює внесок кожного дослідника в історію рідного краю. При критичному аналізі праць своїх попередників він віддає належне їх заслугам і робить, на нашу думку, цілком справедливий висновок, що «незважаючи на стереотипи їх праці написані на основі джерельного матеріалу, містять у собі висновки, які не втратили своєї актуальності і значимості по сьогодні» (С. 40). Отже, досліджуючи проблеми своєї теми, автор докторської дисертації вивчив багаточисленні фонди вітчизняних і зарубіжних архівів, дав їм вичерпну характеристику, що є великою його заслугою і достоїнством обговорюваної роботи.

Свою наукову компетентність і озброєність діалектичною методологією дисертант проявив, маючи в розпорядженні таку солідну джерельну базу, здобуток вперше простежив еволюцію політичних поглядів А. Волошина – президента Карпатської України. Він приходить до цілком логічного висновку, що лідер українського руху на Закарпатті пройшов складний шлях від політичного діяча прочехословацької орієнтації до прихильника соборної України. Цей шлях був не простий, бо, як справедливо зазначає автор дисертації, і сама Карпатська Україна напередодні Другої світової війни пройшла певну еволюцію в державно-правовому розвитку. До 22 листопада 1938 р. на її території діяла Конституція Чехословацької республіки 1920 року, яка юридично проголошувала досить широкі автономні права населення краю. За Конституційним Законом від 22 листопада 1938 р. Закарпаття вважалось складовою частиною федеративної Чехословаччини, а 14 березня 1939 р. Августин Волошин проголошує незалежну державу – Карпатську Україну.

При високій оцінці внутрішньої і зовнішньої політики уряду А. Волошина, дисертант не замовчує і прорахунки, які були допущені прем'єр-міністром, а згодом президентом. Один із них полягав у тому, що А. Волошин сформував уряд виключно з українських політичних діячів і тим самим викликав проти себе незадоволення русофілів, які мали досить значну підтримку серед місцевого населення (С. 55). Необхідно погодитися з автором дисертації, що і такі акції А. Волошина як встановлення в краї авторитарного режиму, що проявилось в забороні політичних партій, безальтернативних виборах до Союму, закритті русофільських і проугорських друкованих органів, товариств, відкриття концтабору, численні арешти «неблагонадійних» елементів, не сприяли збільшенню кредиту довір'я президенту з боку громадськості краю (С. 331).

Щодо хронологічних рамок дослідження. На перший погляд вони здаються вузькими. Але це тільки на перший погляд, бо в дійсності, протягом жовтня 1938 р. і до кінця березня 1939 р. історичні події на Закарпатті, як до речі і в цілому в Європі, розвивалися з калейдоскопічною швидкістю. За цей незначний відрізок часу в історії Закарпаття відбулися глибокі соціально-економічні й політичні зміни, які привернули увагу громадськості світу і, в першу чергу, лідерів провідних європейських держав. Таким чином, ми цілком погоджуємося із висновком автора дисертації, що Закарпаття напередодні Другої світової війни опинилося в епіцентрі європейської політичної кризи 1938–1939 рр.

В центрі дослідження М. М. Вегеша знаходяться проблеми місця і ролі Закарпаття в міжнародних відносинах у роки політичної кризи в Європі. Автор дисертації справедливо і аргументовано відзначає різні позиції європейських держав щодо Закарпаття, навколо якого перепліталися інтереси Німеччини, Угорщини, Польщі, Румунії, Чехословаччини (С. 129–130). Найбільш агресивну політику в цьому плані проводили правлячі кола Угорщини. Вони будь-якою ціною домагалися загарбання території краю, а в цілому ревізії Тріанонського мирного договору. З цією метою угорські правителі активно використовували не тільки дипломатичні можливості, але й упродовж 20-х – 30-х років розгорнули масові терористичні акції проти місцевого населення чехословацької та української орієнтацій. Окремі приклади диверсійної діяльності угорської «п'ятої колони» на Закарпатті знаходили своє відображення в історичних публікаціях. Автор представленої на захист дисертації вперше виділяє діяльність угорської іреденти в окрему проблему і детально аналізує її, цілком правомірно доводячи, що кульмінаційним етапом натинародної діяльності угорських профашистських сил на Закарпатті є передвоєнний період, а саме 1938–1939 рр. Причому, дисертант правильно наголошує, що ця робота велася не стихійно, а керував нею колишній міністр внутрішніх справ Угорщини Міклош Козма.

В цій частині дисертації особливої уваги заслуговують нововиявлені документи про організацію боротьби проти проугорської пропаганди в містах і селах Закарпаття, роль політичних партій в організації населення на боротьбу проти угорських спеслужб. В цілому слід відзначити реальну оцінку дисертантом діяльності політичних партій. Ми цілком погоджуємося з його висновком, що незважаючи на наявність протилежних політичних програм у волошинців і комуністів, їх об'єднувала спільна боротьба за українську мову, освіту, культуру, виступи проти підготовки світової війни. Але в той же час, дисертант цілком правий, що консолідувати прогресивні політичні об'єднання уряд не зумів, одна з причин цього полягала в тому, що чехи і словаки були проти української орієнтації закарпатського населення, а останнє, як твердить дисертант, недружелюбно ставилося до чехословацької адміністрації на Закарпатті. Для прикладу дисертант приводить масові виступи трудящих Закарпаття проти призначення генерала Л. Прхали третім міністром уряду Підкарпатської Русі (С. 227). Місцеве населення

розцінило цей акт як грубе втручання у внутрішні справи Карпатської України з боку Чехословаччини.

Кульмінацією непорозумінь між чехами і закарпатськими українцями стала сутичка 13–14 березня 1939 р., коли закарпатські січовики напали на чехословацькі військові частини з метою захоплення зброї (С. 245). Аналізуючи ці події, Микола Вегеш цілком вірно вважає, що це була тактична помилка січовиків. Вона полегшила окупацію краю гортистськими військами (С. 249–250). Висновок правомірний. Не викликає сумніву важливий політичний висновок дисертанта щодо часу проголошення Карпатської України. На його думку 14 березня 1939 р. обумовлене слідуючими факторами: концентрація угорських військ на кордонах Карпатської України після згоди Гітлера (12 березня 1939 р.) на окупацію краю; проголошення самостійності Словаччини 14 березня 1939 р. Тобто, проголошення Карпатської України відбулося в той момент, коли практично Чехословаччина вже не існувала.

Однією із серйозних заслуг дисертанта є високий рівень апробації представленої до захисту дисертації, чітке визначення і обґрунтування її актуальності. Нема жодного зауваження щодо предмету і об'єкту наукового дослідження, його хронологічних рамок і методологічної основи. Вдало і переконливо доведено наукову новизну і теоретичне значення дисертаційної роботи, викладено основні положення, які виносяться на захист.

Таким чином, в докторській дисертації М. М. Вегеша на основі аналізу багатого і в переважній більшості нового архівного матеріалу глибоко і всебічно розкриті проблеми політичного і національно-культурного розвитку Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни. Це дало можливість автору дисертації внести суттєвий внесок у наукову розробку досліджуваної проблеми, зробити в багатьох випадках нові оригінальні висновки і положення. Головний із них полягає в тому, що не можна докоряти А. Волошину, його уряду за те, що сталося в березні 1939 р. на Закарпатті. Карпатська Україна опинилася в сфері інтересів багатьох європейських країн (Німеччина, Угорщина, Чехословаччина, Польща, Румунія, СРСР). Заслуга Волошина полягає перш за все в тому, що він зумів консолідувати українців Закарпаття на боротьбу за свою державність, утвердити українську національну ідею за Карпатами. Від подій 1938–1939 рр. на Закарпатті, в епіцентрі яких був А. Волошин, розпочинається новий відлік історії закарпатських українців, який завершився у 1991 р. проголошенням Української Держави, про що мріяли закарпатці протягом цілого тисячоліття, перебуваючи під гнітом чужоземних поневолювачів.

Незважаючи на те, що в цілому дисертації М. М. Вегеша притаманний високий рівень наукового дослідження, її автор не уник і деяких недоліків при висвітленні окремих аспектів теми дослідження. Почнемо із змісту роботи. В цілому він складений грамотно, продумано і дає можливість автору розкрити тему дослідження. Але, на нашу думку, другий і третій параграфи другого розділу можна було більш вдало сформулювати, бо вони дещо не узгоджуються із темою

дисертації. Це стосується і третього розділу і, зокрема, п'ятого і шостого параграфів. Вважаємо, що їх можна було об'єднати під назвою «Культурно-освітня діяльність автономних урядів», бо, до речі, і в головній меті дисертації записано: «показати значення і роль культурно-просвітницької праці автономних урядів..., висвітлити розвиток освіти, науки, літератури, театру та ряду інших культурних чинників». Отже, один із пунктів мети дисертації виходить за рамки назви параграфу «Діяльність автономних урядів у галузі культури».

В цілому головна мета дисертації визначена чітко і не викликає заперечень, за винятком одного положення (С. 8), де автор дисертації ставить за мету «зробити висновки і сформулювати пропозиції та рекомендації по дальшому вивченню українського визвольного руху в ХХ ст.». На нашу думку, це досить забагато і не дуже реально. Хоча задум непоганий.

Вважаю, що автор дисертації виходить за рамки об'єктивності, коли стверджує на сторінці 19, що «з приходом угорських, а згодом радянських військ на територію краю і встановлення радянської влади, історія Закарпаття замовчувалась і фальсифікувалась», що «протягом другої половини 40-х – 80-х років не було надруковано жодної об'єктивної праці про досліджуваний дисертантом період». З такими категоричними висновками погодитися неможливо, бо 600 названих праць, згадуваних дисертантом самі по собі заперечують твердження автора дисертації. Звичайно, що не всі наукові роботи були ідеальні, але не всі вони були фальсифікаціями. Не можна повністю погодитися із висновком дисертанта, що міститься на сторінці 29, що уряд Волошина в своїй діяльності орієнтувався не на Україну, а на Чехословаччину. Те, що Україна могла тільки морально підтримати А. Волошина, це вірно, але із-за позиції Москви вона і цього не зробила, за винятком Галичини. Щодо орієнтації на Чехословаччину, то вона практично була більше символічною, ніж реальною, особливо після підписання Мюнхенської угоди. На наш погляд, а це чітко простежується в дисертації, автономні уряди Закарпаття в 1938–1939 роках основну ставку робили на Німеччину, в ній вбачали свого гаранта безпеки і покровительства.

Не переконливим, на наш погляд, є висновок автора на сторінці 58 про те, що відхід уряду Волошина від демократії до авторитарного методу управління диктувався необхідністю створення оптимальних умов для консолідації всіх патріотичних сил Закарпаття і проведення соціально-економічних перетворень в краї. Нам здається, що в дисертації в окремих випадках перебільшена оцінка ролі Карпатської України в долі української нації. Приміром, на сторінці 80 читаємо: «акт проголошення незалежності Карпатської України був більше символічним, ніж реальною політикою, але він відіграв велику роль у формуванні самосвідомості всієї української нації». Що стосується першої половини висновку, ми цілком погоджуємося з автором, а щодо другої половини, то вважаємо, що це перебільшення.

В цілому з правильних позицій дається оцінка здобутником боротьби патріотично настроєної молоді Карпатської України проти угорських окупантів в

березні 1939 р. Але не до кінця зрозуміло, чому майже не підготовлені до опору січові стрільці та гімназисти без наказу президента вийшли на вогневі рубежі. Як твердить автор дисертації, опір був в основному не організований, стихійний і врятувати становище, за словами дисертанта, Карпатська Січ не могла. За даними дослідників для окупації Карпатської України війська Угорщини використали літаки, гармати, танки. Для ведення бойових дій було підготовлено 12 дивізій, в тому числі 3 польські. І це проти 2 тисяч січовиків. Виникає сумнів щодо правомірності висновку дисертанта на сторінці 164: «Справжній бій, незважаючи на велику перевагу ворога, дала тільки Карпатська Січ». Не могла вона дати справжнього бою, хоча опір чинила, але це наша думка.

Заслугою автора в цьому плані є те, що йому вдалося врешті-решт внести ясність щодо людських втрат з боку захисників Карпатської України. Він називає цифру – 1 тисяча чоловік (С. 100). В той час, як його попередники доводили, що кількість жертв захисників Карпатської України становила від 3 до 5 тисяч чоловік.

І, нарешті, в докторській дисертації, на нашу думку, однобока оцінка звернень лідерів колишньої Карпатської України до Ріббентропа і Гітлера про об'єднання неіснуючої держави з Словаччиною (30 листопада 1939 р.), окупації її території німецькими військами до врегулювання державного статусу Карпатської України (С. 161–162). Автор дисертації вважає, що це була їх нова ідея відновлення Карпатської України (С. 160). На нашу думку це була нездійснима мрія, на яку звісно рейх не реагував.

Є в роботі, на жаль, й інші погрішності й упущення автора: не використано жодної сучасної публікації з академічних журналів «Новая и новейшая история», «Вопросы истории», «Международная жизнь», «Український історичний журнал» тощо, а варта було. Невідомо з яких причин дисертант не використав архіви Києва, матеріали радянської преси, в тому числі й України, які багато писали про події навколо Закарпаття в 1938–1939 рр. При висвітленні окремих історичних проблем не уникнуто описовості (Див.: С. 136–146, 188, 195–206).

Можна було б висловити і ряд інших побажань в плані розвитку і більш аргументованого висвітлення окремих поставлених в дисертації питань. Але детальне ознайомлення з науковим доробком М. М. Вегеша, представленого до захисту, дає всі підстави для висновку, що це самостійне завершене наукове дослідження актуальної і недостатньо розробленої історичної проблеми. Поставлені в ньому завдання вирішуються на основі багатої джерельної бази, основу якої становлять архівні документи, мемуари, маловідомі опубліковані праці. Вони й обумовили достатню доказовість і аргументацію, достовірність висновків, пропозицій і практичних рекомендацій. Відзначені недоліки не впливають на головний висновок: дисертація М. М. Вегеша відповідає всім вимогам до докторських дисертацій. Вона вносить суттєвий внесок в історичну науку, а її автор – Микола Миколайович Вегеш цілком заслуговує присвоєння наукового ступеня доктора історичних наук.

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕННЯ

Здавалося б, тема, до якої звернувся дисертант, вже досить ґрунтовно висвітлена в наукових і мемуарних публікаціях. Їй присвячено десятки, якщо не сотні монографій, тисячі статей і дрібніших розвідок. І все ж дослідники знову і знову спрямовують свої погляди до непростой історії Закарпаття, в тому числі її міжнародного контексту.

Можна з різних точок оцінювати актуальність дисертаційного дослідження М. М. Вегеша. Мене воно цікавило, зокрема, під кутом зору полеміки автора з представниками сучасного політичного русинства. По суті проблема політичного русинства є, безумовно, штучною, проте не з точки зору заперечення русинства як такого, а з огляду на намагання оголосити закарпатських русинів окремою від українців нацією або, точніше, етносом. Науковий аналіз проблеми в найважливіших її аспектах свідчить, що такі спроби не мають під собою ні емпіричних, ні теоретичних підстав.

Самовизначення закарпатських русинів-українців, як аргументовано довів дисертант, ще напередодні Другої світової війни відбулося по українській лінії.

Головним аргументом дослідника в полеміці з попередниками і політичними опонентами є вагома джерельна база дисертації. Вже один той факт, що автор використав матеріали одинадцяти архівів є доказом цього. Переважна більшість документів, опрацьованих вченим в Архіві Міністерства закордонних справ Чеської Республіки і Військово-історичному архіві ЧР, введені до наукового обігу вперше. Це стосується також архівів Угорщини та Румунії.

М. М. Вегеш першим звернув увагу на унікальні матеріали фонду Н-17681 Центрального архіву Міністерства державної безпеки Росії в Москві, у якому знаходиться «Особова справа А. Волошина». Задовго до представлення дисертації до захисту автор видав працю «Смерть президента» (Ужгород, 1995) і статтю, яку опублікував журнал «Сучасність». Матеріали «Особової справи А. Волошина» дозволили вченому з'ясувати ряд дискусійних питань досліджуваної проблеми, зокрема, про мотиви орієнтації автономних урядів Закарпаття на Німеччину, відносини між політичними силами краю та ОУН. Аналіз матеріалів допитів, які проводили слідчі МВС СРСР, дав можливість дослідникам змінити уявлення про наслідки переговорів уряду А. Волошина в еміграції з керівництвом Проводу Українських Націоналістів у Венеції 21 липня 1939 р. До цього часу науковці здебільшого посилалися на версію канадського історика, уродженця Закарпаття, П. Стерча, яку він виклав на сторінках своєї монографії «Карпато-Українська держава» (1965).

Однак не тільки ці аспекти виявляють наукову новизну дисертаційного дослідження М. М. Вегеша. Автор вперше зробив спробу, на мій погляд, вдалу, висвітлити історію Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни, акцентуючи увагу не тільки на взаємовідносинах автономних урядів краю з великими європейськими країнами, але й організаціями української еміграції.

У порівнянні з попередниками дисертант подав набагато повніший аналітичний огляд праць вітчизняних і зарубіжних істориків з досліджуваної проблеми. Ним опрацьовано близько 600 робіт вчених України, Росії, Чехії, Словаччини, Угорщини, Німеччини, Югославії, США, Канади та інших країн. До речі, більше десятка монографій і брошур з цієї проблематики опубліковано самим дисертантом. Загалом можна погодитись з досить критичною оцінкою М. М. Вегешем доробку вітчизняної історіографії другої половини 1940-х – 1980-х років (С. 333). Хоча, як справедливо відзначає дисертант, незважаючи на притаманні для радянського часу стереотипи, праці ряду авторів (І. Поп, Ю. Сливка, М. Швагуляк та ін.) написані на основі великого джерельного матеріалу, містять у собі висновки, які не втратили своєї актуальності і наукового значення по сьогодні (С. 40).

Однак, на мою думку, дещо наївним як для такої серйозної роботи є уміщений в ній висновок про те, що, на відміну від радянських, зарубіжні вчені у згаданий період «грунтовно» проаналізували ряд аспектів зовнішньо- і

внутрішньополітичного становища Закарпаття, залишивши поза увагою лише соціально-економічні процеси в краї, та й то через відсутність джерельної бази (С. 334). Аналіз засвідчує, що подібно до радянської історіографії такі ж вади (тенденційність, заідеологізованість тощо), тільки зумовлені протилежними спонукальними мотивами, були притаманні й переважній більшості робіт зарубіжних дослідників, зокрема, авторів з діаспори. Більшим чи меншим суб'єктивізмом характеризується й мемуарна література, в тому числі праці уродженців Закарпаття – учасників тих подій.

У зв'язку з цим слід сказати, що поряд з узагальненням великої кількості архівних документів, праць істориків, дисертант широко залучив мемуари (опубліковані й усні), які попри все, є цінним джерелом у з'ясуванні складних процесів навколо Закарпаття наприкінці 1930-х років.

Основним у дисертації є, безперечно, розділ «Закарпаття у міжнародних відносинах (1938–1939 рр.)». Дисертант простежив етапи ліквідації Чехословаччини, акцентуючи увагу на рішеннях Мюнхенської конференції 29–30 вересня 1938 р. і Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. Названі події не могли не вплинути на Закарпаття – складову частину Чехословаччини. Ситуацію в цьому регіоні значно ускладнювали постійні напади угорських і польських терористів, які дестабілізували внутрішньополітичне становище краю. Використані архівні та опубліковані документи дали можливість автору стверджувати, що, не маючи альтернативи, уряд А. Волошина змушений був орієнтуватися на Німеччину – єдину країну, яка обіцяла Закарпаттю свій протекторат. Прозріння прийде до керівників Карпатської України тільки в березні 1939 р., коли регулярні угорські частини перейдуть в наступ, одержавши дозвіл Гітлера.

М. М. Вегеш першим у своїх працях підняв у комплексі проблему «Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами», підсумувавши результати дослідження в однойменній монографії, виданій у співавторстві. До нього окремі аспекти цієї проблеми порушували тільки ужгородські історики Микола Макара та Борис Співак. Автор дисертації переконливо доводить, що антиукраїнська і античеська діяльність проугорських елементів, яка не припинялася протягом всього міжвоєнного періоду, набула своєї кульмінації наприкінці 1930-х років – в період загострення центральноєвропейської політичної кризи. Підступи проугорської «п'ятої колони», на думку М. М. Вегеша, прискорили встановлення в краї авторитарного режиму, атрибутами якого стали закриття друкованих органів, русофільських і проугорських товариств, заборона всіх політичних партій, відкриття концтабору тощо (С. 284).

Дисертант детально зупиняється на подіях 14–18 березня 1939 р., тобто на вторгненні угорських військ на територію Закарпаття. Виклад матеріалу побудований на зіставленні архівних документів Чехії та Угорщини. Їх аналіз дав можливість по-новому описати ці події і зробити висновок, що «угорська агресія на територію Карпатської України не зустріла серйозного опору з боку чеських військ. Справа полягала не в боєздатності збройних сил Чехії. Це пояснюється тим, що

Чехословаччина як держава вже не існувала. Протягом 15–18 березня 1939 р. чеські війська планомірно і дисципліновано покидали територію краю, залишивши слабоозброєних січовиків віч-на-віч з агресором» (С. 216). Аналогічної точки зору дотримуються автори другого тому колективної монографії «Нариси історії Закарпаття» (Ужгород, 1995).

В дисертації М. М. Вегеша знайшли висвітлення такі питання, як виникнення та діяльність збройних сил Карпатської України – Карпатської Січі, еволюція державно-правового статусу краю, культурно-освітня праця уряду Карпатської України та його діяльність в еміграції, релігійні і міжнаціональні відносини в Закарпатті тощо. Дисертант приділив багато уваги керівникам Закарпаття кінця 1930-х років – А. Волошину, А. Штефану, С. Клочураку, братам Брацайкама, В. Шандору та ін. Така увага, на мій погляд, є цілком виправданою. Справа в тому, що події на Закарпатті у переддень Другої світової війни ще недостатньо вивчені через політичні портрети їхніх учасників. Тим часом у контексті аналізу тенденцій розвитку центральноєвропейської політичної кризи напередодні війни, виявлення загального і специфічного в цьому процесі, розкриття форм і механізмів реалізації політичних інтересів, з одного боку, чільних діячів Карпатської України, з іншого – різноспрямованих міжнародних чинників, підґрунтя антагонізмів і суперечностей між ними – у всьому цьому важливе значення має з'ясування ролі не тільки осіб, так би мовити, першого, але й другого, а іноді й третього планів.

Дисертаційне дослідження М. М. Вегеша пройшло солідну апробацію. Воно в повному обсязі опубліковано у монографії автора «Карпатська Україна 1938–1939 рр. у загальноєвропейському історичному контексті» (Т. 1–2. Ужгород, 1997). Її обсяг близько 27 друкованих аркушів.

Наукові статті з досліджуваної проблеми вчений опублікував у всеукраїнських та зарубіжних журналах («Український історичний журнал», «Сучасність», «Український історик», «Наука і суспільство», «Дзвін», «Дукля», «Пороги», «Визвольний шлях»). Крім того, результати наукової роботи з даної теми використані при виданні «Малого словника історії України» (Київ, 1997). Основні результати дослідження викладалися автором на більш ніж двадцяти міжнародних, всеукраїнських, міжрегіональних, міжвузівських конференціях, які проходили в Києві, Рівному, Івано-Франківську, Львові, Ужгороді, Сату Маре, Будапешті тощо. Необхідно відзначити і те, що без посилань на праці М. М. Вегеша не обходиться сьогодні жодний вчений, який досліджує проблематику Закарпаття напередодні Другої світової війни.

Високо оцінюючи рецензоване дисертаційне дослідження, хотілося б вказати на деякі упущення та недоліки. Один з них стосується понятійного апарату. Скажімо, детально характеризуючи античеську та антиукраїнську діяльність проугорських елементів на Закарпатті, дисертант в той же час не пояснив сам термін «іредента».

Або таке. Другий параграф другого розділу дисертації має назву «Організації української діаспори і Закарпаття» (С. 165–189). Як впливає із змісту цього

параграфу, термін «українська діаспора» М. М. Вегеш вживає для означення усього українського зарубіжжя станом на кінець 1930-х років. Таке широке тлумачення поняття «українська діаспора» є щонайменше неточним. Якщо це поняття і можна вживати до тодішніх давніших (піонерських) поселень українців та їхніх організацій в США, Канаді і Південній Америці, то навряд чи можна – до пізніших, і зовсім, на мою думку, не можна – до тодішніх українських емігрантських організацій в Європі, а тим більше – політичних організацій українських емігрантів. Діаспора – це хоч й іншонаціональна, але вже інтегральна частина населення нових країн проживання. До такої не належали новітні, особливо політичні, українські емігранти ні в країнах Америки, ні в країнах Європи, ні в тодішньому Китаї, зокрема, в Маньчжурії. Навпаки, плекаючи надії на швидке повернення в Україну, ці емігранти всіляко противились інтегруванню в суспільства країн перебування.

Хотів би звернути увагу ще на один момент. У багатьох дисертаціях – кандидатських, докторських, які мені доводилося рецензувати, спостерігалася більша чи менша нечіткість у визначенні їх авторами об'єкта і предмета свого дослідження. Ця нечіткість полягала в тому, що наукова проблема у своїй цілісності, яка насправді є об'єктом дослідження, чомусь подавалася дисертантами як предмет дослідження. І, навпаки, певні складові частини загальної наукової проблеми, які в дійсності є предметом дослідження, визначались як об'єкти аналізу. На жаль, не уникнув цієї методичної нечіткості у своїй дисертації і М. М. Вегеш (С. 5–6).

І, зрештою, останнє зауваження. Детально висвітлюючи діяльність уряду Августина Волошина в еміграції, автор дисертації так і не дав чіткої відповіді на питання, чому колишній президент Карпатської України продовжував звертатися до німецького уряду в 1939–1941 рр. з меморандумами. Адже в березні 1939 р. А. Волошин мав нагоду переконатися у подвійній грі керівників Рейху, які розглядали Закарпаття і Чехословаччину як розмінну монету.

Вищеназвані недоліки зовсім не применшують цінності дисертаційної роботи Миколи Миколайовича Вегеша, яка є оригінальним і завершеним науковим дослідженням, що вносить вагомий внесок у вивчення історії міжнародних відносин напередодні Другої світової війни. Дисертант цілком заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора історичних наук.

**ВІДГУК ПРОВІДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ –
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

1938–1939 рр. були кульмінаційними в історії Закарпаття. Наближався до завершення міжвоєнний період в житті краю, а статус його ще не був чітко визначеним. Обіцяна автономія згідно Сен-Жерменського мирного договору і Конституції Чехословаччини так і не була здійснена. Захоплення Австрії гітлерівською Німеччиною стало небезпечним і для самої Чехословаччини. Німеччина зазіхала на розвинуту Чехословаччину, бажаючи знищити ті демократичні порядки, які були в цій країні. Для здійснення своєї мети фашистська Німеччина розраховувала на національну боротьбу, яка в цей час розгорнулася в ЧСР. Насамперед вона підтримувала рух судетських німців, словацьких сепаратистів, а також угорську меншину в Закарпатті і Словаччині. Чехословаччина та її складова частина – Закарпаття, як і вся Центральна Європа, опинилися в гострій політичній кризі. Ця криза неминуче мала привести до початку Другої світової війни. Незважаючи на складність тогочасної міжнародної обстановки, Закарпаття

вибороло автономні права й будувало свою державність у союзі з чехами і словаками.

З'ясування цих проблем, вивчення місця і ролі Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни сталою темою дисертаційного дослідження М. М. Вегеша.

Не викликає сумнівів актуальність наукового дослідження дисертанта. Адже, саме в Закарпатті наприкінці 30-х років невелика гілка українського народу, одержавши матеріальну і моральну підтримку української діаспори, здобула можливість проводити власну внутрішню політику, наслідком якої було проголошення української державності. По-друге, ще й сьогодні існує політична актуальність дисертаційного дослідження М. М. Вегеша. Представники неорусинства заперечують закономірність політичних процесів, що мали місце у краї напередодні Другої світової війни, доводять, що самостійна Карпатська Україна була створена емігрантами з Галичини.

В роботі на основі широкого кола оригінальних джерел українських, російських, чеських, угорських і румунських архівів (всього використано 11 архівів), більшість яких вперше вводиться в науковий обіг, та інших документальних матеріалів проаналізовано міжнародне становище Закарпаття – складової частини Чехословаччини, акцентується увага на його взаємовідносинах з Німеччиною, Угорщиною, Польщею, Румунією, Югославією та іншими державами. Значна увага відводиться внутрішньополітичному і культурно-національному становищу Підкарпатської Русі – Карпатської України в 1938–1939 рр.

Матеріал роботи засвідчує, що автор дисертаційного дослідження по-новому ставить ряд проблем, які не розглядалися в попередні десятиліття. Особливо це стосується висвітлення таких питань як «діяльність угорської іреденти в Закарпатті», «діяльність автономних урядів краю в галузі культури», «релігія і церква в Закарпатті» тощо. Дисертант простежив еволюцію державно-правового статусу краю наприкінці 30-х років, вперше висвітлив роль молодих збройних сил держави – Карпатської Січі в обороні кордонів Закарпаття.

Вперше в українській історіографії М. М. Вегеш зробив ґрунтовний і об'єктивний аналіз праць вітчизняних і зарубіжних істориків і політологів. Ним опрацьовано близько 500 публікацій з теми дисертації, зроблено спробу періодизації. Дисертація засвідчує, що автор добре обізнаний з науковими дослідженнями попередників, толерантно оцінює їх конкретний внесок у вивчення історії краю. Це також стосується оцінки дослідником опублікованих у 50–80-х роках збірників документів і матеріалів.

Дисертант дав відповідь на цілий ряд дискусійних питань досліджуваної проблеми: суперечності в українському таборі, спроби державного перевороту в Карпатській Україні, мотиви орієнтації автономних урядів А. Бродія і А. Волошина на Німеччину, мотивація згортання демократичних процесів, відкриття концентраційного табору і закриття багатьох проугорських і русофільських товариств, організацій, розпуск всіх політичних партій і об'єднань. Необхідно

погодитись з висновком вченого, що «без таких рішучих мір країна могла потонути в анархії і вседозволеності» (С. 340). Дисертант справедливо вважає режим А. Волошина авторитарним. До цього додамо, що в умовах, які склалися в Центральній Європі наприкінці 30-х років, він і не міг бути інакшим. Варто також погодитись із твердженням, що утворення Карпато-Української держави необхідно розцінювати як другий, після визвольних змагань 1918–20-х років, етап у боротьбі за створення українського державного утворення на окремо взятій українській території.

Позитивним є і те, що дисертація М. М. Вегеша майже в повному обсязі опублікована. Свідченням цього є такі авторські монографії вченого, як двотомна праця «Карпатська Україна 1938–1939 рр. в загальноєвропейському історичному контексті» (Ужгород, 1997) і «Карпатська Україна (1938–1939): соціально-економічний і політичний розвиток» (Ужгород, 1993). Дисертант взяв участь у численних міжнародних, республіканських, міжрегіональних наукових конференціях, симпозіумах, «круглих столах». Наукові праці М. М. Вегеша друкувалися на сторінках таких престижних видань як «Український історичний журнал» (1995), «Сучасність» (1993, 1995, 1997, 1998), «Наука і суспільство» (1991), «Дзвін» (1991, 1994), «Визвольний шлях» (1993), «Пороги» (1997), «Український історик» (1997), «Дукля» (1998). Вчений відомий далеко за межами України, про що свідчать його публікації в Англії, Чехії, Словаччині, США і Канаді.

Можна б назвати й інші позитивні риси дисертації. Разом з тим, нам здається, більш чітко потрібно було б сказати про заполітизовані оцінки у працях радянської доби, адже багато положень не витримало випробування часом. Не прослідковується єдине визначення термінів і назв (Чехословаччина і Чехо-Словаччина). На наш погляд більшої уваги заслуговує положення про те, чому Закарпаття не одержало автономні права в складі Чехословаччини, яка цим самим порушила статті Сен-Жерменського мирного договору. Це також стосується українців Східної Галичини, які перебували у складі Польщі. Проблема врегулювання державно-правового статусу продовжує привертати увагу вчених різних країн (публікації В. Маркуся, М. Болдижара). Автор претендує на висвітлення теми в комплексі, однак ігнорує соціально-економічні проблеми Закарпаття наприкінці 30-х років.

Незважаючи на вищезазвані недоліки і побажання, дисертація М. М. Вегеша свідчить про самостійний пошук автора, який зумів розкрити складні політичні процеси в Центральній Європі і Закарпатті напередодні Другої світової війни. Список опублікованих праць розкриває основний зміст дисертаційного дослідження. Вважаємо, що дисертація Миколи Миколайовича Вегеша є завершеним науковим дослідженням, яке допоможе дати відповідь на цілий ряд складних проблем історії міжнародних відносин напередодні Другої світової війни. М. М. Вегеш цілком справедливо заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора історичних наук.

ВІДГУК НА АВТОРЕФЕРАТ ДИСЕРТАЦІЇ

Однією з проблем, яка постала перед сучасною історичною наукою, є її інтеграція в контекст всесвітньої історії і позбавлення елементів провінціалізму. Вирішенню цих завдань певною мірою сприяє рецензована нами праця, яка є, без сумніву, актуальною.

Не викликає заперечення й мета роботи: «комплексно дослідити процес суспільно-політичного і національно-культурного розвитку Закарпаття напередодні Другої світової війни».

Чітко сформульовані завдання сприяють, на наш погляд, вирішенню двоєдиної задачі: по-перше, розкривають маловідомі сторінки вітчизняної історії; по-друге, аргументовано доводять безпідставність і псевдонауковість сепаратистських вчень теоретиків неорусинства. А тому, створюють передумови для вирішення державницьких завдань і сприяють консолідації української нації.

Достовірність реалізації поставлених завдань забезпечується широким спектром джерельної бази, залученням неопублікованих документів Державного архіву Закарпатської області, Центрального державного історичного архіву у м. Львові і, особливо, закордонних архівів – Росії, Чехії, Угорщини, Румунії.

Однак, враховуючи те, що визначальним зовнішньополітичним фактором у розвитку ситуації в Карпатській Україні була політика фашистської Німеччини, вважаємо за доцільне введення у науковий обіг архівів з Німеччини.

Досить переконливим є обґрунтування автором наукової новизни, теоретичної і практичної значимості роботи.

Розгляд основного змісту роботи і висновки, як засвідчує автореферат, відповідають обраній парадигмі дослідження. Зміст дисертації відображений у 35 публікаціях, що свідчить про вагомий внесок їх автора у вітчизняну науку, зокрема у вивчення питання Карпатської України у геополітичних комбінаціях європейських держав.

Не викликає зауважень структура роботи. Слід наголосити, що вона сформована з врахуванням нових вимог ВАКу, що стосується виділення окремим розділом історіографії досліджуваної проблеми. Варто зауважити, що тут враховано багатющу фахову літературу не лише з української, а й зарубіжної історіографії. Однак, умови автореферату (регламентований обсяг) не дозволяли авторові вповні розкрити концептуальні підходи і методологію дослідження окремих авторів, а також назвати їх праці.

Другий і третій розділи дисертації повністю розкривають поставлені завдання. Зокрема, у другому розділі справедливо, на наш погляд, відображено тісну співпрацю урядів Угорщини і Польщі щодо організації терористичних акцій з метою дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Карпатській Україні.

Солідна джерельна база дослідження дозволила авторові сформулювати обґрунтовані висновки, які дозволили по-новому побачити події піввікової давності, переосмислити попередні оцінки, повернути із забуття десятки імен українських патріотів. Повністю погоджуємося, зокрема, з одним із положень автора про те, що існування Карпатської України як автономії, а згодом і незалежної держави, прискорило процес возз'єднання всіх українських земель в єдиному державному організмі.

Разом з тим, хотілося б висловити й ряд зауважень. По-перше, у визначенні предмета дослідження вжито слово «вивчення» (С. 2), що вказує на спосіб досягнення мети – «аналізу ситуації міжнародного становища Закарпаття», а не на саму мету. По-друге, в історіографічному огляді проблеми повз увагу автора пройшла в поданому авторефераті відома праця Ілька Борщака «Карпатська Україна в міжнародній грі» (Львів, 1938. 62 с.).

Однак, дані зауваження не впливають на високий науковий рівень дисертації. Слід наголосити, що мету дослідження в рамках обраної методології автору вдалося успішно реалізувати.

Автореферат свідчить, що дисертація М. М. Вегеша «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни» у цілому являє собою ґрунтовне наукове дослідження, яке повністю відповідає вимогам ВАК України, а її автор заслуговує присудження вченого ступеня доктора історичних наук.

ВІДГУК НА АВТОРЕФЕРАТ ДИСЕРТАЦІЇ

Всебічне об'єктивне вивчення історії всіх частин українських земель, пошматованих в минулому сусідніми державами, є важливим фактором для відтворення цілісної історії українського народу.

Дисертаційне дослідження М. М. Вегеша присвячено актуальній у вітчизняній історіографії проблемі. Вона є однією з перших спроб об'єктивно дослідити становище Закарпаття напередодні Другої світової війни в контексті тодішньої центральноєвропейської політичної кризи.

Зміст автореферату свідчить, що поставлена проблема висвітлена автором в логічній послідовності, з належною повнотою та об'єктивністю. Справедливо відзначається, що дослідження є актуальним через необхідність розвінчати твердження сучасних теоретиків неорусинства, які ставлять під сумнів належність краю до України.

Перший розділ дисертації присвячений висвітленню здобутків українських і зарубіжних вчених з досліджуваної проблеми та аналізу мемуарної літератури.

В другому розділі «Закарпаття в міжнародних відносинах (1938–1939 рр.)» аналізується міжнародне становище Чехословаччини та Закарпаття перед Другою світовою війною. Висвітлено процес ліквідації Чехословаччини та створення автономії, а згодом незалежної Карпатської України. Проаналізовано політику

щодо останньої урядів Німеччини, Польщі, Угорщини, Румунії та інших країн. Справедливо наголошено на тому, що Карпатська Січ була першим в Європі військовим формуванням, яке під час наступу на Закарпаття угорських фашистських агресорів дала бій фашизму. Автор приходиться до логічного висновку, що наприкінці 30-х років Центральна Європа знаходилась в гострій політичній кризі, а Карпатська Україна ще не мала можливості існувати як незалежна держава.

Третій розділ роботи «Суспільно-політичний і національно-культурний розвиток Закарпаття напередодні Другої світової війни» присвячений висвітленню боротьби політичних сил краю за здобуття автономних прав, аналізу політичної діяльності автономних урядів А. Бродія та А. Волошина, важливості виборів і засідань Союму Карпатської України.

Справедливо відзначено, що певний спад культурного життя в краї був зумовлений активною політичною діяльністю уряду Карпатської України, її важким економічним становищем та складною міжнародною обстановкою.

Особливо впадає у вічі широка джерельна база дослідження та вагомий результат, що викладені у тридцяти п'яти публікаціях дисертанта. Як зазначається в авторефераті, дослідження пройшло апробацію на ряді міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях.

Глибокі висновки, зроблені в праці, яка поєднує в собі такі риси, як високий науковий рівень і велике політичне значення.

За свою цінну дисертацію М. М. Вегеш, безумовно, заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора історичних наук.

ВІДГУК НА АВТОРЕФЕРАТ ДИСЕРТАЦІЇ

Микола Вегеш – відомий дослідник історії Закарпаття 30-х років. Okремо варто відзначити його серйозні публікації, в яких аналізуються проблеми кінця тридцятих років, глибоко досліджуються питання причин виникнення Карпатської України, її розвитку, місця в міжнародних відносинах.

Цілком закономірним є оформлення результатів своїх досліджень у докторську дисертацію під назвою «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни». Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури.

Як видно із автореферату, в дисертації розглядаються проблеми: Закарпаття 1938–1939 рр. в історіографії та мемуарах, Закарпаття в міжнародних відносинах (1938–1939), суспільно-політичний і національно-культурний розвиток Закарпаття напередодні Другої світової війни. Визначення саме таких проблем дало можливість дисертанту в комплексі дослідити обрану проблему, по-новому поставити ряд цікавих питань і дати на них відповідь.

Заслугує особливої уваги другий розділ дисертації, в якому на основі маловідомих і зовсім нових матеріалів досліджується Закарпаття в міжнародних відносинах кінця тридцятих років.

Доказовими і в принципі переконливими є висновки, зроблені автором дисертації.

Велика кількість серйозних публікацій свідчить про те, що основний зміст дисертації викладений у них, а виступи на наукових конференціях різного рангу підтверджують серйозну її апробацію.

Разом з тим, ознайомлення з авторефератом та деякими публікаціями автора дають підстави зробити автору ряд зауважень.

По-перше, як серйозний спеціаліст з проблем Карпатської України, дисертант, на жаль, не дав чіткого визначення поняття «Карпатська Україна», коли правильним є його вживання як поняття історичного та юридичного. У нашій, та й зарубіжній історіографії тут повний хаос.

По-друге, дисертант значно перевищує роль А. Волошина та його уряду у постановці та вирішенні таких питань як: об'єднання всіх українських земель, об'єднання їх навколо П'ємонту – Карпатської України, створення Соборної України. Нікому ніде ці питання А. Волошин не ставив, розглядає їх дещо по-іншому, ніж це подано в дисертації.

Є в авторефераті також ряд інших моментів, які вимагають, якщо не заперечення, то принаймні, дискусії.

В цілому ж на підставі автореферату можна зробити висновок, що дисертація Миколи Вегеша за своїми результатами в сукупності розв'язує важливу наукову проблему, а її автор заслуговує присвоєння наукового ступеня доктора історичних наук.

ВІДГУК НА АВТОРЕФЕРАТ ДИСЕРТАЦІЇ

Сучасний інтелектуальний розвиток українського суспільства вимагає ретельного наукового вивчення й переосмислення усього історичного шляху, пройденого нашою країною. Як свідчить досвід, у цьому плані найбільш продуктивними є висвітлення проблем історії України та окремих її регіонів у контексті загальноєвропейської історії та застосування при цьому серед інших аналітичного і порівняльного методів.

Саме вдалим прикладом такого підходу слід вважати дисертаційне дослідження М. М. Вегеша, яке є безумовно актуальним у зв'язку із загальною недостатньою вивченістю базисних проблем новітньої історії українських регіонів саме на тлі політичних процесів у Європі напередодні Другої світової війни. Сам факт існування за статусом – спочатку автономної Підкарпатської Русі у складі Чехословаччини, а пізніш – Карпатської України 1938–1939 рр. був доволі відчутним політичним фактором у міждержавних відносинах передвоєнної Європи. Як видно з автореферату і списку опублікованих праць, автор поставив перед собою мету: висвітлити складні та суперечливі моменти «закарпатської проблеми» насамперед центральноєвропейської політичної кризи в історіографічно-джерелознавчій, міжнародно-дипломатичній, суспільно-політичній та національно-культурній площинах, вибудувавши досить струнку концепцію бачення даної теми.

Для написання дисертації автор використав широкий масив джерел з українських, чеських, угорських та румунських архівів, уперше у вітчизняній історіографії залучивши до наукового обігу чималий пласт невідомих раніше документів. Крім того, дисертант використав багато видань документів, що додають суттєві штрихи до загальної характеристики. У авторефераті чітко класифіковано і проаналізовано джерельну базу дослідження (С. 5–9). Результати виконаної автором скрупульозної роботи пошуку нових джерел мають безумовну самостійну наукову цінність.

Зміст автореферату свідчить, що М. М. Вегеш зробив значний особистий внесок в історичну реконструкцію вірогідної картини існування Закарпаття у європейських міждержавних стосунках. Позитивні сторони дослідження, його новизна – очевидні. Однак багатоплановість даної роботи не може не викликати низки запитань і зауважень, а саме:

Наскільки обґрунтованим є звуження формату передвоєнної європейської кризи до центральноєвропейської?

Чи є така субрегіоналізація передвоєнної кризи способом надання Закарпаттю статусу об'єкту політичних процесів? Наскільки така «суб'єктивність» Закарпаття була більше удаваною, ніж реальною?

Чи не мала спроба СРСР допомогти Чехословаччині збройним шляхом імітаційного характеру, з метою отримати доступ в коло провідних держав задля участі в геополітичній реорганізації Європи?

Можливість перетворення Карпатської України у зародок Соборної самостійної держави створювало додаткову напруженість у європейських міждержавних стосунках. Чи був галас Німеччини з цього приводу свідченням тривалої дискусії нацистського політикуму щодо планів пацифікації Європи за так званим «проектом Розенберга» та «проектом Ріббентропа»? Відмова від ідеї Великої України, очевидно, свідчила про вибір Гітлера на користь «проекту Ріббентропа» і відмову від намірів етатизації Карпатської України як єдиного способу закріпити лояльність Сталіна через «інсценізацію другого Рапалло» у взаєминах Третій Рейх – СРСР. Отже, на нашу думку, Закарпаття було не суб'єктом, а об'єктом геополітичної комбінаторики «великих держав».

Загалом, не можна не визнати, що праця М. М. Вегеша відзначається новизною наукового пошуку, високим теоретичним і взагалі фаховим рівнем. Компетенцію історика підтверджує його багатолітня участь у міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях, а також численні публікації, серед яких 2 індивідуальні та 5 колективних монографій, 10 брошур, значна кількість статей – усього понад 150 наукових робіт.

Автореферат М. М. Вегеша виконаний на високому науковому рівні та бездоганно поліграфічно оформлений.

Отже представлена до захисту дисертація є самостійним та оригінальним дослідженням, яке відповідає вимогам ВАК України і заслуговує на присудження авторові наукового ступеня доктора історичних наук.

*ВОЛОДИМИР СЕРГІЙЧУК
МИКОЛА ВЕГЕШ*

ДІАЛОГ ІСТОРИКІВ

Володимир Сергійчук: У висновках наших експертів вказується про те, що серед найсуттєвіших результатів дослідження необхідно виділити такі: 1) Показано, як в умовах поетапного ліквідування державності Чехословацької республіки відбувається формування зовнішньополітичного курсу Карпатської України, зокрема подається авторське трактування орієнтації А. Волошина на Німеччину. В мене у зв'язку з цим таке запитання. Чи відомо Вам про договір, який був підписаний у липні 1939 р. в Італії між Мельником і Волошином? Там немає ніякого пронимецького курсу, про який Ви кажете. Друге питання, яке мене цікавить, ознайомившись побіжно з Вашою дисертацією, стосується церкви. У Вас є такий абзац: православна церква лояльно ставилася до Карпатської України, а єпископ Стойка, залишившись на окупованій території Закарпаття, вірно служив окупантам, заохочуючи їх до окупації краю. Роз'ясніть мені, де воно правильніше. І третє питання. Чомусь я не побачив у Вашій роботі мемуарів Євгена Стахова. Ви знайомі з ними? Адже Є. Стахів у них дуже детально описує весь цей період. Дякую.

Микола Вегеш: Мої відповіді на ряд запитань професора В. І. Сергійчука. По-перше, з приводу орієнтації А. Волошина на Німеччину та відносно підписання договору між урядом Карпатської України в еміграції та Проводом Українських Націоналістів. Я, безперечно, ознайомлений з ходом переговорів у Венеції в липні 1939 р. Цю проблему я детально описав у брошурі «Смерть президента»,

опублікованій в 1995 р. виключно на матеріалах «Особової справи А. І. Волошина», яка знаходиться в Москві. Опрацювання матеріалів справи дало мені можливість зробити висновок, що А. Волошин договір не підписував. Переговори насправді велися. ОУН представляли на них А. Мельник, Я. Барановський і О. Сенік, а Карпатську Україну – А. Волошин, В. Комаринський і А. Штефан. До речі, в переговорах не брали участь члени ОУН бандерівського крила, які звинувачували мельниківців у падінні Карпатської України. Можливо, саме події в Карпатській Україні деякою мірою прискорили розкол, який відбувся в ОУН у 1940–1941 рр.

Що стосується орієнтації на Німеччину. Якщо переглянути закарпатську періодику міжвоєнного періоду, то можна пересвідчитися в тому, що А. Волошин не менше критикував СРСР, ніж Німеччину. Він не вбачав великої різниці між сталінським режимом і гітлерівським фашизмом. Але наприкінці 30-х років уряд Карпатської України орієнтувався на Німеччину, як на єдину велику країну, що обіцяла краю гарантію його кордонів. Тим більше, що альтернативи не було. Лояльно до Закарпаття ставились тільки Румунія і Югославія, які були членами Малої Антанти. А. Волошин насправді повірив у щирість запевнень Берліну. Що стосується Німеччини, то вона відкрила у Хусті своє консульство, підписала договір з ЧСР про виїзд закарпатців на сезонні роботи до Третього Рейху, що дало можливість зменшити кількість безробітних. МЗС Німеччини постійно засуджувало терористичні акції Угорщини і Польщі щодо Карпатської України. Переконавшись, що Гітлер вів подвійну гру, А. Волошин, даючи інтерв'ю «Рейтеру», однозначно заявив: «Німці ганебно обманули нас».

Стосовно питання професора В. І. Сергійчука про релігійну ситуацію в Закарпатті. Віденський арбітраж 2 листопада 1938 р. не тільки розділив територію краю, він також поділив конфесії. Я пишу, що православна церква, яка підпорядковувалася Сербському патріархату, лояльно відносилася до уряду А. Волошина. Так воно і було. Що стосується вірників греко-католицького віросповідання, то 280 парафій опинилися у складі Карпатської України, а 35, очолюваних єпископом О. Стойкою, в рамках Угорщини. Діяльність О. Стойки була нероднозначною. Спочатку він привітав А. Волошина з призначенням його прем'єр-міністром Підкарпатської Русі, а потім, напередодні угорського вторгнення, єпископ закликав закарпатських українців прихильно зустріти угорських гонведів. Заради правди треба сказати, що вже під час окупації О. Стойка багато зробив, щоб захистити від угорських репресій окремих українських патріотів.

Щодо використання мною мемуарів Євгена Стахіва. Не викликає сумнівів, що Є. Стахів був одним з перших, хто поділився своїми спогадами про Карпатську Україну. Дисертацію я завершив на початку 1997 р., коли його мемуари ще не побачили світ, але я, все-таки, мав можливість використати окремі його статті, які на початку 90-х років публікувалися на сторінках «Закарпатської правди».

Володимир Сергійчук: Ви привселюдно заявили, що А. Волошин договір з А. Мельником не підписував. Отже, опублікований цього року в «Самостійній Україні» договір – фальсифікація?

Микола Вегеш: Я ще раз заявляю, що Августин Волошин договір не підписував. «Самостійна Україна» опублікувала текст договору, який вперше навів Петро Стерчо на сторінках своєї монографії «Карпато-Українська держава», виданій у 1965 р. Однак, я не виключаю і той момент, що майор Вайндорф, який допитував А. Волошина в Лефортівській в'язниці, міг змусити останнього підписати що завгодно. Наприклад, підпис Волошина є на кожній сторінці, навіть там, де йдеться про трактування уряду Карпатської України, як «буржуазно-націоналістичного». Відомо, що свій уряд А. Волошин так не називав. Він також ніколи не використовував назву «Закарпатська Україна», яка постійно фігурує в «Особовій справі А. І. Волошина». На сьогоднішній день оригіналу договору не виявлено.

P.S. Від укладача. У 2022 р. побачила світ монографія Миколи Вегеша і Степана Віднянського «Августин Волошин», в якій автори наводять цікаві спогади Вікентія Шандора, що стосуються підписання договору між урядом Карпатської України в екзилі та Проводом Українських Націоналістів. Наведемо окремих фрагмент з цієї праці:

Цікаві й маловідомі факти опубліковані В. Шандором на сторінках другого тому його «Споминів», які охоплюють період з 1939 до 1945 років. Ось, наприклад, що писав В. Шандор про стосунки А. Волошина з Проводом українських націоналістів: «Увійшов я у зв'язок з д-ром Б. Левицьким, і він листом від 26 квітня 1981 р. інформував мене: Навесні 1944 р. звернувся до мене Ярослав Гайвас, один з провідних членів ОУН під керівництвом полк. Мельника, з проханням, чи не міг би я взяти на себе важливу місію до президента А. Волошина від ОУН-солідаристів, що пізніше була створила т. зв. Українську Національну Раду з професором Величківським на чолі. Гайвас вручив мені оригінал статуту цієї Національної Ради з підписами митрополита Шептицького та інших визначних осіб, на якому було вписане і прізвище президента А. Волошина й залишене місце для його власноручного підпису... Невдовзі я відвідав президента Волошина в його празькій віллі. З'ясував йому завдання, з яким я до нього прийшов. Президент уважно вислухав мене і відповів отакими словами: «На жаль, я не можу підписати цей документ, а саме з таких причин: як карпатський українець, почуваю себе зв'язаним з українським народом в його цілості. А найперший мій обов'язок – це думати про мою ближчу батьківщину, Карпатську Україну. Коли я вживаю «думати», то маю на увазі обирати такі політичні позиції і провадити таку політику, яка в першій марі керується інтересами карпатоукраїнського народу. Ви бачите, що в світі діється? Вся наша батьківщина за згодою західних великих держав знов знаходиться під більшовиками. Питання Карпатської України дещо ускладнюється тим, що Карпатська Україна була складовою частиною Чехословаччини, а вона тепер є союзником західних демократій і в цій політичній концепції – навіть і Кремля.

Мушу вам одверто сказати, що я орієнтуюся на ЧСР і за найбільшу помилку своїх земляків вважаю те, що вони перед лицем трагічного кінця Карпатської України і перед очима загарбницьких мадярських військ націлили свою зброю проти чеських вояків, шукаючи собі ворога там, де його не було. Сьогодні я повністю переконаний, що серед карпатських українців повинна бути така політична сила, яка б відважилася стати на позиції міжнародного права й підтримала б намагання Бенеша та його оточення, спрямовані на відновлення Чехословацької Республіки в її первісних кордонах. Я думаю і глибоко переконаний, – продовжував президент Волошин, – що така моя позиція не йде врозрід з інтересами українського народу, що вона тепер є єдиною можливою політичною концепцією карпатських українців, і вона ... безпосередньо підтримує інтереси братнього нам, українцям, чеського народу в його боротьбі за незалежність серед тих трагічних обставин, які тепер розвиваються. Тому, дуже вас прошу, перекажіть ці мої мотивації тим людям, які організують цю установу і які хотіли б мене бачити в її проводі. Прошу Вас, передайте також Реваєві, підпис якого я вже тут бачу, щоб він обов'язково свій підпис зняв. Зясуйте йому, будь ласка, мою позицію й передайте йому моє прохання. Ми тепер не можемо нічого робити, що могло б загрожувати концепції федеративної ЧСР. А що буде пізніше – це побачимо. Я думаю, що доля Карпатської України залежить не від Національної Ради і від мого підпису, але від становища в Україні та в усьому світі», – закінчив свої міркування д-р Волошин».

МИКОЛА ВЕТЕШ – ОРГАНІЗАТОР НАУКИ В ІНСТИТУТІ КАРПАТОЗНАВСТВА

8 травня виповнилося 10 років від дня заступання при Ужгородському державному університеті Науково-дослідного інституту Карпатознавства. А почалося все з того, що ректор УжДУ професор В. Ю. Сливка на виконання наказу Мінвузу України від 31.03.1992 року видав свій наказ за № 252-05 від 08.05.1992 року «Про створення НДІ Карпатознавства Ужгородського державного університету мінвузу України» з метою «ефективнішого використання інтелектуального потенціалу, фінансових, матеріальних і трудових ресурсів УжДУ для дослідження комплексних проблем карпатознавства, політичного, культурного і економічного розвитку Закарпаття і всього Карпатського регіону з найдавніших часів до наших днів...».

Ішов 1991 рік... Українська національна революція кінця 80-х – початку 90-х років минулого століття набирала все нових і нових обертів, не залишаючи байдужим жодного свідомого українця, і тим більше фахового історика. Саме тоді як аспірант спершу кафедри історії СРСР, а згодом – історії України Ужгородського державного університету на ужгородському й усезакарпатському політичному та науковому видноколі з'явився молодий і перспективний дослідник історії Карпатської України Микола Миколайович Вегеш.

Гідна подиву працьовитість і одержимість у справі дослідження такого державно-політичного феномена, як Карпатська Україна, супроводжувалася в науково-дослідній роботі Миколи Вегеша все новими й новими успіхами. Блискучий захист кандидатської дисертації на тему «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічні і політичні аспекти» (1994), а невдовзі також

докторської дисертації – «Закарпаття в контексті центральноєвропейської кризи напередодні Другої світової війни» (1998) вивели молодого дослідника на високі позиції істориків-карпатознавців... Кандидат історичних наук і доцент, доктор історичних наук і професор, автор численних статей та окремих книжок, які супроводжувалися здобуттям звань лауреата премії імені Василя Гренджі-Донського й академіка Івана Крип'якевича, Микола Вегеш став одним із авторитетніших науковців Ужгородського тепер уже національного університету. Його заслуги в царині дослідження історії Карпатської України були належно оцінені й відзначені на міжнародному рівні – він став академіком Міжнародної Слов'янської Академії. Тому й не дивно, що один із наймолодших докторів історичних наук Микола Миколайович Вегеш на початку 2000 року стає директором найперспективнішого науково-дослідного інституту Закарпатського краю – Інституту Карпатознавства. Ось текст наказу ректора тоді ще Ужгородського державного університету професора В. Ю. Сливки за №19-02 від 25 січня 2000 року: «1. Доцента кафедри політології, д. і. Н. Вегеша Миколу Миколайовича призначити на посаду директора НДІ Карпатознавства з 1.01.2000 р.».

За десятилітній період становлення і розвитку НДІ Карпатознавства його очолювали різні науковці (проф. І. І. Поп, доц. М. П. Макара), які намагалися більшою чи меншою мірою розвивати головні наукові напрямки новоорганізованого інституту, серед яких – історія, археологія, етнографія, фольклористика, мовознавство, літературознавство та історія мистецтва. І все ж маємо відзначити, що у справі публікації наукової продукції підпорядкованої йому науково-дослідної установи Микола Вегеш за два з лишнім роки зробив набагато більше, ніж його попередники за сім з половиною років. Досить сказати, що за перший етап діяльності НДІ Карпатознавства було видано лише сім збірників «Карпатики», тоді як під керівництвом професора Миколи Вегеша цей набуток складає вісім опублікованих збірників і шість упорядкованих та підготовлених до друку. До речі, серед підготовлених до друку є збірник, присвячений 10-річчю НДІ Карпатознавства. Гідна усякого схвалення і визнання робота директора інституту професора Миколи Вегеша.

Крім копіткої праці укладача і редактора збірників «Карпатики», Микола Вегеш майже до кожного з них подав власні глибоко аналітичні рецензії та солідні наукові дослідження. В опублікованих під редакцією Миколи Вегеша збірниках «Карпатики» таких статей упорядника подибуємо звиш півтори десятка. Назвемо хоч би окремі з них: «Сторінки історії ОУН–УПА в Закарпатті (1929–50-і рр.)» в 7-му числі «Карпатики» (С. 51–100), «Від «Науки» до «Нової свободи»: сторінки історії однієї закарпатської газети» у 8-му числі (С. 33–46), «Проблеми вітчизняної та зарубіжної історії в науковій спадщині професора В. І. Худанича» в 14-му числі (С. 11–47) та інші.

До цього слід додати цілу низку монографій, які побачили світ під грифом НДІ Карпатознавства, а отже за безпосередньої участі професора Миколи Вегеша.

Це – «Дистрикт Галичина (1941–1944)» Василя Офіцинського, «Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919–1939 роках» та «Партії національних меншин Закарпаття (20–30-ті роки ХХ ст.)» Маріана Токаря тощо.

Полишаючи на боці п'ять томів «Історичних досліджень» Миколи Вегеша, які отримали високу оцінку історичної критики, маємо відзначити підготовлену авторським колективом (М. В. Делеган, О. Д. Довганич, М. Ю. Токар, П. М. Федака, В. В. Міщанин та інші) й недавно видану під редакцією професора Миколи Вегеша унікальну у своєму роді фундаментальну працю «Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців» (Ужгород: «Карпати», 2002). «З ініціативи Закарпатської облдержадміністрації, – пише в «Передмові» до книжки голова Закарпатської обласної державної адміністрації пан Геннадій Москаль, – в листопаді 2001 року була створена робоча група з питань підготовки списків героїв Карпатської України, яку очолив відомий фахівець з даної проблематики професор Микола Вегеш. Тоді ж була створена редколегія видання «Вони боронили Карпатську Україну...». Як сказано вище, редактором став професор Микола Вегеш.

Крім упорядкування й редагування книжки «Вони боронили Карпатську Україну», професору Миколі Вегешу належить лєвова доля помічених у ній матеріалів – «Вступ», значна частина I, II, IV, VI, VII розділів та повністю III розділ – «Карпатська Україна – незалежна держава», в якому автор докладно розглядає міжнародне, внутрішньополітичне й соціально-економічне становище Карпатської України, а також релігійно-церковне і культурне будівництво, не кажучи про цілу низку художньо-документальних портретів видатних діячів Карпатської України – Августина Волошина, Михайла Брацайка, Василя Гренджу-Донського, Михайла Колодзінського, Олега Ольжича, Івана Рогача, Вікентія Шандора й інших та «Висновки». Книжка «Вони боронили Карпатську Україну» видана на такому рівні наукової інформації, що без неї не зможе обійтися жоден дослідник Карпатської України.

Відзначаючи 10-річчя НДІ Карпатознавства, його директор Микола Вегеш і вся громадськість Ужгородського національного університету й усього Закарпаття стоять напередодні іншої пам'ятної дати – 40-річчя від дня його народження. Але це вже тема іншої розмови.

Нині вітаємо професора Миколу Вегеша як талановитого організатора науки в НДІ Карпатознавства і побажаймо йому подальших творчих здобутків!

*МИКОЛА ВЕГЕШ І ВИДАННЯ
«ІСТОРІЇ КАРПАТСЬКИХ РУСИНІВ»
МИХАЙЛА ЛУЧКАЯ*

Ректор Ужгородського національного університету, директор НДІ політичної регіоналістики, завідувач кафедри політології, академік Академії вищої освіти України, доктор історичних наук, професор Микола Миколайович Вегеш з 1999 року входив до редакційної колегії по виданню українською мовою шеститомної «Історії карпатських русинів» Михайла Лучкая. Очолюючи НДІ карпатознавства Ужгородського національного університету, редагував науковий збірник «Carpatica–Карпатика», на сторінках якого опублікував матеріали про М. Лучкая та його добу. Аналогічну роботу проводив, редагуючи «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія», «Актуальні та малодосліджені проблеми історії України», рецензуючи праці про життя і діяльність М. Лучкая та яскравих представників його епохи. Вже з перших днів свого перебування на посаді ректора УжНУ професор Вегеш М.М. сприяє виходу великої кількості краєзнавчої літератури. Саме завдяки фінансовій підтримці професора Миколи Вегеша, який продовжує славні традиції започатковані своїм попередником Володимиром Сливкою, зміг побачити світ останній, VI том цього твору.

ПОЛІТИЧНА ПУБЛІЦИСТИКА МИКОЛИ ВЕГЕША

Важливе місце в багатій на творчі здобутки діяльності Миколи Вегеша посідають політичні публікації, зокрема в періодичній пресі. Особливо це стосувалося періоду, коли виступив як довірена особа на пост Президента України у 2004 році Віктора Ющенка. Саме у цей час найяскравіше проявилось гостре перо вченого. Його публікації на актуальні в наш час теми друкувалися в газетах «Трибуна», «Трембіта», «Срібна Земля–Фест» та інших. Їх зміст зараз і є основою

рецензованого видання, де розкривається таланти Миколи Вегеша і як політика, і як політичного публіциста.

Незважаючи на те, що автор праці «Якою ми бачимо нову Україну (Політичні замітки про минуле і майбутнє українського народу)», яка побачила світ напередодні Нового року, нерідко звертається до історичного минулого, ключовий акцент ним робиться на сучасній політичній ситуації в країні, аналізі проблем моралі і політики, міркуванні з приводу різноманітних політичних технологій як теоретично, так і на практиці. Цілком закономірно, що значне місце відводиться Віктору Ющенку – кандидату на пост Президента України на виборах 2004 року, політику, який став однією із найпопулярніших особистостей нашого часу. До книги увійшли окремі статті, інтерв'ю, виголошені виступи та звернення Миколи Вегеша – довіреної особи Віктора Ющенка по 72-му територіальному виборчому округу, що охопив Великоберезнянський, Воловецький, Міжгірський, Перечинський та Свалявський райони Закарпатської області. Слід відмітити й те, що М. Вегеш добросовісно виконав покладені на нього обов'язки. І очевидно дати відповідну оцінку цьому належить дослідникам ще в майбутньому.

Важливим наслідком даної роботи є те, що Микола Вегеш змалював портрет Віктора Ющенка не тільки в ракурсі політика як кандидата в Президенти України або як політичного лідера опозиції. В його баченні спектр кругозору Віктора Андрійовича постає більш широким. Через це багато статей носять глибоко пізнавальний характер. Віктор Ющенко постає і як знавець історичних традицій та культурного минулого українського народу. Як вказує М. Вегеш, «для Віктора Ющенка історія не стільки наука про сиву давнину, а як інструмент для кращого розуміння нашого сьогодення». Тому В. Ющенко й намагається зрозуміти «Шевченківський ренесанс», голодомор, війну і таке інше. Цікавими є міркування про родинні традиції, мораль і політику.

Взагалі, виходячи із змісту, здається, що нарешті постать політика ми зможемо ототожнювати з портретом державотворця, якого, як ми собі уявляємо в особах мудрих князів славної Київської Русі, гетьманів легендарної Козаччини. Про це свідчить й аналіз життєдіяльності В. Ющенка в оцінці сучасників, зокрема науковців, літописців сучасної української історії (А. Колодій, Б. Кухта, К. Бондаренко та ін.). Подана оцінка зарубіжних політиків та економічних експертів. Характеристика є досить точною, на наш погляд, лаконічною, хоча й поле опису подій в незалежній Україні на шпальти різних видань В. Ющенко попадав рідко. Вочевидь це стало наслідком того, що його постать, енергія політичного діяча нового часу, нової України лякала тоді ще правлячу політичну еліту. Однак час показав, що Віктор Ющенко – політичний лідер європейського рівня, рівня, якого вже давно заслуговувала Українська держава.

Логічно апелюючи до спроб противників Віктора Ющенка «змішати» його з фашизмом, буржуазним націоналізмом та імперіалізмом, Микола Вегеш з наукової точки зору розглядає у матеріалі «Націоналізм у різних ракурсах» поняття та сутність терміну, його різноманітні прояви тощо. Цікавими також є статті про

чорний «PR» та дещо з історії політичних вбивств та провокацій. Як фаховий історик, Микола Вегеш наводить аналогії виборчих процесів 2004 року й 1939 року, коли населення Карпатської України обирало депутатський склад крайового Союму.

Зміст матеріалів є цінним і актуальним особливо з тієї точки зору, що в кінці кожної статті вказані дата та місце публікації. Це дає змогу наочно відчутти, наскільки вони були влучними й передбачуваними для того часу. Тому, вважаємо, що саме в цьому проявився хист Миколи Вегеша як політичного публіциста. Він ставить перед нами важливі на сьогоднішній день запитання. Які в нас перспективи? Якою буде Україна за Ющенка? Усе це ми з вами будемо мати змогу невдовзі побачити. Але зараз головним є те, що Віктор Ющенко перемиг, а разом з ним цю перемогу отримав справді Український Народ, який в історії своїй ніби хвилями напливу та відпливу формував доленосні підвалини державності. Віктор Ющенко, а разом із ним усі ті, хто його підтримував, перебороли страх, відстояли гідність й свою честь, і довели справедливість своїх законних вимог на право жити у вільній, цивілізованій країні. Дух революції, який витав останнім часом в Україні й отримав помаранчеве забарвлення, є духом нації, що не зникне у віках. Так було в історії, так, вочевидь, буде у майбутньому!

П'ЯТЬ КРАПАЛИ ПРОТИ КАМЕНЮ ІСТОРИЧНОГО БЕЗПАМ'ЯТІСЛІВ'Я

Микола Миколайович Вегеш народився 28 листопада 1962 р. в селищі Міжгір'я. Після закінчення місцевої середньої школи поступив на історико-педагогічний факультет Івано-Франківського державного педагогічного інституту ім. В. Стефаника. Очолював проблемний семінар з історії України доби феодалізму під керівництвом академіка В. В. Грабовецького (1974–1984). Працював вчителем історії та суспільствознавства Синевирської середньої школи Міжгірського району (1984–1991), очолював методичне об'єднання вчителів історії. В 1990–1994 рр. – асистент кафедри історії СРСР (згодом історії України) Ужгородського державного університету (спочатку стаціонарної, потім заочної форми навчання). У 1992–1994 рр. – асистент кафедри історії України.

На засіданні вченої ради УжДУ захистив кандидатську дисертацію «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічні та політичні аспекти» (1994). Доцент кафедри історії України (1994–1997), згодом кафедри політології (1997–2001). 25 вересня 1998 р. на засіданні вченої ради в Інституті історії України

НАН України захистив докторську дисертацію «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни». 26 квітня 1999 р. відбувся повторний захист докторської дисертації (прийнято положення, що між захистами кандидатської та докторської дисертації повинно пройти п'ять років) на засіданні спеціалізованої вченої ради в Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка. Професор кафедри політології (2001), згодом її завідувач (2002). Директор науково-дослідного інституту карпатознавства (2000–2004). Декан історичного факультету (2004–2005). З 11 лютого 2005 р. виконує обов'язки ректора Ужгородського національного університету. 31 березня 2005 р. М. Вегеша на засіданні конференції трудового колективу обрано ректором УжНУ.

Лауреат премій ісені В. Гренджі-Донського (1993) та академіка І. П. Крип'якевича (1996), академік Міжнародної Слов'янської академії наук (1999), голова Закарпатського відділення Всеукраїнського Біографічного Товариства (1999–2004), почесний член музею Олекси Довбуша в Івано-Франківську (2000), почесний член Дослідницького Бюро радників Американського біографічного інституту (2001), член Президії Закарпатського обласного осередку Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка (2004). Нагороджений Грамотою Верховної Ради України «За заслуги перед українським народом» (2004) та грамотою Всеукраїнського братства ОУН–УПА імені генерал-хорунжого Тараса Чупринки за участь у дослідженні історії національно-визвольних змагань українського народу.

Микола Вегеш активно займається політичною діяльністю. Член міжгірської організації Закарпатської обласної організації Української республіканської партії (1990–1992), голова секретаріату Закарпатської обласної організації Української консервативної республіканської партії (1993–1998), голова Закарпатської обласної організації «Меморіал імені Василя Стуса» (1992–1998), голова Ужгородської міської організації партії «Реформи і порядок» (1998–2002). Балотувався до обласної ради від виборчого блоку «Наша Україна» (2002), одночасно будучи довіреною особою ректора УжДУ, професора В. Ю. Сливки. 28 липня 2004 р. голова Центральної виборчої комісії С. Ківалов підписав посвідчення, згідно з яким М. Вегеш є довіреною особою кандидата на пост Президента України В. А. Ющенка по територіальному виборчому округу № 72. 9 квітня 2005 р. його обрано членом президії та ради «Народного Союзу Наша Україна», а 14 травня головою Ужгородської міської організації політичної партії «Народний Союз Наша Україна».

Микола Вегеш є автором понад 850 публікацій, серед яких 450 наукових. Найповніше його науковий доробок представлений у багатотомних виданнях «Історичні дослідження в семи томах» (2000–2001) та «Історія і політика в чотирьох томах» (2005). Серед навчально-методичних посібників заслуговують на увагу «Основи політології», «Вступ до геополітики», «Становлення і розвиток політичної думки в Україні», «Історія української державності», «Політологія: конспект лекцій», «Історична наука в Ужгородському державному університеті: матеріали до

лекцій», «Українська державність у ХХ столітті», «Політологія в Ужгородському національному університеті та Болонський процес», «Як писати наукову роботу», «Зарубіжні футурологічні концепції на межі тисячоліть: порівняльний аналіз» та ін.

Праці Миколи Вегеша публікувалися в США, Канаді, Великобританії, Чехії, Словаччині, Угорщині, Румунії. Він автор багатьох колективних монографій та енциклопедичних видань («Енциклопедія сучасної України», «Малий словник історії України», «Енциклопедія історії України», «Нариси історії Закарпаття», «Августин Волошин», «Вони боронили Карпатську Україну»), монографії «Карпатська Україна. Документи і факти» (2004).

***

Академік вищої школи В. Грабовецький з Івано-Франківська відзначив 75-річчя. Один з його найуспішніших учнів М. Вегеш, що очолює кафедру політології та інститут карпатознавства Ужгородського університету, приурочив до ювілею три видання: мемуари вчителя, спогади і листи, бібліографію. Таким чином, В. Грабовецький мав найповніші опубліковані біоматеріали порівняно з усіма іншими українськими істориками.

Боярський рід Грабовецьких, що володів містечком Грабовець, уперше згадується в грамоті 1404 р. У ХVІІІ ст. частина Грабовецьких через незаможність, втративши будь-які писемні привілеї, осіла в селі Печеніжин на Івано-Франківщині. Тут цей рід розростався як селянський. Майбутній історик народився 1928 р. сьомою дитиною в бідняцькій сім'ї. Батько був талановитим ткачем, чий орнаментовані вироби славилися на всю округу, та через нестатки мати просила Бога забрати цю дитину до себе. Як у новелі В. Стефаника «Новина», де селянин топить своїх дітей, бо не в змозі прогодувати. Ця новела справить на малого Володю таке враження, що він кілька ночей не спатиме. Взагалі, всі сусіди звали його «Влодко з книгою». До літа 1939 р. він закінчив семирічку, самотужки вступив до Коломийської гімназії. Покинув вівці, яких випасав, на подружку, пішки пішов у Коломию і здав там вступні іспити, поставивши батьків перед фактом.

1942 р. в Галичині спалахнув страшний голод, сестра забрала Володю до Львова, де він вступив до духовної семінарії. Зі встановленням радянської влади довелося заново пройти курс старших класів середньої школи, яку закінчив 1947 р. і вступив до Львівського університету. 1949 р., коли почалася чергова політична кампанія, пов'язана з убивством Я. Галана, В. Грабовецького ледь не виключили з університету. На студентських зборах однокурсник прислав йому записку: «Я зараз виступлю проти тебе». Його звинуватили у націоналізмі, студенти проголосували за виключення. На щастя, деканат не знайшов достатньо компрамоту і лишив хлопця вчитися. 1953–1975 рр. працював в Інституті суспільних наук (Львів), захистив кандидатську і докторську. Прикладом служив його вчитель І. Крип'якевич, що постійно працював з архівами. З 1975 р. – в Івано-Франківському педінституті (нині Прикарпатський університет). 1990 р. очолив там кафедру історії

України. Академік об'їздив усю Україну і детально згадує про ці поїздки, вшановує людей, з якими знався: І. Крип'якевича, С. Крушельницьку, Б. Гмирю, О. Бердника, Ю. Шевельова, І. Гуржія.

Бібліографія історика налічує 1220 позицій, в тому числі 34 монографії, 53 брошури, 851 статтю. Під його керівництвом захищено 11 кандидатських дисертацій. Опубліковано 134 листи до нього знаменитих істориків О. Апанович, В. Голобуцького, О. Компан, Г. Гербільського, І. Гуржія, М. Ковальського, М. Мушинки, З. Хижняк.

Серед доробку вченого виділяються праці про Олексу Довбуша, який походить з того ж Печеніжина, і взагалі про опришківство. Інша тема... Західна Україна в період Хмельниччини. Багато краєзнавчих праць, написано історії кількох десятків міст і сіл, організовано чотири краєзнавчі музеї. В. Грабовецький, мабуть, єдина у світі людина, що є почесним громадянином 8 населених пунктів! 1992 р. вчений почав публікувати «Нариси історії Прикарпаття» у 10 томах, вийшло 6 книг по двісті сторінок. На сьогодні це найскрупульозніше написана історія однієї області від найдавніших часів до XIX ст. З часом задум трансформувалася: 2002–2003 рр. вийшло вже два томи «Ілюстрованої історії Прикарпаття» по чотиристо сторінок, де виклад доведено до XVIII ст. Займався дослідник і літописною добою, зокрема, постатями культурних діячів XIII ст. Овдія, Митусу і Тимофія, яких вдало назвав Галицькою Трійцею. Він же повернув із забуття ряд постатей: історика Юліана Целевича, козацького полковника Семена Височана тощо.

Найвищу ж оцінку творчості академіка дав простий гуцул. Сталося це так. Мандруючи Карпатами, В. Грабовецький почув від 70-річного чабана, що той мав якусь Біблію про Довбуша. Жодної хроніки про опришка не збереглося, тож історик був заінтригований. Коли ж старий витягнув зі сховку ретельно загорнуту в ряднину книжку, нею виявилася праця самого Грабовецького «Народний герой Олекса Довбуш» (Львів, 1957), подарована гуцулу якимись туристами. Старий знав її напам'ять і постійно цитував. Академік виміняв цей примірник на новий і вважає його найдорожчим експонатом своєї книгозбірні.

***

Видання багатотомних зібрань праць сучасних істориків – явище унікальне для нинішньої України, більш того, до цього часу – безпрецедентне. Рішуче кинув виклик своїм колегам молодий доктор історичних наук з Ужгородського університету, директор тамтешнього науково-дослідного інституту карпатознавства Микола Вегеш, опублікувавши перші п'ять томів своїх «Історичних досліджень», кожний по 300–500 сторінок. Видання задумувалося ще кілька літ тому – як проміжний підсумок напередодні сорокаріччя автора, як своєрідний *ugbi et orbi* про зроблене і намічене. Спершу планувалося назвати його по-костомарівськи «Історичними монографіями і дослідженнями», згодом

з'явилася лаконічніша назва. Наразі вийшло п'ять томів, триває робота над наступними.

До перших двох томів увійшов розширений текст докторської дисертації М. Вегеша, захищеної 1998 р. Тут він має назву «Історія Карпатської України (1938–1939)». Навіть досі ті події лишаються маловідомими для загальноукраїнського читача, хоча й донині вони не втратили актуальності і можуть багато чому навчити нас. На зламі 1938–1939 рр. закарпатські українці дуже вдало скористалися зміною геополітичної ситуації в Центральній Європі і спробували творити власну національну державність на своїй невеличкій, але рідній землі. Спершу така держава мислилася і розвивалася як автономія у складі досить демократичної Чехословацької республіки, після знищення ж останньої Гітлером Карпатська Україна стала першою українською землею, яка і зазнала фашистської агресії, і вчинила їй героїчний опір своїми збройними силами – Карпатською Січчю. Тому, хоч формально це діялося ще до початку Другої світової війни, але в закарпатському томі «Книги пам'яті України» опубліковано загиблих січових стрільців. Чимало зроблено і за п'ять місяців, що передували агресії. Зокрема, саме Карпатська Україна була найпершою державою в українській історії, яка офіційно затвердила пісню «Ще не вмерла Україна» своїм гімном.

Про це і багато іншого йдеться в написаній на численних архівних і мемуарних джерелах праці М. Вегеша. Детально з'ясовано міжнародний контекст подій, Карпатська Україна показана як справа цілої української нації, до якої долучилися і галичани з буковинцями, і велика діаспора з Європи й Америки, і вихідці з Наддніпрянщини. Практично уперше так детально розкрито несприятливі чинники, що вкоротили віку Карпатській Україні, зокрема регулярне засилання туди терористичних загонів з Угорщини і Польщі. Інша традиційна біда практично всіх українських держав – значні соціально-економічні проблеми, яким присвячено цілий розділ. Можна додати і певну непослідовність у розбудові власних збройних сил, що теж характерно і для попередниць, і для наступниць Карпатської України. Дослідження вінчає ґрунтовна бібліографія з 500 позицій.

Біографічним додатком до перших двох томів є том третій, присвячений президентові Карпатської України – «Августин Волошин: педагог, політик, людина». Це надзвичайно багатогранна постать, що стоїть у рівень з найвидатнішими синами України ХХ ст. Досить перелічити посади А. Волошина: священник, багатолітній директор вчительської семінарії, засновник видавництва «Унію», редактор газети «Наука», засновник Педагогічного Товариства і Вчительської громади, заступник голови Закарпатської «Просвіти», голова Християнсько-Народної партії, засновник Підкарпатського банку і Кооперативного союзу, автор десятків підручників, п'єс і оповідань, член чехословацького парламенту, прем'єр, а потім президент Карпатської України, згодом ректор Українського вільного університету. Був знищений сталінським режимом в липні 1945 р. у Лефортовській тюрмі. М. Вегеш відкрив для широкого загалу архівні

матеріали про обставини арешту і смерті А. Волошина. Його ж нарис поки що є єдиною повною і детальною біографією цього діяча.

Четвертий том названо «Закарпаття між двома світовими війнами», він містить уперше зібрані воедино статті М. Вегеша про чехословацький період крайової історії. Та доба є найблагодатнішою для місцевих істориків. За останній час по ній захищено добру дюжину дисертацій. Проте М. Вегеш знайшов свої сюжети: це різнобічні зв'язки Закарпаття з Галичиною у названу добу, історія національно-визвольного руху, події на малій батьківщині автора – у верховинських районах.

П'ятий том зветься «Українська історична наука в портретах (XIX–XX)» і містить переважно «датські» (написані до ювілейних дат), але цілком ґрунтовні статті. За браку сучасних підручників з вітчизняної історіографії цей том до певної міри компенсує їхню нестачу. Тут усього подано 22 нариси – як про визнаних класиків щодо історіографії (В. Антоновича, М. Драгоманова, М. Грушевського, Д. Багалія, І. Крип'якевича), так і про сучасних київських і закарпатських науковців, а також про безпосереднього вчителя автора, патріарха Івано-Франківських істориків В. Грабовецького.

Хоча названі праці (особливо перші три томи) становлять інтерес для фахівців і любителів історії по всій Україні, проте видано їх поки що символічним тиражем. Титанічна працьовитість, незламний ентузіазм автора все ж дають підстави вірити, що й ці краплі робитимуть свою справу і поволі точитимуть камінь нашого незнання.

ВОНИ БОРОНИЛИ КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ

Тривалий період бездержавного буття українського етносу зумовив труднощі відтворення історичної пам'яті та справедливості. Донедавна важливі сторінки історії, власне, національно-патріотичної боротьби українства солідарно замовчувались або фальсифікувались у вигідному тоталітарному пресингу ракурсі. Особливо це стосується тих регіонів України, де активно насаджувались доктрини асимілятивної політики. Не було винятком і Закарпаття.

Специфікою Закарпаття міжвоєнної доби було існування та протиборство русофільського, українофільського та русинофільського напрямків. Виключно протиріччя між представниками цих суспільно-політичних напрямків беруть на озброєння теоретики та практики сучасного неорусинства. Тому принагідною є поява серйозних та скрупульозних історичних досліджень, що за ширмою протиріч окремих політиків, які фінансувались іноземними державами, на широкому історичному тлі висвітлюють сучасні реалії суспільно-політичного та етнокультурного життя українців Закарпаття 1919–1939 рр.

Рецензована праця відомих українських істориків (під редакцією проф. М. М. Вегеша) постає саме таким комплексним дослідженням історії Карпатської України та трагічних сторінок Карпатської Січі напередодні Другої світової війни. Творчий колектив дослідників (М. М. Вегеш, М. В. Делеган, О. Д. Довганич, В. В. Міщанин, М. Ю. Токар, П. М. Федака, І. В. Хланта, О. В. Хланта, В. І. Худанич, П. П. Чучка) презентував наукове видання, побудоване за історико-проблемним та ретроспективно-хронологічним принципами дослідження. Саме тому розмаїтим є детально відтворений спектр історичної місії Карпатської України.

Детальним та скрупульозним є перший розділ «Карпатська Україна 1938–1939 рр. в джерелах та історіографії». Дослідниками виявлено та введено в науковий обіг значний масив нових архівних документів.

Цінні архівні та опубліковані документи виразно доповнює закарпатська та галицька періодика. Зауважимо, що дослідники об'єктивно оцінюють авторські статті та критично аналізують повідомлення тогочасної преси. Особливо це стосується галицької періодики.

Досліджуючи Карпатську Україну в міжнародному контексті, автори детально проаналізували зміст друкованих видань Польщі, Угорщини, Великобританії, Франції, Італії, Югославії, Румунії, Ірландії, Швеції та Німеччини. Чисельні газетні матеріали цих держав засвідчують важливість «підкарпатської проблеми», міжнародний резонанс через зближення уряду А. Волошина з Німеччиною.

Окремим типом джерельної бази представлено мемуарну літературу. Відсутність (недоступність) документальних матеріалів не означає повне знищення народної пам'яті. Практичне значення праці в наступному. Автори відзначили, що наймасовішим місцем розстрілів карпатських січовиків стало місце біля Верецького перевалу. Очевидці тих подій переконливо свідчать про розстріли. Втім, із 1996 р. понині фігурує «проблема» встановлення пам'ятного знаку на Верецькому перевалі в честь 1100-річчя віднайдення угорцями батьківщини. Українські громадські організації справедливо виступили із протестом проти «історичної агресії сусідньої держави». Автори дослідження аргументовано твердять про доцільність на офіційному рівні визнати факти розстрілів оборонців Карпатської України. Однак, для цього потрібні документи архівів Польщі та Угорщини. Зрушення в цій справі поки немає.

Грунтовним є аналіз історіографічного доробку вітчизняних дослідників Карпатської України та Карпатської Січі. Можна посперечатись із дослідниками щодо тези «національна, всеукраїнська упередженість заважала авторам побачити проблематику Закарпаття в усій її складності та багатогранності». Адже будь-яка національна історична думка є свого роду «упередженою». Поки що в історичній науці немає єдиновірних критеріїв та підходу. Версії всесвітньої історії на засадах космополітичної доктрини суспільно-економічних формацій та цивілізацій засвідчують пріоритетність розвитку «цивілізації» автора, що є тільки свідченням того ж національного «упередження». В працях В. Пачовського, М. Колодзінського,

В. Гренджі-Донського проілюстрована саме патріотична позиція «української упередженості». Тільки зараз, коли джерельна база є розширеною, можна твердити про певну об'єктивність досліджень.

Без сумніву, радянська ідеологічна машина вплинула на «правильність» висвітлення теми Карпатської України. Характеризуючи праці радянського періоду, дослідники відзначають щ обуло зроблено. Інша справа – як в рамках методологічної вульгарномарксистської доктрини інтерпретувались події 1938–1939 рр. Тому дослідники справедливо розмежовують наукову скрупульозність та данину кон'юнктурності в працях І. Попа, В. Ганчина, А. Пушкаша, Ю. Сливки, П. Халуса, М. Швагуляка. Особливо це стосується міжнародного становища Карпатської України.

На нашу думку, потрібно було б розмежувати «дорадянську», «радянську» та «вітчизняну» історіографію. Адже наразі «вітчизняна» мається на увазі українська. Закономірним стало відродження історичної пам'яті про Карпатську Україну в умовах незалежності України. З'явилися праці М. Вегеша, О. Довганича, В. Худанича, М. Болдижара, І. Гранчака та ін. Аналізуючи чисельні праці вітчизняних дослідників, справедливо вказується на необґрунтовані положення І. Попа та В. Галаса. Неорусинські скептичні трактування історії Закарпаття цих дослідників заперечують більшість сучасних дослідників.

Оригінальною є зарубіжна історіографія Карпатської України. Автори детально аналізують праці А. Шмідта, Д. Софронія, Н. Коцауера, І. Фляйшхауер, Д. Злепка, М. Адам, В. Косика, П. Магочія, П. Стерча, В. Маркуся, В. Шандора та ін. Специфіка праць, породжена умовами вільної наукової творчості, полягає в залученні значного масиву джерел, наявною є певна ідеалізація подій.

З точки зору ілюстрації континуїтету національно-визвольної боротьби закарпатських українців протягом 1918–1939 рр. важливим є другий розділ праці «Історичні передумови Карпатської України». В окремому параграфі «Біля джерел майбутньої незалежності (1918–1919 рр.)» М. М. Вегеш висвітлив державотворчі змагання на Закарпатті в загальноукраїнському контексті.

М. М. Вегеш детально відтворив події Гуцульської республіки на Рахівщині (листопад 1918 – червень 1919 рр.), славної сторінки в історії краю – Всенародних зборів в Хусті 21 січня 1919 р. і проголошення злуки з Україною. Відкидаючи необґрунтовані положення окремих дослідників, М. М. Вегеш переконливо твердить про чітку національно-патріотичну орієнтацію лідерів С. Клочурака, І. Климпуша, Є. Пузи, які побували в Станіславові і були прийняті головою Української Національної Ради Є. Петрушевичем. Простежуючи еволюцію єднання українських земель, автор підкреслює наслідки таких державотворчих змагань краян. А саме: 22 січня 1919 р., в день проголошення акту злуки УНР та ЗУНР, в прийнятому Універсалі та в документах Трудового Конгресу України від 28 січня 1919 р. чітко фіксувалась належність Угорської Русі до соборної України.

Становлення та діяльність товариства «Просвіта» на Закарпатті в міжвоєнний час висвітлив П. М. Федака.

Формування майбутніх будівничих Карпатської України перебувало також в умовах політичного плюралізму Чехословаччини. Діяльність політичних партій в краї протягом 1920–1938 рр. аналізує М. Ю. Токар. Відзначимо, що автор власним скрупульозним підходом повністю заперечує трактування політичних партій як «клубів за інтересами».

Міжнародне, внутрішньополітичне, соціально-економічне та духовно-культурне становище Карпатської України висвітлено в третьому розділі «Карпатська Україна – незалежна держава». Розглядаючи проблему Карпатської України на міжнародній арені, М. М. Вегеш висвітлив передумови, причини та власне трагічні для Чехословаччини та краю рішення Мюнхенської конференції (вересень 1938 р.) та Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. Треба погодитись із висновком автора щодо дотримання урядом орієнтації на Німеччину, «... переслідуючи при цьому єдину мету: зберегти територіальну цілісність краю, захистити його населення від агресії фашистської Угорщини». Об'єктивно оцінює дослідник події 14–15 березня 1939 р., пов'язані з евакуацією чеських військ.

Новий ряд на чолі з А. Волошином проводив чітку українську орієнтацію. У зв'язку з цим русофільський напрям був повністю виключений із суспільно-політичного життя краю. М. М. Вегеш правильно зауважує, що такий крок прем'єр-міністра був «невиправданим і помилковим». Те ж стосується відмови реєстрації Центральною виборчою комісією кандидатського списку депутатів від колишньої Аграрної партії та «Групи підкарпатських русинів». Однак, розглядаючи суспільно-політичне тогочасне життя краю у всій його складності (проугорська «п'ята колона», напади польських та угорських терористів та ін.), автор справедливо твердить про вимушеність згортання демократичних процесів та авторитарний характер влади Карпатської України.

Центральним постає четвертий розділ праці вчених «Карпатська Україна в боротьбі». Дослідники (М. М. Вегеш та В. І. Худанич) детально відтворюють проблему виникнення, структури та діяльності Організації Народної Оборони Карпатська Січ (ОНОКС). Автори не перебільшують, а реально оцінюють кількісний склад Січі (до двох тисяч чоловік). Детально висвітлюючи чесько-українські бої 13–14 березня в м. Хусті, вчені залучають свідчення очевидців та сучасників подій, фактично вперше аналізують цей трагічний епізод методом перехресного аналізу джерельного матеріалу, так, в окремій таблиці (згідно опублікованих свідчень сучасників подій) подають різні варіанти загиблих січовиків та чеських вояків. Таким чином, виникнення опозиції всередині українського табору дійсно прискорило трагедію Карпатоукраїнської державності.

Однак, власне, виникнення ОНОКС автори пов'язують із дестабілізацією суспільно-політичного життя краю нападами угорських та польських терористів, діяльністю угорської «п'ятої колони», античеською, антиукраїнською пропагандою та диверсіями. Залучаючи значний масив документальних свідчень та архівних документів М. М. Вегеш висвітлює діяльність терористичних організацій І. Геяша та М. Козми («Рондьошгарда») та банди чорносорочечників, створених С.

Фенциком, які допомагали поверненню Закарпаття в лоно гортіївської Угорщини. Терористичні акції завдали значних матеріальних збитків та моральної шкоди. З огляду на це закономірним і виправданим було рішення А. Волошина щодо створення концентраційного табору Думен поблизу м. Рахова. Проте в цьому «концтаборі» не було страчено жодного із порушників закону в Карпатській Україні. Такі висновки дослідника важливі і переконливо спростовують голослівні заяви сучасних теоретиків та практиків новітнього русинства на шпальтах «Подкарпатської Русі» про загибель сотень людей в таборі Думен.

О. Д. Довганич, використовуючи архівні документи, більшість з яких вперше залучено до наукового обігу, висвітлив трагічні сторінки оборони Карпатської України, репресії угорських (а згодом – радянських) поневолювачів проти Карпатських січовиків.

В. І. Худанич і М. М. Вегеш висвітлили також важливу сторінку історії Карпатської України та Січі – діяльність українських патріотів в еміграції протягом 1938–2000 рр.

Крім детальних документальних свідчень, Карпатська Україна та Січ знайшли своє увіковічнення в різноманітних жанрах народної творчості, зокрема, піснях і переказах. Цей аспект вдало висвітлив І. В. Хланта.

Деталізуючи окремі аспекти висвітлених проблем автори рецензованої праці влучно доповнюють свої студії розділом «Карпатська Україна в портретах». У цьому розділі чільне місце присвячено президенту Карпатської України А. Волошину. М. М. Вегеш і П. П. Чучка детально змалювали біографічні моменти відомого політичного діяча, його суспільно-політичну та культурно-освітню роботу. Зауважимо, що дослідники далекі від ідеалізації постаті А. Волошина, дотримуючись принципу історизму, вони акцентують увагу на умовах тогочасної доби, можливостей окремої особи та об'єктивностей дійсності іноземного панування.

Відомі історики М. М. Вегеш, О. Д. Довганич та М. Ю. Токар в окремому параграфі «Будівничі Карпато-Української держави» у формі історико-політичного портрета змальовують долі відомих діячів історії краю міжвоєнного періоду. Це відомості про життя та роль в розбудові Карпатської України Д. Бандусяка, Е. Бачинського, В. Бірчака, М. Бращайка, В. Гренджі-Донського, Д. Климпуша, Ю. Перевузна, Ф. Ревая, Ю. Ревая, І. Рогача, С. Росохі, В. Шандора, А. Штефана та ін. Прикметно, що тільки простий аналіз 33 історико-політичних портретів будівничих Карпатської України повністю заперечує експортний зміст та характер національно-визвольної боротьби закарпатських українців. Адже, із 33 охарактеризованих дослідниками діячів тільки четверо не були уродженцями історичного Закарпаття (В. Бірчак, Я. Голота, М. Колодзінський та О. Ольжич).

В окремому параграфі праці М. Ю. Токар окреслив також біографічні відомості та наукову діяльність відомих дослідників Карпатської України М. М. Болдижара, М. М. Вегеша, І. М. Гранчака, О. Д. Довганича, П. Р. Магочія, П. Ю.

Стерча та В. І. Худанича. Дослідник справедливо вказав на заслуги кожного вченого у дослідженні Карпатської України, еволюцію поглядів окремих вчених.

Шостий розділ праці «Карпатська Україна, Карпатська Січ і ОУН в документах» представляє підготовлені О. Д. Довганичем, М. В. Делеганом та О. В. Хлантою документи Державного архіву Закарпатської області.

Заслугою авторів праці (М. М. Вегеш, О. Д. Довганич, В. І. Худанич) є публікація переліку воїнів Карпатської Січі та активістів Карпатської України. Історія розпорядилась так, що в списку знаходимо і прізвище одного із авторів рецензованої праці – професора, доктора історичних наук В. І. Худанича. Зауважимо, що опублікований список репресованих є уточненим і доповненим. Перспектива пошукової роботи – студії в зарубіжних архівах. Відзначимо також, що джерела та література, використані при написанні праці, становить 1194 гасла. Це ще раз засвідчує рівень наукової скрупульозності дослідників.

Характеризуючи працю, відзначимо про незначні помилки (опечатки?), що зустрічаємо в тексті. На наш погляд, термін «пришельці» варто було б замінити на «емігранти» (С. 76). Поняття «рееміграція» (С. 243) недоречно прикладати до українців Закарпаття, що мігрували за океан. Це була нова хвиля, власне, української еміграції; реемігрувати могли іноземці, які були іммігрантами на Закарпатті. На стор. 122 вказано «10 листопада» (потрібно – «10 вересня»). На стор. 559 «26 березня» (потрібно – «28 березня»), в «березні 1935 р.» (потрібно – «березні 1939 р.»). Однак такі зауваження аж ніяк не впливають на загальну високу позитивну оцінку рецензованого видання.

Відзначимо, що колектив авторів повністю досяг поставленої мети – об'єктивне висвітлення процесів соціально-економічного, суспільно-політичного і національно-культурного розвитку Карпатської України напередодні Другої світової війни. Тому потрібно вітати появу важливого дослідження історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців. Історична пам'ять українського етносу в незалежній Україні повинна бути відродженою. Саме в такому аспекті полягає заслужена місія колективу авторів видання «Вони боронили Карпатську Україну».

ЧАС ДИКЛУВАВ ПОЯВУ ЦЬЄЇ КНИЖКИ

Березневий передвиборний марафон і пов'язані з ним події надовго запам'ятаються жорсткістю кампанії, яка ще буде мати логічне продовження. На їх фоні ніщо не могло затьмарити суспільно-політичне значення презентації в області «Вибраних творів» президента Карпатської України А. Волошина, її часописця, верховинського Будителя В. Гренджі-Донського, низки робіт просвітницького характеру.

Однак найбільшу значимість і успіх мала повсюдно в наукових колах Ужгорода, на Красному Полі, в Хусті, Міжгір'ї і Келечині книга нарисів національно-визвольної боротьби «Вони боронили Карпатську Україну», видана в Ужгороді видавництвом «Карпати» в лютому цього року під редакцією доктора історичних наук, професора УжНУ М. Вегеша. Передмову до неї підготував голова Закарпатської обласної державної адміністрації Г. Москаль, засвідчивши цим особисту зацікавленість і причетність до цього наукового дослідження і його державне значення.

Фундаментальна праця «Вони боронили Карпатську Україну», авторами якої є М. Вегеш (керівник), науковці УжНУ і дослідники-патріоти краю М. Делеган, О. Довганич, В. Міщанин, М. Токар, П. Федака, І. Хланта, О. Хланта, В. Худанич, П. Чучка, заслуговує на те, щоб стати настільною книгою кожного закарпатця, позаяк березневими подіями 1939 року всебічно висвітлює красні і трагічні сторінки боротьби закарпатців за українське державне утворення на окремо взятій українській території. Тобто, бажання мати свою державність разом з братами з Великої України.

Важкою була хресна дорога окремих авторів багатьох наукових досліджень цієї тематики до творчої Голгофи – книги нарисів «Вони боронили Карпатську Україну». Вчитель історії Синеvirської ЗОШ I–III ступенів, а згодом аспірант УжНУ Микола Вегеш ще наприкінці 80-х років XX ст. разом з автором цих рядків та журналістом Василем Пилипчинцем видруковує у райгазеті «Верховина» ряд статей – галерею визначних постатей, борців Карпатської України, родом з Міжгірщини і Галичини. Ще в глибинних нетрях посткомуністичної України тільки гуртувались передові загони борців за свободу і утвердження демократії в суспільстві, коли Микола Миколайович вже оббивав пороги наукових інстанцій, численних архівів у пошуках істини, забутих імен героїв Карпатської України. Це тоді один з професорів з Києва натякнув йому: «Облиште цю тему. Карпатської України хотіли місцеві націоналісти. Такої держави не могло існувати».

Однак Микола Миколайович не звертає на це увагу, відкидає багатообіцяючі пропозиції безболісно долати щаблі у велику науку. Вперто торує свій шлях. Численні замальовки про героїв Карпатської України, занотовки розповідей свідків

і учасників березневих подій 1939 року, архівні пошуки лягають згодом в основу наукових праць нині професора УжНУ, директора НДІ Карпатознавства Миколи Вегеша «Августин Волошин і Карпатська Україна», «Перший літописець Карпатської України» (В. Гренджа-Донський), «У вінок шани і визнання», «Карпатська Січ: сторінки історії (1938–1939 рр.)», «А. Волошин – в'язень Лефортовської тюрми». У співавторстві із скульптором М. Беленем написав книгу «Карпатська Україна у портретах» та десятки інших історичних нарисів, наукових записок і монографій, опублікованих в Україні і за кордоном – Словаччині, Канаді, США.

Його бачення істини березневих подій 1939 року, величі й падіння Карпатської України, світлі й тіньові сторони її державотворчого становлення, хибних кроків в утвердженні державного устрою знайшли відображення у книзі нарисів національно-визвольної боротьби закарпатських українців. У ній дослідники на чолі з М. Вегешем переслідують єдину мету – правдиво показати, вірніше, відобразити всі події, які передували проголошенню держави Карпатська Україна. Водночас звернути увагу всіх на те, що цей історичний факт є яскравим підтвердженням одвічної боротьби маленької гілки українського народу за щастя і волю. Здійснення мрій патріотів українців-галичан щодо створення української держави на окремо взятій українській території, які, до речі, були активними її будівничими. Автори книги нарисів (і найбільше Микола Вегеш) приділяють розкриттю цих тем належну увагу. Воістину ніхто не забутий і ніщо не забуто: імена героїв і велич їх подвигів, трагічна доля «за совітів» і навіть зла участь тих, які запродавали всенародну справу. Бо ж у всі часи були такі. Тим паче, коли вершилися великі справи і створювались нові держави.

На фоні цих знаменних історичних подій нариси в цілому хронологічно відображають головне – прагнення тогочасних українців-закарпатців до волі й свободи і здійснення єдиної мети – проголошення самостійної суверенної держави – Карпатської України, що, безумовно, було всенародним волевиявленням. Та таким, що у захопленні були всі: і добрі сусіди, і злі вороги. В останніх це викликало страшенну лють і вони нанесли смертельний удар молодій українській державі.

Авторський колектив під керівництвом Миколи Вегеша в книзі «Вони боронили Карпатську Україну» крок за кроком прослідковує ці події, глибоко аналізує їх, розкриваючи їх значимість у контексті з нинішніми процесами державотворення незалежної України. Безумовно, якби Карпатська Україна, як самостійна суверенна українська держава проіснувала до 1944 року, вона б обов'язково увійшла до складу Великої України.

Події, які передували проголошенню Карпатської України, проходили на фоні бурхливих політичних процесів напередодні Другої світової війни. Президент Августин Волошин неодноразово наголошував, що існують у світі такі поняття як «незалежність», «суверенітет», «право націй на самовизначення», їх мирне співіснування. За це і заплатила молода українська держава життям сотень мужніх своїх синів і дочок на Красному Полі.

Наукове дослідження «Вони боронили Карпатську Україну» покликане щоразу нагадувати нам про величну і водночас трагічну спробу свободолюбивих жителів Срібної Землі зажити після березневих подій 1939 року повноцінним державним життям. З огляду на це, видання розраховане на широкий читацький загал і тому віднайдеться йому належне місце на його книжкових полицях.

Воістину час продиктував появу цієї книги.

БУНТІВНИЙ ДУХОМ

Художньо-публіцистичні та наукові доробки нашого земляка, доцента Ужгородського державного університету Миколи Вегеша добре відомі багатьом читачам «Верховини». Із року в рік число їх росте. «Стартував» Микола Вегеш публікаціями у «Верховині», періодичних виданнях області та колишньої Української РСР. Сміливо брався за висвітлення історичних подій, які відбувались в краї за часів буржуазної Чехословаччини та фашистської Угорщини. В них переважали матеріали про січових стрільців – уродженців Міжгірщини, просвітительську діяльність інтелігенції тих часів, вікопомне становлення Карпатської України в 1939 році та її розгром фашистською Угорщиною, життя і діяльність її Президента Августина Волошина, інших представників славної когорти духовних будителів Підкарпатської Русі. У широкому загалі історичних доробок Миколи Вегеша займали публікації про репресивні дії тоталітарного режиму колишнього СРСР.

І ось вийшов у світ його черговий науковий збірник «У вінок шани і визнання», написаний Миколою у співавторстві з колегою Василем Туряницею, також доцентом УЖДУ. Він присвячений величній постаті Василя Степановича Гренджі-Донського. Знаю, що Микола Вегеш разом зі своїм колегою не одразу взявся за написання вищеназваної книги, їй передували численні статті М. Вегеша в різні роки поточного десятиліття, такі як «Велич і трагедія Карпатської України», написана у співавторстві з вченим УЖДУ В. Задорожним, «Кривава казка», «Галичани на Закарпатті», «Уроки Василя Гренджі-Донського», «Якої України хотів В. Гренджа-Донський?» тощо. Та у зв'язку з тим, що вони розкривали лише окремі грані творчості і громадсько-політичної діяльності Василя Гренджі-Донського, поступово визрівало рішення видати солідний дослідницький збірник про діяльність закарпатського Кобзаря.

Один з розділів присвячений маловідомій в широких колах читачів журналістській діяльності Василя Гренджі-Донського. Автори дають детальне дослідження намагань відомого діяча використати друковане слово у справі боротьби закарпатців за своє національне і духовне відродження, звільнення краю від іноземних поневолювачів. В 1927 році Василь Степанович редагує журнал «Наша Земля», заснований з його ініціативи та ряду прогресивних діячів Закарпаття всупереч чеським можновладцям. Буквально з перших днів, стверджують різними доказами науковці, журнал став всеукраїнським часописом. Про це найкраще свідчить те, що статті і гроші до редакції журналу надходили не тільки з різних куточків Закарпаття, а й Галичини, Буковини та інших тогочасних регіонів тогочасної України. Звісно, якою була фінансова скрута видавців...

Журнал «нервує» чеські власті, бо тематика його публікацій різноманітна, переважають в ньому матеріали про чехізацію закарпатців-українців, голод і злидні в краї, національне і соціальне гноблення. Про це говорять самі заголовки окремих статей: «Шіmek і його шкільна політика», «Чехізатори», «Нужда, голод, темнота, розпука і... чехізація» (1927–1928 рр.) та інші. Автори збірника наводять конкретні факти того, як чеські власті планували закрити журнал, використовуючи при цьому підступні методи переслідування журналістів. Василь Степанович писав з приводу цього: «... стале переслідування, насмішки, непорозуміння, погані підозріння, наклепи, доноси, вічні погрози, меч Дамокла на страчення куска хліба для родини – все це мов, вибачте за слово, свиня під обухом». Та він за словами М. Вегеша і В. Туряниці, використовуючи можливості публікацій, захищав свою честь. Так, в одній з них він заявив: «Моє минуле – відкрита книжка. Хоч чую себе письменником – оборонцем покривджених, комуністом я ніколи не був і не є, а є я українцем, по переконанню радикальним націоналістом і як син селянина ношу на серці долю того пригнобленого селянства, що віками гинуло в ярмі». Ці та інші знахідки авторів збірника найкраще свідчать про проведену велику роботу по розкриттю журналістського хисту Василя Степановича Гренджі-Донського.

В книзі названі основні причини складення письменником редакторських повноважень. Хоч далі автори стверджують, що Василь Гренджа-Донський на все життя залишився журналістом, бо добре знав силу друкованого слова...

Розрахований на широке коло читачів, науковий збірник, безумовно, поповнить знання історичних подій минулого Закарпаття, ширше розкриє всебічні грані життя і діяльності уродженця Міжгір'я – поета, журналіста, просвітителя Василя Гренджі-Донського, якого по праву можна назвати закарпатським Кобзарем. Тож хай цьому збірнику знайдеться місце на вашій книжковій полиці!

РУСЛАН ЖИЛЕНКО, ЮРІЙ ОСПАТЕЦЬ

КОГО ВИБЕРУТЬ РЕКТОРОМ УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ?

З ПРИВОДУ ОДНОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

3–5 березня 2005 року Лабораторією соціальних досліджень УжНУ було проведено опитування студентів і викладачів, які є без перебільшення основою трудового колективу університету. Для опитування студентів УжНУ було застосовано серійну вибірку, обсяг якої склав 260 чоловік. Квоти виділено за перемінними факультет, курс, місце проживання та стать.

Для опитування професорсько-викладацького складу було застосовано також серійну вибірку, обсяг якої склав 320 чоловік. Квоти виділено за перемінними факультет, кафедра, науковий ступінь та стать. Об'єм та квоти вибірки як для студентів, так і для викладачів дають змогу зробити висновок про те, що вибірка відображає структуру генеральної сукупності в цілому (колектив університету).

Метою опитування було виявити лідера симпатій студентів та професорсько-викладацького складу УжНУ, а також з'ясувати найбільш актуальні проблеми, що цікавлять колектив вузу.

Досягнення мети дослідження реалізується через вирішення наступних завдань: охарактеризувати рейтинг симпатій щодо потенційних кандидатів на

посаду ректора УжНУ серед студентів та професорсько-викладацького складу; визначити негативний рейтинг щодо потенційних кандидатів на посаду ректора УжНУ; показати як різні перемінні (факультет, вік, стать, науковий ступінь) корелюють з симпатіями щодо кандидатів на посаду ректора університету; визначити і порівняти, які найбільш актуальні проблеми, що стоять перед УжНУ виокремлюють студенти і викладачі; за результатами опитування зробити висновок про те, якими якостями має володіти справжній лідер УжНУ (як на думку студентів, так і викладачів); охарактеризувати рейтинг симпатій щодо потенційних кандидатів на посаду ректора УжНУ по факультетах (як на думку студентів, так і викладачів).

Слід зауважити, що опитаний був професорсько-викладацький склад, серед якого далеко не всі є членами конференції трудового колективу, яка обирає ректора УжНУ, тому дані опитування розповсюджуються на викладачів та студентський колектив УжНУ. Мова йде про те, що бачення делегатів конференції трудового колективу цих питань може бути дещо іншою.

Замовником дослідження є виконуючий обов'язки ректора УжНУ проф. М. М. Вегеш. Такого роду дослідження неоднозначно було сприйняте професорсько-викладацьким складом УжНУ, свідченням чого був високий (18,5 %) відсоток відмов від участі у проведенні опитування. Особливо великий відсоток відмов спостерігався на юридичному, філологічному, медичному факультетах та факультеті міжнародних відносин. На багатьох кафедрах університету анкетери, студенти 3–4 курсів спеціальності «Соціальна робота» юридичного факультету сприймалися вороже, з недовірою.

Тому з метою дотримання морально-етичних норм при проведенні такого роду опитувань у статті будуть наведені лише загальні рейтинги та рейтинги замовника дослідження. Інші потенційні кандидати на посаду ректора УжНУ можуть ознайомитися з інформацією про це дослідження безпосередньо в «Лабораторії соціальних досліджень», яку очолює кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальної роботи юридичного факультету Руслан Жиленко (м. Ужгород, вул. Капітульна, 26, поверх 2-й, кімната 28, те.: 3-70-42).

В найближчий час Лабораторією буде проведено ряд досліджень за найрізноманітнішою проблематикою. Деканати факультетів можуть надавати свої пропозиції щодо майбутньої тематики досліджень. Такі дослідження дадуть змогу мати уявлення про те, як оцінюються найбільш актуальні проблеми вузу та факультетів студентами і професорсько-викладацьким складом, що в свою чергу дозволить ректорату та керівництву факультетів приймати виважені та ефективні управлінські рішення.

Перш за все слід відмітити, що на запитання: Чи цікавлять Вас вибори ректора УжНУ? Була отримана наступна відповідь: дуже цікавлять (61,4%); скоріше цікавлять (28,6%). Тобто, майже 90% професорсько-викладацького складу хочуть, щоб якомога скоріше вуз отримав на виборах нового керівника, а відповідно і перестало «лихоманити» окремі його підрозділи і розпочалося звичайне для наукового закладу такого рівня наукове та буденне життя. Байдужих і таких, яких

це питання не цікавить, виявилось дуже мало – 3,9%. Високим, але дещо нижчим виявився рівень зацікавленості до виборів ректора у студентської молоді УжНУ – відповідно 79,1% (зацікавлені) і 11,6% (незацікавлені).

На запитання «оберіть найбільш актуальні проблеми, які стоять перед вузом», були отримані наступні відповіді (можна було виділяти по три відповіді):

З'ясувалося, що найбільш стурбований професорсько-викладацький склад УжНУ такими проблемами, як рівень матеріально-технічного забезпечення ВУЗу, рівень заробітної плати, рівень навчально-методичного забезпечення та проблеми, пов'язані з перенесенням бібліотеки. Майбутньому ректору УжНУ слід звернути особливу увагу на вирішення цих гострих проблем. Цікаво, що проблема забезпечення викладачів житлом лишилася поза увагою респондентів. Головна причина цього є та, що за останні 10–15 років практично ніхто з викладачів не отримував житло. Тому і надії на те, що можна нині отримати житло вже немає. Це одна з важливих проблем, яку також має вирішувати нова адміністрація вузу.

Студентів найбільш цікавлять наступні проблеми: рівень стипендії (40,4%), розмір оплати за навчання (33,2%), корупція (32,8%), рівень матеріально-технічного забезпечення (27,2%), бібліотека (21,6%). Звертаємо увагу на те, що рівень корупції в університеті поставлений студентами на одно із перших місць (третє місце).

Окремо заслуговує на увагу аналіз відповідей на запитання: Яким повинен бути справжній лідер університету?

Респондентам необхідно було виділити три найголовніші якості лідера університету. Найчастіше респонденти визначали їх в наступному порядку:

1. Лідер повинен турбуватися про колектив – 74%.
2. Лідер повинен бачити перспективи розвитку університету – 39,2%.
3. Лідер повинен бути порядним – 36,5%.

Дещо схожими були на це запитання і відповіді студентів:

1. Лідер повинен турбуватися про колектив – 69,9%.
2. Лідер повинен бачити перспективи розвитку університету – 37,3%.
3. Лідер повинен бути доступним колективу – 36,4%.

Серед якостей лідера УжНУ як студенти, так і викладачі негативно віднеслися до такої характеристики, як політична активність (відповідно 10,7% та 5,1%). Негативне відношення до політичної активності – не що інше, як наслідки президентської виборчої кампанії 2004 року в Україні, Закарпатті та УжНУ.

Що ж до характеристики рейтингів найбільш вірогідних претендентів на посаду ректора УжНУ, то як вже відмічалось вище був охарактеризований лише рейтинг замовника – виконуючого обов'язки ректора УжНУ проф. М. М. Вегеша. Крім нього до анкети були включені також прізвища наступних вчених університету: професорів Ю. М. Височанського, В. П. Мікловди, В. І. Ніколайчука, В. І. Русина та В. І. Смоланки.

За результатами опитування (Запитання: Кого Ви вважаєте найбільш гідними претендентами на посаду ректора?), найвищий позитивний рейтинг має Микола

Вегеш (59,4%). Слід відмітити, що він також має і найменший негативний рейтинг (Запитання: Кого з наступних колег Ви ні в якому разі не хочете бачити на посаді ректора УжНУ?) – 6% опитаних. Позитивним є рейтинг М. М. Вегеша і серед студентів УжНУ – 62,8%. Він є свідченням того, що колектив УжНУ має високий рівень довіри до новопризначеного в. о. ректора.

Соціологічні опитування вищезазначеною лабораторією будуть проводитись і в наступному. Планується провести дослідження з проблем корупції, рейтингу політичних партій напередодні парламентських виборів 2006 року, можливого реформування університету тощо. Головне, щоб ці дослідження були неупередженими і науково обґрунтованими, а анкети сприймалися прихильно.

P.S. 31 березня 2005 р. На засіданні конференції трудового колективу Миколу Вегеша обрано ректором Ужгородського національного університету. Результати голосування показали, що з 236 учасників за М. Вегеша проголосували 134 (56, 7%), Ю. Височанського – 69 (29, 2), В. Ніколайчука – 23 (9, 7), В. Маринця – 8 (3, 3), проти всіх – 2.

ЗАТРИМАННЯ ЕКС-ГУБЕРНАТОРА ЗАКАРПАТТЯ – ТОРЖЕСТВО СПРАВЕДЛИВОСТІ ЧИ ПОЛЮВАННЯ НА ВІДЬОМ?

Кінець минулого тижня в Україні пройшов під знаком Закарпаття. Головним політичним скандалом, що привернув загальну увагу, стало затримання экс-губернатора, секретаря обкому СДПУ(о) Івана Різака...

Кінець минулого тижня в Україні пройшов під знаком Закарпаття. Головним політичним скандалом, що привернув загальну увагу, стало затримання экс-губернатора, секретаря обкому СДПУ(о) Івана Різака. З-поміж представників колишньої влади, на адресу яких висувалися й висуваються обвинувачення у зловживаннях та інших тяжких гріхах, І.Різак першим удостоївся «честі» потрапити в ізолятор тимчасового утримання. І цей факт відразу здобувся на оцінку в різновекторних ЗМІ: від довгоочікуваного торжества справедливості до початку політичних репресій. Утім, якщо розібратися, затримання головного еседека області не є ні тим, ні іншим. І.Різак сам спровокував прокуратуру на крайні заходи, ігноруючи неодноразові письмові виклики на допит, а прокуратура, піддавшись на «провокацію», зробила грубу помилку. У хронологічному порядку все було так. У п'ятницю пополудні співробітники міськвідділу міліції, виконуючи постанову прокуратури про затримання, доставили І.Різака на допит у справі доведення до самогубства ректора Ужгородського національного університету Володимира Сливки. Після допиту колишнього губернатора доправили в ізолятор тимчасового утримання, де він пробув до вечора, поки група народних депутатів із фракції СДПУ(о) не зустрілася з обласним прокурором Миколою Гошовським і не домоглася звільнення свого соратника з-під варти. В І.Різака взяли підписку про невиїзд і відпустили додому, а наступного дня він був госпіталізований у кардіологічний центр. Ось і все затримання. Попри розчарування опонентів та недоброзичливців СДПУ(о), яких у області об'єктивно чимало, швидке звільнення экс-губернатора було цілком прогнозованим. Прокуратура обрала стосовно І.Різака явно неправильну тактику – спробувала притягнути до відповідальності за доведення ректора до самогубства, при тому що жодних прямих доказів цього (наприклад, передсмертної записки покійного) у неї немає. І це не дивно, адже у факт самогубства В.Сливки вірить дуже мало людей (у тому числі правоохоронців). Чимало побічних доказів, про окремі з яких писало й «ДТ», вказують, що ректора було вбито. Взагалі, розслідування доведень до самогубства вважаються чи не найскладнішими в криміналістиці, жодна з таких справ, порушених в Україні останніми роками, до суду так і не дійшла. І прокуратура не може цього не знати.

Так само, як не може не знати про причетність колишнього губернатора до інших гучних справ – фальсифікації виборів у Мукачевому, перевищення владних повноважень під час спроби визволення автомобілів злочинців, що були затримані на ужгородському стадіоні «Авангард», тиску на підприємців тощо. Ці злочини дуже легко документувати (свідками їх є чимало людей, у тому числі народні депутати) й доводити в суді, однак прокуратура їх чомусь ігнорує, а намагається притягнути І.Різака до відповідальності за доведення до самогубства, про яке важко сказати, чи є воно самогубством взагалі. Важко зрозуміти, чим викликана така лінія поведінки, – непрофесіоналізмом чи чимось іншим, однак нова опозиція використала подарований привід для контрпропаганди на повну катушку. Своїм непродуманим кроком прокуратура створила І.Різаку в очах певної категорії людей ореол мученика, який незмінно супроводжуватиме його при подальших спробах притягнення до відповідальності.

А притягувати доведеться вже новому обласному прокурору. Минулої суботи стало відомо, що М.Гошовський подав заяву на звільнення за власним бажанням, яка вже підписана генпрокурором С.Піскуном. Багато хто безпосередньо пов'язує відставку прокурора з недоречним затриманням І.Різака, однак у владних кулуарах області кажуть, що причини цього інші, а головна – відсутність взаєморозуміння М.Гошовського з новою обласною владою. Повторно призначений на посаду прокурора у грудні минулого року, М.Гошовський запам'ятався численними інтерв'ю, в яких не втомлювався повторювати, як відмовлявся виконувати незаконні розпорядження І.Різака, принципово не ходив на наради в облдержадміністрацію й заборонив робити це своїм підлеглим у районах. Демонстративне дистанціювання від влади, можливо, й імпонувало звичайним людям, але новому губернатору – аж ніяк. Саме тут і слід шукати причини відставки М.Гошовського. З початку тижня обласну прокуратуру перевіряє генеральна, і на час виходу газети на Закарпатті, можливо, вже буде призначено нового прокурора.

Ще одна кадрова революція минулого тижня сталася в Ужгородському національному університеті. Напередодні затримання І.Різака з посади «пішли» Василя Русина, що був призначений ректором після загибелі В.Сливки. Свого часу В.Русина вважали в університеті чи не найближчим соратником колишнього ректора. Що не завадило йому через день після загибелі шефа стати одним із двох деканів, котрі, на вимогу ОДА, підписали звернення, буцімто смерть ректора – це самогубство, яке опозиція спробує використати в політичних цілях. За свою нетривалу ректорську кар'єру В.Русин запам'ятався тим, що, на відміну від попередника, зразу ж спробував поставити університет на службу владі (власне, для цього ОДА й зробила його ректором). Як довірена особа В.Януковича новий ректор неодноразово заявляв, що весь колектив вузу проголосує за провладного кандидата, без якого в Україні немає майбутнього. Попри те, що завдяки зв'язкам із прем'єром В.Русину вдалося домогтися виділення коштів на ремонт гуртожитків та добудову нового навчального корпусу, його відставка була однією з головних вимог студентського страйкому. Дев'ятого лютого в університеті планувався початок

загального страйку, однак зовсім не ця обставина змусила В.Русина написати заяву. Попередні мітинги та страйки з аналогічними вимогами під час помаранчевої революції закінчилися нічим і показали, що ректор не дуже зважає на думку студентського колективу. Про те, що В.Русин не збирається у відставку, свідчила й організована в окремих газетах кампанія на його підтримку. Заява про відставку була написана лише після наполегливих «рекомендацій» із ОДА і Міністерства освіти. В.Русин пішов із посади під тиском, однак назвати цей тиск несправедливим якось язик не повертається.

Новим виконувачем обов'язків ректора став 42-річний декан історичного факультету Микола Вегеш, який під час президентської кампанії був довіреною особою В.Ющенка. Призначення М.Вегеша (як свого часу й призначення В.Русина) цілком можна вважати таким, що зроблене за партійним принципом, але це не означає автоматично, що воно помилкове. Один із наймолодших професорів університету добре відомий не лише своїми науковими працями, а й послідовністю та принциповістю. Під час виборчої кампанії він у числі небагатьох викладачів виступив проти тиску на колектив із боку тодішнього ректора. До речі, в. о. ректора досі мешкає з сім'єю в університетському гуртожитку, і це найкращий доказ того, що він не бере хабарів. Дехто закидає М.Вегешу відсутність адміністративного досвіду, проте, з іншого боку, важко уявити, що він займатиметься корупцією чи тиснути на студентів.

Вибори ректора відбудуться через місяць, і М.Вегеш обіцяє зробити все, щоб у нього було якомога більше конкурентів (у В.Русина конкурентів не було взагалі). Попри це, мало хто сумнівається, що перемога дістанеться саме теперішньому виконувачу обов'язків. Для переважної більшості голосуючих підтримка ОДА й Міносвіти традиційно стане найголовнішим аргументом...

Дзеркало тижня. Міжнародний громадсько-політичний тижневик. 2005. 19–25 лютого.

**РЕКТОР-ІСТОРИК, ЦЕ – НЕ СЕНСАЦІЯ, А
ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА**

Гість «Новин Закарпаття» – відома особистість у наукових колах не тільки України, а й зарубіжжя. Він – наш земляк, доктор історичних наук, провідний учений Інституту історії України Національної академії наук України, завідувач відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин, заслужений діяч науки і

техніки України. Професор Віднянський, коли випадає нагода, приїжджає в рідне Закарпаття, але в свої плани вносить стільки робочих змін, що знайти час для спілкування з пресою видається проблематичним. Усе ж Степан Васильович люб'язно погодився дати інтерв'ю для «Новин Закарпаття».

Які почуття охоплюють Вас, коли приїжджаєте на батьківщину?

Кожен приїзд на батьківську землю – це насамперед хвилюючі зустрічі, спогади про молодість і просто можливість дещо перепочити від надзвичайно мобільного київського життя. Але, відверто кажучи, саме на останнє й тут не вистачає часу. Перш за все, це пов'язано із моєю професійною діяльністю. Намагаюся використовувати час для зміцнення наукових контактів центру й регіону, організовуючи тематичні конференції, «круглі столи», читаю лекції для студентів...

Ваша професійна діяльність і розвиток сучасної закарпатської науки – як вони переплітаються?

По-перше, працюючи вже понад тридцять років у наукових установах, я ніколи не поривав зв'язків із «альма-матер» – Ужгородським університетом. Саме він відкрив мені шлях у велику науку. Згодом наші контакти поглибилися. Маю на увазі, перш за все, участь у роботі спеціалізованої вченої ради історичного факультету по захисту дисертацій, роботі державних екзаменаційних комісій в університеті, читання спеціальних навчальних курсів та багато іншого. По-друге, особисто себе вважаю закарпатським дослідником.

Хотів би особливо підкреслити той факт, я був причетний до захисту понад сорока кандидатських та докторських дисертацій з історичної тематики і як науковий керівник, і як опонент чи представник провідної фахової установи. Нині серед колишніх дисертантів багато відомих імен істориків, зокрема таких, як кандидати наук П. Білак, В. Фенич, І. Ліхтей, М. Токар, доктори наук М. Вегеш, М. Матьовка, І. Вовканич та багато інших...

Закарпаття в цілому давно відоме існуванням різногалузевих наукових шкіл та напрямів, скажімо, фізиків, біологів та інших. Якими бачите перспективи розвитку сучасної історичної науки на Закарпатті?

Не відстають у цьому відношенні й історики. Традиції закарпатської історичної наукової школи добре знані далеко за межами України. Вона була однією із провідних ще в часи Радянського Союзу, особливо це стосується фахівців історії зарубіжних країн. Безперечно, спадщина історичної науки краю – одна з найбагатших в Україні, про що свідчать позитивні результати науково-дослідних контактів із вітчизняними та зарубіжними науковими центрами. На превеликий жаль, пішли з життя відомі представники класичної історичної школи Закарпаття М. Троян, Я. Штернберг, І. Гранчак, Г. Павленко, Е. Балагурі. Стався розрив у зв'язку поколінь, що деякою мірою похитнуло усталені традиції історичної науки в краї. Однак швидко почали формуватися нові риси сучасної історичної школи, що пов'язують із стрімким входженням в наукову еліту молодих закарпатських дослідників минувшини на чолі з доктором історичних наук, професором Миколою

Вегешем. Саме йому та його учням, вочевидь, і належить відродити традиції історичної школи на Закарпатті. Це, до речі, останніми роками їм вдається успішно робити, беручи до уваги актуальні дослідження з вітчизняної історії та розвитку карпатського регіону в цілому.

Будучи провідним спеціалістом в Інституті історії України НАН України, як здійснюєте конкретні наукові зв'язки з УжНУ?

Ми вже не перший рік підтримуємо різнопланову співпрацю наукових установ. Це стосується підготовки й видань наукових праць книжкової продукції (зокрема, я – співавтор з професором Миколою Вегешем монографії з історії Закарпаття) та статей у наукових збірниках. Більше того, я ще й постійний член редколегії наукового збірника «Карпатика», що видається науково-дослідним Інститутом карпатознавства УжНУ. Відгукнувся також на пропозицію стати членом редколегії фахового видання «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія».

Ужгородські вчені постійно залучаються до участі у тендерах із наукової тематики з питань європейської інтеграції. Це зрозуміло, бо саме їм випала можливість найближче відчувати «науковий подих» фахівців сусідніх держав, скажімо, Словаччини, Чехії, Угорщини, Румунії.

Так само активно ми підтримуємо контакти і з метою участі закарпатських учених у наукових конференціях чи то в Києві, в Ужгороді, чи в будь-якому іншому місті. Зокрема, у квітні цього року в Києві наш Інститут історії України НАН України спільно з Ужгородським національним університетом проводить міжнародну наукову конференцію на тему «Українсько-угорські взаємини: історія і сучасність». Від університету залучені фахівці з цієї тематики, а також представники Демократичної спілки угорців. Тому говорити про підтримку наукових зв'язків слід у контексті багаторічної та тісної наукової роботи.

Яке місце, на Ваш погляд, займає Ужгородський національний університет як науковий центр у загальноукраїнському контексті?

Ужгородський національний університет – один із наймолодших вищих навчальних закладів України. Як відомо, цього року він святкуватиме своє 60-річчя. Крім того, він – один із класичних вузів сучасної України, а майбутнє, я переконаний, саме за вузівською освітою та наукою, за створення відповідних спеціалізованих інститутів тощо. В Ужгороді функціонують різні фахові наукові одиниці, дослідження яких не дозволяють говорити скептикам про певні відставання від вузівських здобутків інших регіонів. Тому університетська наука на Закарпатті доволі самодостатня і прогресуюча.

До речі, як би ви оцінили і зміст міжнародних зв'язків вузу?

Ужгородський університет уже давно славиться міжнародним співробітництвом і займає специфічне місце у цьому відношенні. Достатньо сказати, що Закарпаття географічно перебуває у постійних контактах із сусідніми країнами, що, зрозуміло, включають і наукову співпрацю. Мені відомо: активно у цьому напрямі працюють ужгородські історики, які постійно співробітничать у

своїй царині з румунськими та угорськими колегами; щороку проводяться українсько-словацькі наукові конференції, до яких залучаються і філологи. Очевидно, такі контакти підтримують і вчені інших спеціальностей. Від міжнародної співпраці виграють всі сторони. Тому налагодження і подальше поглиблення міжнародних зв'язків – це крок у ногу з часом, без чого неможливо уявити перспективи вузівської еволюції.

Як, на Ваш погляд, останні суспільно-політичні зміни в Українській державі позначатимуться на інших ділянках людської життєдіяльності?

Ті політичні зміни, що відбувалися наприкінці минулого й на початку цього року, мали свої природні, я б сказав, логічні наслідки. Українське суспільство давно йшло до демократичного прориву, до встановлення відносин зразка громадянського суспільства. Особливо позитивно сприймається в сучасних умовах світоглядний підхід до зміни поколінь, формування нових кадрів на різних рівнях суспільного життя, трансформація системи поглядів, зокрема вироблення в українців європейської ментальності.

Якщо ж говорити про певне проектування або віддзеркалення кардинальних змін на конкретні сфери діяльності людей, то вважаю це необхідною реальністю. Беручи до уваги, скажімо, науковий комплекс, можна говорити про безальтернативну необхідність вливання «свіжої крові» в реалізацію запланованих новим урядом заходів. Курс на європейські стандарти в освіті і науці – це і є свіжий подих загальносуспільної трансформації. Українська студентська молодь повинна відчувати себе частиною єдиної європейської генерації.

Мені відомо, що зміни торкнулися й Ужгородського національного університету, зокрема його керівництва. Впевнений, що це піде на користь передусім закарпатській вищій освіті і науці.

Якщо ми вже заговорили стосовно змін у керівництві Ужгородського національного університету, то скажіть, будь ласка, як Ви ставитеся до того, що вуз може очолити гуманітарій, а конкретно – історик?

Мені пораз дивно, коли вчені чи освітні функціонери вказують на важливість фахового відбору на керівні посади вищих навчальних закладів людей із природничо-технічних кадрів. Це, на моє глибоке переконання, є певним забобоном. Ректор-історик – не сенсація чи якийсь прецедент. Навпаки, як свідчить історична практика світового масштабу, найкращі досягнення вузів відчутні там, де ними керують гуманітарії, люди з широкими поглядами на державні та суспільні проблеми, вмілі організатори загальноуніверситетського життя... Більше того, це європейська практика. В Україні такі приклади відомі в Рівному, Горлівці та інших містах, де керівники-гуманітарії успішно себе зарекомендували. А знаючи теперішнього виконуючого обов'язки ректора Миколу Вегеша як умілого організатора навчально-виховної та наукової роботи, людину із багатосторонніми поглядами і, що важливо, з чіткою громадянською позицією, переконаний: йому вдасться успішно виконувати функції, покладені на ректора УжНУ. Від цього закарпатська наука тільки виграє.

Миколу Миколайовича я знаю давно як людину толерантну, врівноважену, відверту. Не відкрию секрету, якщо скажу, що він надзвичайно працьовитий, через що в наукових колах зажив слави талановитого історика, об'єктивного науковця-дослідника. Він умілий організатор наукової роботи, учасник численних наукових форумів, генератор багатьох наукових проєктів. Із якою б ініціативою не підходив до зацікавлених сторін, все йому вдається зробити успішно і з користю для наукового загалу. Він завжди знаходить вихід із складних ситуацій, що вказує подекуди й на менеджерські здібності. Ця риса аж ніяк не є зайвою в контексті матеріально-фінансової організації праці.

Відомо також, що професор Вегеш користується повагою серед колег та студентів. Саме тому на сьогодні його вважають одним із провідних науковців-істориків. А науковий ужинок Миколи Вегеша вказує на те, що у розвитку науки загалом, та історичної зокрема, учений проорав глибокий слід. Цим треба пишатися.

Про організаторські здібності Миколи Вегеша свідчать і ті позитивні зрушення, що відбулися на історичному факультеті УжНУ за час його деканства. Він запровадив демократичні принципи взаємин викладачів і студентів, ще більше залучив молодь до науково-дослідної роботи. У цей час збільшилися захисти наукових дисертацій викладачів та аспірантів факультету.

Імпонує мені і його активна громадсько-політична позиція, яка особливо проявилася у складний, можна сказати, доленосний період для всієї України, що вилилося в Помаранчеву революцію. Широчінь його демократичних поглядів сприятиме й становленню студентської громади як основи самоврядування й гарантій рівності прав. Тому вважаю, йому вдасться успішно справитися, у разі вияву високої довіри колективом Ужгородського національного університету, з буденними справами вузівського життя, а найголовніше – підняти на високий рівень авторитет найстарішого класичного вищого навчального закладу Закарпаття.

Чи імпонують Вам новаторські ініціативи нового керівника?

За цей короткий час, протягом якого мені вдалося поспілкуватися з Миколою Миколаєвичем, я зрозумів, що він сповнений серйозними намірами працювати на благо університету й розвитку крайової освіти і науки в цілому. В його ідеях відчувається так давно необхідний свіжий подих освітянського реформування. Його пріоритет – це підтримка талановитої молоді, котрій так важко сьогодні простягають руку допомоги.

Як активний науковець професор Вегеш сподівається на розширення переліку фахових наукових видань, які творитимуться вченими університету із залученням студентського потенціалу. Важливим моментом є і автономізація університетських навчально-виховних та науково-дослідних підрозділів.

У контексті входження в загальноєвропейську систему Болонського процесу ініціативність керівництва вузу проявлятиметься в напрямі відкриття нових спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій, у чому зацікавлені як вітчизняні, так і зарубіжні фахівці. Кроки, що робляться у цьому

напрямі, не є голослівним проголошенням європейського вибору, а це свідомий курс на європейську інтеграцію, що сприятиме ознайомленню молоді з європейськими традиціями, культурою, ментальністю.

У планах нині виконуючого обов'язки ректора Ужгородського національного університету професора Миколи Вегеша ще багато цікавого, з чим колектив вузу вже незабаром буде ознайомлений. Але я переконаний у тому, що перспективи закарпатського науково-освітнього розвитку, так само як і загальнодержавного, саме за новаторським підходом до вирішення нагальних проблем, яких, на жаль, у цій сфері залишилося чимало...

Розмову вів Маріан Токар
Новини Закарпаття. 2005. 12 березня.

*МИКОЛА ВЕТЕШ,
ЄВА ДЕМЕТІЄФ*

Я НІКОЛИ Б НЕ СКЛАВ КОНКУРЕНЦІЮ ВОЛОДИМИРУ СЛИВЦІ, ЯК СКЛАВ ЇЇ РУСИНУ

– Скажіть відверто, ви були готові до такого, хай поки тимчасового, призначення?

– Скажу так, як воно є: коли я давав згоду бути довіреною особою Віктора Ющенка, то не вимагав для себе ніяких дивідендів і не розраховував на посаду ректора. Та після тих подій, що вже відбувалися, після тої великої підтримки студентів та викладачів багатьох факультетів я не дуже сумнівався, що стану виконуючим обов'язки ректора університету. Хочу зазначити, що поки жив Володимир Сливка, у нас ніколи не було йому альтернативи. Це однозначно. Тому він і виграв свого часу втретє вибори і ми добре знали, що сім років керувати вузом буде Володимир Юлійович. Та після смерті Сливки все буквально стало ламатися – заміна проректорів відбувалася одна за одною. Зараз ми це все хочемо налагодити і владнати.

– Під час помаранчевої революції ви разом зі студентами брали активну участь у мітингах. Що вас штовхало на барикади?

– Тут нема нічого дивного. Я з 1990 року був у партії, опозиційній до діючої тоді КПРС. Це була перша політична партія, зареєстрована в Україні – Українська республіканська партія. Через приналежність до цієї партії мене не хотіли приймати в аспірантуру. Тож фактично 13 років я перебував у опозиції. І коли мені запропонували стати довіреною особою Віктора Ющенка, то погодився одразу, бо

знав його особисто і знав, що більше ніде бути не можу. Я ніколи не мав стосунку до провладних сил, за винятком одного моменту – коли був радником колишнього голови ОДА Геннадія Москаля з питань науки та освіти. Для мене ті посади, які я займав, не були самоціллю: чи я був аспірантом, чи був деканом – підтримував «Нашу Україну» і разом з тим балотувався в обласну раду від «Нашої України». Так що в мене позиція чітка і ніколи не було сумнівів з того, кого і що підтримувати.

– Не виникало побоювання, що у разі перемоги іншого кандидата втратите місце роботи — адже мали хорошу посаду декана істфаку, наукові звання? Здається, такий варіант не був виключений?

– Мої друзі з Львівського університету після першого туру, знаючи, яка ситуація склалася на Закарпатті, запропонували мені у разі поразки, якщо таке станеться, місце на кафедрі свого університету.

– Тож тили у вас були?

– Так, крім того, я закінчив Івано-Франківський педінститут, де мій учитель очолює кафедру історії України, і він теж запропонував мені місце роботи. Навіть якби перемиг той режим, то на Галичині ситуація була іншою, так що в принципі я мав куди йти. Я був готовий до всього.

– На вашу думку, Василь Русин як фахівець годився на посаду ректора?

– Якби я зараз сказав, що всі проблеми, що дісталися мені в спадок, це проблеми Василя Русина, то було б нещиро і неправдиво. Але я завжди казав і казав це офіційно, що практикуючому хірургові досить важко займатися такою адміністративною роботою. (Займаючи посаду ректора, Василь Русин продовжував працювати хірургом у обласній лікарні. – Авт.). Він з'являвся у ректораті лише у другій половині дня, тож на вирішення проблем вузу мав небагато часу. Це було для нього велике навантаження, хоча дещо він все ж зробив. Єдине, що всі справи, які він починав, не були завершені до кінця. Як-от питання перенесення бібліотеки. Зараз я маю це доводити до кінця.

– То проблема з університетською бібліотекою нарешті вирішилася?

– Поки що важко говорити про якесь рішення, та наразі я домігся від міської влади передачі під бібліотеку п'ятиповерхової будівлі аптечного складу. Я дав доручення проректорам з'ясувати у відділі капітального будівництва, наскільки ця будівля є міцною, щоб ми могли на другому і третьому поверхах розмістити книги, тобто чи може вона бути придатною для бібліотеки. З усіх існуючих варіантів цей поки є найкращим. Хоча склад знаходиться не в центрі, та, думаю, з допомогою міської влади можна було б вирішити й проблему з транспортом. Звичайно, ми могли б нікуди не йти і чекати, поки держава не надасть для бібліотеки приміщення. Та Василь Русин цей процес уже почав і потрібно його завершити.

– Деканом історичного факультету ви стали за ректора Сливки. Ким для вас, окрім того що начальством, був Володимир Сливка?

– Так, деканом я став буквально за місяць до загибелі Володимира Сливки. Загалом з Володимиром Юлійовичем я знався з 1990 року, коли мене не хотіли приймати в аспірантуру, бо я з іншої партії. Тоді він заступився за мене, сказав, що

не треба чинити тиск і так мене прийняли. Після того ми близько не спілкувалися — я аспірант, він доцент, це не той рівень. А коли вже я очолив кафедру політології, потім став директором Інституту карпатознавства, то ми вже вимушені були частіше спілкуватися і разом вирішувати питання. Тож можу сказати, що останні п'ять років у нас були досить тісні стосунки. І той факт, що я був його довіреною особою на виборах ректора, свідчить про те, що він мені вірив. Ну, ким він для мене був? Я його дуже поважав, ніколи б не склав йому конкуренцію, як склав її Василеві Русину. Ніколи в житті.

– **Ваша особиста думка щодо того, чи чинився на Сливку тиск...**

– Однозначно, тиск був. Зараз ця справа, як відомо, розглядається заново, багатьох викладачів, у тому числі й мене, викликали в прокуратуру, і я дав показання, що на нього чинився тиск. І фактично цей тиск почався з археологічної лабораторії, підпорядкованої Інституту карпатології, моему інституту. Річ у тім, що у нас є археологічний музей, який, проте, не має окремого приміщення, а експонати розміщені у центральному корпусі університету, в підвалі. І ось десь за рік до смерті ректора почали з'являтися інформації, що там є багато цінного, а університет не віддає його державі. Хоча насправді з дуже цінного там кілька монет, все інше таке, що його ніхто би у нас і не брав. Було зрозуміло, що почалася якась акція проти лабораторії, але в кінцевому рахунку спрямована проти Сливки. Працівників Інституту стали викликати у Службу безпеки, я туди теж ходив. Потім додалися інші проблеми – неоднозначні ситуації на філологічному факультеті, романо-германської філології й таке інше. Все це мусувалося і дуже на нього (Сливку) давило. Незадовго до смерті він мені часто говорив, що то все йому набридло і він все залишить. До речі, у своєму кабінеті, як тепер відомо, напханому «жучками», Володимир Юлійович говорити не хотів: ми виходили на балкон чи у скверик. Та загалом Сливка носив все у собі, не любив жалітися.

– **Як реагували на затримання экс-губернатора Івана Різака за підозрою у доведенні до самогубства В. Сливки?**

– Коли йде мова про доведення до самогубства, то відомо, що до цього причетні й різні силові структури, але очевидно, що це не могло обійтися без голови обласної держадміністрації. Я вважаю, він просто мав дати показання по цій справі. Можливо, він цього уникав, тож його в такий спосіб примусили це зробити. Все ж, гадаю, Різак має причетність до смерті Сливки. Хіба це нормально, коли начальники СБУ і силових структур приходили на планірку до голови ОДА? Це мають бути незалежні структури, а вони виконували всі вказівки голови держадміністрації.

– **Що думаєте найпершим змінити в УжНУ?**

– Найголовніше зараз, крім вирішення проблеми з бібліотекою, знайти приміщення для забезпечення нормального навчального процесу. Відкриваються все нові й нові спеціальності, а приміщення є лише ті, що й були раніше. Зараз пари проходять навіть на кафедрах, а деякі факультети вчаться у дві зміни. Це погано і для викладачів, і для студентів. Багато проблем є і з навчальним процесом.

– Реформа у сфері освіти передбачає «очищення» від сумнівних вузів, яких на сьогодні наплодилося чимало. Ваша думка стосовно цього...

– Коли я був на прийомі у нового міністра науки й освіти, то порушив питання філій. І він сказав, що буде проведено велику ревізію всіх тих філій, що відкриваються ледь не в кожному райцентрі. На Закарпатті, наприклад, є кілька вузів, що себе добре зарекомендували: крім нашого вузу, це Закарпатський державний університет (колишній УЖДШЕП – Авт.) та Мукачівський технологічний інститут. До всіх інших дрібних я ставлюся негативно, тому що не знаю, як можна було видати ліцензії на їхню діяльність, як можна було це організувати, не маючи ні кандидатів, ні докторів наук. Всі ж знають, що аби пройти ліцензування, наприклад, на магістра, кафедру має очолювати доктор наук. Значить, були просто якісь домовлення. І зараз необхідно провести «чистку» всіх оцих філіалів.

– Як, на вашу думку, можна найефективніше подолати корупцію у вищій освіті?

– Корупція є, і так легко вона не відійде. Нереально вести боротьбу з корупцією, коли старший викладач має зарплату 400-500 гривень. Не брати хабарі може лише високо моральна людина.

– Особисто себе такою вважаєте?

– Всі знають, що я, будучи і завідувачем кафедри, і директором Інституту, і деканом, ніяких дивідендів з цього не мав. Як жив у п'ятому гуртожитку, маючи дві кімнати, так живу і тепер, виконуючи обов'язки ректора. Якби я хотів поліпшити свої житлові умови, може, мені б надали щось краще, але я цього не роблю, бо вважаю, що живу не найгірше в університеті.

А щоб подолати корупцію, треба, в першу чергу, підвищити зарплати викладачам, а не лише видавати укази про боротьбу з нею. Так зразу викоринити корупцію неможливо, на це потрібен час і поєднання кількох факторів: моралі людини і гідної оплати її роботи. Та проблема не лише у викладачах, а й у студентах. На жаль, на платних відділеннях є чимало зовсім слабих студентів. За гроші вони вступили, а настає перша сесія – і 20-30 % студентів можна б відчислити. Тоді йдуть «просити» викладача... Це велика проблема.

– Зараз чимало розмов точиться навколо обстановки, яка склалася на факультеті романо-германської філології. Що можете сказати з цього приводу?

– Це одна з головних проблем університету, справа дійшла навіть до суду. Буквально днями я отримав рішення суду, де значиться, що звільнений Русином декан факультету Степан Бобинець виграв суд. Я вже дав вказівку поновити його на посаді. Але чи вирішить це проблему, сказати не можу. На факультеті нема єдності. Все робиться кулуарно, є різні угруповання, які одне проти одного ведуть боротьбу. І найгірше, що страждають від цього студенти. Найбільше з тих, хто звертаються за дозволом на перескладання іспитів – студенти РГФ, що свідчить про нездорову обстановку на факультеті. А загалом я за те, щоб факультетські проблеми вирішувалися на самому факультеті, ректор не повинен бути третейським суддею.

– **Чи відчуваєте у собі достатньо сил, щоб подолати всі ці негативні явища у вузі?**

– Я почав зміни з найближчої ланки — з проректорів, хоча, до речі, ніколи не казав, щоб вони всі «йшли пакетом». Роботи багато і всі п'ять днів я працюю буквально на знос. В мене є одnodумці, люди, на яких я можу покластися. Одна людина нічого зробити не може. Тим паче в університеті, де є 14 факультетів, сотні кафедр, спеціальностей. На кожному факультеті в мене є люди, які мене підтримують і поділяють мої погляди.

– **Як ви сприйняли призначення на голову ОДА Віктора Балого?**

– Так сталося, що під час виборчої кампанії ми з Віктором Балогою були разом. Я завжди поважав всіх харизматичних лідерів на Закарпатті. Вважаю, влада повинна мінятися системно і від окремої людини нічого не залежить. В мене з Балогою нормальні робочі стосунки, та не настільки близькі, щоб ректор Ващук мав підставу заявляти, що Балого підтримує лише УжНУ. Я не хочу підминати університет під адміністрацію, і все зроблю, щоб університетські професори ніколи в житті не підписували ніякі звернення на підтримку тієї чи іншої політичної сили. Кожен може займатися політикою, бути членом будь-якої партії, але люди, що займають керівні посади, під час агітаційного процесу мають піти у відпустку. Згідно зі статутом, університет не може бути у політиці. Хоча я би підтримував те, щоб викладачі йшли у партії, балотувалися в обласну, міську раду. Це необхідно, щоб відстояти інтереси вузу.

– **Днями ви мали зустріч з губернатором. Про що йшла мова?**

– Ну що може ректор просити від губернатора? Правильно, гроші, які зараз необхідні для ремонту приміщень.

– **Обіцяв дати?**

– Обіцяти обіцяв...

– **Чи боляче буде для вас, якщо на посаду ректора виберуть іншого?**

– Навіть якщо програю, проблему з того робити не буду. Я навіть не повернуся на посаду декана, а буду просто завідувачем кафедри політології. Своєму ж наступнику щиро потисну руку, лише бажаю, щоб це була дійсно гідна такої посади людина.

– **Як історик за фахом як би ви означили те, що зараз відбувається в Україні й чого очікуєте від нової влади?**

– Ті зміни, що настали в країні, давно вже були необхідні. Та найбільше я боюся розчарування, особливо молоді. Це дуже боляче б вдарило і по самому Ющенкові, і по його команді. Хай би вже скоріше закінчилося роздавання портфелів, у тому числі й у області, і почалася нормальна робота. Хочу зазначити, що не всі революціонери можуть бути хорошими господарниками. Щоб робота була результативною, мало бути революціонером – треба бути професіоналом.

2005 рік.

ЖУРНАЛІСТИКОЮ – ПО ХАБАРНИЦТВУ?

НОУ-ХАУ НЕЩОДАВНО ОБРАНОГО РЕКТОРА МИКОЛИ ВЕГЕША В УЖГОРОДСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Громадське опитування, здійснене навесні програмою «Партнерство за прозоре суспільство», засвідчило, що майже 80 % людей вважають вищу освіту в Україні корумпованою. Разом із тим, як з нею боротися, й досі ніхто напевне не знає. Лише протягом поточного року порушено 320 кримінальних справ проти викладачів-хабарників. Про це днями повідомив начальник Департаменту державної служби боротьби з економічною злочинністю Міністерства внутрішніх справ Леонід Скалозуб. Він також заявив, що цього року сума хабара, який викладачі вимагають за вступ до деяких вищих навчальних закладів, сягає 7 тис. гривень.

Свого часу навіть побутувала думка, що тут, у найзахіднішому регіоні нашої держави, хабарі обраховуються в особливо великих розмірах. За чутками, вступ до найпрестижніших факультетів — медичного, юридичного, економічного — обходився батькам абітурієнтів у 2–3 тисячі умовних одиниць. Менш престижні,

але так само витребувані на ринку праці — факультет іноземних мов, філологічний, історичний, фізичного виховання і спорту — коштували тисячу-півтори.

Разом із тим, певна річ, подібні ситуація існувала в усіх вузах України. Зараз ситуація певною мірою змінюється. Принаймні спроби нового ректора УжНУ Миколи Вегеша (якого переобрали після Володимира Сливки, скандально загиблого під час президентських вибрав минулого року) засвідчують бажання, справді, а не на словах, боротися з хабарництвом.

Отже, 12 липня в УжНУ почалися вступні іспити. Напередодні ректор УжНУ Микола Вегеш дав прес-конференцію, у якій і розповів про ряд новацій, які чекають абітурієнтів цього року.

«Насамперед зазначу, що важливе значення має підбір кадрів до приймальної комісії. Я особисто визначав викладачів, які повинні відповідати за цю важливу ланку роботи, і це такі люди, яким я довіряю. Цього року УжНУ пішов на безкомпромісне рішення: ми надрукували всі 100 відсотків тестів, хоча досі публікувалося всього 30—40 %. Це зроблено з єдиною метою: аби повністю у майбутньому припинити розмови про те, що той чи інший абітурієнт не міг належним чином підготуватися, бо не мав доступу до всіх завдань».

За словами М.Вегеша, надзвичайно важливим нововведенням вузу є акредитація на вступних іспитах представників ЗМІ, які зможуть бути присутніми як під час самих іспитів, так і під час вводу даних до комп'ютерів.

Ректор також повідомив, що цього року на вступних іспитах абітурієнтам заборонено користуватися мобільними телефонами та власними калькуляторами. «Я слідкую за технічним прогресом і добре знаю, що нині з допомогою мобільного телефону чи кишенькового комп'ютера, дуже схожого на звичайнісінький калькулятор, можна ввійти до будь-якої бази даних, — зазначив Микола Вегеш. — Саме тому університет закупив близько 700 калькуляторів і забезпечив ними вступників на всіх факультетах, де в цьому є необхідність».

ДОВІДКА «Дня»

На сьогодні до УжНУ подали заявки молоді люди з Росії, Білорусі й навіть Німеччини. Найпопулярнішими є факультет міжнародних економічних відносин — 9,5 осіб на 1 місце, юридичний — 7 претендентів на одне місце (на спеціальність «правознавство» — 9), фізичного виховання і спорту — 5,7, економічний — 5,6. Медичний, інженерно-технічний факультети, як і раніше, «посередині» за конкурсом. Найменшою популярністю користуються фізичний, біологічний та хімічний.

Цього року в найстарішому університеті Закарпаття відкривається ще один факультет — географічний. На ньому готуватимуть спеціалістів за напрямками: «географія», «туризм» та «землепорядкування». Окрім того, на численні замовлення від держави на фізичному факультеті відкрито спеціальність «Фізика ядра».

День. 2005. 14 липня.

ЄДИНА КОМАНДА ОДНОДУМЦІВ

Трохи більше двох років Ужгородським національним університетом керує знаний у краї науковець, доктор історичних наук, професор Микола ВЕГЕШ. У 2005 році він переміг на перших в історії вузу альтернативних виборах ректора. Головне, чого прагнув Микола Вегеш, очоливши вуз, – наблизити рівень навчання та матеріально-технічної бази університету до європейських стандартів. Що із запланованого вдалося досягти за цей час, про здобутки й проблеми Ужгородського національного – у нинішньому інтерв'ю «ФЕСТу».

– Миколо Миколайовичу, які зміни відбулися в університеті за час вашого ректорства?

– Найбільший позитив – те, що вдалося відкрити 3 нові факультети – географічний з 3 новими спеціальностями, стоматологічний та шляхом реорганізації створили факультет суспільних наук, який, до речі, нині є найавторитетнішим в Україні. У планах також відкриття гуманітарно-природничого угорського факультету. Він буде створений шляхом реорганізації угорської філології, до якої додасться ще група фізиків і математиків. Процес цей триватиме протягом вступної кампанії і залежатиме від кількості бажаючих вступити на цей факультет. Відкриття угорського факультету дуже вигідне для УжНУ, позаяк передбачається суттєве фінансування з боку Угорщини. Нині уже є рішення про відкриття спеціальності «Захист інформації», за яку клопотала СБУ.

А ще, незважаючи на протидію керівництва Львівського лісотехнічного інституту, вирішується питання про відкриття лісової справи (за клопотанням ОДА). Адже Закарпаття оточене лісами і вкрай потребує таких фахівців. Здійснена

також процедура по акредитації нової спеціальності «Психологія». Зробили чимало щодо оснащення комп'ютерних класів. Відкрили Інтернет-центр. Підписали спільну угоду з Демократичною організацією угорців про відкриття центру законотворчості при юрфаці УжНУ.

Ми кардинально змінили Статут університету. Це великий здобуток нашої команди, бо все, що відбувається в УжНУ, робиться прозоро і відкрито. Усі питання обговорюються на Вченій раді, а вибори завкафедрою уже неможливо проводити з однієї кандидатури, як це було колись. А ще уже другий рік функціонує чесна й прозора систему вступу до вузу: написану роботу абітурієнт ставить на сканер і через кілька хвилин батьки бачать його оцінку на екрані. Це робиться у присутності батьків та преси. Хоча, можливо, саме через відкритість мене так часто критикують ЗМІ.

– Вам іноді закидають, що ви повністю змінили керівний склад університету...

– Я поміняв усе керівництво, створив свою команду, бо переконаний, що повинна працювати команда односторонців. Ми прийшли разом, однією командою, і якщо настане час, коли треба буде піти – підемо всією командою. Але знаю, що після нас уже важко буде змінити ритм роботи університету. Бо люди звикли до відкритості.

– За роки ректорства довелося стикатися з фактами корупції, хабарництва з боку викладачів?

– Ці явища були завжди. Якщо в когось звинувачували у хабарництві, його викликав ректор і змушував писати заяву на звільнення заднім числом. Виходило, що ця людина не мала жодного відношення до університету. Я цього не роблю. Порушується кримінальна справа, викладач ходить на роботу, поки триває слідство, але я забороняю йому приймати екзамени. Коли ж суд доведе вину, ця людина не має права викладати в університеті. Хоча поки що жодна з порушених справ не завершена. Окрім справи по викладачу Н., який працював на кафедрі філософії. Я йому просто не продовжив контракт. Тут є величезне поле діяльності для правоохоронців, які повинні навести лад. Багато хто каже, що низька заробітна плата спонукає людей до цього. Частина правди у цьому є: оплата повинна бути така, аби людина задумалася, чи варто їй брати тих 50–100 доларів, ризикуючи втратити роботу. Та, окрім того, є ще й питання моралі.

– Що нині турбує вас найбільше?

– Усі проблеми, які нині маємо, пов'язані з нестачею коштів. Чергове підняття заробітної плати, «дароване» урядом Віктора Януковича, додало чимало турбот. Постає проблема – де взяти ці гроші? Адже Міністерство освіти виділяє 50% необхідних коштів, а решту ми повинні заробити. На жаль, довелося піти на підвищення оплати вартості навчання за контрактом. Нинішнього року ми підняли плату за навчання для вступників і при переході на 4 курс (поділ на магістра і спеціаліста), при вступі в аспірантуру і на заочному відділенні на 21%. Іншого виходу не було. Такий піар з боку уряду, як підняття заробітної плати – дуже

хороший хід. Проте мало хто задумується, а що слідує за цим? Постійна проблема: новий корпус УжНУ, який будується з 1988 року. Все, що вже зроблено – виключно за кошти університету. Збудували 2 поверхи за рахунок угоди з угорською стороною та спонсорської допомоги «Єврокару».

Міністр освіти і науки Станіслав Ніколаєнко, відвідавши Закарпаття, пообіцяв допомогти із завершенням будівництва. Виділені ліміти на 2 млн.грн. на зведення корпусу, але як завжди транші заплановані на вересень – листопад. І хтозна, яка буде політична ситуація, чи існуватиме нинішній уряд і як зреагує новий уряд на це. Повинна бути правонаступність, але разом з тим є прецедент, коли Юлія Тимошенко, будучи прем'єром, підписала 10 млн. грн. на спорудження корпусу, а через 2 дні її відправили у відставку, і кошти пропали. Аналогічна домовленість була і з урядом Юрія Єханурова, та після його відставки про виділення коштів ніхто й не згадав.

Ще одна нагальна проблема – перенести бібліотеку із будівлі греко-католицької єпархії. Мені дуже хочеться нарешті поставити крапку у цій історії, та, на жаль, книжки просто нікуди вивезти. Є два шляхи вирішення – або нам дають якесь приміщення у місті під бібліотеку (а я усвідомлюю, що на це марно сподіватись), або ми перепрофілюємо 2 поверхи в старому приміщенні університету. А для цього необхідні додаткові кошти на проект, та ще й підготувати приміщення у новому корпусі для двох факультетів, які доведеться переселити, аби звільнити приміщення для бібліотеки, робота якої нині практично заблокована.

Турбує і стан старого корпусу, де давно слід поміняти вікна, бо на перших поверхах взимку ледь не мінусова температура. Потрібно ні багато ні мало – 1 млн. 200 тис. грн...

– **Як щодо викладацького складу?**

– В УжНУ на 12 тисяч студентів припадає 2 тис. викладачів. З кількістю вчених ступенів наш викладацький склад займає переше місце в Україні. У нас працюють 120 докторів наук і 450 кандидатів наук. Саме це дає нам змогу щороку відкривати по 3–4 нові спеціальності.

– **Які перспективи переходу УжНУ до Болонської системи навчання?**

– Я залишаюся при своїй думці, що до 2010 року не вдасться перейти. Все, що від нас залежить, ми зробили – перейшли на кредитно-модульну систему. Думаю, що через 2–3 роки ця система буде діяти безперебійно. Але все залежить від Міністерства освіти. Це повинно бути уніфіковано та фінансово забезпечено по всій державі. Тому що перехід на Болонську систему призведе до того, що кардинально зменшиться кількість годин. А якщо зменшувати кількість годин, то з'являються нові ставки. Перехід на двоступеневу систему повинен відбутися, як у Європі.

– **Що значить для студента перехід на Болонську систему?**

– Студент у будь-який час може перейти у будь-який вуз Європи, і його бали прирівнюються до їхніх. Нині це неможливо. Немає уніфікації. Це можна робити лише в індивідуальному порядку, як це було і раніше. З тими вузами, з якими маємо домовленості. Цей процес без великих фінансових вкладень не може існувати –

повинна бути велика кількість комп'ютерних класів і т.д. Хоча виходить парадокс – рівень викладання у нас не є нижчим, а скоріше навпаки. Наші викладачі нічим не поступаються західним, особливо це стосується точних наук – на голову вище.

У вузах Європи є предмети, половини з яких у нас немає. Взяти хоча б політологію: у них існує градація на 20–30 різних спеціальностей. У нас є одна – політолог. Кардинально треба міняти і класифікатор професій. Плутанини додає і наша п'ятибальна система оцінювань. На Заході уже давно 12-бальна, і тому там просто не знають як прирівнювати бали наших випускників. І ще – такої кількості предметів, як у нас, до прикладу вивчає політолог, у Європі немає. 70 дисциплін! Можливо, 30 з них йому ніколи не пригодяться. Але ми повинні виконувати наказ міністра. Загалом перехід до Болонської системи – дуже складний процес, на становлення якого впливає чимало суб'єктивних причин, серед яких не на останньому місці вік викладачів...

– Але ж студенти-другокурсники розповідають, що вчаться вже за Болонською системою...

– Практично уже третій рік у нас і справді триває Болонський процес (три курси). Та хоча формально ми виконуємо його положення, насправді це не є Болонським процесом. Поки не буде прийняте відповідне рішення Міністерства по Україні, це не матиме юридичної сили. До речі, Болонський процес передбачає відміну екзаменів, які замінює модульний процес – якщо студент написав дві модульні роботи, набрало необхідну кількість балів, екзамен здавати не потрібно. Мушу визнати, що не всі викладачі нашого вузу з цим погоджувалися – це була просто війна. Адже екзамен – це святе. Доводилося видавати накази, яким заборонялося не допускати студентів до модульних робіт.

– Чи маєте час займатися науковою діяльністю?

– Абсолютну більшість часу займає адміністраторська робота. Але я вважаю, що не гірше займаюся наукою, як до цього часу. Щоправда, більше доводиться працювати вночі, та все одно вдалося підготувати до друку 4 книги. Та, незважаючи ні на що, розумію, що на цій посаді я можу набагато більше зробити для університету, аніж на викладацькій.

– Що нового у цьогорічній вступній кампанії?

– Все залишається без змін. Беруться до уваги шкільні сертифікати. Але за бажанням абітурієнта можуть враховуватися або дані цього сертифіката, або ж може писати заново вступний тест. До речі, тести залишилися минулорічні. Ми пішли назустріч абітурієнтам, і якщо вони вчилися 2 роки, то здадуть успішно. Я не можу сказати, яка кількість прийде до нас із сертифікатами, але є наказ міністра врахувати всі сертифікати. Оцінюються ці тести у Києві, тому побоююся, що можлива затримка із результатами. Тому цілком можливо, що не встигнуть подати документи на вступ до вузу.

– Як оцінюєте нинішню політичну ситуацію в державі, краї?

– Я завжди був і залишаюся людиною Президента. Мені ніхто не може дорікнути, що я когось чи щось зрадив. Я довірена особа В.Ющенка в «Нашій

Україні» із самого початку. І нині особливо гордий із дій нашого гаранта, бо він нарешті почав робити рішучі кроки. Це звичайно, потрібно було зробити дещо скоріше, бо парламент перетворився на недієздатний орган. Це елемент політичної корупції, коли за гроші можна перейти у будь-яку іншу політичну фракцію. Тут не можна мудрувати, подобається це комусь чи ні, але повинен бути імперативний мандат. І хоча в Європі це не прийнято, але, на жаль, ми і наша політична культура ще не є європейськими. В протилежному разі такі переходи будуть відбуватися постійно. Можливо, на наступних виборах Регіони наберуть більшу кількість голосів, проте я впевнений: те, що ухвалив Президент нині, дасть свої результати. І лише заради цього варто йти на повторні парламентські вибори.

– **Чи займаєтесь політичною діяльністю?**

– Змушений. Коли діє пропорційна система, посада ректора поза політикою бути не може. Легше було у часи ректорства Володимира Сливки, бо тоді мажоритарна система дозволяла йти окремо від партії. Як депутат, маю набагато більше можливостей для розвитку університету. Мені часто закидають, що Сливка був поза політикою, а я в політиці. Та інакше нині не можна. Зараз, коли діє пропорційна система – це нормальне явище. Президент США також є представником однієї з партій. Ніхто не може мені дорікнути, що я переслідую когось за приналежність до тієї чи іншої партії. У мене працюють представники усіх партій. А моя команда – повністю безпартійна. Бо найголовніша моя вимога – професіоналізм. Коли я став ректором, деколи доводилося звільняти, оскільки в першу чергу викладач має бути професіоналом і чесною людиною. Що стосується міської ради, то, на жаль, вона дуже розколота. БЮТ і «Наша Україна» не можуть знайти спільної мови. Це як віддзеркалення великої політики.

– **Які плани на майбутнє?**

– Багато робочих задумів. Коли надійдуть гроші, будемо думати, як їх освоїти. Дуже хочу, аби з 1 вересня факультет міжнародних відносин перейшов у новий корпус. По-друге, я балотуюся у народні депутати по списку «Нашої України». Як складеться – не знаю, але, можливо, опинюся у ВР.

– **Тоді доведеться залишити посаду. Чи бачите свого наступника?**

– Не хотів би говорити про наступника. Однак, у разі обрання до Верховної Ради, ректором бачу когось із своєї команди, бо понад усе хочу, аби ті позитивні зміни, які відбуваються нині в УжНУ, продовжувалися.

2007 р.

*МЕНІ Б ДУЖЕ ХОПІЛОСЯ, ЩОБ НОВИЙ ФАКУЛЬТЕТІ
УСПІШНО ПОЧАВ СВОЮ РОБОТУ*

Напередодні 1 вересня в ряді ЗМІ з'явилися статті, в яких ставиться під сумнів доцільність створення в Ужгородському національному університеті природничо-гуманітарного факультету з угорською мовою навчання фахових дисциплін. Прокоментувати цю ситуацію, ми попросили ректора УжНУ, доктора історичних наук, професора Миколу ВЕГЕША.

– Миколо Миколайовичу, незабаром 1 вересня, початок навчального року, з попередніх розмов з Вами нашим читачам уже відомо, що останніми роками УжНУ успішно реалізує ряд програм пов'язаних з угорськомовною освітою. Який на разі стан справ, і які перспективи подальшого розвитку цієї справи?

– Насамперед хотілося б привітати всіх освітян, а також студентів та учнів, особливо тих хто 1 вересня тільки набув цього статусу, з початком нового навчального року. Сподіваюся, що наступний учбовий рік стане черговим нашим здобутком на теренах педагогічної «ниви», в тому числі стане черговим кроком до утвердження міжнаціонального порозуміння і толерантності в освітній сфері. Ви,

абсолютно точно відмітили, що питанню забезпечення освітніх прав угорської національної меншини в УжНУ приділяється особлива увага. Свідченням цьому є і створення впродовж останніх років ряду кафедр з угорською мовою навчання, на базі яких бажаючі студенти мають можливість отримувати освітні послуги рідною мовою: це і традиційно успішна діяльність Центру гунгарології УжНУ, кафедри угорської мови та літератури, започаткування реалізації ряду інших програм щодо роботи з угорською національною меншиною, приміром, діяльність Центру законотворчості при юридичному факультеті, який серед іншого забезпечує функціонування угорськомовних студентських гуртків.

У нас нема жодних сумнівів, що згадана діяльність УжНУ по роботі з угорцями є цілком виправданою і перспективною справою, адже це цілком відповідає інтересам і потребам багатонаціонального Закарпаття, яке історично є традиційною домівкою для понад 150-ти тисяч громадян України угорської національності. До того ж, ні для кого не секрет, що я є палким прихильником євроінтеграційних намірів України, переконаний, що Україна є великою Європейською Державою, і повинна посісти гідне місце в єдиній цілісній сім'ї європейських народів. Сучасна Європа є прикладом максимально комфортного сумісного проживання тисяч різних національностей. І Україна не повинна стати виключенням.

Хоча я не правник, але з впевненістю можу стверджувати, що практика забезпечення права національних меншин на здобуття освіти рідною мовою, є беззаперечним і одним із основоположних принципів дотримання прав людини, і саме європейський досвід лежить в основі цих правових гарантій. Свідченням цьому є як мінімум відповідні вимоги таких загальноєвропейських і авторитетних міжнародних нормативно-правових актів, як ратифіковані Україною Рамкова Конвенція Ради Європи про захист національних меншин та Європейська Хартія регіональних мов та мов меншин.

Це нормальна європейська практика коли забезпечення національною самобутності, в тому числі і у питанні освіти рідною мовою є одним із пріоритетів державної політики. І УжНУ, як найбільш авторитетний вуз багатонаціонального Закарпаття, на моє глибоке переконання, не повинен залишатись осторонь цих питань. Погодьтеся, наші починання щодо угорців, в кінцевому результаті тільки зміцнять українську державність. Адже, використовуючи угорську мову у навальному процесі, створюючи з цією метою відповідні структурні підрозділи університету, ми тим самим інтегруємо угорців в українське суспільство, даємо їм реальний шанс стати повноцінно освіченими громадянами України, які зможуть застосувати отримані знання в своєму традиційному середовищі проживання, слугувати своєрідним «містком» взаєморозуміння між угорцями та представниками інших національностей України.

Крім того, не секрет, що абітурієнти угорської національності в силу об'єктивних причин пов'язаних насамперед через виключно угорськомовне середовище виховання, мають ряд труднощів із здобуттям освіти, оскільки через

природно невисокий рівень володіння українською мовою, мають значні складнощі з доступністю учбового матеріалу, як на рівні шкільної, такі і на рівні вищої освіти. А тому, ми повинні якимись чином компенсувати ці їхні складнощі. Скажу відверто, я тільки вітаю відповідні рішення Міністерства освіти і науки України, відповідно до яких ще три роки тому УжНУ було виділено 20 додаткових місць за рахунок державного замовлення на спеціальність «історія» для створення відділення з угорською мовою підготовки відповідних спеціалістів за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» та «спеціаліст». Цьогоріч ми отримали по 10-ть цільових місць за рахунок державного замовлення для угорськомовних абітурієнтів на спеціальності «фізика» та «математика». Заради справедливості скажу, що ми не з меншою повагою ставимось і до інших національностей, намагаємось максимально врахувати їх національні особливості та інтереси в контексті здобуття вищої освіти в нашому вузі. Зокрема за останні 3 роки Приймальною комісією було виділено цільові направлення для випускників шкіл з румунською мовою навчання, окрім того в цьому році, не зважаючи на те, що в області ще не функціонують школи з словацькою мовою навчання, Міністерством освіти і науки було виділено додатково 5 місць на словацькому відділенні, яке функціонує в рамках філологічного факультету.

Хоча, нажаль, через ряд об'єктивних причин, таких як до-прикладу малочисельність, застосувати аналогічні як до угорців заходи ми не в змозі. Важливу і принципову роль у питанні розвитку угорськомовної освіти в УжНУ відіграла і активна позиція безпосередньо самих угорців. Не секрет, що Демократична спілка угорців України надала університету не тільки організаційну допомогу, зокрема на рівні постановки відповідних питань перед Урядом та Міносвіти, а й виділила дієву фінансову допомогу для матеріально-технічного оснащення відповідних структурних підрозділів університету. Принагідно зазначу, що саме УжНУ визначено МОН України базовим університетом України щодо транскордонного українсько-угорського співробітництва. Сподіваюся, що і в подальшому така співпраця буде продовжуватись і поглиблюватись.

– Миколо Миколайовичу, розкажіть детальніше про перспективи, зокрема угорську громаду хвилює питання стосовно створення угорськомовного факультету, адже несподівано, останнім часом з в діях та висловлюваннях окремих посадових осіб, і нажаль насамперед завідувача кафедри історії Угорщини та євро інтеграції, почали луhati, м'яко кажучи, дивні не приховані сигнали до заперечення взагалі самої ідеї створення факультету?

– Що стосується подальших планів стосовно угорців, це не секрет, що основними наразі є питання започаткування роботи природничо-гуманітарного факультету з угорською мовою навчання фахових дисциплін. До речі, зазначу, що будучи створеним саме на основі відповідних рекомендацій та рішень центральних органів влади, з метою збільшення ефективності координації учбового процесу, він об'єднає в одному структурному підрозділі кафедру історію Угорщини та

свроінтеграції, новостворену спільним рішенням конференції трудового колективу УжНУ та Вченої ради університету кафедру фізико-математичних дисциплін, та кафедру угорської мови та літератури.

Мені б дуже хотілося, щоб цей факультет успішно почав свою роботу. Хоча започаткування будь-якої справи, а тим більше створення нового факультету, процес нелегкий і не рідко суперечливий, містить ряд труднощів, але я впевнений, що все буде нормально. Запорукою цьому є насамперед традиційно високотолерантний професорсько-викладацький колектив вузу, тим більш що очолити новостворений структурний підрозділ погодився надзвичайно авторитетний і знаний як в Закарпатті, так і далеко за його межами науковець, завідувач кафедри угорської мови та літератури, директор Центру гунгарології професор Петро Лизанець.

2008 рік.

ХТО ХОЧЕ ЗАГАРБАТИ УЖНУ, РОЗДУХУЮЧИ МІЖНАЦІОНАЛЬНУ ВОРОЖНІЧУ?

Міністерська перевірка була замовною вважає ректор Ужгородського національного університету Микола Вегеш. Міністерство освіти і науки за підсумками перевірки спеціальної комісії оголосив догану ректору Ужгородського Національного Університету М. Вегешу за порушення, допущені під час цьогорічної вступної компанії. За твердженням МОНУ нібито із-за вини ректора випускники шкіл з українською мовою навчання не змогли поступити на бюджетне навчання, бо їхні місця зайняли інші громадяни України – випускники шкіл з угорською мовою навчання. М. Вегеш вважає, що винесена догана не справедлива і направив оскарження до суду.

– Миколо Миколайовичу, що Вас зумовило оскаржити результати міністерської перевірки?

– Після скарг, які поступили у міністерство освіти від двох викладачів УжНУ Володимира Фенича і Романа Офіцинського, майже миттєво, до університету була направлена спеціальна комісія, яка фактично перевіряла роботу приймальної комісії. Однак було підготовлено дві довідки: перша по справі Фенича і Офіцинського, а друга по роботі приймальної комісії. Я глибоко переконаний, і це заявив на кадровій комісії МОНУ, що ця перевірка була замовною, тому-що коли поступає скарга від того чи іншого викладача, тим паче, коли звинувачують ректора у дискримінації при прийомі до вузу по національній ознаці, то в такому випадку члени комісії повинні були зустрітися зі мною і почути мою думку. Це загальноприйняте правило комісією було проігноровано, що також нами

зафіксовано при поданні до суду. Те що міністерська перевірка є замовною, було видно вже з перших хвилин її роботи.

Голова комісії пані С. Іванова відмовилася приймати від нас папку з документами, що стосувалося даної справи, і яку ми спеціально підготували для перевірки. Вона заявила, що не буде розглядати жодні документи, оскільки документи її не цікавлять і буде викликати до себе в кабінет тільки тих, кого знайде потрібними. По розробленому нею сценарію було вивішено оголошення про прийом комісією МОНУ бажаючих з числа вступників або їх батьків. Охочими виявилися тільки декілька осіб, яких на очах працівників приймальної комісії за руку вводили в кабінет Іванової пан Офіцінський, як представників «дискримінованих» вступників. До речі всі ці «дискриміновані» молоді люди, на моє переконання силоміць заставили бути статистами в брудній виставі пані Іванової. Підтвердженням цього є той факт, що всі вони були зараховані і вчаться на історичному факультеті і потреба штучно роздмухувати проблему дискримінації була надуманою. На скільки мені відомо, в той же час представникам угорської общини області, які попередньо записали на прийом до п. Іванової і мали такі ж права бути почутими як інші заявники, пані Іванова як відповідальна особа МОНУ, відмовила у прийомі щоб їх вислухати і дати відповідні роз'яснення і на місці зняти напругу і розв'язати проблемні питання. Хоч згідно закону, держслужбовець зобов'язаний був це зробити.

Все що не відповідало режисурі голови комісії відкидалося, мабуть її завдання було не знімати проблему, а нагнітити обстановку і, зрозуміло, що перший варіант довідка від комісії реалізувала сценарій в основу якого лягла скарга Фенича і Офіцінського. Згідно з існуючим положенням, я з проректорами до чотирьох годин ранку формулювали наші аргументи в протоколі розбіжностей. Наш протокол розбіжностей в порівнянні з довідкою МОНУ був десь на п'ять сторінок більший. Ми поставили умову, що тільки тоді підпишемо довідку комісії, коли будуть враховані наші аргументи. Це подіяло. Коли С.Іванова прочитала протокол розбіжностей і зрозуміла, що бліц-кріг не проходить, вона відмовилася від змісту попередньої довідки і сказала, що вони будуть всі змушені знімати бездоказові пункти. Це ж саме сказав член комісії, проректору по науковій роботі Тернопільського технічного університету, який приїхав наприкінці роботи комісії і чомусь підписав перший варіант довідки, практично не читаючи жодних первинних документів. В напружених дискусіях ми зняли всі звинувачення, які ставили нам у вину п. Фенич та Офіцінський.

Причому я маю конкретні факти, тому-що я маю обидві довідки. Вони мали необережність мені дати з своїми підписами першу довідку, яка повністю захищала Фенича і Офіцінського, і другу, видану наступного дня, в якому вже викладено, що ніяких зловживань у чому нас звинувачує Фенич і Офіцінський, не виявлено. Кінцеву довідку я підписав, тому-що вона підтверджувала, що ми працювали і працюємо в правовому полі. Всі ці довідки передані вже до суду і підшиті до справи. Отже виникає питання, по-перше: про замовність комісії, некомпетентність і її

упередженість. Тому-що важко назвати професіоналами таких людей, з такого серйозного органу, як Державна Інспекція Вищих Навчальних Закладів при МОНУ, яка протягом двох днів видає дві протилежні по змісту довідки.

– Цікавий був і склад комісії, тому-що туди був включений заступник ректора іншого закарпатського вузу, тоді, коли в наказі МОНУ це прізвище не фігурирувало... Як це могло трапитися?

– Ви дуже правильно це помітили. Це питання, що Ви тепер задали і спонукало мене звернутися до суду. Тому-що комісія допустилася цілого ряду не помилок, а порушень. Вони полягали в наступному. По-перше комісія не витримала відповідний термін. Десять днів до початку роботи комісії я мав мати на руках офіційне повідомлення від міністерства, а це було днів на багато менше. По-друге: голова комісії пані Іванова не познайомила мене з усіма членами комісії. Це входило до її обов'язків. Я, в принципі, мав повне право відхилити цю комісію. Мало того, що ті люди, які були перераховані в наказі, в повному складі так і не приїхали. Замість того нове порушення. Ті, які не були в наказі МОНУ, представники конкуруючого вузу, перевіряли наш університет. Добре знаючи, що Закарпатський Державний Університет є конкурентом УжНУ, голова комісії залучає до перевірки представників ЗакДУ. З міністром освіти, Іван Вакарчуком, ми про цей конфлікт інтересів говорили, коли йшла мова про акредитацію однієї з спеціальностей на інженерно-технічному факультеті. На акредитаційній комісії ректор ЗакДУ виступив в якості експерта і не маючи ніяких підстав, заявив про відсутність у нас необхідної кількості кадрів для заявленої спеціальності. Це дало підставу міністру відхилити акредитацію однієї спеціалісті нашому вузу, тоді як в ЗакДУ подібна спеціальність в міністерстві пройшла акредитацію без застережень. Ужгород невелике місто і про кадрове забезпечення ЗакДУ всі добре знають. Ось і дивним є залучення МОНУ від ЗакДУ без наказу двох незаявлених раніше перевіряючих. Проводячи перевірку вони копіювали і усилювали агресивну поведінку голови комісії і вели себе неадекватно. Якщо ця судова справа дійде до технічної комісії, то є багато свідків, які це підтвердять. Я вважаю, що якщо планувалася перевірка то всі члени комісії мали бути перераховані в наказі і якщо є конфлікт інтересів вузів, то він має бути врахований при формуванні списку перевіряючих. Ці порушення і привели до того, що ми звернулися до суду.

– Звинувачення в сторону угорців на мою думку не справдилися, адже статистика минулих років показує меншу кількість поступаючих цього року від угорських випускників минулих років...

– По цьогорічному вступу називаю вам статистику. На перший курс зараховано 2270 студентів. З них 1685 на стаціонар і 585 на заочне навчання. Якщо брати державне замовлення, ми його повністю виконали. У нас є 979 місць заповнені на денному відділенні і разом із заочниками 1142 місця. Якщо візьмемо національний склад, то на першому курсі на стаціонарі зараз навчається 1564 українців, що становить 93 відсотка, з числа тих, що навчаються. З числа тих, що закінчили школи з угорською мовою навчання є 103 особи, із них 77 угорці. До нас

поступило 5 румунів і поляків, по двоє словаків і росіян і 4 іншої національності. Угорці завжди стояли на другому місці, і якщо порівняти з минулими роками, то цього року їх поступило значно менше. Угорців у 2007 році поступило 120 осіб, що становить 10 відсотків від складу випускників угорських шкіл, у 2008 році 98, тобто 8,2 відсотка, а в 2009 році, я вже раніше цю цифру назвав, вона відповідає менше 7 відсоткам. Тобто, якщо була дискримінація українців, то я мав би прийняти набагато менше українців і більше угорців. І ще один аргумент. Коли було засідання кадрової комісії де мені пропонували догану, пан Олександр Бурлаков, голова Державної Інспекції Вищих Навчальних Закладів називав факти не з довідок, а чомусь із газет, які були і його розпорядженні, а це «Трибуна» і «Місцевий час».

– Але в цих виданнях наведені фальшиві дані...

– Для людей, які не розбираються в справі це легко використати. Я ж їм пояснював, що з тих 450 поданих заяв на напрям «історія», абітурієнтами було подано ще на декілька факультетів, де в переліку дисциплін для конкурсного відбору була Історія України. Якщо там була дійсно проблема, ті 450 чоловік пішли на історичний і дехто не попав би у ліцензійні обсяги. Тому-що ми більше, ніж передбачено ліцензією взяти не можемо. Але на історичному факультеті виявився недобір по ліцензії. Це означає, що Офіцінським і Феничем була штучно створена проблема. Мало того, я конкретно Вам заявляю, що мета полягала не винесення мені догани за результатами перевірки. Після кадрової комісії до мене підходили люди, які вибачалися. Один навіть сказав: «Я Вас вітаю, тому-що ми сьогодні обговорювали питання про Вашу відповідність займаній посаді». Тобто мета була наступна. Комісія повинна була підготувати такі документи, які б дали підставу міністру зняти ректора з роботи. Після того хтось міг бути призначеним в/о, тобто виконуючим обов'язки. Далі б ця особа створила під себе раду трудового колективу і провела «успішні» вибори нового ректора. В мене немає сумнівів хто це мав бути, і не називаю прізвище. Але то, що це провело б до дестабілізації в університеті, напруженій ситуацію, це однозначно. Коли йде мова про Фенича і Офіцінського, це є рядові люди, які просто виконували волю замовника. Це моя думка. Якби була ініціатива хоч 30 відсотків членів колективу університету про мою відставку, я б сам поставив питання про висунення мені недовіри. Але декани факультетів стали на мій захист.

– На скільки має університет автономію при вирішенні деяких внутрішніх проблем?

– Міністр Вакарчук ще будучи ректором взагалі виступав за автономію вищих навчальних закладів. Зараз я Вам відверто можу сказати, що великої автономії я не відчуваю. Можу приклад назвати. Коли були ті події, про які ми зараз з Вами говоримо. Для виконання міждержавних угод я звернувся з офіційним листом до міністра освіти і науки, щоб він дозволив, як виняток, провести співбесіду на знання угорської мови. В моєму листі наголошувалося, що на історичному факультеті штучно створена проблема в результаті якої я можу не виконати угоду між Україною і Угорщиною. В мене в контракті записано, і пан міністр мав би знати,

що я зобов'язаний виконувати державне замовлення і міжнародні угоди. Прийшло офіційна відповідь від міністерства, яка була настільки завуальованою, що її виконувати було неможливо, а ситуація заставляла діяти. Відповідь МОНУ складалося з двох абзаців: перший, внести зміну у правила прийому не можливо. Другий абзац сформульований так, що приймальна комісія сама вирішує такі питання, але повинна про це повідомити абітурієнтів як у засобах масової інформації так і в усному порядку (по телефону).

– А Ви так і зробили ...

– Так, і це ще одна з причин, що я подав до суду. Тому-що цей другий момент хай мені його потрактує пан заступник міністра, що підписав лист. Якби цього другого пункту не було я б взагалі не допустив співбесіди. І тоді би виникли інші проблеми. Угорщина і Євроспільнота мала б повне право висунути претензії до України і задати питання: Чому ігноруються міжнародні угоди? Що, Україна стає на шлях денонсації угод? А ці угоди я зобов'язаний виконувати. І само цікаво, що коли було засідання кадрової комісії, на той другий пункт ніхто не звертав увагу. Я переконаний, що О. Бурлаков отримавши доповідні записки від направленої ним комісії, підготував міністру доповідну не по довідках комісії, а по фальсифікованих і тенденційним даним, наведених у статтях у ЗМІ. На мою думку він наперед знав які клітинки треба заповняти, і що в них має бути, щоб очорнити ректора. Виникає запитання: чи Вакарчуку була подана повна інформація, чи Він не розбирався в справі? Але...і це відпадає. Тому-що коли я зробив доповідну на ім'я О. Бурлакова, аналогічну відправив на ім'я міністра з додатками багатьох інших документів. Доповідна записка була відправлена не поштою, а персонально передана одним з моїх проректорів у приймальню міністра. Так що Вакарчук або не прочитав мою доповідну записку, або не хотів прочитати...

2009 р.

УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КОНФЛІКТ – ШПІУЧНИЙ

Декани УжНУ вважають, що цьогорічна вступна кампанія відбулася цілком прозоро. Несподіваний «міжнаціональний конфлікт», який спробували роздмухати в УжНУ цього річ, здається, завершиться нічим. Окрім двох ініціаторів скандалу, проблем не бачить практично ніхто. На підтримку ректора висловилися більшість деканів університету. Окрім, хіба що, як не прикро, можливо, Миколі Вегешу, його рідного історичного. Власне, нинішній декан цього факультету й ініціював «міжетнічну проблему». Точку зору деканів УжНУ пропонуємо вашій увазі.

Юрій Бідзія, декан філологічного факультету:

Кожен може висловлювати свою точку зору, але не варто виробничі питання університету виносити за його межі, тим більше – до етнічної площини. Тому що питання етносу – завжди дуже болючі. У Закарпатті у всі віки мирно співіснували багато національностей, і якщо угорці в нашій області – другий за кількістю представників етнос (15%), то певно і у вищих навчальних закладах повинно було б навчатися стільки відсотків угорців. І якщо існують міждержавні урядові угоди,

то їх необхідно виконувати, а не лише декларувати, і якщо у Міністерстві вирішили надати стільки державних місць для угорців, то для чого піднімати галас через десяток угорців серед тисячі абітурієнтів? На жаль, нині в нашій державі національна політика декларується, але не виконується. Знову ж таки кажу, що не хотілося б обговорювати цю ситуацію за межами університету, адже все можна вирішити за столом переговорів.

Володимир Лазур, декан фізичного факультету:

Я скажу, що у Києві нам ніколи б не виділили цих 10 державних місць, якби не відкриття природничо-гуманітарного факультету з угорською мовою навчання групи фізиків. Завдяки цьому факультету ми розв'язали проблему спеціалізації усіх студентів-фізиків на наших факультетських кафедрах. Адже ми мали 50 чоловік державного замовлення, і шість кафедр, а для спеціалізації потрібно було на кожную кафедру по 10 чоловік. Тепер маємо 60 студентів, і у зв'язку з цим Київ дозволить нам давати їх на спеціалізацію. Ми задумали так, що перші два роки наших студентів-угорців будемо навчати угорською, але з одночасним перекладом фізичних термінів на українську. Тобто, маємо дві гарні ідеї: по-перше, навчити цих дітей розмовляти і розуміти фізику українською, по-друге, розділити через два роки цих 10 чоловік на кожную з шести кафедр, згідно з їхніми побажаннями, тобто будемо їх давати на спеціалізацію. Тому весь колектив фізичного факультету схвально ставиться до відкриття цього факультету з угорською групою, і ми навіть не знаємо, як можна назвати це незрозуміле збурення навколо факультету?

Василь Лендєл, декан хімічного факультету:

Вважаю, що приймальна комісія УжНУ цього року працювала абсолютно прозоро, тим більше, що під час її роботи тривала перевірка з Міністерства. І для мене незрозумілі звинувачення доцента Володимира Фенича і професора Романа Офіцинського у бік ректора. Якби це рішав сам Микола Вегеш, я б ще, може, щось казав. Але за виділення державних місць для угорців голосувала вся приймальна комісія – а це проректори, декани і т.д. Тобто це рішення – колегіальне і абсолютно прозоре, і перевірка з МОНу не виявила у цьому рішенні ніяких порушень. Я б сказав, що хлопцям-історикам треба заспокоїтися, просити вибачення перед університетом, і на цьому цю історію завершити.

Юрій Остапець, декан факультету суспільних наук;

Майже «детективна історія» про порушення прав українців при вступі до УжНУ триває, незважаючи на те, що комісією МОН України, яка перевіряла Університет, прийняті відповідні рішення. Університетом розроблений комплекс заходів, які направлені на усунення певних недоліків у роботі приймальної комісії. Це цивілізований вимір вирішення будь-якого конфлікту. Продовження публікацій нічого іншого як псування іміджу УжНУ в очах громадськості не принесе. Тим більше, що нічого нового в них не пишеться. Незабаром відбудеться засідання Змішаної міжурядової українсько-угорської комісії, де це питання буде обговорюватись. До наступної вступної кампанії буде прийняте відповідне рішення МОН України, яке не дасть підстав для подібного роду публікацій.

Позицію ректора підтримали всі декани УжНУ, його діяльність була позитивно оцінена Зборами трудового колективу, які щойно відбулися.

Петро Лизанець, декан гуманітарно-природничого факультету:

Вступна кампанія в цьому році була повністю прозорою, приймальна комісія працювала у нормальному режимі, всі рішення приймала одногосно, за винятком питання, пов'язаного з гуманітарно-природничим факультетом. Гуманітарно-природничий факультет з угорською мовою навчання був відкритий рік тому і нині успішно працює. Факультет створений на базі трьох кафедр: математики, фізики, а також історії Угорщини та євроінтеграції. Викладацький склад у нас непоганий, маємо 4 професорів, докторів наук, понад 10 кандидатів, доцентів, так що ми викладацьким складом задоволені. Єдина проблема, що маємо багато сумісників, але ми будемо вирішувати її якомога швидше. Ми будемо працювати над тим, щоб на наших кафедрах були хоча би по три постійні викладачі. Щодо питання роботи приймальної комісії: коли в університеті проводився спеціально окремий прийом на гуманітарно-природничий факультет, було зазначено, що проводиться прийом документів на факультет саме з угорською мовою навчання! Але за кілька днів до завершення на прийом на спеціальність «історія», на наш факультет просто посипалися заяви від абітурієнтів, які вступали на історичний факультет, але

угорською мовою не володіли. Ми попередили їхніх батьків, мовляв, не травмуйте дітей, для чого ви здаєте сюди ваші документи, адже діти не володіють угорською! Але батьки уперлися, мовляв, вони вивчать мову і т.д.

Але я гадаю, що самі батьки не додумалися б до такого, хтось їх на це напоумив, сказав, що, мовляв, там є 18 безкоштовних місць і ви ці місця отримаєте. Бачте, ми могли заборонити здавати дітям-українцям ці місця, але ми цього не зробили. Ми вирішили прийняти документи від цих дітей, але вирішили також, що мову потрібно знати, тому ввели додаткову співбесіду на знання угорської. У нас, наприклад, вже вступали українці на угорське відділення, але всі вони чудово знали угорську мову. На співбесіді ми дали студентам анкету, яку вони повинні були заповнити угорською: своє прізвище, ім'я, рік народження та коротку автобіографію. Тобто, ми не вимагали особливих знань з граматики, фонетики, а лише знання угорської розмовної мови. На цю співбесіду прийшли лише троє з двадцяти абітурієнтів, на наступний день прийшов ще один. Жоден з них не володів угорською мовою. Тоді були прийняте рішення приймальної комісії про те, що ті, хто не пройшов співбесіди на знання угорської мови, не зараховані до університету. Тому я вважаю, що вступна кампанія пройшла нормально і прозоро, вся приймальна комісія приймала свої рішення одногосно, крім декана історичного факультету, і думаю, що ректор тут показав правильну принципову позицію. Не йде мова про те, що хтось з угорців принижує українців, адже ми прийняли до університету 7 % угорців, тоді як кількість цієї національної меншини у Закарпатті становить 12 %. Так що тут немає жодної дискримінації.

2009 рік

***НЕ РУБАЙТЕ ПЕНЬ, НА ЯКОМУ СИДИТЕ,
АБО НЕ ПЛЮЙТЕ В КОЛОДЯЗЬ, ІЗ ЯКОГО КОЛИСЬ
І САМИМ ЦЕ ДОВЕДЕТЬСЯ НАП'ЯТИСЬ...***

Вся стрічка новин

Непросто опиратися агресивно нав'язуваній брехні. Однак це необхідно зробити заради справедливості. Наскільки це мені вдасться — покаже час.

Найперше, хотів би розпочати свій матеріал із висловлювання й тлумачення що таке національна держава уродженця Львівщини, колишнього соратника В'ячеслава Чорновола, народного депутата України трьох скликань Богдана Бойка: «Поняття «національна держава» має два значення. Якщо під нацією розуміти «націю політичну», тобто всіх громадян держави незалежно від їхньої національної приналежності, то «національна держава» і «незалежна, суверенна держава» — це синоніми.

Якщо під нацією розуміти «націю етнічну», то національна держава — це країна, де почуття національної приналежності кожного громадянина не висміюється як пережиток «темного минулого», а створюються всі умови для реалізації потреби людей бути причетним до такої людської спільності, як нація. У такій державі громадяни інших національностей визнають корінний народ державоутворюючою нацією, мають із ним не тільки рівні права, але й обов'язки, знають і поважають його мову, закони й історію. При цьому вони мають всі необхідні умови для свого національного розвитку, виступають повноважними

представниками культури свого народу, а не «п'ятою колоною» інших держав». (Богдан Бойко. «Народ, який перемаже», 2005 рік, Наклад 15 000 пр.).

Це висловлювання справжнього патріота свого народу й своєї держави. Воно так і повинно бути у справді «незалежній та суверенній державі». І поряд із корінним українським народом на своїх етнічних землях «повинні створюватися всі необхідні умови для свого національного розвитку», а також «поважати його мову, культуру, закони, історію» і не висміювати як пережиток «темного минулого».

Закарпаття — це єдина область України, де на її території уже століттями компактно і дружелюбно проживають майже сорок національностей. Серед них і угорська меншина, яка складає більше 12 відсотків осіб від загальної кількості населення краю. Тому «З метою сприяння розвитку українсько-угорських міждержавних зв'язків в освітній та науковій сферах, здобуття вищої освіти угорською мовою представниками угорської національної меншини Закарпаття та забезпечення конституційних прав на здобуття освіти рідною мовою і формування нових засад для проведення процесу інтеграції України до Європейського Союзу, Україна й Угорська Республіка домовилася створити на історичному факультеті УжНУ кафедру історії Угорщини та європейської інтеграції» (витяг з інформації декана історичного факультету В. Фенича).

І стократ приємно, що автор цієї ідеї колишній народний депутат України, а нині — голова Демократичної спілки угорців України і мер міста Берегово Іштван Гайдош. Останній і звернувся до экс-ректора УжНУ Володимира Сливки щодо відкриття на історичному факультеті університету кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції. Тодішній керівник УжНУ, враховуючи специфічність нашої області, з порозумінням віднісся до цієї пропозиції. Уже 25-26 вересня 2003 року в Ужгороді відбулося XII засідання Змішаної Українсько-Угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин. Цей доленосний документ для школярів-угорців, що навчаються у школах з угорською мовою навчання підписали: голова української делегації — голова Державного комітету України у справах національностей та міграції Геннадій Москаль, з угорської сторони — державний секретар адміністрації Прем'єр-міністра Угорської Республіки Вілмош Сабо. А уже через два місяці (19.11. 2003 р.), ректор УжНУ Володимир Сливка звернувся з офіційним листом до Міністра освіти й науки України Василя Кременя. Текст подаю в оригіналі, але в скороченому варіанті: «Згідно з протоколом XII засідання... для відкриття на базі УжНУ кафедри історії Угорщини і на прохання народного депутат І. Гайдоша університет просить у плані прийому на 2004/2005 навчальний рік додатково виділити 10-15 місць за державним замовленням зі спеціальності 6.030300 «Історія» для випускників шкіл з угорською мовою навчання». І так — щороку. Хорошу справу започатковано людиною, для кого справедливість і об'єктивність було над усе.

Але це дано не тим, про кого мова піде нижче. Якщо корінним жителям не хочете допомогти, бо, можливо, не знаєте як, а ще гірше, якщо цього не хочете знати, шановний доморощений Фенич і твої Герцики. А життя вами уже вертить, як

флюгером. Чому? Та по-простій, як кажуть на хлопський розум, причині: не маємо своєї переконливої орієнтації, не знаємо куди йдемо й навіщо, а «залітна птиця низького польоту» типу срібний призер однієї зі львівських сільських шкіл Офіцинський, який теж ніяк не може визначитися з ким йому бути і до якого берега пливати: до заморського чи рідного?! Хоча скажу відверто у нього життя-буття на Закарпатті завжди було фонтаном, де б він не працював. Нічого ніколи собі не відмовляв. Але характер і львівська шляхетна натура не дає жити й працювати по-людськи, як кажуть: «Як Бог приказав». То ж пощадіть (спеціально підкреслив — Авт.) людей нормальних, від котрих ви свого часу мали лише всіляку підтримку й пораду, не задавайте нікому не потрібного клопоту, бо те, що ви заварили «Не коштує й виїденого яйця». Але щадити такий писака, як Щадей чомусь не може. Невже батько не вчив тебе, Вікторе, у гірському селі на Воловеччині, що таке «Добро», а що таке «Зло». Вчив, вчив, бо він у тебе — людина розумна й об'єктивна. Але у сім'ї не буває, як говорять, без фотографа... Виходить той, що замовив тобі ці матеріали, має набагато більший вплив на тебе (Мені достовірно відомо, що п. Офіцинський тинявся і по інших обласних газетах, які своєю репутацією дорожать і відфутболили професора подалі від гріха й...). Але скільки б клубок не котився — кінець нитці мусить бути. Кажуть же розумні люди: «Батіг лускає у кінці». Я не про того Батога Мішу, що разом з ним вчилися на факультеті журналістики у Львові, а потім він був народним депутатом України, а відтак організував і був генеральним директором УНІАН, я про чередарський кербач, той самий, що свого часу носив малий Тарасик-пастушок, який згодом став Великим Кобзарем.

Дует Фенич-Офіцинський, котрий своїми неправдивими паскваліями в окремих газетах «жовтого кольору» не стільки хочуть знайти правду, якої в природі просто не існує, наскільки намагаються навіть відкритим текстом проводити національне нагнітання між дружніми народами, які вже століттями компактно проживають на території Срібної Землі. Мало того, всі ці матеріали, як на мене, написані не самими авторами, а під диктовку людини, котра всіляко намагається «прихватувати» найстаріший вуз Закарпаття. Не випадково до членів перевіряючої групи, потрапили викладачі одного з вишу краю, які за словами ректора й присутніх «...своєю поведінкою створили напружену ситуацію серед технічних працівників приймальної комісії УжНУ». Висновок напрашується один: «Ось звідки вітер віє!» ...

Чому проблемне питання щодо прийому документів від абітурієнтів на кафедру історії Угорщини та Європейської інтеграції, де головним завданням є підготовка вчителів-істориків для угорсько-мовних шкіл області (цей факт знаходимо і в інформаційній довідці завідувача вищезазначеної кафедри В. Феннича за 2008 рік), не виникало раніше? Та по простій причині. Під час вступної кампанії у 2009 році було виявлено кілька фактів подання документів на вищеназвану кафедру від осіб, котрі не володіли угорською мовою і природно не закінчували загальноосвітню школу з угорською мовою навчання. Аби уникнути можливого міжетнічного протистояння, яке намагалися нагнітати члени

приймальної комісії В. Фенич та Р. Офіцинський, керівником вузу і було прийняте на той час єдине правильне рішення: введення співбесіди на знання угорської мови, а тих хто поширював неправдиву інформацію серед студентів — звільнити від обов'язків у приймальній комісії. Мало того, керівник вузу вивів із складу приймальної комісії Р. Офіцинського та В. Феннича не через те, що вони звернулися зі скаргою до МОНУ, а за неетичну поведінку, що зумовило дезорганізацію у роботі приймальної комісії, зміст якої поданий у службовій записці.

Дійсно, діючими правилами прийому до УжНУ на 2009 рік та чинним законодавством не передбачено співбесіду на знання угорської мови, хоча ректор університету звернувся зі спеціальним листом до Міністра освіти й науки України щодо надання такого дозволу (лист від 24.08.2009 №1-10/1280), але була, звичайно, отримана відмова (лист МОН України від 28.072009 №1/11-6197). Це й зрозуміло, хоча в абзаці 2 цього листа читаємо наступне: «... звертаємо Вашу увагу, що усі питання, пов'язані з прийомом до вищого навчального закладу, розв'язуються приймальною комісією, а її рішення повинні своєчасно доводитися до відома вступників засобами наочної інформації». Це і було зроблено ректоратом. А цим листом до міністра керівник вузу хотів себе лише підстрахувати, хоча міг це зробити і без погодження. У нього на це є всі повноваження.

Після проведення перевірки УжНУ спеціальна комісія «видала на гору» чомусь дві довідки, в котрих наведені факти в першій не співпадають із другою. Тим паче, у першій читаємо, що «з 10 по 11 серпня 2009 року здійснено перевірку УжНУ...», а у другій — «з 10 по 12 серпня 2009 року здійснено перевірку УжНУ...». Отже, цілу добу перевіряючі писали другу довідку, котра на півсторінки стала «важчою». А ось «Протокол розбіжностей», який підготувала вчена рада УжНУ зайняла аж сім стандартних сторінок, в якому аргументовано й в дохідливій формі дано конкретні відповіді на кожен пункт обох довідок перевіряючих. Інше питання, чому високі гості зі столиці й декотрі їх місцеві поплічники не хотіли брати до уваги офіційні документи, на підставі яких з 2004 року здійснювався розподіл місць державного замовлення за напрямками «Історія», а з 2008 року — «Фізика» та «Математика», а також відкриття кафедр гуманітарно-природничого факультету з угорською мовою навчання фахових дисциплін, які керівництво вузу запропонувало долучити до матеріалів перевірки. Сам же Феннич, як завідувач кафедрою у своїй історичній довідці, написана ним у минулому році, наводить такий факт: «У вересні 2005 року навчання розпочали 28 студентів угорської національності (не української— !!!) з Берегівського, Ужгородського, Мукачівського, Виноградівського, Тячівського районів Закарпатської області, двадцять із яких — на державному замовленні». І тут ще ніякої «Апології правового нігілізму» нема («Трибуна», 7 листопада 2009 р., 13 ст.).

Гадаю, що ніяких би листів-скарг до міністерства не було, якби керівництво вузу провело ретельну перевірку (але це й тепер ще не пізно) виділених угорською стороною коштів, згідно змішаного Протоколу, щодо їх використання за призначенням керівництвом кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції

історичного факультету. А сума була чималенька. За словами державного секретаря Угорського уряду Сабова, котрий нещодавно в приміщенні угорського консульства дав прес-конференцію і назвав цифру 6 мільйонів форинтів, які були виділені угорською стороною для добудови двох поверхів у головному корпусі УжНУ, а також придбання оргтехніки, підключення комп'ютерів до Інтернету та укомплектування бібліотеки необхідною літературою. Крім того, він чи не левову частину свого виступу присвятив питанню, що стосується газетних матеріалів та доповідної записки до МОН України В. Феннича та Р. Офіцинського. Поступок цих людей ні він, ні губернатор області з яким зустрівся того ж дня, ані інші офіційні особи області й України не схвалюють і не підтримують. Про це ще раз було наголошено і під час зустрічі, що відбулася нещодавно в Києві, між міністрами закордонних справ України Петром Порошенком зі своїм угорським колегою Петером Балажем.

Декани УжНУ також вважають, що цьогорічна вступна кампанія відбулася цілком прозоро. А несподіваний «міжнаціональний конфлікт», який спробували роздмухати в УжНУ цьогоріч, здається, завершиться нічим. Окрім двох ініціаторів скандалу, проблем не бачить практично ніхто. На підтримку ректора висловилися більшість деканів університету, окрім, хіба що, як не прикро М. Вегешу, його рідного історичного. Власне, нинішній декан цього факультету В. Фенич й ініціював «міжетнічну проблему» проти свого попередника М. Вегеша, котрий і допоміг свого часу першому очолити «істориків». Точку зору деканів УжНУ вже були опубліковані у пресі й розміщені на сайті УжНУ й нам залишається ще раз назвати лише їхні прізвища: Юрій Бідзіля, Володимир Лазур, Василь Лендел, Петро Лизанець — відповідно декани філологічного, фізичного, хімічного, гуманітарно-природничого факультетів та декан факультету суспільних наук Юрій Остапеч.

Навіть обґрунтоване звернення проректорів та деканів УжНУ до громадськості Закарпаття не зупинило настирливих писак продовжити свою чорну справу. У ньому, зокрема, читаємо: «З огляду на те, що протягом майже півроку у друкованих та електронних засобах масової інформації оприлюднені резонансні матеріали, що стосуються роботи приймальної комісії УжНУ та зарахування студентів на гуманітарно-природничий факультет нашого університету, й поширення чуток про підтримку деканами факультетів УжНУ заяв декана історичного факультету доц. В.І. Фенича та професора кафедри історії України Р. А. Офіцинського про нібито дискримінаційні дії керівництва університету стосовно абітурієнтів-українців, заявляємо:

1. Квота щодо набору студентів на гуманітарно-природничий факультет з угорською мовою навчання визначена на міжурядовому рівні двох держав. Прийом угорськомовних абітурієнтів на згаданий факультет ніяким чином не зачіпає інтереси студентів-першокурсників історичного факультету, тому трактування цього питання в контексті міжетнічної проблеми та національної дискримінації українців вважаємо недопустимим.

2. Оскільки питання зарахування студентів є частиною навчально-виробничої діяльності вишу, то його потрібно конструктивно й законно, відповідно до державних законодавчих актів та Статуту вищого навчального закладу, вирішувати в межах університету, а не оприлюднювати на шпальтах газет надуману інформацію, провокуючи міжнаціональний конфлікт та ворожнечу в багатонаціональному Закарпатті.

3. В умовах передвиборчої кампанії, що розпочалася в нашій державі, вважаємо за доцільне наголосити, що вищі навчальні заклади, відповідно до законодавчих актів України, не слід втягувати в політичне, релігійне, етнічне та ін. протистояння. Навчальний процес вимагає від усіх співробітників університету, від ректора й до лаборанта, вдумливої, виваженої та результативної праці для якісної підготовки майбутніх фахівців, бо будь-яка необачна дія може мати руйнівні наслідки в діяльності вишу, підірвати авторитет першого вищого навчального закладу в краї.

Вони практично були одностайні й під час засідання вченої ради УжНУ 24 грудня, рішення якого поклало жирну крапку на «конфлікті», який розпочався в вузі ще з травня минулого року.

Як інформує своїх читачів кореспондент UA-REPORTER.com. (друкуємо мовою оригіналу, скорочено): «По мнению большинства членов ученого совета, с которыми удалось пообщаться в кулуарах, настоящей причиной конфликта между руководства университетом и двумя его сотрудниками, Феничем В. И. Официнским Р., стало вакантное место заведующего кафедрой истории Украины УжНУ. Еще в мае 2009 года, результате тайного голосования ученого совета Роман Официнский проиграл профессору Дмитрию Данилюку выборы зав. кафедрой. С этого момента и начались все «злключения» в стенах УжНУ и грязная пиар-компания «Фенича-Официнского» вышедшая далеко за пределы вуза. Официнский, следуя своим интересам и необоснованным амбициям, потребовал у руководства УжНУ повторного голосования по замещению вакантной должности, одновременно «раздувая» в желтой прессе слухи, о якобы имеющем место конфликте у вузе ...

Чтобы положить конец разного рода инсинуациям и успокоить «Страсти» ученый совет УжНУ принял решение 24 декабря провести повторное тайное голосование по должности зав. кафедрой истории Украины. В итоге голоса распределились так: из присутствующих 51 члена ученого совета за Данилюка Д.Д. проголосовали 45 ученых «мужей», за Официнского Р. А. ... трое. Еще три бюллетеня были признаны недействительными...

Видимо таким решение ученый совет показал свою принципиальную позицию, а тем кого он свои голосованием поставил на «место», следует задуматься, стоит ли ставить свои личные амбиции выше интересов университета, а также об этике взаимоотношений в коллективе и о престиже УжНУ».

Ось нарешті прийняте ще одне правильне й обгрунтоване рішення щодо вискочки і свавільного Офіцинського та його скандального Фенича.

Голова правління Демократичної спілки угорців України (ДСУУ), мер Берегова, экс-народний депутат України Іштван Гайдош теж стурбований серією нападок на природничо-гуманітарний факультет з угорською мовою навчання УжНУ. На засіданні президії ДСУУ була прийнята спеціальна заява у якій, зокрема, читаємо: Вважаємо незрозумілим, що деякі викладачі університету, натомість аби радуватись тому, як розвивається та розширюється найстаріший вуз нашого краю, воюють з угорськомовними українцями-студентами та навіть з власним ректором.

Президія ДСУУ з обуренням констатує, що використовуючи ображеність та жагу до кар'єри доцента Володимира Фенича та професора Романа Офіцинського, націоналістичні організації відкрили широкий наступ, спрямований на дискредитацію цього новоствореного факультету.

Президія Демократичної спілки угорців України твердо підтримує природничо-гуманітарний факультет, студентів, які там навчаються, а також керівництво УжНУ, рішуче відкидає будь-які спроби, спрямовані на роздмухування міжнаціональної ворожнечі та міжнаціональні конфлікти.

Гадаю, що доречним буде і навести текст інтерв'ю самого ректора Миколи Вегеша, яке теж дасть відповіді на окремі резонні, а також заплутані проблеми, що було свого часу надруковано у газеті «Карпат ісос со» (подаємо у скороченому варіанті).

– Миколо Миколайовичу, що Вас зумовило оскаржити результати міністерської перевірки в суді?

– Після скарг, що попали у наше міністерство від двох викладачів УжНУ Володимира Фенича і Романа Офіцинського, відразу до Ужгорода була направлена спеціальна комісія, яка фактично перевіряла роботу приймальної комісії. Однак було підготовлено дві довідки: перша щодо справи Фенича і Офіцинського, а друга — по роботі приймальної комісії. Я глибоко переконаний, що ця перевірка була замовною, тому-що коли поступає скарга від того чи іншого викладача, тим паче, коли звинувачують ректора у дискримінації при прийомі, то в такому випадку члени комісії повинні були зустрітися зі мною й почути насамперед мою думку. Це загальноприйняте правило непрошеними «гостями» було проігноровано, що також нами зафіксовано при поданні заяви до суду. Те що міністерська перевірка була замовною видно було вже з перших хвилин її роботи. По-перше, голова комісії пані С. Іванова відмовилася приймати від нас папку з документами, що стосувалося даної справи, і яку ми спеціально підготували для перевірки. По-друге, вона заявила, що не буде розглядати жодні документи, оскільки вони їй не цікавлять, а буде робити за своєю схемою, запро-шуючи до себе в кабінет тих, котрі їй потрібні. Було вивішено оголошення про прийом комісією МОНУ бажаючих із числа вступників або їх батьків. Охочими виявилось тільки декілька осіб, яких на очах працівників приймальної комісії за руку вводили в кабінет Іванової Р. Офіцинський, як представників «дискримінованих» вступників. До речі, всіх «дискримінованих» молодих людей, на моє переконання, силоміць заставили бути статистами в брудній виставі п. Іванової. Підтвердженням цього є той факт, що всі

вони зараховані й вчаться на історичному факультеті, Тому не було потреби штучно роздмухувати проблему дискримінації, бо вона була надуманою і зайвою...

Отже виникає питання, по-перше: комісія була на замовлення, по-друге, її некомпетентність і упередженість. Адже важко назвати професіоналами людей з такого серйозного органу, як Державна Інспекція Вищих Навчальних Закладів при МОНУ, яка протягом двох днів видає дві зовсім протилежні за змістом довідки.

– Цікавий був і склад комісії, адже до нього ввійшли і двоє представників ще одного ужгородського вузу. Як це могло трапитися?

– Цей факт і спонукав мене звернутися до суду, адже комісія допустилася цілого ряду не помилок, а масу серйозних порушень. По-перше, комісія не витримала відповідний термін. Десять днів до початку роботи комісії я мав мати на руках офіційне повідомлення від міністерства. По-друге, голова комісії п. Іванова не ознайомила мене з усіма членами комісії, а це входить в її безпосередні обов'язки. У такій ситуації мав повне право не допустити цю комісію до роботи. Мало того, що ті люди, які були перераховані в наказі, в повному складі так і не приїхали. До того ж, ще одне серйозне порушення. Ті, які не були в наказі МОНУ — це були представники конкуруючого вузу — ЗакДУ. Добре знаючи, що Закарпатський Державний Університет є конкурентом УжНУ, голова комісії залучає до перевірки його представників. Мало того, амбіційних, наглих і скандальних. З міністром освіти п. Вакарчуком про наш конфлікт із ЗакДУ говорили, коли йшла мова про акредитацію однієї зі спеціальностей на інженерно-технічному факультеті. На акредитаційній комісії ректор ЗакДУ п. Ващук виступив, як експерт, і не маючи ніяких підстав, заявив про відсутність у нас необхідної кількості кадрів для підготовки даних спеціалістів. Це дало підставу міністру відхилити нам в акредитації, а для ЗакДУ чомусь подібна спеціальність пройшла акредитацію без ніяких застережень. Не знаю, не знаю, де кращий кадровий потенціал в УжНУ чи Закду? Ось і постає дивним залучення МОНУ до перевірки нашого університету представників ЗакДУ, навіть без ніякого наказу.

«Проводячи перевірку, каже далі Микола Миколайович, — вони копіювали і підсилювали агресивну поведінку голови комісії і вели себе неадекватно. Якщо ця судова справа дійде до технічної комісії, то є багато свідків, які це підтвердять».

– Але нинішнього року, на відміну від попередніх років, набагато менше тих студентів, котрі закінчили середні школи з угорською мовою навчання або так звані змішані?

– З числа тих, що закінчили школи з угорською мовою навчання є 103 особи, із них 77 угорців. Я хотів би навести і такий факт. Тим паче, що угорці завжди стояли на другому місці щодо кількості, і якщо порівняти з минулими роками, то цього року їх поступило значно менше. Угорців у 2007 році було 120 осіб, що становило 10 відсотків від складу випускників, у 2008 — 98, тобто 8,2 відсотка, а в 2009 році — менше 7 відсотків. Тобто, якщо була дискримінація українців, то я мав би прийняти набагато менше українців і більше угорців.

Автор цих рядків попросив ректора УжНУ надати офіційну інформацію про тих угорців, котрі закінчили угорсько-мовні (змішані: угорсько-українські тощо) школи й поступили на державне замовлення на гуманітарно-природничий факультет з угорською мовою навчання (Історія). Таких першокурсників виявилось 18. Найбільше їх з Ужгородської угорської гімназії, Великодобронського ліцею (Ужгородський ліцей) та Пийтерфолівського ліцею (Виноградівський район) — по троє, ще двоє першокурсників закінчили Виноградівську ЗОШ №3 і стільки ж ліцей у Великих Берегах (Берегівський район), ще по одному першокурснику навчалися у Шишлівській ЗОШ I-III ст., Берегівській угорській гімназії та ЗОШ №4, Косонській та Баркасівській ЗОШ I-III ст.

До цього хочу додати, що нині на другому курсі гуманітарно-природничому факультеті з угорською мовою навчання (спеціальність «Історія») є 19 студентів (державне замовлення), третьому — 22, четвертому — 16 і п'ятому — 25!!! Тут, як мовиться, коментарі зайві.

— До речі, наскільки має університет автономію при вирішенні деяких внутрішніх проблем?

— Міністр Вакарчук ще будучи ректором взагалі одного з вузів у Львові виступав за автономію вищих навчальних закладів. Зараз відверто можу сказати, що великої автономії я не відчуваю. Можу приклад назвати. Коли я звернувся з офіційним листом до міністра освіти і науки, щоб він дозволив, як виняток, провести співбесіду на знання угорської мови, в якому наголошував, що на історичному факультеті штучно створена проблема в результаті якої я можу не виконати угоду між Україною і Угорщиною. А у мене в контракті записано, і пан міністр мав би знати, що я зобов'язаний виконувати державне замовлення і міжнародні угоди. Прийшло офіційна відповідь від міністерства, яка була настільки завуальованою, що її виконувати було неможливо, а ситуація заставляла діяти. Відповідь МОНУ складалося з двох абзаців: перший, внести зміну у правила прийому не можливо. Другий абзац сформульований так, що приймальна комісія сама вирішує такі питання, але повинна про це повідомити абітурієнтів як у засобах масової інформації так і в усному порядку (по телефону)».

(Репліка автора: «Щоб «операція ЗакДУ» вдалася на славу звернулися до таких собі «розвідників» — дуету Фенич-Офіцинський, котрі повинні були свої ганебними статейками підготувати підґрунтя для прийняття замовного десанту із Міністерства. І замість того, щоб потиснути долоні своїх колег із УжНУ, вони «браві й безстрашні десантники» потрапили в шалено теплі обійми славних і добре підготовлених у цій справі представників ЗакДУ. Ті зробили все для того, щоб дорогі гості зі славної столиці відчували себе в Ужгороді, як вдома й трошки краще. Транспорт, дорогі готелі, заморські блюда — все було підготовлено для них. Так би робилося на периферії!»).

Редактор газети «Місцевий час» Віктор Щадей у статті «Ректор підставив універ» (21.XI. 2009 р., №45 (58)) уже у підзаголовку виносить суворий вердикт ректору УжНУ М. Вегешу буцімто «...через його безвідповідальність майбутнє

наших студентів опинилося під загрозою». До речі, заголовки у цій статі куди «крутіші» від «Відомостей міліції». Приміром, «Лікарі західних областей звинувачують Ющенка у геноциді», «Соратник Януковича, ректор одного із столичних вузів попався на педофільї, численних згвалтуваннях, гомосексуалізмі та зоофільї», «Удень — на навчання, ввечері — «на полювання», «Злодійкуватий школяр», «Чергова трагедія в ужгородській висотці» «Із сауни — в реанімацію», «Мати знайшла мертвою свою дитину», «Зять виявив труп тещі». «Початок і кінець Ющенка», «Хто заразив Україну», «Ющенко та Янукович запланували гіперінфляцію», «Спалах епідемії каліфорнійського грипу в Західній Україні — спецоперація з метою перенесення виборів» тощо. І наклад у цієї газети чи не найбільший в області — 25770 примірників. Щотижня я знаходжу її і у своїй поштової скрині, де конкретно вказана моя адреса, хоча я її не підписував. З чого б це?

Наводимо кілька абзаців із цієї статті: «Через його дивну поведінку (М. Вегеш — В. Г.) випускники наших шкіл (румунські, угорські, словацькі, циганські — це не «наші — Авт.) не змогли поступити на бюджетне навчання, бо їхні місця було передано випускникам угорських шкіл. Яскравий приклад — історичний факультет, де 40 % усіх місць держзамовлення було віддано представникам угорської національності. Тобто випускники школи з Перечинщини, Іршавщини чи Тячівщини (в останньому районі більшість випускників — це румунської та угорської національності — В. Г.) не могли поступити лише тому, що вони українці, а не угорці. Але навіть ті закарпатці, які знали угорську були відсіяні — керівництво ввело співбесіду, де особисто перевіряли «угорськість» вступників (відсів завжди був і буде, бо на одне місце, особливо на престижних факультетах подають документи у середньому від 5 до 20 абітурентів — Авт.).

Неподобства були і з цільовими направленнями: половину всіх цільових направлень для сільської молоді було передано для угорців. Це при тому, що їх на Закарпатті проживає всього 12 відсотків (це за паспортом — В. Г.) Треба також пам'ятати, що в Берегові для них уже створений угорський педагогічний інститут. Таке враження, що ми знову опинилися в 1939-1944 роках, коли угорські фашисти переслідували закарпатців. Жаль тільки, що колишній патріот Микола Вегеш скотився до ролі прислужника угорців».

От такої. І це так пише редактор газети про свій край, де століттями мирно і в дружбі жили закарпатці різних національностей і конфесій. Не знаю, де ти Вікторе лукавиш. Скажімо, у матеріалі «До 65-ої річниці визволення русинів-українців» («Місцевий час», 31 жовтня, №42(55), 8 ст.) читаємо дослівно: «Велика закарпатська родина: русини-українці, угорці, словаки, росіяни, євреї, румуни, роми, представники інших національностей (мабуть сюди входять і кровні українці — Авт.) — за роки після Визволення стали дійсно спорідненою і гармонійною. Адже наша закарпатська традиція — мудрість, терпимість, стриманість, трудолюбивість, доброта і любов до ближнього». Де насправді, Вікторе, справжнє обличчя твоєї газети ?!

А тепер щодо тих абзаців, котрі навів із твого матеріалу. Ти стверджуєш, що для угорців створено привілейовані умови прийому до вузу на окремі факультети. Але це, по-перше, впливає із Протоколу XII засідання змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин, яка відбулася в Ужгороді 25-26 вересня 2003 року (перша) та останньої — XIV (18-19 вересня 2008 р.) та інших директивних документів, що були прийняті по цьому питанні. З цього приводу резонно буде прочитати і клопотання (12.03.2008 р.) до ректора УжНУ М. Вегеша декана історичного факультету В. Фенича: «У зв'язку з визначенням зовнішньополітичного курсу України на інтеграцію в євроатлантичну спільноту та ЄС, зокрема, а також розташуванням Закарпатської області на кордоні України з країнами-членами ЄС, вчена рада історичного факультету УжНУ вважає за необхідне відкрити кафедру під назвою «Історія Угорщини та євроінтеграції» Доцільність поєднання євроінтеграційного вектору України з історією сусідньої Угорщини зумовлюється як багатомовною спільною історичною долею, так і підготовкою спеціалістів з історії для угорсько мовних шкіл Закарпаття (на території області проживає 151,5 угорців з поміж 156,6 тис. в Україні)».

Ось це писала п'ять років тому та людина, котра сьогодні і «заварила нікому не потрібну кашу», яку, мабуть, і самому доведеться її наминати аж тріщатимуть вилиці.

У матеріалі також наголошується, що «треба пам'ятати, що в Берегові для них (угорців — В.Г.) уже створений угорський педагогічний інститут. А що для українців не створено: УжНУ, ЗакДУ, «Славистичний» (Ужгород), «Україна» (Хуст), Мукачівський державний університет, більше 10 вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації. Крім того, десятки тисяч русинів-українців та українців із Срібної Землі навчаються у Львові, Києві, Харкові, Дніпропетровську, Одесі, Луцьку, Івано-Франківську тощо. Для прикладу. На факультеті журналістики на моєму курсі із Закарпаття вчилася сім моїх колег: усі практично русини-українці: двоє — з Ужгорода (батьки однієї з Галичини), троє із Іршавщини, один із Рахова і один — із Колочави Міжгірського району. І жодного угорця.

В одному з останніх номерів щотижневика «Трибуна» (Чи правда, Микола? 14 листопада 2009 р., ст.5) не обійшлося без чергового осинного жала. На цей раз псеавторами опусу виступають якісь там Лідія та Василь Герцики, тобто, як на мене, Лідія Герц та Василь Герцанич. Для них чуже горе — це радість, самовдоволення. Вони, як мовиться, «на сьомому небі», бо бач що «Міністр освіти й науки України І. Вакарчук цілком вмотивовано оголосив догану ректору УжНУ М. Вегешу за «прекрасно» проведено вступну кампанію. М. Вегеш із цього приводу вирішив судитися зі своїм начальником — міністром. Гарний показує приклад. Втім, прапор йому, недбайливому ректорові, в руки...».

Є мудре українське прислів'я: «Якщо ти швець, то в кравецьке діло не мішайся». Але що не зробиш, маючи «вказівку» від своїх повелителів, та ще може якісь «30 срібняків», чи то пак гривень. Із під їх пера вийде будь-який наклепницький пасквіль.

Шановні наймані писачки, по-перше, на якій підставі ви можете стверджувати, що ректору УжНУ міністр «вмотивовано оголосив догану», тим паче, що справа у суді. І тільки суд може винести остаточний вердикт по цьому питанні, але не якісь там Герцики, які у тій справі за яку взялися ані бум-бум.

По-друге, ви вважаєте, що М. Вегеш, який подав у суд міністра «Гарний приклад показує». А який же приклад показуєте ви і підлеглі ректора УжНУ В. Феннич та Р. Офіцинський, котрі, мабуть чимось обділені й ображені, разом із редакторами газет жовтого кольору «Трибуна» і «Місцевий час» (колишній головний редактор останньої — уродженець із Галичини, як і Р. Офіцинський) вилили на керівника вузу, де вони працюють, не відро помий, а цілу цистерну. Кажуть же, «Не копайте яму іншому, бо й самі можете в неї потрапити».

Висновок напрошується один: усі матеріали, котрі були написані й надруковані у вищеназваних газетах — це «гудзик пришитий чорними нитками до білої сорочки».

Мені спало на думку слова ректора КНУК, народного депутата України Михайла Поплавського, який в одному з інтерв'ю сказав: «Коли володарював Л. Кучма, мене запрошували очолити міністерство культури. До цієї заманливої пропозиції я підійшов по-філософськи. Зваживши всі «за» і «проти» я чемно подякував за довіру, а для себе подумав: ректор і в Африці — ректор, а ось скільки вже міністрів за роки Незалежності України було». Мабуть, пальців не вистачить ні на руках, ні на ногах...

Мимоволі згадав і слова відомого персонажа з комедійної стрічки «Весілля в Малинівці»: «Знову власть міняється...».

P.S.: Диву даєшся, коли читаєш газети, а їх в області «наплодилося» сила-силенна, які в основному очолюють ті люди, котрі закінчили історичний, філологічний, фізичний факультети тощо. Ще більше тих, хто за «конвертовану валюту» продасть і рідну матір, а не тільки свою батьківщину. За «100 зелених капусти» він ладен із Ужгорода до Львова гнати блоху.... У таких газетках і просочуються замовні матеріали, особливо якщо це ще вигідно її покровителю. Особливо «позаштатні автори» газет аби задовольнити апетити своїх можновладців і «волохатих рук», замовників із тугим гаманцем один перед другим із шкури лізуть. Що поробиш — це імідж жовтої преси. Кожній людині притаманно помилятися. Тільки той не помиляється, хто нічого не робить. Але для жовтої преси не існує того святого, що називається «журналістською етикою». Ми всі під одним небом ходимо і не потрібно плювати у той колодязь з якого ти ще вчора смакував джерельну водицю. А. можливо, ще раз захочеш із неї напиться?!!!

2010 рік.

*НИКОЛАЙ ВЕГЕШ,
ЯРОСЛАВ ЯДЛОВСКИЙ*

***РЕКТОР УЖНУ НИКОЛАЙ ВЕГЕШ МЕЧТАЄТІ,
ЧТОБЫ В УКРАИНЕ НАСПУТИЛИ ПОКОЮ
И СТАБИЛЬНОСТЬ***

Диплома третьей степени в национальном конкурсе «Лучшая книга Украины» в этом году удостоено издание «Карпатська Україна на шляху державотворення» (авторы – Николай Вегеш и Мариан Токарь). Книга вышла в свет в всеукраинском издательстве «Карпаты» (Ужгород). Кстати, издание профинансировано в рамках Программы поддержки средств массовой информации, издания произведений закарпатских авторов и развития сферы. С одним из авторов, Николаем Вегешем, ведет беседу корреспондент УКРИНФОРМа. 47-летнего ректора Ужгородского национального университета (УжНУ) Николая Вегеша особо представлять закарпатцам не нужно: доктор исторических наук, профессор, один из самых авторитетных исследователей истории родного края, особенно периода Карпатской Украины (1938–1939), 70-летие которой отмечается в этом году.

– Поздравляю вас, Николай Николаевич, с награждением книги, желаю новых научных и педагогических достижений.

– Благодарю!

– **Вы одним из первых среди закарпатских историков стали исследовать период Карпатской Украины. Собственно, в том, что юбилейные даты Карпатской Украины теперь отмечаются на государственном уровне, что ее президенту Августину Волошину посмертно присвоено звание Героя Украины, есть и ваша заслуга. А ваши труды как-то отметили?**

- Указом Президента Украины по случаю 70-летия Карпатской Украины меня наградили орденом «За заслуги» II степени. Ордена удостоен и профессор Омелян Довганич.

– **Как вы «вошли» в тему Карпатской Украины?**

– Во-первых, я родом из живописного Межгорья – из этих мест и создатель Карпатской Украины отец Августин Волошин, и ее певец поэт Василий Гренджа-Донской... С детства слышал о них, но немного: Карпатская Украина и все связанное с нею в советские времена замалчивалось. Поэтому мне для кандидатской диссертации предложили тему о зарождении пролетариата в Украине. Однако, к ней душа не лежала. Две следующих темы также были «марксистскими» (такое было время). Работая над одной из них, я параллельно готовил и диссертацию о Карпатской Украине: благо, наступили времена горбачевской оттепели, табу со многих тем сняли. Нам позволили даже отмечать 51-ю годовщину Карпатской Украины. В открытой прессе появились первые несмелые публикации о «ростке украинской государственности в Карпатах». Словом, я представил к защите диссертацию о Карпатской Украине. Некоторые мои оппоненты растерялись от неожиданности (время полной свободы слова еще не наступило). Но я все же защитился. С тех пор остаюсь верным теме исследования истории Карпатской Украины.

– **Руководитель госархива области Михаил Делеган утверждает, что в истории Карпатской Украины много «белых пятен». Если так, то как собираетесь их «зарисовывать»?**

– Вполне разделяю это мнение. В моем перечне где-то 20 этих «пятен». И это понятно: много архивных материалов о Карпатской Украине находятся в Венгрии и Румынии, что усложняет работу нашим исследователям. Меня, например, до сих пор интересует, кто послужил причиной боев между сечевиками и чешским войском в Хусте. Подписывал ли Августин Волошин приказ об отпоре венгерским оккупационным войскам? Ведь молодежь, проникнувшись эйфорией независимости, могла выйти на Красное Поле и без приказа. Таких моментов в истории Карпатской Украины действительно немало...

– **Николай Николаевич, не утрачиваете ли со временем интерес к Карпатской Украине? Если нет, то что в планах профессора Вегеша?**

– Нет, этой темой, по-видимому, буду заниматься уже до конца жизни. Планов много, реализацию некоторых из них иногда приходится откладывать из-за теперешней должности. Административная работа засасывает, а отпуск аж в октябре... Тем не менее, внимательно слежу за современными публикациями о Карпатской Украине. Кое-кто из «исследователей» переписывает уже известное, но

есть и такие (профессора Сергей Федака, Омелян Довганич), которые вносят новизну в эту тему. Отдельные их заключения вынужден буду учесть, скажем, в переиздании книги «Карпатская Украина 1938–1939 годов в общеевропейском контексте». Это будет уже десятое издание. Хотел бы, чтоб эта книга была во всех школах области. Подготовил и сборник документов Августина Волошина. Словом, интерес к этим исследованиям не угасает, скорее – наоборот...

– Не так давно завершилась вступительная кампания в университете. Сравните ее с прошлогодней, пожалуйста...

– Это была первая в Украине вступительная кампания, когда все решали только сертификаты. Кроме того, был большой конкурс: в прошлом году поступили более 7 тысяч заявлений, в нынешнем – 9 тысяч. Почти все претенденты на студенческий билет куда-то поступили: едва ли не каждый абитуриент «прорывался» или на несколько факультетов, или в несколько вузов. Остро стояла проблема льготников (инвалиды первой и второй групп, дети-чернобыльцы т.д.). Скажем, на 15 мест госзаказа на юридическом факультете поданы 19 «льготных» заявлений. Это означало, что ни у одного ребенка с высоким уровнем знаний не было шанса поступить. Пришлось просить министерство о выделении дополнительных мест государственного заказа. Правда, в конце концов все утряслось, поскольку едва ли не все абитуриенты в конечном итоге куда-то прошли (некоторые – аж на четыре специальности), то места сами собой освободились и для достойных «льготников». Но министерству, думаю, необходимо позаботиться, чтобы не было подобных проблем в будущем.

– На каких факультетах были самые большие конкурсы? И - несколько слов об оплате контрактного обучения...

– Как и в предыдущие годы, самыми популярными в ходе нынешней вступительной кампании были специальности «туризм», «международные отношения» и «правоведение». Самая высокая оплата обучения контрактников на юридическом факультете – 12 тысяч гривень за год. Далее идут факультеты международных отношений, экономический и другие.

– Сколько юношей и девушек стали студентами в этом году?

– Зачислены уже две тысячи абитуриентов: тысяча – по государственному заказу и столько же уже заплатили за обучение по контракту. Всего университет может принять три тысячи «новобранцев».

– Много ли было недовольных среди абитуриентов и их родителей?

– Приемная комиссия не зарегистрировала ни одной письменной жалобы. Я встречался со всеми родителями, у которых были сомнения относительно результатов конкурса. Больше всего нареканий связано с льготниками. Министр добавил немного «госзаказных» мест, но, как я уже говорил, удалось обойтись без них.

– Тем не менее, Николай Николаевич, в этом году, как и в предыдущие, в ходе вступительной кампании не стихали разговоры о взятках...

– Этой проблемой должны заниматься правоохранительные органы. Когда меня избрали ректором, я по телевидению обратился к родителям абитуриентов: если вы давали деньги, то заберите их. И определенное движение в этом направлении было. Однако я не могу уволить преподавателя, пока не доказана его вина. А досказывать факты взяточничества довольно трудно, поскольку «берут» и «дают» добровольно, по взаимному согласию. Поэтому никто из участников аферы не пойдет доносить на другого... Хуже, когда деньги требуют. О таких фактах просил докладывать мне. К слову, за пять лет моего ректорства были-таки разоблачены четыре преподавателя университета, заподозренные во взяточничестве. Дело дошло до суда, виновные получили условное наказание. Поскольку они были пенсионного возраста, то я уволил их.

– Следовательно, вступительная кампания позади, начинается новый учебный год. Как встретил 1 сентября – День знаний – Ужгородский национальный?

– УжНУ на сегодняшний день – это 18 факультетов, сто кафедр, 12 тысяч студентов, 150 докторов и 445 кандидатов наук. Кстати, о кадровом обеспечении: мы занимаем первое место в Украине по количеству докторов наук на количество студентов.

– Удалось ли ректору Вегешу открыть новые специальности или факультеты?

– Когда я вступил в должность ректора, в университете было 14 факультетов. Теперь, как я уже говорил, их 18. За последние пять лет открыты четыре новых специальности на географическом факультете, стоматологический и факультет общественных наук...

– Чем особо гордитесь?

– Стоматологическим факультетом. Нелегко он нам дался, но ныне можем по праву гордиться им. В значительной степени благодарим областные власти, выделившие средства на современное оборудование. Сегодня откроем актовЫй зал, где можно будет слушать и конспектировать лекции столичного профессора. Представьте: профессор в Киеве читает лекцию, а студенты в Ужгороде видят и слушают его, записывают услышанное.

В этом году, кстати, нашим студентам будут читать лекции известный специалист из России Рима Казакова, два профессора-стоматолога из Ивано-Франковска, американский профессор-политолог Ричард Фелман...

– Кстати, Николай Николаевич, нужно ли в маленьком Закарпатье столько специальностей? Тем более, что некоторые дублируются в других вузах края...

– Согласен. Если бы я мог, то перераспределил бы места госзаказа. Например, уменьшил бы количество мест на физическом факультете, а увеличил бы на факультетах международных отношений и стоматологическом...

– Как-то вы выразили мнение за объединение закарпатских вузов. Тогда действительно удалось бы избежать ненужного дублирования специальностей...

– Знаете, понаблюдав за процессом слияния двух мукачевских вузов, я изменил свою позицию в этом вопросе. Ведь за объединением – судьбы конкретных людей. Одни остаются работать дальше, другие вынуждены уйти на пенсию или уволиться. Словом, это очень сложный и болезненный процесс... Много говорится, например, о слиянии Закарпатского государственного и нашего университетов. Теоретически это возможно, но не на равных условиях. В ЗакГУ много преподавателей вообще без научных степеней, а профессоров там очень мало. Следовательно, речь может идти разве что о присоединении ЗакГУ к Ужгородскому национальному...

– О чем мечтает ректор Вегеш на старте нового учебного года?

– В первую очередь о том, чтобы наконец прошли выборы и чтобы наступили покой и стабильность. И чтобы Президент и правительство действовали синхронно, в интересах государства и народа. А еще мечтаю осуществить свой замысел - в следующем году открыть две новых специальности: товароведение (таможенное дело) и государственное управление. Киевляне обещают помощь в налаживании учебного процесса в этих направлениях.

– Спасибо за беседу. Желаю успехов в новом учебном году!

Ярослав Ядловский, УКРИНФОРМ

2009 год.

**МИКОЛА ВЕТЕШ,
ПЕТЕРО ПОЛІХА**

КОЖЕН РІК РЕКТОРСТВА – ЯК ПІРІ В АФГАНІСТАНІ

Керівник УжНУ про цьогорічну вступну кампанію, освітянську політику та чого вдалося досягти Нині у розпалі вступна кампанія у вузи. Для багатьох — визначальний момент у житті. Про її особливості ми поцікавилися у ректора провідного вишу Закарпаття. А заодно запитали й про інші, не менш цікаві теми...

– Миколо Миколайовичу, які особливості цьогорічної вступної кампанії? Що нового, незвичайного, складного...

– Знаєте, так спокійно все відбувається, що аж дивно. Торік саме під час вступної кампанії у нас була перевірка. Причому замовна. Тому ситуація була дуже напружена. Нині спокійно. Особливістю є те, що торік за перші три дні вступу ми отримали 70% заяв, а потім надходило по сто на день і загалом отримали 8 тисяч. Цьогоріч спершу подали 1,5 тисяч заяв і щодня по 500-600. Нині маємо майже 7,5 тисяч заяв від абітурієнтів. Якщо так триватиме і надалі, то до 1 серпня зберемо заяв на рівні минулого року.

– Новацією цьогорічної вступної кампанії є можливість подати документи через Інтернет з допомогою спеціальної електронної системи...

– Така можливість є, але поки що ця система себе не виправдовує. Лише 2% абітурієнтів подали документи через електронну систему. І навіть вони через день-два приїжджають, аби переконатися, що заява надійшла. Але це нове, люди до

такого ще не звичні. Можливо через рік-два система повноцінно запрацює і виправдає себе.

– **Водночас були повідомлення про збої у роботі цієї системи...**

– Це правда. Гадаю, слід у кожному вузі запровадити локальну електронну конкурсну систему. Бо за величезного навантаження потрапити на міністерську програму дуже важко, а деколи взагалі неможливо. Локальні системи вирішили б цю проблему.

– **Цьогоріч прогнозували значне зменшення кількості абітурієнтів, бо значно менше випускників. Відчуваєте таку тенденцію?**

– Так. Демографічна ситуація вплинула на кількість вступників. Щороку ми на перші курси набираємо 2-2,5 тисяч студентів. Я думаю, що незважаючи на меншу кількість вступників, цьогоріч ми також наберемо звичну кількість студентів.

– **Які факультети нині користуються найбільшою популярністю?**

– Цікаво, що лідери серед факультетів за поданими заявами змінилися. Як не дивно найбільше заяв подано на історичний факультет. Сам не можу зрозуміти чому так. Можливо через те, що сертифікати на історичний і юридичний факультети тотожні. Маємо по 300 заяв на істфак і юрфак. Багато заяв на туризм і міжнародні відносини. У лідери вийшов і факультет суспільних наук. На деякі факультети маємо брак заяв, тому тим абітурієнтам, які не вступають на бажану спеціальність пропонуватимемо місця держзамовлення на інших факультетах.

– **Напередодні вступної кампанії була інформація скорочення місць державного замовлення і підвищення плати за навчання. УжНУ це стосується?**

– Ще кілька місяців тому я однозначно заявив, що ми плату піднімати не будемо. Річ у тім, що за розрахунками, усі цьогорічні абітурієнти мали вступити на державне замовлення, бо їх мало. Але державне замовлення скоротили. Спершу міністерство планувало на 40%, потім прийшов наказ скоротити самостійно на 15-20%. Треба віддати належне голові Закарпатської ОДА Олександрю Ледиді, який звернувся з листом до міністра освіти де вказав, що наша область має найменше студентів і нам пішли на поступки. Та до 15% скоротити державне замовлення таки довелося. Нині маємо майже тисячу місць держзамовлення. Але деякі спеціальності постраждали, наприклад, юридичного, економічного факультетів... Хоча є й спеціальності, де є недобір навіть на місця держзамовлення. До прикладу, сестринська справа. У майбутньому по деяких спеціальностях треба буде вносити зміни.

– **Але ж ціни на все зростають, як будете працювати, коли не підвищите плату за навчання?**

– Звичайно, що економічно нам таке рішення не вигідне, але життя змушує. Треба йти назустріч людям. Хоча нині ми одночасно не можемо виплатити зарплату усім викладачам, тому робимо це в два етапи. А 50% зарплати виплачується із спецфонду університету, тобто зароблених самостійно коштів. Тому для нас дуже важливо набрати студентів на платну форму навчання, аби у серпні видати зарплату. У майбутньому будемо розробляти нову стратегію оплати: прирівняємо

ціни до вузів Західної України і на деякі спеціальності напевно навіть суттєво зменшимо оплату (фізика, математика, хімія, політологія), сподіваючись, що тоді до нас прийде більше людей. Хоча, звісно, тут є певний ризик.

– **Біля входу в університет можна побачити оголошення «Громадська мережа «ОПОРА» наглядає за діяльністю УжНУ...». Ви співпрацюєте з цією організацією, претензії до вашої діяльності з боку організації були?**

– Ми тісно співпрацюємо. Щоправда, цьогогоріч на засіданні приймальної комісії представники цієї організації були лише раз. Але протоколи засідань вони просили — ми їм надали. Також вони мають право бути присутніми на іспитах. На сьогодні претензій до роботи приймальної комісії у цієї організації не було.

– **Не таємниця, що маємо надмірну кількість певних спеціалістів і водночас брак інших. Цим питанням займаєтесь?**

– Ми знаємо, що юристів, економістів у нас уже забагато. Люди не можуть знайти роботу. Але, до прикладу, коли завдяки голові ОДА Олегу Гаваші, відкрили спеціальність «геодезія» були дуже раді, бо таких фахівців нам бракує. Водночас цільових замовлень на неї нам не дають... Загалом усі спеціальності, які відкрили на географічному факультеті, необхідні Закарпаттю. Та зміни вносити потрібно і на наступний рік через обласну адміністрацію підніматимемо це питання. Під час вступної кампанії правила гри змінювати не можна. Я один раз змінив і отримав масу проблем (сміється).

– **Мова про пільговиків?**

– Ні. Проблема виникла із «роздвоєними» спеціальностями, скажімо «історія» на історичному і угорському факультетах. Тоді мене звинуватили у зраді українського народу. А нещодавно вже була міністерська перевірка іншого гатунку. Мене звинуватили у неофашизмі, в тому, що державні нагороди отримав за пропаганду Бандери, Шухевича. Ці постаті у нинішньої влади не популярні. Але так сталося, що про першого я дійсно не писав, на жаль. Про другого писав, бо він був на Закарпатті, відповідав за зв'язки тутешніх повстанців із Галичиною. Про Колодзінського писав (командир січових стрільців – Авт.). Перевіряючі вимагали мої праці, звіряли чи ордени дійсно присвоєні указами Президента і я давав пояснення, що перший орден я отримав до Дня Конституції, а другий до 70-річчя Карпатської України.

– **Діяльність нинішнього уряду і зокрема профільного міністра в галузі освіти постійно критикують. Ваша оцінка реформ в освітній галузі.**

– Почну з того, що Дмитро Табачник – перший міністр освіти і науки України з яким я жодного разу не спілкувався навіть по телефону. Хоч у мене були неідеальні стосунки з його попередником, але Іван Вакарчук міг о 9 вечора зателефонувати і сказати, що на нашому сайті вказано прізвище людини як призера всеукраїнської олімпіади, а він таким не є. Я з'ясовую — дійсно, це переможець обласної олімпіади. Тобто міністр відстежував навіть такі нюанси. Зараз такого немає. Водночас треба відзначити, що Дмитро Володимирович поки що не ухвалив жодного рішення, спрямованого проти освіти. Це правда. Навіть до розробленого

міністерством проекту закону про вищу освіту у мене претензій немає. Єдине, що бентежить — скорочення державного замовлення. Інша справа, що деякі заступники міністра беруть на себе керівні функції і мене відверто шантажують.

– **Можна конкретніше?**

– Звісно. Я про це розповідав на вченій раді університету. Одного разу мене викликав перший заступник міністра Євген Сулима. Ми розмовляли з ним близько години, я розповів про університет, проблеми і потреби нашого вузу. І тут він мене питає: «А ви би не могли написати заяву на звільнення?» (сміється). Я запивав причину. Він каже, що міністр має визначати кадрову політику. Я не заперечую. Кажу: «Знімайте мене наказом». Він не хоче і пропонує мені будь-яку посаду проректора чи директора інституту. Я і нині обіймаю посаду директора інституту. Отримую за це 600 грн. у місяць, а влітку взагалі не отримую нічого... Ось така ситуація. Після цього він мені заявив, що вони змушені (!) в університет прислали перевірку. Але потім щось змінилося. Комісія так і не приїхала. Щоправда пізніше перевірка таки була. Навіть дві одночасно. Одна комісія досліджувала мій неофашизм, а інша ніби то незаконне звільнення мною декана біологічного факультету. Все пройшло на високому рівні. Я підписав усі документи, погодився з незначними недоліками які були вказані у висновках. Але потім з'ясувалося, що коли документи передали керівнику Держінспекції навчальних закладів України пану Бурлакову, той, мабуть, не читаючи, написав виключно негативну резолюцію і подав міністру. І знову мені телефонує пан Сулима і пропонує написати заяву на звільнення, а до того ще й допомогти приватизувати квартиру. Я знову відмовився, сказавши, якщо є підстави для мого усунення з посади, нехай роблять це за нормальною процедурою. І таке відбувається упродовж двох років. За цей час було 12 перевірок, серед яких 4 міносвіти, причому самі члени комісій не приховували їх замовний характер. Я знаю кого хочуть призначити на моє місце, та воюють зі мною і досі. Тому кожен рік перебування на посаді рахую як три в Афганістані.

– **Йдеться про укрупнення вузів?**

– Про це також. Якщо б зняли мене і призначити «потрібну» людину, цю процедуру їм було б легше провести.

– **А як загалом ви ставитеся до ідеї об'єднання вузів?**

– Позитивно, бо це моя ідея. Я про це говорив ще за півроку до Табачника. Але все має відбуватися на високому рівні. Наприклад, в УжНУ майже немає спеціальностей, які є в Мукачівському держуніверситеті. Тому на його базі можна було б створити інститут УжНУ. Інша ситуація із ЗакДУ. Там багато спеціальностей потрібно об'єднувати з нашими, бо вони тотожні. А на базі технічних, ком'ютерних відновити інститут інформатики. Але виникає, зокрема, багато проблем з кадрами... Я назвав лише вузи, які собою щось представляють. Інші потрібно просто приєднувати або закривати. За таке розумне укрупнення я двома руками.

– **Чи виправдав себе угорський факультет, з приводу відкриття якого було багато суперечок?**

– Відкриваючи цей факультет я переслідував дві цілі. По-перше, ми задовольнили освітні потреби найбільшої національної меншини Закарпаття. Щороку в УжНУ вступає до 150 угорців і це другий показник після українців. Водночас я заявляв, що інші меншини теж можуть претендувати на такі ж факультети, якщо буде необхідна кількість студентів. Створили центр словакістики, але дітей майже немає, вже третій рік немає жодного студента на румунську філологію. Якщо так триватиме, через два роки відділення треба буде закривати. По-друге, кошти. Угорщина виділила профінансувала не тільки відкриття і облаштування угорського факультету. За ці кошти ми фактично відремонтували і облаштували три поверхи нового корпусу, де розміщено інші факультети. Тому нам відкриття угорського факультету було вигідне. Я вважаю, що він себе виправдав повністю. Усе зроблене за будь-яких умов залишиться в університеті і вже нині в аудиторіях займаються і угорці, і українці. Якщо б угорці забажали ще профінансувати, ми б їм ще щось відкрили (сміється). До речі після зміни влади в Угорщині у нас була їхня комісія, яка провела аудит і дійшла висновку, що всі кошти використані за призначенням.

– На якій стадії перенесення університетської бібліотеки з єпископської резиденції на БАМ?

– Нова бібліотека, яка займає перший поверх головного корпусу УжНУ за площею більша від «кремлівської». Але там було тісно, не було елементарних умов для роботи. Нову книгозбірню ми робили керуючись сучасними стандартами. Перенесли до неї всю гуманітарну літературу. Днями з Іваном Балогою я зустрічався з владикою Міланом, який пропонував повністю звільнити другий поверх резиденції. Мова йде проте, щоб до 1 серпня перевезти на БАМ краєзнавчу літературу. Іван Іванович профінансував встановлення решіток у виділених приміщеннях і до кінця місяця це буде зроблено. Але це один етап. Наступний – вивезення літератури, яка зберігається на першому поверсі резиденції. Тим часом на другому робитиметься ремонт, а це займе багато часу, бо мова йде про відновлення фресок, нині там працюють реставратори зі Львова. Для того, щоб повністю звільнити резиденцію, потрібно, щоб обласна рада прийняла програму по бібліотечній справі і виділила кошти на облаштування одного поверху університету під бібліотеку, де розмістимо літературу з точних наук. Сподіваюся, що така програма буде ухвалена на найближчій сесії і тоді упродовж року питання з бібліотекою буде повністю вирішене.

– Ваші недоброзичливці закидають, що останніми роками університет катастрофічно впав. Що можете сказати у відповідь?

– (Сміється) У відповідь можу сказати, що університет катастрофічно піднявся уверх. Взагалі таке враження, що чим більша криза в країні, тим краще розвивається університет. За останні три роки змінилося найбільше. Ми «з нуля» зробили стоматологічний факультет, змінили практично усю прилеглу територію головного корпусу, відремонтували у ньому більшість аудиторій. Щоправда потрібно ще замінити вікна, але міністерство поки не виділяє коштів. Як тільки вони

з'являться, ми поетапно по поверхах їх замінимо. Також не вдалося добудувати новий корпус. Але почали його зводити ще 1988 року. Коли я став ректором, був один поверх. Нині залишилося добудувати півтора поверхи. Відремонтовано фізичний факультет, замінено систему опалення на медичному і вперше за багато років там люди не мерзнуть. Хочу висловити подяку Віктору та Івану Балогам за те, що залучили для потреб університету величезну кількість меценатів. Коли відкривали бібліотеку, то я навіть усім грамоти не міг вручити, бо це зайняло б півтори години. Також вдалося відкрити чотири нові факультети, десять спеціальностей. Багато з цього робилося у запеклій конкурентній боротьбі. Але нам це вдалося. Тому вважаю, що зроблено багато, та як максималіст, хотів би більшого.

2011 рік.

ЗВЕРНЕННЯ ДО КЕРІВНИКІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ, ОСВІТЯН ТА СТУДЕНТІВ УКРАЇНИ

Шановні керівники навчальних закладів, освітяни і студенти України!

Чергове інспектування Ужгородського національного університету з питань перевірки стану управлінської діяльності та якості підготовки студентів з окремих нормативних дисциплін, яке тривало з 13 до 22 лютого 2012 року, засвідчило, що питання реорганізації вишів Закарпаття не тільки не знято, але й набуває нині особливої гостроти.

Нагадаю, що 10 серпня 2011 р. на засіданні уряду України без відома колективу та керівництва УжНУ розглядалося питання «Про Закарпатський національний університет» і було видане розпорядження №760-р про прийняття пропозиції МОНМС, підтриманої Закарпатською ОДА, щодо утворення державного вищого навчального закладу «Закарпатський університет» шляхом злиття Ужгородського національного університету, Закарпатського державного університету, Мукачівського державного університету та Закарпатського художнього інституту.

15 серпня 2011 р. колектив УжНУ звернувся до Президента України та інших керівників держави з проханням втрутитися у названий процес і припинити так звану реорганізацію закарпатських ВНЗ, оскільки це може спровокувати нестабільну, некеровану ситуацію в регіоні.

17 серпня 2011 р. відбулася Конференція трудового колективу, яка одногосно схвалила звернення трудового колективу УжНУ до Президента України та інших вищих керівників держави, категорично виступила проти реорганізації вищої освіти краю за рахунок ліквідації УжНУ, наполегливо вимагала (відповідно до Закону України «Про вищу освіту») від виконавчої влади України надалі відкрито інформувати колектив УжНУ і громадськість краю про всі проекти, що стосуються перспектив УжНУ, та узгоджувати рішення з керівництвом і колективом університету.

Після цього звернення процес реорганізації вишів Закарпаття було призупинено на державному рівні, хоча його жваве обговорення в Інтернет-виданнях та місцевих ЗМІ тривало, що посилювало неспокій і хвилювання в освітянських колективах та породжувало нездорову атмосферу довкола їх роботи.

Виступивши колективно проти пропозиції міністерства, УжНУ набув собі ворога в особі першого заступника міністра МОНМС п. Є. М. Суліми, який із невідомих причин став виявляти велику зацікавленість саме до цього регіонального питання і чинити тиск не тільки на керівництво УжНУ, але й на окремих науково-педагогічних працівників, викликаючи їх на індивідуальні співбесіди до

міністерства. Навіть більше, з боку МОНМС робляться численні спроби загальмувати, призупинити, відкласти або скасувати вирішення нагальних питань функціонування університету і таким чином дезорганізувати роботу Ужгородського національного університету.

Так, за результатами конкурсного відбору, ухваленими протокольним рішенням засідання Наукової ради МОНМС від 14 жовтня 2011 р., з 24 проектів фундаментальних досліджень та прикладних досліджень і розробок УжНУ тільки 12 проектів включені до тематичного плану і фінансуватимуться за кошти державного бюджету у 2012 році. Це означає, що 12 проектів не отримають фінансування, а, відповідно, більше 50 штатних науково-технічних працівників можуть залишитися без роботи. Результати конкурсу викликають сумніви щодо об'єктивності його проведення. Адже конкурсний відбір не пройшли проекти відомих не тільки в Україні, але й далеко за її межами вчених УжНУ: професорів В. І. Смоланки, О. М. Ганич, Є. Ю. Переша, Л. О. Белея, С. М. Пахомової, В. М. Міци, І. І. Шафраньоша, І. І. Опачка, В. Р. Козубовського, О. М. Горленко, В. М. Шимона та інших.

МОНМС безпідставно відмовило УжНУ в перезатвердженні спеціалізованої вченої ради по захисту докторських дисертацій за спеціальностями «Історія України» та «Всесвітня історія» (голова спец. ради проф. Вегеш М.М.), відмінивши рішення ВАК України № 409 від 10.05.2011 р. Зазначимо, що спеціалізована вчена рада при історичному факультеті УжНУ успішно працювала з 1979 року, і за роки її існування захищено десятки докторських та кандидатських дисертацій.

З 2010 року гальмуються акредитація та ліцензування освітніх напрямів та спеціальностей, присвоєння вчених і почесних звань науково-педагогічним працівникам університету тощо.

За останні 3 роки УжНУ пережив 12 перевірок Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та 44 перевірки – з боку інших установ та організацій, що контролюють діяльність вишів. Причиною останньої перевірки, за словами голови комісії Державної інспекції навчальних закладів України п. О. І. Рудешка є завершення у квітні 2012 р. терміну перебування професора М. М. Вегеша на посаді ректора УжНУ.

Маємо підстави стверджувати, що робота інспекції відбувалася з численними грубими порушеннями «Порядку здійснення державного контролю за діяльністю навчальних закладів» (затвердженого Міністерством освіти і науки України, наказ № 34 від 25 січня 2008 р.) та Програм державного інспектування навчальних закладів України (затверджених Головою Державної інспекції навчальних закладів України, затверджених М. Ф. Гончаренком), про які керівництво УжНУ повідомляло листами міністра МОНМС п. Д. В. Табачника. З-поміж вказаних порушень основними були такі:

1. Проведення анонімного опитування студентів, не передбаченого Програмами інспектування, що відбувалося без погодження з керівництвом університету і часто – під час написання міністерських контрольних робіт.

2. Категорична заборона експертам головою комісії п. О. І. Рудешком доводити до відома працівників університету, відповідальних за конкретний напрямок роботи, зміст довідки про результати перевірки підрозділів.

3. В окремих випадках відсутність погодження змісту завдань контрольних робіт із викладачами відповідних дисциплін.

4. Дезінформація студентів щодо наслідків результатів міністерських контрольних робіт.

5. Нічим не обґрунтована зміна шкали оцінювання контрольних робіт, що призводило до штучного заниження комісією рейтингових балів і, відповідно, показника якості залишкових знань студентів.

6. Категорична відмова голови комісії п. О. І. Рудешка від процедури узгодження акту перевірки з керівництвом університету в присутності всіх членів комісії.

7. Підписи голови та членів комісії, котрі здійснювали інспектування УжНУ, зафіксовані й додані окремим аркушем, що створює можливості для фальсифікацій, втручання у текст документа без відома всіх членів комісії.

Наслідком численних процедуральних порушень у роботі комісії став підсумковий документ – Акт перевірки, – зміст та якість якого викликають неабиякі зауваження та заперечення. Зокрема:

1. Подання в Акті перевірки відверто неправдивої інформації та свідоме перекручування фактів.

2. Суперечності у викладених твердженнях, які часто не узгоджуються з нормативними документами МОНМС і передбачають неоднозначність трактування.

3. Узагальнений характер зауважень, не підтверджених конкретними фактами.

4. Численні неточності у формулюваннях, грубі помилки у підрахунках, описки в тексті Акту, що засвідчує недбалу роботу і поспішність комісії на етапі узагальнення результатів перевірки.

Таким чином, висновки комісії, висловлені в Акті, і сама процедура здійснення перевірки демонструють відсутність об'єктивності, упереджене ставлення голови комісії та її членів до студентського і професорсько-викладацького колективу УжНУ, свідоме ігнорування належних результатів його роботи.

Причинами такої пильної та прискіпливої уваги Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України до Ужгородського національного університету вбачаємо у намірі здійснити нічим не обґрунтовану, безпідставну псевдореорганізацію вищих навчальних закладів Закарпаття під виглядом освітніх реформ.

Викладені факти ілюструють доцільність і своєчасність застереження Президента України п. В. Ф. Януковича щодо бездумної, безсистемної політики в галузі науки й освіти: «Не можна розпочинати реформи в окремих галузях цієї сфери без чіткої концепції цих реформ та її законодавчого

втілення. *Антиприкладом може бути реформа вищої освіти, повторюю, антиприкладом.* Уряд розпочав реорганізацію вищих навчальних закладів раніше, ніж визначив відповідним законом, якими мають бути нові засади їх функціонування, що призвело до різних проблем...» (З виступу на засіданні Верховної Ради України).

Наполягаємо, що процес реорганізації вишів повинен бути виважений, публічний, обов'язково добровільний, на чому неодноразово наголошувало й саме Міністерство освіти і науки, молоді та спорту. Це передбачено і Законом України «Про вищу освіту» в частині, де йдеться про автономний статус національних університетів. Позиція колективу Ужгородського національного університету щодо питання будь-якої реорганізації вишів була й залишається послідовною (викладена у зверненні до Президента України та інших керівників державивід 15.08.2011 р., а також рішенні Конференції трудового колективу УжНУ від 17.08.2011 р.).

Аналізуючи ситуацію, яка складається навколо вищих навчальних закладів Закарпаття, зокрема навколо Ужгородського національного університету, та враховуючи реальні можливості виникнення негативних процесів у системі вищої освіти в країні в цілому, вважаю *необхідним і доцільним* таке:

1. Звернутися з проханням до Президента України В. Ф. Януковича накласти мораторій на всі реорганізаційні заходи, що проводяться МОНМС України стосовно державних вищих навчальних закладів, щоб не допустити повної руйнації вищої освіти в Україні, яка відбувається під вивіскою «реорганізації системи вищої освіти та укрупнення вузів».

2. Звернутися з проханням до Прем'єр-міністра України М. Я. Азарова ініціювати розгляд на черговому засіданні Кабінету Міністрів питання про відміну розпорядження №760-р від 10.08.2011 року щодо об'єднання державних вищих навчальних закладів Закарпатської області, що дасть можливість стабілізувати роботу ВНЗ регіону та усунути негативні настрої й процеси, викликані прийняттям згаданої постанови.

3. Запропонувати Міністру освіти і науки, молоді та спорту України Д. В. Табачнику і його першому заступнику Є. М. Сулімі визнати свої прорахунки та подати у відставку.

АБСОЛЮТНА ЗБРОЯ. УЖНУ ПРОЛІМ ДІНЗ

Рік тому створено Державну інспекцію навчальних закладів. Сьогодні вже всім зрозуміло – з якою метою

Напевно, при жодній владі в Україні освіта не була епіцентром стількох суперечок, дискусій і навіть скандалів. Що не реформа – то бурхлива реакція у суспільстві. Та одна новація, якій у квітні цього року виповнюється якраз рік, незаслужено обділена всенародною увагою.

«Надзвичайне суперрішення для освіти. Уперше в Україні створено Державну інспекцію навчальних закладів», – ділився радістю міністр Табачник. Щоправда, для кого це рішення є суперовим, не пояснював.

«Державна інспекція є своєрідним «діагностичним центром» або «польовим дослідником», який збирає оперативну інформацію про реальний стан справ на «освітньому полі», інформацію, що необхідна міністру і уряду для прийняття найбільш оптимальних управлінських рішень в освітній галузі», – пояснює Михайло Гончаренко, керівник інспекції.

А от освітяни, які побачили роботу інспекції не на папері, порівнюють її з каральним загоном, який вирішує далекі від діагностики проблеми.

Інспекція навчальних закладів існувала в Україні і раніше. Але тоді вона була звичайним урядовим органом при Міносвіти. «Сьогодні відомство має можливості самостійно створювати комісії для інспектування, перевірки, самостійно залучати до роботи інших представників центральних і місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, навчальних закладів. Інспекція отримала додаткові повноваження, які збільшили її автономність. При цьому роботу інспекції координує Кабмін безпосередньо через міністра освіти», – розповідає голова ДІНЗ Михайло Гончаренко.

Що поганого в тому, що держава хоче мати інформацію про якість освіти в країні? Нічого. Але питання в тому, як це робити.

В огляді «Інспекція школи: останні дослідження у високоорганізованих навчальних системах», складеному авторитетним британським освітнім фондом CfBT та незалежною освітньою агенцією NFER зазначено, що в розвинених країнах практикують дві моделі інспектування шкіл: перша, найпопулярніша, – вивчення діяльності кожної окремої школи. Друга (менш популярна) – оцінювання діяльності не цілої школи, а окремих аспектів її діяльності (наприклад, праці вчителів) і порівняння їх з іншими закладами. Висловлено ідею й третього підходу, згідно з яким інспектування має визначити, чи (і як добре) здійснюється урядова політика. Ця модель не використовується жодною цивілізованою країною.

Зовні ми, здається, наближаємося до третьої моделі. Адже згідно із положенням про Державну інспекцію навчальних закладів України, основними завданнями ДІНЗ є «реалізація державної політики у сфері освіти шляхом здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю навчальних закладів». А насправді залишаємося на старій казарменій радянській моделі, основні аксіоми якої такі: «1. Інспектор розумний, а всі дурні. 2. Інспектор завжди має рацію. 3. Якщо ти не згоден із цим – дивися пункт перший».

І якщо у положенні про ДІНЗ заявлено, що вона здійснюватиме моніторинг якості освіти, – не факт, що так воно і буде. Ну хоча б із тієї простої причини, що в нас у країні і досі не затверджено не те що критеріїв цього моніторингу, а навіть його концепції. Незважаючи на те, що це заявлено в Національній стратегії розвитку, ухваленій на з'їзді освітян у жовтні минулого року. Немає також моделі проведення моніторингових досліджень для різних рівнів управління, розробленої на національному рівні системи показників якості освіти. Отже, максимум, що можуть зробити в цій ситуації інспектори, – це перевіряти звіти і статистику. Що вони й роблять. Але судити на цій підставі про якість – нонсенс.

Та й до звітності у Держінспекції ставляться абияк. «Абсолютний безлад. Ми готуємо документи на акредитацію, а зразків бланків нам ніхто з офіційних осіб не дає. Немає їх і на офіційному сайті ДІНЗ. Тож працює так званий сарафанний маркетинг – ті, хто вже пройшов перевірку, передають іншим. Хоча й тут бувають проблеми. Приносиш пакет документів, а його не приймають, бо якийсь папірець

уже треба писати по-іншому. То й доводиться переробляти» – розповідають очевидці.

Контрольні роботи також не можуть бути підставою для глибоких висновків та аналізу. Бо їхні прозорість та об'єктивність викликають серйозні сумніви. «Ми повинні бути впевнені, що до визначення якості роботи всіх вишів підходять з однаковою міркою. Однакові за складністю завдання, однакові неупереджені умови їх проведення. Ми повинні бути впевнені, що за результатами зовнішнього оцінювання зможемо порівняти результати бакалаврів з права, наприклад, різних університетів. А такого в нас немає», – наголошує Лілія Гриневич, координатор напряму «Суспільство знань» Фронту змін Арсенія Яценюка.

«Занепокоєння викликає те, що питання захисту прав та інтересів як об'єктів, так і суб'єктів моніторингу, не знайшло свого відображення у Порядку проведення моніторингу якості освіти (2011 р.). У цьому документі, як і в існуючих практиках проведення моніторингових досліджень, відсутні будь-які норми та практичні дії, які гарантують відсутність конфлікту інтересів», – зауважує керівник Центру тестових технологій Ігор Лікарчук.

Об'єктивність і прозорість перевірок викликає сумнів ще й тому, що на сайті ДІНЗ не оприлюднюють ні їхніх планів, ні методології здійснення, ні підсумкових актів і довідок, ні списків членів комісій (щоб кожен перевіряльник відповідав власною репутацією за висновки інспектування, не ховаючись за фразу «я людина маленька»).

На цікаві висновки наштовхує і сам склад ДІНЗ. Рік тому міністр так охарактеризував її керівника: «Це не буде відомий діяч, ректор якогось університету, бо для такої роботи ці люди переобтяжені зв'язками. Це буде фаховий освітянин середньої ланки, який добре знає всі механізми в галузі». Михайло Гончаренко хоча й викладав студентам одного з вишів предмет «Трансфер технологій» – не є фаховим освітянином (за освітою він інженер-економіст, має також диплом менеджера інтелектуальної власності). Кандидат економічних наук.

Не все так просто і з необтяженістю чиновника зв'язками. Про це свідчить офіційна біографія М.Гончаренка, розміщена на сайті ДІНЗ. Простий сільський хлопець 1979 р.н., випускник Ірпінського індустріального коледжу, студент Київської державної академії легкої промисловості – звичайний шлях молодого людини. Але далі з хлопцем відбуваються просто фантастичні речі: одразу після закінчення академії молодий інженер став держслужбовцем, отримавши посаду провідного спеціаліста у Державному патентному відомстві України. Після цього він обіймав лише посади не нижче як «головний» і «провідний» у різних державних установах, включаючи й Міносвіти. Нарешті очолив Державну інспекцію.

Не менше питань виникає і до працівників інспекції. «Це «золотий фонд» державної системи моніторингу якості освіти», – хвалить М. Гончаренко своїх підлеглих. Але судити про це об'єктивно не може ніхто. Адже в державі немає системи підготовки, атестації та сертифікації інспекторів для органів управління освітою.

Та поза сумнівом одне – це надзвичайно працюючі люди. Бо за півроку роботи зусиллями 35 осіб проінспектовано 292 навчальні заклади у 21 регіоні України і 88 місцевих органів управління освітою. Цікаво, як можна таким маленьким штатом зібрати, узагальнити і проаналізувати таку велику кількість матеріалу? «До складу комісій з перевірки навчальних закладів залучаємо представників органів управління освітою, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які мають відповідні освіту і практичний досвід», – пояснює Михайло Гончаренко.

Подібна практика існує і в інших країнах. Але там перевіркою навчальних закладів опікуються або державні департаменти, які співпрацюють з незалежними агенціями, або самі незалежні агенції без втручання держави. При цьому застосовується принцип перевірки рівних рівними: викладачів перевіряють викладачі, адміністрацію – адміністратори. Останнім часом до таких команд з оцінювання включають і студентів.

У нас же відбувається перевірка залежних залежними. Працюючи на інспекцію, що координується міністром освіти, залучені до перевірки освітяни не наважаться суперечити навіть неправомірним її рішенням, бо знають, які неприємності від міністерства можуть накликати на свою голову. І це будуть не лише перевірки, а й тиск на життєво важливі аспекти діяльності – фінансування, захист дисертацій, місце в рейтингу.

Імітацією незалежної експертизи під час інспектування є створена при держінспекції науково-експертна рада. Та вважати її незалежною було б дуже наївно. Оскільки на сайті ДІНЗ повного списку цієї структури немає (що є проявом непрозорості), звернімо увагу на керівництво. Очолює раду ректор Полтавського національного технічного університету, депутат облради від Партії регіонів Володимир Онищенко. За інформацією nbuv.gov.ua, він же є заступником голови експертної ради з економіки Державної акредитаційної комісії МОНМС України, членом президії науково-методичної комісії МОНМС з менеджменту та адміністрування, членом науково-методичної комісії МОНМС з економіки та підприємництва (підкомісія «Фінанси і кредит»).

Цікаво виходить — коли інспекція робить подання до акредитаційної комісії про позбавлення ліцензій окремих навчальних закладів, В.Онищенко готує експертні висновки для міністерської структури, в якій сам і працює. А враховуючи те, що в МОНМС він людина не остання, можна уявити, скільки має додаткових важелів впливу на членів ради – освітян. Де гарантія, що у потрібний момент він не скористається ними?

Ниточки від Міністерства освіти тягнуться до всіх структур при держінспекції. І навіть у колегії ДІНЗ, яка визначає напрями і план її роботи, є працівники Міносвіти: директор департаменту загальної, середньої та дошкільної освіти Олег Єресько, заступник керівника департаменту вищої освіти Юрій Коровайченко. Прямо-таки філія міністерства, а не автономна інспекція!

Щоб створити видимість участі громади у моніторингу та формуванні державної політики у сфері освіти, при ДІНЗ створено громадську раду. Про її склад судити важко, бо за традицією на сайті інспекції його не оприлюднено. А от імена керівників спонукають до певних висновків. Приміром, Сергій Серeda – виконавчий директор Конфедерації недержавних вищих навчальних закладів України, головує в якій депутат від Партії регіонів, представник президента у Верховній Раді України Юрій Мірошніченко. Заступник С.Середина – придворний лідер молоді та помічник народного депутата від Партії регіонів Андрій Черних, що прославився свого часу як активіст липового студентського референдуму щодо підтримки міністерського законопроекту про вищу освіту.

Озброєна таким надійним тилом, ДІНЗ перевіряє діяльність усіх навчальних закладів – від дитсадка до університету. Звісно, дістається від інспекторів на горіхи всім. Але найбільшого тиску зазнають університети. Про це свідчать і заяви Михайла Гончаренка на підсумковій прес-конференції: «За шість місяців перевірок Державної інспекції навчальних закладів Державна акредитаційна комісія України анулювала ліцензії 11 вищих навчальних закладів».

У жодній цивілізованій країні державні департаменти не займаються інспектуванням університетів. Це завдання покладено на незалежні агенції, які мають юридичний статус, визнаються державними органами і фінансуються за рахунок внесків вищих навчальних закладів та контрактів з установами, що опікуються фінансуванням вищої освіти.

Європейський експерт Жан Перрі у своїй статті «Якість вищої освіти» зауважує, що, опікуючись саморозвитком і самовдосконаленням, незалежні агенції дедалі більше фокусують свою увагу на тому, щоб стимулювати розвиток університетів, а не контролювати їх». Репутацію хорошого університету експерт порівнює із «роллс-ройсом», який є такою популярною і престижною машиною тому, що кожна його деталь виготовлена якісно.

Університети самі зацікавлені в якості своєї роботи, інакше до них просто не буде довіри в суспільстві. Завдання ж агенцій – допомогти їм у цьому. Тому «інспектування є шлюбом між внутрішньою і зовнішньою оцінкою закладу, який сприяє його розвитку», – зауважують експерти CfBT та NFER.

Поруч із такими інспекціями українська ДІНЗ скидається на кербуда Швондера поруч із професором Преображенським. Достатньо лише почитати інтерв'ю Михайла Гончаренка офіційній газеті МОНМС «Освіта України»: «Згадайте 300 спартанців, які зупинили цілу армію. Своїм завданням як державного менеджера на цій ділянці я бачу організацію ефективної роботи інспекції. Маємо дати результат, який забезпечить підвищення якості освіти на всіх «фронтах». Тоді можна буде ініціювати масштабний наступ на неякісну освіту. Інспектори – це базові «бойові одиниці», на яких я дуже розраховую».

Складається враження, що ДІНЗ є не інструментом моніторингу, а абсолютною зброєю чиновників вищого рангу від освіти проти тих, хто чимось їм

не догодив. Як відомо з історії, абсолютною називають зброю, від якої немає порятунку.

Як здійснюється на практиці сценарій застосування абсолютної зброї, добре видно на прикладі Ужгородського національного університету, який наважився відкрито не погодитися з результатами перевірки і оскаржувати висновок держінспекції в суді. Інші невдоволені говорять про це пошепки за причиненими дверима.

Причиною всіх своїх бід ректор університету професор Микола Вегеш вважає намагання влади напередодні парламентських виборів посадити в крісло ректора свою людину, у зв'язку із чим «у хід іде все, у тому числі й відверта фальсифікація». «Усе це відбувається при безпосередній підтримці певних очільників Міністерства освіти і науки», – розповідає професор Вегеш в інтерв'ю zakarpattia.net.ua.

У найкращих сталінських традиціях ректор пройшов спочатку обробку із добрим слідчим: «Одного разу мене викликав перший заступник міністра Євген Сулима... Я розповів про університет, проблеми і потреби нашого вишу. І тут він мене питає: «А ви би не могли написати заяву про звільнення?». Я запитав про причину. Він каже, що міністр має визначати кадрову політику. Я не заперечую: «Знімайте мене» ... Отака ситуація. Після цього він мені заявив, що змушений (!) в університет прислати перевірку».

За останні два роки УжНУ пережив дванадцять перевірок, результати яких не дали підстав для офіційного звільнення ректора. А тим часом, як розповідає у своєму інтерв'ю професор Вегеш, йому знову зателефонував пан Сулима і «запропонував написати заяву про звільнення». Та професор знову не погодився. Наслідки не забарилися – гальмування, призупинення, відкладання або скасування вирішення нагальних питань функціонування університету, а відтак і дезорганізація його роботи: нефінансування проектів фундаментальних досліджень, відмова перезатвердити спеціалізовану вчену раду із захисту докторських дисертацій, гальмування акредитації та ліцензування освітніх напрямів і присвоєння вчених звань.

Та коли й це не допомогло, проти «УжНУ було застосовано абсолютну зброю – перевірку Держінспекції. «Мы к вам, профессор, – и вот по какому делу!» – як сказав би Швондер. Формальним приводом для перевірки ДІНЗ стало закінчення терміну перебування на посаді ректора вишу. Але – цікавий факт: коли понад рік тому закінчувалися контракти з ректорами Закарпатського і Мукачівського університетів, інспекція «забула» приїхати до них із перевіркою.

І саме ректору Закарпатського університету – депутату Ужгородської міської ради від Партії регіонів Федору Ващуку випала роль «пильного сусіда». Як повідомляє ua-reporter.com із посиланням на власне джерело, ректор маленького ЗакДУ Ф.Ващук явно зацікавлений у посаді ректора найбільшого і найстарішого у краї Ужгородського університету. Крім того, зауважує портал, «стосунки Ф.Ващука і заступника міністра Є.Сулими вважаються більш ніж близькими».

Ректор ЗакДУ дав інтерв'ю «Закарпатській правді» під назвою «Закарпатська вища школа потребує якісного менеджменту». В ньому він говорив лише про проблеми та перспективи розвитку УжНУ, зовсім не згадуючи про свій виш. І підкреслював, що Держінспекція «дуже толерантно підійшла до перевірки». Цікаво, звідки в шановного ректора така впевненість, адже сам він не є ні працівником УжНУ, ні членом комісії?

Щоб остаточно деморалізувати професора Вегеша, за старою сталінською традицією його поливали брудом у підпорядкованій Міносвіти газеті. Шановного професора-історика, керівника Науково-дослідного інституту карпатознавства, автора багатьох наукових праць, які відомі не лише в Україні, у статті характеризують так: «Що стосується Вегеша, навіть тут він не зміг зробити все, як належить... А керувати ж звик – читання лекцій чи місце завідуючого кафедри вже навряд чи задовольнить. Тому він і чіпляється за ректорське крісло з усіх сил». Відкритого листа редактору «Освіти України», написаного Вегешем у відповідь на статтю, звичайно ж не опублікували.

Комісія Державної інспекції визнала, що робота адміністрації Ужгородського університету з різних аспектів її діяльності «знаходиться не на належному рівні». Але позитивні результати приховати не вдалося. Як зазначено у довідці, «в цілому по навчальному закладу показник абсолютної успішності студентів становить 91,8%, а якісної успішності – 61,7%». Смішно на цьому тлі виглядає зауваження комісії, розміщене поруч із цими даними: «Протягом роботи комісії від одного студента університету отримано звернення на ім'я голови комісії ДІНЗ України щодо надання допомоги в отриманні якісних освітніх послуг». Смішно не лише через те, що так недолуго зроблено спробу нівелювати позитивні результати, а й через те, що ті, хто покликаний перевіряти якість освіти в країні, не можуть похвалитися власною освіченістю. Текст довідки рясніє граматичними та стилістичними помилками, російськими кальками. Ось лише деякі з них: «базова освіта не відповідає профілю кафедри або викладаємим навчальним дисциплінам», «нічого не вказано на їхнє існування та підпорядкованість», «у відповідному розділі нічого не проставляється», «по напрямках і досягненням з основних напрямків діяльності».

Та, схоже, в інспекторів ДІНЗ, які готували довідку, проблеми не лише з грамотністю, а й зі знанням правил перевірки. Зауваження щодо порушень процедури інспектування та змісту довідки, складені колективом УжНУ, налічують двадцять сторінок. Як впливає з цього документа, члени комісії неодноразово ігнорували положення чинного законодавства, а отже, є підстави вважати дії голови та членів комісії протиправними. Саме це й стало підставою звернення колективу університету до суду.

Головним позивачі вважають порушення процедури підписання довідки про результати перевірки ректором вишу. Порядком здійснення державного контролю за діяльністю навчальних закладів (розділ V п. 2) передбачено, що довідку спочатку погоджують з керівником навчального закладу, а вже потім остаточно підписують

члени комісії. Згідно з законом, є й інший варіант процедури. Якби залучені до перевірки експерти завчасно ознайомили керівників структурних підрозділів вишу із результатами своїх експертиз, підписання довідки могло б відбутися без присутності всіх членів комісії. Проте під час роботи комісії проректори університету зверталися до ректора з доповідними, в яких зазначали, що члени комісії відмовляються знайомити їх з результатами перевірки, посилаючись на категоричну заборону голови комісії О.Рудешка. А це є порушенням наказу Міністерства освіти і науки України від 25.01.2008 р. №34 «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за діяльністю навчальних закладів». Після офіційного протесту ректора університету пан Рудешко обіцяв виправити ситуацію, але так і не зробив цього.

Отже, коли за день до кінця роботи комісії ректора запросили для ознайомлення з довідкою, погоджувати її йому не було з ким, бо з двадцяти п'яти членів комісії своєю присутністю вшанували лише четверо. Інші фізично не могли підписати довідку вже після того, як її погодили з ректором, бо в цей час їхали в потягах додому (хоча термін перевірки спливав лише наступного дня). Особливий цинізм полягає в тому, що підписи членів комісії стояли на окремому аркуші. І це давало інспекторам додаткові можливості для маніпуляцій.

Усі ці аргументи ректор УжНУ виклав у листі до міністра. Однак в офіційній відповіді, підписаній заступником міністра Є.Сулимою, дії комісії дістали підтримку.

Проте істотні порушення було помічено і при організації проведення контрольних робіт. Штучне заниження балів за успішність шляхом зміни шкали оцінювання, у багатьох випадках – непогодження змісту завдань з викладачами, проведення незапланованого та неузгодженого анкетування студентів у час, відведений для контрольної, – до таких дріб'язкових хитрощів вдавалися інспектори, аби занизити результати.

Звернення ректора УжНУ до міністра освіти із проханням припинити свавілля його підлеглих було проігнороване. Тепер УжНУ змушений захищати свою позицію в суді. Михайло Гончаренко на наше запитання «Чи впевнені ви у тому, що виграє суд?» відповів: «Однозначно. Адже створена нами комісія для перевірки цього навчального закладу діяла відповідно до чинного законодавства... Якщо навіть рішення суду першої інстанції (в Закарпатті) буде не на нашу користь, а такого розвитку подій ми не виключаємо, то ми обов'язково будемо подавати апеляцію і доводити правомірність наших дій та об'єктивність результатів перевірки».

Отже, керівник ДІНЗ розуміє, що позиції його відомства у Закарпатському окружному адміністративному суді не бездоганні. Але впевнений у своїй перемозі в суді другої інстанції, який відбуватиметься у Києві. Запитання «чому?» – риторичне.

Що ж, поживемо – побачимо. А поки що спостерігатимем, як один окремо взятий університет веде боротьбу з абсолютною зброєю і намагається привернути

увагу суспільства до своїх проблем. З'ясувалося, що в нашій країні, де навіть існує «Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства», неможливо не те що захистити себе, а й відкрито заявити про утиски. Як повідомили в адміністрації УжНУ, їм не лише не вдалося опублікувати відкритий лист в «Освіті України», а й висловити свою точку зору на конфлікт у центральних мас-медіа. До речі, на сайті ДІНЗ немає інформації ні про судовий позов ужгородців, ні про зміст відкритих листів і заяв колективу вишу.

Всі ці проблеми спричинені тим, що зовнішнє оцінювання діяльності вишів у нас не є гарантовано прозорим та об'єктивним. Результатами зовнішнього оцінювання діяльності навчальних закладів можна маніпулювати, оскільки в Україні немає незалежних агенцій із зовнішнього оцінювання діяльності, які – хоча б паралельно з ДІНЗ – надавали б суспільстві об'єктивну інформацію про стан справ в освіті. На жаль, чинне законодавство не створює для цього правового поля. У міністерському законопроекті про вищу освіту немає навіть згадки про незалежні агенції. Зате розуміння того, що це нам потрібно, є в суспільстві, що знайшло своє відображення у проектах закону від Оробець – Яценюка та групи Згуровського.

Проте дуже сумнівно, що влада підтримає ідею. Адже це стане кроком до забезпечення реальної автономії університетів і заважатиме процесам централізації в управлінні, які сьогодні підтримуються на всіх рівнях усіма засобами.

Дзеркало тижня. 2012. 13–20 квітня.

ОСТАННІЙ НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ КОНФЛІКТ МІЖ ДЕРЖАВОЮ ТА ЦЕРКВОЮ ВИРІШИЛИ

В Ужгороді заклали символічну капсулу в фундамент майбутньої наукової бібліотеки Ужгородського національного університету. Зведення цього приміщення має поставити крапку в конфлікті навколо культового об'єкту, бо наукова бібліотека розташована в резиденції Мукачівської Греко-Католицької єпархії.

Понад 4 мільйони книг в одній із найбільших бібліотек Західної України під загрозою знищення, бо існують у ледве пристосованих для зберігання друкованих видань умовах. Це наукова бібліотека Ужгородського національного університету, розташована вона у колишній єпископській резиденції в Ужгороді. Дірява стеля та прориви водомереж загрожують справжнім шедеврам, серед яких 24 стародруки, що побачили світ до XV століття, а також Острозька Біблія Івана Федорова. Потреба в перенесенні бібліотеки виникла давно, а кілька років тому права на будівлю пред'явила Греко-католицька єпархія. Проте перенести такий великий книжковий фонд нема куди.

За рік весь книжковий фонд перенесуть з єпископської резиденції до нових приміщень. Знайшли вихід із ситуації й порівняно економічний план: приміщення бібліотеки вирішили збудувати поміж бетонними опорами основного корпусу.

«Такий вихід із ситуації матиме кілька переваг. По-перше, тут перебуває переважна більшість студентів – 60 відсотків навчаються в головному корпусі, і є сподівання, що коли бібліотека міститиметься поруч, то її відвідуватиме більша кількість молоді. По-друге, сьогодні ми починаємо роботи, нарешті справедливість перемаже. Бо на всій Західній Україні культові споруди передані церкві, Закарпаття єдине залишається, де кафедральний собор розташований в університеті Ужгорода. Але це треба зрозуміти, і я з цим звертаюся до його преосвященства владика Мілана, ми не можемо просто так винести 4 мільйони книг на вулицю», – каже ректор Ужгородського національного університету Микола Вегеш.

За словами ректора, технічну документацію розробив вуз. Кошти обіцяють виділити з обласного бюджету. Під це обласні депутати розробляють кілька програм, адже необхідно не лише збудувати приміщення для наукової бібліотеки, але й забезпечити її сучасним обладнанням, комп'ютерної технікою тощо. «Півтора місяця тому ми започаткували відновлення єдиного на Європейському континенті Музею лісу і сплаву, сьогодні ми заклали капсулу в будівництво наукової бібліотеки УжНУ – це ті речі, які дадуть можливість говорити про Закарпаття як про область, де європейські цінності для людини відновлюються і ставляться вище за все», – повідомив перший заступник голови Закарпатської облдержадміністрації Іван Балоба.

Будівельники обіцяють, якщо не буде затримки з фінансами, то вже до кінця цього року завершать перший етап будівництва. А ще за рік весь книжковий фонд наукової бібліотеки УжНУ можна буде переносити з резиденції до нових приміщень (*Ужгород-Київ-Прага, 2008 рік*). 2008 рік.

УЧИСЬ, СТУДЕНТІЕ! У НОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ УЖНУ ПЕРЕДБАЧИЛИ ВСІ УМОВИ ДЛЯ КОМФОРТНОЇ РОБОТИ

Трохи більше двох років знадобилося, щоб від закладання капсули під будівництво нової бібліотеки УжНУ дійти до її відкриття. Символічно, що сталося це під час відзначення ювілею – головному Закарпатському навчальному закладу якраз у ці дні виповнилося 65 років.

Епопея з університетською бібліотекою тривала майже два десятки років. Нагадаємо, що Греко-Католицька церква, яка з розпадом Радянського Союзу відродилася на Закарпатті, цілком справедливо претендувала на повернення своєї історичної єпископської резиденції, в якій, на «Кремлівці», діяла бібліотека.

Університет же й сам був радий віддати це приміщення, яке в сучасних умовах потреби студентів задовольнити не могло, однак не знайшов підходящої будівлі для перевезення гігантського бібліотечного фонду. Проблему почали вирішувати лише у 2008 році: на «БАМі», де знаходиться головний корпус УжНУ, розпочалося будівництво нової бібліотеки. «Такий вибір має кілька переваг, – пояснював тоді ректор УжНУ Микола Вегеш. – По-перше, тут знаходиться основна кількість факультетів та вчать близько 60 % студентів, а тому буде більша відвідуваність бібліотеки. По-друге, восторжествує справедливість. Наразі Ужгород залишається єдиним містом на Західній Україні, який займає будівлю церкви».

Скептиків, які не вірили, що корпус буде зведений так швидко, не бракувало. Зрештою, в той час в Україні буяла фінансова криза, тому не дуже вірилося, що

знайдуться гроші. Можна констатувати, що 18 жовтня 2010 року скептики були присоромлені.

«Ми відкриваємо наукову бібліотеку Ужгородського університету!» – урочисто проголосив Микола Вегеш. Ректор нагадав чималій кількості присутніх на урочистості, що розмови про повернення приміщення єпархії почали вестися на початку 90-их років, тобто в пік реорганізації греко-католицької церкви на Закарпатті, але далі справа не рухалася. «Лише у 2004 році керівництво університету розпочало процес перенесення бібліотеки. Однак тоді це була більше гра, ніж реальна політика. Проблема полягала у величезних коштах, які будь-який вуз власними силами віднайти не може. Мала би допомогти держава. Однак наші неодноразові звернення в різні часи до Кабінету Міністрів нічого не дали. Залучення почалося тільки у 2008 році, коли з ініціативи Віктора Івановича Балози до благодійного фонду стали надходити кошти від меценатів, які вболівали за вирішення цієї святої справи. І, нарешті, сьогодні ми відкриваємо нове приміщення бібліотеки. З європейськими аудиторіями, книгосховищем, сучасними комп'ютерами. Ми дуже хотіли відкрити бібліотеку саме до 65-ої річниці від дня заснування університету. Саме сьогодні ми завершуємо урочистості з приводу нашого ювілею. Хочу подякувати Віктору Івановичу Балозі, депутатському корпусу Закарпатської облради на чолі з Михайлом Кічковським за турботу про університет. Проведена гігантська робота, і що б хто не говорив, але замість нас прийдуть інші,

зміняться ректори, декани, влада, а все зроблене залишиться для ваших дітей, внуків, закарпатців, усіх, хто навчатиметься в УжНУ, бо наш вуз упродовж багатьох десятиліть залишається флагманом освіти та науки на Закарпатті».

«Я радий, що також зумів докласти свої зусилля, разом із колегами, друзями, командою долучитися до цієї роботи, – зауважив Віктор Балоба, один із лідерів партії Єдиний Центр. – Хочу побажати найбільшому колективу області – Ужгородського національного університету – жити добре. Тільки завдячуючи науковому потенціалу, ми зможемо розбудувати і наше Закарпаття, і Україну». Віктор Іванович вручив ректору університету камінь із невеличкою іудейською містечка Канна Галілейська, де Ісус Христос благословляв молодих людей на кохання та щасливе життя. «Я знаю, що у вас є багато студентських пар, які пов'язують свої долі на довге спільне життя. Тому вручаю вам цей камінь любові з Іудеї, адже тільки завдячуючи тому, що у нас буде сім'я, у нас буде і Україна», – наголосив Віктор Іванович.

У свою чергу, Віктору Балобі вручив почесну грамоту голова облради Михайло Кічковський, який зауважив, що, як свідчить приклад бібліотеки, коли люди щиро хочуть щось зробити, то на заваді їм не може стати ані економічна криза, ані будь-які інші проблеми. Для Балоби це стало приємною несподіванкою. Віктор Іванович зазначив, що ця грамота – перша в його житті. Раніше він не отримував ні обласних, ні загальнодержавних відзнак.

Нова бібліотека розрахована на зберігання півтора мільйона книжок. Великий читальний зал обладнаний навіть комп'ютерами з Інтернетом. Власне, будь-хто, кому довелося вчитися в університеті й відвідувати «Кремлівку», зможе оцінити переваги нової бібліотеки з першого ж погляду.

За традицією, нове приміщення освятили представники духовенства – єпископ Мукачівської греко-католицької єпархії Мілан Шашік та благочинний Ужгорода, настоятель Преображенського храму міста протоієрей Іоанн Моланич. Зрозуміло, що для владики Мілана відкриття бібліотеки – не менш значуща подія, аніж для університету. «Хочу висловити свою вдячність за те, що було докладено так багато зусиль, щоб зробити гарне приміщення бібліотеки, в якому нині наша молодь зможе черпати знання. Також дякую за те, що відтепер ми поступово зможемо переселятися до резиденції єпископа Мукачівської єпархії. Дякую всім меценатам, серед яких також є Віктор Іванович Балоба, які допомагали реставрувати цей будинок», – зазначив єпископ. – Чесно кажучи, мені було дуже шкода тих жінок, які в холоді працювали три роки без опалення і ризикували втратити своє здоров'я. Нині вони переходять у це гарне приміщення, де є опалення, нормальні умови праці, чому радіє душа. Дуже вдячний людям, які це зробили».

На знак вдячності владики Мілан за особисту допомогу в побудові приміщення бібліотеки і повернення єпископської резиденції нагородив голову Закарпатської організації партії Єдиний Центр Івана Балобу орденом третього ступеня преосвященного владики Андрія Бачинського.

*МИКОЛА ВЕГЕШ,
АНДРІЙ ГАНУСИЧ*

ОБ'ЄДНАНИЙ ВУЗ ПОВИНЕН НАЗИВАТИСЯ УЖНУ

Сьогодні навколо головного вузу Закарпаття – Ужгородського національного університету чимало різноманітних чуток. То говорять про його об'єднання з іншими закарпатськими вишами, то керівника періодично відправляють у відставку. Однак ректор УжНУ, доктор історичних наук, професор Микола Вегеш до всіх цих пересудів ставиться спокійно. Наразі в університеті гаряча пора – вступна кампанія. Відповідно й усі свої зусилля Микола Миколайович спрямовує на створення якнайкращих умов для абітурієнтів.

– Миколо Миколайовичу, чи не щороку правила вступу до вузів зазнають різноманітних змін. Є нововведення і в цьогорічній вступній кампанії. Як би ви охарактеризували її перебіг?

– Цьогорічна вступна кампанія проходить на диво спокійно. Чому на диво? Можливо тому, що в мене й досі залишилися спогади про минулорічну, коли паралельно до подачі заяв, в УжНУ проходила міністерська замовна перевірка. От тоді була справді напружена ситуація...

Якщо ж говорити про особливості, то якщо минулого року за перші три дні до нас надійшло 70 відсотків заяв, а згодом — близько 100 заяв щодня. То цьогоріч наплив абітурієнтів розподіляється більш рівномірно. Якщо тенденція збережеться, то, думаю, до 1 серпня набирається ті ж 8 тисяч заяв, як і минулого року. Для мене особисто сюрпризом став той факт, що нині перше місце за кількістю заяв займає історичний факультет. Традиційно багато бажаючих вчитися на юридичному,

міжнародних відносинах і туризмі та стоматологічному факультеті. У лідерах також факультет суспільних наук.

– Як сьогодні працює вже славнозвісна система електронного вступу до ВУЗів? Чи виправдала себе?

– Якщо говорити про УжНУ, то електронна система наразі не набула великої популярності серед вступників. Ми отримали лише 200 заяв посередництвом Інтернету, що складає 2 відсотки від загальної кількості абітурієнтів. Та й ті намагаються за день-два приїхати в університет, аби пересвідчитися, що ми отримали їхню заяву. Однак система нова і, можливо, через кілька років стабільно запрацює і виправдає себе. Я ж вважаю, що кожен виш повинен мати свою локальну електронну систему. Тоді б не було таких серйозних проблем із перевантаженням серверів та доступом до міністерської програми.

– Міністр освіти Дмитро Табачник виступив з ініціативою скорочення місць державного замовлення у вузах. Якою є ситуація в УжНУ?

– Спочатку мова велася про скорочення на 40%, згодом міністерство озвучило цифру 15–20%. Хочу віддати належне голові Закарпатської ОДА Олександрю Ледиді, який звернувся з відповідним листом до Дмитра Табачника в якому йшлося про те, що наша область має найменше студентів і нам пішли на поступки. Однак деякі спеціальності все ж постраждали, особливо юридичний та економічний факультети. З іншого боку, є спеціальності, які не добирають заяв навіть на безкоштовну освіту. Приміром, сестринська справа, де на сьогодні усього 18 заяв на 18 державних місць. Доведеться наступного року переглядати держзамовлення на окремих факультетах.

– Якою є ситуація із платою на навчання? Пригадую, кілька місяців тому ви заявили, що в УжНУ ціни на освіту не зростатимуть. Однак інфляцію ще ніхто не відміняв – невже це вигідно університету?

– Безумовно, що таке економічне рішення для нас не може бути вигідним. Приміром, ми сьогодні не в змозі одночасно виплатити заробітну плату та відпускні двом тисячам працівників УжНУ. Робитимемо це у два етапи. Тобто для нас надзвичайно важливою є кількість студентів на платній формі навчання. Але ж з іншого боку треба ж йти і назустріч людям! Можливо, вже з наступного року ми розробимо нову систему оплати. На одних спеціальностях прирівняємо ціни до вузів Західної України, а на інших (математика, фізика, хімія), навпаки, зменшимо.

– Ви згодні, що на Закарпатті перенасиченість кадрів з окремих спеціальностей?

– Так. Юристу чи економісту нині дуже важко знайти роботу. Натомість, є професії, яких краю бракує. Приміром, завдяки экс-губернатору Олегу Гаваші ми відкрили спеціальність «геодезія». Взагалі, усі ті спеціальності, які ми започаткували на географічному факультеті, дуже необхідні Закарпаттю. Гадаю, ми збільшимо кількість місць на цих напрямках. Але вже наступного року. Бо під час вступної кампанії правила гри змінювати не можна. Я один раз це зробив і обпікся...Маю на увазі питання із «роздвоєними» спеціальностями історія на

історичному та угорському факультетах. Тоді мене звинуватили в зраді українських інтересів.

– **Як ставитеся до подібних закидів на свою адресу?**

– Знаєте, інколи ситуація доходить до абсурду. Нещодавно в університет нагрянула чергова перевірка. Як виявилось, мене вже звинуватили у неофашизмі. До міністерства надійшов лист від жінки на прізвище Старченко, яка стверджує, що свої ордени та нагороди я отримав за пропаганду Бандери та Шухевича, які сьогодні не популярні в нинішньої влади. Найцікавіше, що про першого я взагалі ніколи не писав, оскільки досліджую Закарпаття, а Бандери тут ніколи не було. Та все ж, перевіряючи вимагали в мене усі мої праці, шукали відповідні накази Президента про присвоєння нагород тощо. В результаті прийшли до висновку, що неофашизму в моїх доробках немає. Але хтось таки дуже хотів мені насолити...

– **Діяльність нинішнього міністра освіти Дмитра Табачника сприймається суспільством неоднозначно. Як ви оцінюєте його ініціативи у сфері вищої освіти?**

– Почну з того, що Дмитро Табачник – перший міністр, з яким я жодного разу не спілкувався, навіть телефоном. У мене були не найкращі стосунки з його попередником Іваном Вакарчуком. Але останній міг зателефонувати і в дев'ятій вечора та 40 хвилин обговорювати зі мною якесь питання. Водночас хочу відзначити, що Дмитро Володимирович не прийняв ще жодного рішення, яке б спрямовувалося проти освіти. Навіть розроблений міністерством закон про вищу освіту в мене не викликає нарікань. Інша справа, коли дехто з заступників Табачника бере на себе функції міністра, і просто мене шантажує...

– **Тобто?**

– Я не приховую цих фактів. Уже розповідав про них на вченій раді університету. Викликав мене перший заступник міністра Євген Суліма. Розмовляли з ним майже годину, після чого він мене запитує: «А ви б не могли написати заяву на звільнення? Ви ж погоджуєтеся, що міністр має визначати кадрову політику в освіті?...». Кажу: «Звичайно. Тільки знімайте мене наказом». Натомість Євген Суліма пропонує мені будь-яку посаду проректора, директора інституту тощо. Після моєї відмови він заявляє, що в такому разі міністерство змушене прислати в УжНУ перевірку. Щоправда, чомусь вона до нас так і не доїхала...

Дещо пізніше були й інші ревізії. Вже згадана справа «неофашизму» та про нібито незаконне звільнення мною декана біологічного факультету. Остання тривала тиждень, пройшла на високому рівні. Я підписав усі акти та погодився із вказаними незначними недоліками. Однак коли ці матеріали надали керівнику Державної інспекції навчальних закладів України, то її керівник, пан Бурлаков, не читаючи, написав виключно негативну резолюцію і подав її міністру. І знову мені телефонує Євген Суліма та вкотре просить писати заяву на звільнення. Цього разу пропонує допомогти в приватизації квартири. Я відмовився, сказавши, що якщо є підстави мене звільнити – робіть це за відповідною процедурою, призначайте виконуючого обов'язки тощо.

От так і працюємо останні два з половиною роки. За цей час в університеті вже було близько 12 перевірок. Причому члени комісій і не приховували навіщо приїхали. Тому для мене кожен рік перебування на цій посаді як три в Афганістані (сміється – Авт.). Знаю, що в міністерстві вже є кандидатура на мою посаду. Я питався у пана Сулими хто це має бути. Той сказав, що це таємниця. Однак я ж знаю прізвище цієї людини...

– **Усі ці події відбуваються в руслі розмов про об'єднання вузів?**

– Про це теж йдеться. У разі моєї відставки, міністерству легше було б провести укрупнення за своїми правилами.

– **А як ви ставитеся до таких інтеграційних процесів у вищій освіті?**

– Ще за пів року до ініціатив Табачника, я пропонував об'єднати усі закарпатські вузи в один великий. Це нормальний процес, однак він має відбуватися на високому рівні. Наприклад, в УжНУ немає таких спеціальностей, які є в Мукачівському державному університеті. Тому без проблем можна створити на основі МДУ інститут УжНУ. Подібна ситуація і з ЗакДУ. У нас багато тотожних спеціальностей, які можна приєднати до УжНУ. Натомість, об'єднати технічні напрямки двох вузів й відновити на базі ЗакДУ інститут інформатики. Я назвав ті виші, які собою щось представляють. Інші треба просто приєднувати, або ж закривати. За таке розумне укрупнення я виступаю двома руками. Однак цей процес повинен відбуватися демократично. В тому числі й вибори ректора об'єданого вузу.

– **Як сьогодні відбувається процес перенесення університетської бібліотеки з єпископської резиденції в новий корпус УжНУ?**

– Нова бібліотека, яка займає перший поверх головного корпусу УжНУ, більша за ту, що на Кремлівській. Однак робили ми її, виходячи з сучасних вимог. Відповідно, в нових залах більш просторо, а тому й кращі умови для підготовки студентів. Наразі ми перенесли туди усю гуманітарну літературу. Кілька тижнів тому разом із головою облради Іваном Балогою ми зустрічалися з владикою Міланом Шашіком, який просить звільнити другий поверх резиденції. Гадаю, що вже до 1 серпня нам це вдасться. Завдяки Івану Балозі, який профінансував встановлення решіток у нових приміщеннях бібліотеки, ми заберемо із «кремлівки» усю краєзнавчу літературу.

Другий етап – перевезення книжок, які знаходяться на першому поверсі бібліотеки. За цей час єпархія проведе ремонт на другому поверсі, який найімовірніше, триватиме довго, оскільки мова йде про відновлення фресок тощо. Однак для того, щоб закрити питання по бібліотеці, необхідно, щоб обласна рада прийняла програму по бібліотечній справі і профінансувала облаштування одного поверху у новому корпусі університету під бібліотеку точних наук. Тоді усі проблемні питання буде вирішено.

– **Ваші недоброзичливці закидають, що останніми роками університет катастрофічно підупав. Що можете сказати у відповідь?**

– (Сміється). У відповідь можу сказати, що університет катастрофічно піднявся. Взагалі таке враження, що чим більша криза в країні, тим краще ми розвиваємося. За останні три роки змінилося багато. Ми «з нуля» створили стоматологічний факультет, оновили практично всю прилеглу територію головного корпусу, відремонтували у ньому більшість аудиторій. Щоправда, потрібно ще замінити вікна, але міністерство поки не виділяє коштів. Як тільки вони з'являться, візьмемося за цю роботу поетапно по поверхах.

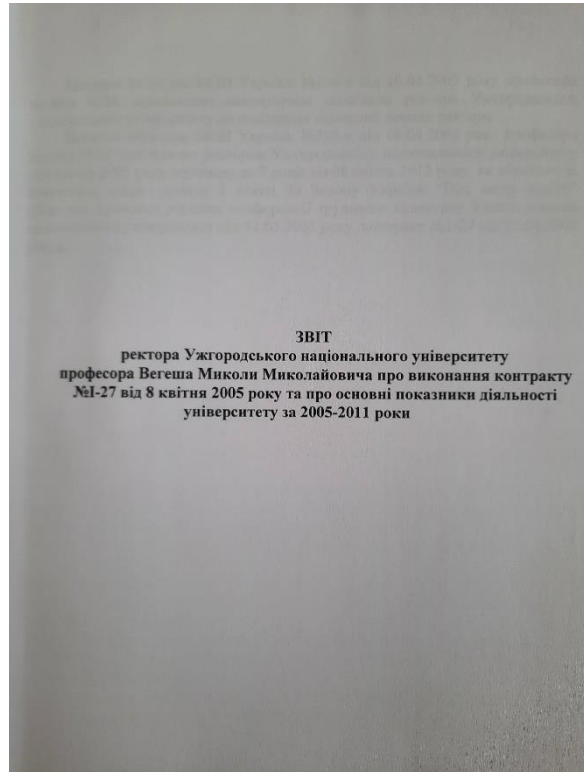
Також не вдалося добудувати новий корпус. Але почали його зводити ще 1988 року. Коли я став ректором, був один поверх. Нині залишилося добудувати півтора поверхи. Відремонтовано фізичний факультет, замінено систему опалення на медичному і вперше за багато років там люди не мерзнуть. Хочу висловити подяку за це Віктору та Івану Балогам. Вони залучили для потреб університету багатьох меценатів – понад 200 чоловік. Коли відкривали бібліотеку, то я навіть усім грамоти не міг вручити, бо урочистості затялися б на цілий день.

Також вдалося відкрити чотири нові факультети, десять спеціальностей, яких у нас раніше не було. Багато з цього робилося у запеклій конкурентній боротьбі. Але нам це вдалося. Тому вважаю, що зроблено багато, та як максималіст хотів би ще більшого.

– **Наостанок, які ваші плани у наступному навчальному році?**

– Найголовніше, це зберегти позиції університету у вже згаданому процесі укрупнення. Вуз має залишився Ужгородським національним університетом. Щоб не перейменували у ЗакДУ, бо, погодьтеся, бренд УжнУ більш відомий. Гадаю, що в цьому мене підтримують усі наші декани, професори та доценти. Друге – відстояти демократичні вибори ректора університету. Я переконаний, що після 2004-2005 років нашому колективу вже ніхто не буде диктувати свої умови. Будь яке насильне призначення когось одразу ж викличе опір. Я вважаю, що ректором об'єднаного університету має бути лише професор УжНУ – у нас є з кого вибирати. Я наразі не визначився чи буду подавати свою кандидатуру на другий термін. Але зроблю усе можливе, аби були створені необхідні умови для демократичних виборів майбутнього ректора УжНУ.

2011 рік.

УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТІ В 2005–2011 РОКАХ

В Ужгородському національному університеті підготовка фахівців проводиться з 22 галузей знань, за 33 напрямми та 42 спеціальностями на 18 факультетах і 98 кафедрах, з яких 83 є випускаючими. Із 42 спеціальностей акредитовані 41 і за 33 спеціальностями ведеться підготовка магістрів. Коефіцієнт магістратури становить 78,6%.

У 2005 р. вперше оголошено набір на нові для університету напрями підготовки бакалаврів «Фізика ядра та елементарних частинок» на фізичному факультеті та «Географія», «Туризм» і «Землепорядкування і кадастр» на новоствореному географічному факультеті. У 2006 р. відкрито нову спеціальність «Стоматологія» на новоствореному стоматологічному факультеті. В 2007 р. з'явилися нові напрями «Системи технічного захисту інформації» та «Лісове і садово-паркове господарство» відповідно на фізичному та географічному факультетах. У 2008 р. відкрито напрям «Психологія» на новоствореному факультеті суспільних наук, а в 2010 р. – новий напрям на фізичному факультеті – «Безпека інформаційних і комунікаційних систем».

Отже, за звітний період в Ужгородському національному університеті відкрито 7 нових напрямів і 10 спеціальностей, 17 кафедр та 4 нові факультети.

Важливим результатом нашої роботи за звітний період є відкриття і проведення ліцензування та акредитації нових напрямів підготовки бакалаврату та спеціальностей за освітньо-кваліфікаційними рівнями «спеціаліст» і «магістр», а саме: напрями підготовки – «Географія», «Геодезія, картографія та землеустрій», «Туризм» (2005), «Лісове і садово-паркове господарство», «Системи технічного захисту інформації» (2007), «Психологія» (2008), «Безпека інформаційних і комунікаційних систем» (2010). Стосовно спеціальностей ситуація наступна: «Стоматологія» (2006), «Правознавство» (2007), «Фізична реабілітація» (2009), «Журналістика», «Географія», «Фізика ядра та фізика високих енергій», «Комп'ютерні системи та мережі», «Землеустрій та кадастр», «Туризмознавство» (2010), «Системи технічного захисту інформації, автоматизації її обробки» (2011).

Загальний ліцензований обсяг підготовки на денну форму навчання в Ужгородському навчальному університеті станом на 1 жовтня 2011 р. складає: за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавр – 2195 осіб; спеціаліст – 1965 осіб; магістр – 505 осіб.

В Ужгородському національному університеті у 2011/2012 навчальному році станом на 1 жовтня 2011 р. навчається 11609 студентів, з яких на денному відділенні – 7496 (64,6%), на заочному – 3713 (32%), 13 студентів за екстернатною формою навчання та 387 (3,4%) на факультеті післядипломної освіти. Загальна чисельність студентів у порівнянні з 2004 р. зросла на 886 осіб. Відзначимо, що максимальна чисельність студентів була зафіксована у 2009 р. (12214 осіб). Зміни контингенту студентів як денної, так і заочної форм навчання упродовж 2004–2009 рр. характеризуються позитивною динамікою. Починаючи з 2010 р. для контингенту студентів заочної форми навчання, а в 2011 р. і денної спостерігалось зменшення їх чисельності.

Отже, загальні показники організаційної структури та контингенту студентів станом на 1 жовтня 2011 р. мали такий вигляд: кількість факультетів (2004 р. – 14; 2011 р. – 18); кількість кафедр (2004 р. – 81; 2011 р. – 98); кількість випускаючих кафедр (2004 р. – 68; 2011 р. – 83); загальний контингент студентів (2004 р. – 10097; 2011 р. – 11609); контингент студентів денної форми навчання (2004 р. – 6738; 2011 – 7496); контингент студентів заочної форми навчання (2004 р. – 3369; 2011 р. – 3713); контингент студентів-курсантів факультету післядипломної освіти (2004 р. – 388; 2011 р. – 387); контингент студентів всіх форм навчання за державним замовленням (2004 р. – 4989; 2011 р. – 5433); контингент студентів всіх форм навчання за іншими джерелами фінансування (2004 р. – 4989; 2011 р. – 5787); контингент студентів денної форми навчання за державним замовленням (2004 р. – 4009; 2011 р. – 4545); контингент студентів денної форми навчання за іншими джерелами фінансування (2004 р. – 2729; 2011 р. – 2951). Найбільш багаточисельними за кількістю студентів, а відповідно і за кількістю науково-педагогічних працівників є медичний, економічний, інженерно-технічний, романо-

германської філології, фізичний, математичний, географічний та юридичний факультети.

Кожного навчального року найкращі студенти університету отримували державні іменні стипендії. Зокрема, стипендію Президента України одержали В. Рижковський, В. Бунча (2004/2005), І. Яцук (2005/2006; 2006/2007), О. Корнева (2007/2008), К. Маринець (2008/2009), В. Оленчин (2009/2010), М. Ігнатко (2010/2011). Стипендії Верховної Ради України були удостоєні: М. Хрипак (2004/2005), В. Манзюк (2005/2006), С. Калинюк (2006/2007), В. Шароді (2008/2009), М. Шелемба (2009/2010), Н. Михайлишин (2011/2012). В різний час студенти одержували Соціальну стипендію Верховної Ради України: М. Желізняк (2004/2005), Т. Симочко (2005/2006; 2006/2007), В. Комар (2007/2008; 2008/2009). Стипендію імені В. Чорновола здобували: Г. Тарканій (2004/2005; 2005/2006), М. Улиганець (2006/2007; 2007/2008), О. Артюхіна (2011/2012). Лауреатами Стипендії Кабінету Міністрів України були М. Когутич (2005/2006), В. Горзов (2005/2006; 2006/2007; 2007/2008), К. Папп (2007/2008; 2008/2009), А. Погодін (2009/2010). Н. Каралкіна отримала стипендію імені Т. Г. Шевченка (2009/2010), а А. Погодін (2009/2010), Т. Дубінчак (2010/2011) і К. Мацко (2011/2012) стипендію імені М. С. Грушевського. Крім державних стипендій кращим студентам щороку призначалися 5 стипендій благодійної організації Президентський фонд Леоніда Кучми «Україна», 17 стипендій Закарпатської обласної державної адміністрації, 36 іменних внутрішніх стипендій видатних вчених та 18 стипендій ректора університету.

Навчальний процес у 2011/2012 навчальному році забезпечують 154 доктори наук (114 штатних і 40 сумісників) та 564 кандидати наук (498 штатних і 67 сумісників). Загальна частка науково-педагогічних працівників з науковим ступенем в Ужгородському національному університеті становить 70,4%. Загальна кількість ставок педагогічних працівників по університету в 2011/2012 навчальному році становить 1020. Частка докторів наук, професорів відносно загальної кількості штатних одиниць у 2011/2012 навчальному році складає 15,1%, а для кандидатів наук, доцентів – 55,3%.

Цікавими, на наш погляд, є статистичні дані щодо професорсько-викладацького складу університету упродовж 2004–2011 рр.: чисельність науково-педагогічних кадрів (2004 р. – 835; 2011 р. – 1283); чисельність науково-педагогічних кадрів (штатних) (2004 р. – 734; 2011 р. – 1020); чисельність науково-педагогічних кадрів (сумісників) (2004 р. – 101; 2011 р. – 263); чисельність докторів наук, професорів (штатних) (2004 р. – 100; 2011 р. – 114); чисельність докторів наук, професорів (сумісників) (2004 р. – 16; 2011 р. – 40); чисельність кандидатів наук, доцентів (штатних) (2004 р. – 358; 2011 р. – 497); чисельність кандидатів наук, доцентів (сумісників) (2004 р. – 37; 2011 р. – 67); опубліковано підручників, навчальних посібників (2004 р. – 22; 2005 р. – 32; 2006 р. – 65; 2007 р. – 91; 2008 р. – 96; 2009 р. – 47; 2010 р. – 57; 2011 р. – 41); у тому числі з грифом Міністерства

освіти і науки, молоді та спорту України (2004 р. – 3; 2005 р. – 9; 2006 р. – 12; 2007 р. – 16; 2008 р. – 14; 2009 р. – 1; 2010 р. – 8; 2011 р. – 7).

В Ужгородському національному університеті викладають 11 лауреатів Державної премії України в галузі науки і техніки (за звітний період одержано 3 державні премії), 2 члени-кореспонденти НАН України (один з них обраний за звітний період), член-кореспондент Української академії аграрних наук, член-кореспондент Академії правових наук України (обраний за звітний період), 25 членів-кореспондентів і академіків галузевих академій та зарубіжних академій наук. Упродовж 2005–2011 рр. 24 викладачі Ужгородського національного університету удостоєні різноманітних почесних звань і державних нагород: професори В. Смоланка, Д. Данилюк (орден «За заслуги» III ступеня), М. Вегеш (орден «За заслуги» III і II ступенів), М. Тиводар (орден «За мужність» III ступеня), О. Ганич (орден Княгині Ольги III ступеня). Заслуженими діячами науки і техніки України стали професори С. Поп (2005), Д. Блецкан (2006), І. Опачко (2006), О. Ганич (2009), В. Комендар (2009). Почесного звання «Заслужений працівник освіти України» були удостоєні доцент О. Гвоздяк (2005), професори В. Ярема (2006), І. Сабодош (2008), М. Кепич (2009), О. Сливка (2009), Л. Голомб (2010), завідувачка аспірантури Є. Чаварга (2008). Заслуженими винахідниками України стали професор Я. Базель (2006), доцент М. Лазорик (2008), професор А. Русин (2009). Почесного звання «Заслужений лікар України» удостоїлись доцент Д. Криванич (2006), професори П. Шеремет (2006), М. Рішко (2007), В. Корсак (2009), завідувачка сектором Наукової бібліотеки С. Полачек стала Заслуженим працівником культури України (2007).

Наукова діяльність Ужгородського національного університету була спрямована на виконання фундаментальних і прикладних науково-дослідних робіт по пріоритетних напрямках розвитку науки і техніки (за рахунок бюджетних асигнувань, по програмах міжнародного науково-технічного співробітництва, державним науково-технічним програмам, господарським договорам із замовниками наукової продукції, комплексним кафедральним науковим планам), на підтримку, розвиток та ефективне використання науково-технічного потенціалу університету, підготовку науково-педагогічних кадрів високої кваліфікації, підвищення рівня навчального процесу в університеті.

Упродовж 2005–2011 рр. в університеті виконувалося 259 наукових тем і проектів з обсягом фінансування 40 млн. 400 тис. грн. Згідно з тематичними планами за рахунок коштів загального фонду бюджету у 2005–2011 рр. виконувалося 166 тем (98 фундаментальних, 68 прикладних) обсягом 33 млн. 856 тис. грн. Обсяг надходжень до спеціального фонду бюджету за цей період (40 тем і проектів) склав 6 млн. 544 тис. грн. Слід зазначити, що загальний річний обсяг фінансування наукових тем і проектів зріс у 2011 р. у 2,5 разів у порівнянні з 2005 р. (з 2 млн. 803 тис. грн. у 2005 р. до 6 млн. 885 тис. грн. у 2011 р.). За окремими госпдоговорами із замовниками науково-технічної продукції у 2005–2011 рр.

виконувалися 53 наукових тем і проектів з річним обсягом 3 млн. 809 тис. грн., з яких 3 проекти обсягом 91 тис. грн. профінансовані за рахунок міжнародних фондів.

У 2005–2011 рр. відкрито 15 нових науково-дослідних інститутів, центрів та лабораторій, серед яких НДІ ЗАТ, НДІ україністики, НДІ мозку, НДІ травми, НДІ політичної регіоналістики, НДІ сімейної медицини, Всеукраїнський науково-методичний центр словакістики, Центр транскордонного наукового співробітництва, Центр НАТО, Лабораторія мікробіології тощо. УжНУ став базовим університетом в Міністерстві по українсько-угорському науковому співробітництву, Національним інформаційним пунктом в Західному регіоні, бере участь у виконанні 7-ї Рамкової програми ЄС, створив Програму інноваційного розвитку університету та ініціював створення Наукового Парку «Ужгородський національний університет».

У наукових дослідженнях і розробках згідно з тематичними планами МОН, укладеними договорами і грантами, а також кафедральними темами, що виконуються викладачами за рахунок другої половини робочого дня, приймали участь науково-педагогічні працівники, чисельність яких зросла більш, ніж на 30% упродовж звітного періоду. Чисельність штатних працівників НДЧ складала близько 200 осіб (5 докторів і 50 кандидатів наук). Чисельність працівників, які виконували наукову роботу за сумісництвом за рахунок коштів загального фонду бюджету, у 2011 р. зменшилася у 3 рази у порівнянні з 2006 р. і складала 87 осіб (41 докторів і 29 кандидатів наук).

Протягом 2005–2011 рр. університетом видано 8533 наукових статей, 201 монографію, 447 підручників та навчальних посібників, 242 збірники наукових праць, отримано 385 патентів та 15 ліцензій на право використання винаходів, проведено 191 конференцію, в тому числі 124 міжнародних, представлено експонати на 49 виставках.

У плані підготовки наукових кадрів високої кваліфікації в університеті функціонують 4 спеціалізовані вчені ради по захисту дисертацій із 8 спеціальностей, в т. ч. 2 докторські – з історичних та фізичних наук. Підготовку дисертацій за 47 спеціальностями у 2011 р. здійснювали 3 докторанти і 242 аспірантів, з яких 135 – з відривом від виробництва. У порівнянні з 2005 р. відкрито 8 нових спеціальностей, а кількість аспірантів збільшилася на 80 осіб.

Протягом 2005–2011 рр. науковими співробітниками університету захищено 206 кандидатських та 27 докторських дисертацій. Вчені звання професора отримали 23 викладачів, доцента – 158, старшого наукового співробітника – 11. Про високу ефективність науково-дослідної роботи, проведеної науковцями УжНУ, засвідчує рейтинг вищих навчальних закладів України за показниками наукометричної бази даних Scopus. За результатами цього рейтингу УжНУ у 2011 р. посідав 9 місце серед всіх ВНЗ України (у 2009 р. – 13 місце) та 6 місце (у 2009 р. – 8 місце) серед національних класичних університетів (попереду – Київський, Харківський, Львівський, Одеський та Дніпропетровський національні університети).

Наукова бібліотека – навчальний, науковий, інформаційний та культурно-просвітницький структурний підрозділ Ужгородського національного університету, який забезпечує навчальний процес, науково-дослідну та науково-педагогічну діяльність університету літературою та інформацією. Фонд бібліотеки налічує більше 1 млн. 560 тис. документів (в т. ч. 20927 рідкісні та цінні документи) на різних носіях інформації. Бібліотека щороку поповнюється 12 тис. примірників і отримує більше 250 назв періодичних видань. Сьогодні фонди бібліотеки – це навчальна (538007), наукова (867550), художня і науково-популярна література, книги з мистецтва і спорту, бібліографічні та довідкові посібники, велика кількість періодики, реферативних журналів, збірників (155095). Завдяки величезним та цінним фондам, хорошій організації каталогів читачами бібліотеки є студенти інших вузів, які розташовані в Закарпатській області. Упродовж року обслуговується більше 12 тис. студентів. Бібліотека має гнучку систему бібліотечно-бібліографічного та інформаційного обслуговування, яка охоплює 9 абонементів, 11 читальних залів на 450 посадкових місць; розгалужену мережу факультетських та кафедральних бібліотек, МБА та 6 відділів, які займаються фаховою діяльністю. За 5 років опубліковано 8 бібліографічних покажчиків, які є електронним ресурсом бібліотеки. У 2004 р. університет закупив для бібліотеки АІБС (автоматизована інформаційна бібліотечна система) УФБ/Бібліотека, а в 2007 р. було створено локальну комп'ютерну мережу, яку підключено до загальноуніверситетської мережі з виходом в Інтернет. Впровадження системи УФД/Бібліотека дало можливість автоматизувати роботу основних бібліотечних відділів. Продовжується створення електронного каталогу (ЕК) нових надходжень літератури та здійснюється ретроввод тематичних каталогів працівниками бібліотеки. Обсяг власних електронних баз даних на 1 січня 2012 р. складає 173225 тис. записів, з яких записів у електронний каталог – 168 тис. У 2010 р. вперше за 65 років свого існування на базі УжНУ під керівництвом науково-методичної комісії МОН відбулась нарада-семінар директорів бібліотек ВНЗ Київського та Львівського зональних методичних об'єднань, в якій взяли участь понад 40 представників керівництва ВНЗ III–IV рівнів акредитації з 14 міст України.

Протягом 2005–2011 рр. УжНУ активно співпрацював з вищими навчальними закладами багатьох країн, а кількість підписаних договорів про співпрацю зросла з 42 у 2005 р. до 77 у 2011 р. Так, у 2011 р. Ужгородський національний університет здійснював міжнародне співробітництво із 72 науковими установами згідно з підписаними договорами: Словачка Республіка – 25, Угорська Республіка – 17, Чехія – 5, Росія – 5, Румунія – 4, Німеччина – 3, Польща – 3, США – 2, Хорватія, Сербія і Чорногорія, Франція, Канада, Сирія, Італія, Литва, Туреччина – по одному, а також 5 міжнародних договорів про наукове співробітництво відповідно до міжнародних освітніх програм та проектів, що загалом складає 77 договорів. Ужгородський національний університет є членом Асоціації університетів Карпатського регіону (ACRU), яка входить до Асоціації європейських університетів (EUA) та є асоційованим членом Міжнародної асоціації університетів

(IAU). В УжНУ з 2009 р. функціонує Інформаційний центр НАТО. У рамках міжнародного науково-технічного співробітництва МОН та Державного комітету з науки, інновацій та інформатизації України протягом 2005–2011 рр. УжНУ виконав 20 проектів: 7 українсько-угорських, 4 українсько-литовських, 2 українсько-турецькі, по одному українсько-болгарський, українсько-французький та українсько-російський.

Навчальний та виховний процес в ДВНЗ «Ужгородський національний університет» забезпечують 16 навчальних та 6 лабораторних корпусів загальною площею 68 тис. 88,4 кв. м., проживання студентів забезпечують 5 гуртожитків загальною площею 35 тис. 618 кв. м., наукова бібліотека площею 2 тис. 121,4 кв. м. (із філією). Дозвілля студентів забезпечує Центр студентського дозвілля «Ювентус» площею 1 тис. 355 кв. м. Загальна площа всіх будівель і споруд університету становить 108 тис. 964,4 кв. м., загальна площа земельних ділянок, наданих університету в постійне користування – 123,96 га.

Упродовж 2005–2012 рр. постійна увага приділялася зміцненню потужної матеріально-технічної бази університету, утриманню навчальних корпусів, гуртожитків у належному експлуатаційному стані, впровадженню заходів з енергозбереження, вдосконаленню господарської діяльності. Пріоритетним в діяльності було поетапне завершення будівництва навчально-лабораторного корпусу, зведення якого було розпочато ще в 1988 р. Станом на 1 вересня 2005 р. було неповністю завершено лише перший поверх. Протягом звітнього періоду на цьому корпусі виконано будівельно-монтажних робіт на загальну суму 5 млн. 683 тис. 977,8 грн., завдяки чому площа навчальних аудиторій збільшилась на 6 тис. 929,36 кв. м. Слід зауважити, що з вказаного обсягу лише 2 млн. грн. – це фінансування з державного бюджету, решта коштів – із позабюджетних джерел фінансування. Загальна площа навчальних аудиторій та майстерень, де займаються студенти, становить 70% всієї площі корпусу. Внаслідок виконання цих робіт розпочати заняття в корпусі змогли студенти факультету міжнародних відносин, природничо-гуманітарного факультету, історичного та інженерно-технічного факультетів.

У 2008 р. розпочато, а в минулому році завершено виконання робіт по реконструкції приміщення колишньої їдальні УжНУ під корпус стоматологічного факультету. Протягом трьох років закінчено роботи 1 та 2 поверхів і цоколя, загальною площею 2 тис. 65 кв. м., де розміщено деканат, Інтернет-центр, 2 лекційних зали по 110 місць, три фантомні класи, 10 стоматологічних кабінетів, 17 стоматологічних установок, відділення фізіотерапії, рентген-кабінет (радіовізіограф, цифровий ортопантомограф), десять навчальних кабінетів та студентське кафе, центр імплантології та хірургічної стоматології, а також університетську стоматологічну поліклініку. Загальна сума освоєних залучених коштів складає 3 млн. 200 тис. грн.

Одним із найважливіших кроків по досягненню європейських стандартів освіти стало будівництво нового корпусу наукової бібліотеки університету, яке

розпочато у 2008 р. і завершено в 2010 р. Загальна площа приміщень складає 2000 кв. м., потужність книжкового фонду – 1 млн. томів. У новозбудованому приміщенні розміщені аудиторії, книгосховище, сучасні комп'ютерні класи з підключенням до мережі Інтернет, читальний зал на 130 посадкових місць. Проведено благоустрій прилеглої території мощення бруківкою, загальною площею 2 тис. 141 кв. м. та озеленення навколо корпусу за рахунок залучених коштів.

Протягом звітного періоду вживалися заходи щодо поступового переходу навчальних корпусів на автономне опалення. Зокрема побудовано автономні електричні котельні на факультеті післядипломної освіти вартістю 60 тис. грн., медичному факультеті разом з реконструкцією внутрішньої системи опалення вартістю 599 тис. грн., спорткомплексі «Буревісник» вартістю 382 тис. грн., на газовому опаленні побудовані автономні котельні на фізичному (348 тис. грн.) та біологічному (266 тис. грн.) факультетах. Загальна сума коштів, освоєних на капітальне будівництво об'єктів УжНУ протягом звітного періоду складає 12 млн. 522 тис. грн., з яких лише 2 млн. грн. за рахунок фінансування з державного бюджету.

На виконання заходів обласної програми з розвитку фізичної культури і спорту на 2007–2011 рр., Ужгородському національному університету для проведення капітального ремонту спорткомплексу УжНУ з критим басейном (25 м.) Закарпатською обласною радою було виділено субвенцію 3 000 600,00 грн. Сьогодні плавальний басейн факультету фізичного виховання і спорту УжНУ є спортивною спорудою, яка забезпечує заняття всіма водними видами спорту завдяки наявності глибокої води. Довжина ванни басейну складає 25 м., ширина 14 м., шість доріжок для плавання, глибока вода – 4,5 м. Об'єм ванни – 870 куб. м. Розрахункова температура води 26 градусів С, максимальне навантаження – 60 осіб на годину. У відповідності до проектно-кошторисної документації, яка виготовлялася на кошти університету, збудовано автономну електричну котельню потужністю 460 кВт, вартість виконаних робіт 382 тис. грн. (із прокладкою силового кабелю). Критий басейн введено в експлуатацію 2 лютого поточного року.

Регіональним відділенням Фонду державного майна України в Закарпатській області за погодженням з Ужгородським національним університетом станом на 1 січня 2012 р. укладено 55 договорів оренди державного майна загальною площею 3 тис. 485 кв. м. За 2011 р. надходження від орендної плати становили 317 тис. 400 грн.

2012 рік.

ФРАГМЕНТИ СПОМИНІВ

Так сталося, що 2003 рік був останнім розміреним і відносно спокійним перед періодом перманентних потрясінь... У травні 2004 року за загадкових обставин пішов з життя ректор УжНУ Володимир Сливка і новим очільником вишу став професор Василь Русин. Його кадрова стратегія передбачала омолодження проректорського складу професорами, вік яких не сягав за 50 літ. Таких виявилось всього кілька чоловік, у тому числі і я. Новий ректор запропонував мені посаду проректора з навчально-виховної роботи. Я подякував за пропозицію і сказав, що це не моя сфера діяльності. Тоді Василь Іванович, у властивій йому манері, подав мені лист паперу і сказав: «пиши заяву на ту посаду, яку вважаєш своєю. Але май на увазі – наш «корабель буде штормити»...

Я погодився зайняти посаду проректора з навчальної роботи. Сформована наприкінці 2004 року команда ректора В. Русина попрацювала всього кілька місяців. Після «Помаранчевої революції» у лютому 2005 року ректором був призначений професор Микола Вегеш, який запропонував мені залишитися на посаді. Більше того – він поцікавився моїм ставленням до кандидатур, які він мав намір призначити на проректорські посади. Так я залишився працювати на посаді проректора з навчальної роботи у команді ректора М.Вегеша. Відносно спокійно ми

працювали до 2011 року. Думаю, що багато чого позитивного для університету було зроблено за цей період, зокрема відкрито чотири нові факультети та понад десяток нових спеціальностей.

... Після президентських виборів у лютому 2010 року і з приходом у Міносвіти Д.Табачника, навколо університету почалися інтриги, які мали за мету не лише «розхитати» виш, а й припинити його існування. Свого апогею ця метушня досягла у 2011 та 2012 роках, коли, попри закінчення у М.Вегеша терміну контракту, його хотіли за всяку ціну усунути з посади ректора хоча б за місяць, за тиждень, або ж за кілька днів до цього... Колектив вистояв і не просто вистояв, а довів громаді що ми поправу є національним університетом.

Після звільнення М.Вегеша (у квітні 2012 закінчився термін його контракту) інтригани занурили колектив у хаос, оскільки певний час не було кому навіть підписати банківські платіжки на виплату зарплати. Практично щоденні інтриги і плітки розділили колектив – частина викладачів почала орієнтуватися на «нову владу». Найгірше, що серед них опинилися й деякі ті колеги, від яких я аж ніяк не чекав зради. Фактичне безвладдя тривало в університеті з місяць. А ситуація – гірше нікуди: брак коштів для виплати зарплати, оплати комунальних послуг, «цілеспрямовані» комісії, перевірки... Я тоді вперше припустився думки, що такими цілеспрямованими діями людину й справді можна довести до відчаю і ... Новий виконуючий обов'язки ректора був слухняною маріонеткою у руках людей, які поставили собі за мету приватизувати університет, і «полокав» колектив, як йому наказували. Якщо говорити відверто, то врятувати колектив від деморалізації та знищення УжНУ як установи, нам тоді допоміг Віктор Балога.

Та, як виявилось згодом, найважчі часи в особистісному плані, були ще попереду. У грудні 2014 року ті ж особи, яким ми завадили здійснити їхні плани щодо «приватизації» університету у 2011 і 2012 роках, скориставшись розбурханою ситуацією в суспільстві, організували цілеспрямовану психологічну провокацію проти мене, як проти одного з соратників нового ректора – Володимира Смоланки. Але як каже народна мудрість – за одного битого двох небитих дають...

2020 рік.